

ISSN: 2717-6665

SAYI: 2024-2

DÜNYA İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ

DÜNYA İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ (WORLD JOURNAL OF HUMAN SCIENCES) YILDA İKİ KEZ (TEMMUZ - OCAK) YAYIMLANAN ULUSLARARASI, MULTİDİSİPLİNER, HAKEMLİ, BİLİMSEL BİR DERGİDİR.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

İNSAN - Dünya İnsan | HUMAN - World Journal of Bilimleri Dergisi | Human Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan>

Cilt/Volume - Sayı/Issue: 2024 - 2

ISSN: 2717-6665

Amaç ve Kapsam

İNSAN - Dünya İnsan Bilimleri Dergisi (HUMAN World Journal of Human Sciences) yılda iki kez (Temmuz – Ocak) yayımlanan uluslararası, multidisipliner, hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergi çokdisiplinli bir akademik dergi niteliğine sahip olup, insan bilimlerinin her alanında, nitelikli araştırma ve derleme makalelerini bilim dünyası ile buluşturmayı hedefler. Dergiye gönderilen her makale, yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçer.

Aims And Scope

HUMAN - World Journal of Human Sciences is an international multidisciplinary peer-reviewed journal published twice a year (July-January). The journal is a multi-disciplinary academic journal and aims to bring together quality research and compilation articles in the human sciences to the world of science. Every article submitted to the Journal passes through the double-blind peer-review process prior to publication.

Цель и сфера.

İNSAN - Dünya İnsan Bilimleri Dergisi - международный междисциплинарный рецензируемый научный журнал, издаваемый два раза в год (июль - январь). Междисциплинарный академический журнал стремится донести квалифицированные исследования по всем отраслям гуманитарных наук до научного сообщества. Каждая статья, поступающая в журнал, перед публикацией проходит двойное рецензирование.

Baş Editör	Davud KAPUCU
Editör	Beral ALACI
Yazım ve Dil Editörü	
Türkçe	Gülten ARSLAN
İngilizce	Atilla Fidan
İngilizce	Ömer Ersin KAHRAMAN
Azerbaycan Türkçesi	Cavid QASIMOV
Rusça	Pasha GULUZADE
İstatistik Editörü	Zarife TAŞTAN
Kapak Tasarımı	Emre ARSLAN
Mizanpaj-Ofset Hazırlık	Erhan ARSLAN

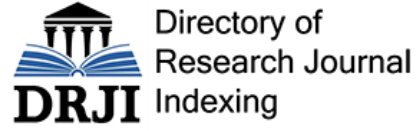
Uluslararası Editörler ve Danışma Kurulu - International Editorial and Advisory Board

Prof.Dr. Selma YEL	- Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Kenan OLGUN	- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	- Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Hacı Mustafa ERAVCI	- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Necdet AYSAL	- Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Prof.Dr. Mehmet Emin ÖZEL	- Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Hamit PEHLİVANLI	- Kırıkkale Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet KAYA	- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof.Dr. Turan AKKOYUNLU	- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç.Dr. Merve SEREN YEŞİLTAS	- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç.Dr. Şenay ATAM	- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç.Dr. Haydar ÇORUH	- Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Pınar Zarif TAPKAN	- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Yusuf Ziya ŞİPAL	- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof.Dr. Sevinç ALİYEVA	- Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Kamala NURİYEVA	- Milli Azerbaycan Edebiyatı Müzesi
Prof.Dr. Turitsyn Igor VİKTOROVİCH	- Research Institute Of History, Economics And Law
Prof.Dr. Davydov Stanislav GENNADİEVİCH	- Research Institute Of History, Economics And Law
Dr. Turytsyn Dmitry ANATOLYEVİCH	- Research Institute Of History, Economics And Law
Doç.Dr. Makka ALBOGACHİEVA	- Rusya Bilimler Akademisi
Prof.Dr. Fatima T. UZDENOVA	- Rusya Bilimler Akademisi
Prof.Dr. Guo XİAOLİ	- Hebei Pedagoji Üniversitesi
Prof.Dr. Cheng HONG	- Hebei Pedagoji Üniversitesi
Dr. Wang XU	- Nanjing Üniversitesi
Prof.Dr. Galib SAYILOV	- Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Prof.Dr. Seyfeddin RZASOY	- Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Prof.Dr. Nübar HAKİMOVA	- Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doç.Dr. Zümrüd MANSİMOVA	- Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doç.Dr. Vefa İBRAHİM	- Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doç.Dr. Khankişi MAMMADOV	- Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doç.Dr. Naile HÜSEYNOVA	- Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doç.Dr. Aynur HOCAHMETOV	- Başkurdistan Devlet Üniversitesi
Prof.Dr. Merab CHUKHUA	- Tiflis Devlet Üniversitesi
Prof.Dr. Joni KVITSIANI	- Tiflis Devlet Üniversitesi
Prof.Dr. Abay DUYSINBAYEV	- Kazakistan Farabi Üniversitesi
Prof.Dr. Bekezhan A. AKHAN	- Kazakistan Bayşev Üniversitesi
Doç.Dr. Muhtar MİROV	- Kazakistan Devlet Üniversitesi
Doç.Dr. Baltımova MİRA	- Kazakistan Farabi Üniversitesi
Prof.Dr. Yerbolat BAYAT	- Astana Devlet Üniversitesi
Prof.Dr. Yeskeyeva MAGRİPA	- Astana Devlet Üniversitesi
Prof.Dr. Avaakova RAUŞANGÜL	- Kazakistan Farabi Üniversitesi
Prof.Dr. Batıjanov Kenjehan AUEZOV	- Kazakistan Edebiyat ve Sanat Enstitüsü
Prof.Dr. Törelı HIDIR	- Kazakistan Bilim ve Eğitim Bakanlığı
Doç.Dr. Gülcamal KORTABAYEVA	- Kazakistan Farabi Üniversitesi
Doç.Dr. Gülzada ATEMOVA	- Güney Kazakistan Çimkent Üniversitesi
Prof.Dr. Alımkulova SINARU	- Kırgızistan Devlet Üniversitesi
Prof.Dr. Gulnoz KHALIYEVA	- Özbekistan Dünya Dilleri Üniversitesi
Doç.Dr. Gülnaz SATTAROVA	- Özbekistan Bilimler Akademisi

Prof.Dr. Turayev RASUL
Doç.Dr. Obidjon ŞOFİYEV
Doç.Dr. Abdimurod ARSLANOV
Prof.Dr. Jumali SHABANOV
Prof.Dr. Poshshajon Kenjaeva
Doç.Dr. Xolida İmamova
Doç.Dr. Lolaxon Aminova
Doç.Dr. Nemat Xolmatov
Prof.Dr. Leyla MİNGAZOVA
Doç.Dr. Radik GALİULLİN
Prof.Dr. Kakajan JANBEKOV
Dr. Hava MAGOMETOVNA
Doç.Dr. Ramazan Ligidov
Dr. Rasim AGASİYEV
Prof.Dr. Cahangir Memmedli

- Özbekistan Termez Devlet Üniversitesi
- Özbekistan Termez Devlet Üniversitesi
- Özbekistan Termez Devlet Üniversitesi
- Özbekistan Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi
- Özbekistan Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi
- Özbekistan Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi
- Özbekistan Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi
- Özbekistan Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi
- Tataristan Volgaboyu Federal Üniversitesi
- Tataristan Nabrejni Çelni Üniversitesi
- Türkmenistan Bilimler Akademisi
- İngush Cumhurbaşkanlığı
- Kabarda-Balkar devlet üniversitesi
- Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
- Bakü Devlet Üniversitesi

Dizinler

İçindekiler/Contents

Cover-Contents / Kapak-İçindekiler

i-vi

Makaleler/Articles

<u>Yazar/lar</u>	<u>Makale Başlığı</u>	<u>Sayfa</u>
Nihat Sarp Bilge	Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Katkısı: Nedenleri Ve Etkileri <i>Impact Of Rural Tourism On Sustainable Development</i>	183-195
Sümeyye Ergün Altun Umut Doğan	İbn Battuta Seyahatnamesinde Sivas Multan ve Granada Şehirleri <i>Sivas Multan and Granada Cities in Ibn Battuta's Travelogue</i>	196-216
Pasha Guluzade	Milli Kimlik Oluşumunda Edebiyatın Önemi: Anamın Kitabı Örneği <i>The Importance of Literature in the Formation of National Identity: Example of Anamın Kitabı</i>	217-231
Haydar Çoruh	Suriye ve Çevresindeki Ermenilerin 1918 Sonrasında Yabancı Ülkelere Göçürülmesi <i>The Migration of Armenians from Syria and Surrounding Areas to Foreign Countries After 1918</i>	232-265
Aydın Yazğan	Descartes'in Özne Anlayışı Üzerine Bir Kritik <i>A Critique on Descartes' Concept of the Subject</i>	266-280
Nigar Gahramanova	Информационное Обеспечение Соответствующих Структур Системы Социального Управления <i>Sosyal Yönetim Sisteminin İlgili Yapılarının Bilgi Desteği</i>	281-296
Tuba Özhazinedar	Muhafazakâr Gazeteciliğin Doğuşu Ve Volkan Gazetesi Örneği <i>The Birth Of Conservative Journalism And Volkan Newspaper Example</i>	297-337
Turan Akkoyun	Yeşilçam Sinemasındaki Hollywood Yeniden Çevrimlerinin İncelenmesi: Dünyayı Kurtaran Adam Filmi Örneği <i>Examination Of Hollywood Reproductions In Yeşilçam Cinema: The Man Saving The World Film Example</i>	338-362
Gülnehal Artuğ Cansızlar Büşra Yılmaz Ergül Aslan	Fekal İnkontinansın Kadın Sağlığına Etkisi <i>The Effect of Fecal Incontinence on Women's Health</i>	363-372
	Yazım Kuralları <i>Writing Rules</i>	373-375

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Kırsal Turizmin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi

Impact Of Rural Tourism On Sustainable Development

*Nihat Sarp Bilge**

Özet

Kırsal turizm, kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle de kolayca entegre edilebilen bir turizm türüdür. Kırsal turizmin sürdürülebilir kalkınmaya etkileri hakkında yapılan literatür taramalarının yanı sıra, Dokuz Eylül Üniversitesi'nden uzmanlarla görüşülerek istişarelerde bulunulmuştur. Kırsal turizm, turizm konusunda dünya genelinde altıncı sırada yer alan Türkiye'nin turistik olarak en önemli sorunlarından biri olan Türkiye geneline orantısız dağılmış turizm problemini de çözerek yeni turistik potansiyelli alanlar yaratmaktadır. Böylece kırsal turizm, Türkiye'nin turizm konusunda da sorunlarını çözerek sürdürülebilir kalkınmaya turizm konusunda da katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal-Kentsel Gelişme, Turizm, Kırsal Turizm, Kırsal Kalkınma, Turistik Kalkınma.

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: sarpbillge@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-2942-8009.

Atıf/Citation: Bilge, N.S. (2024). Kırsal Turizmin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 183-195.

Geliş/Received: 20.06.2023

Kabul/Accepted: 28.04.2024

Abstract

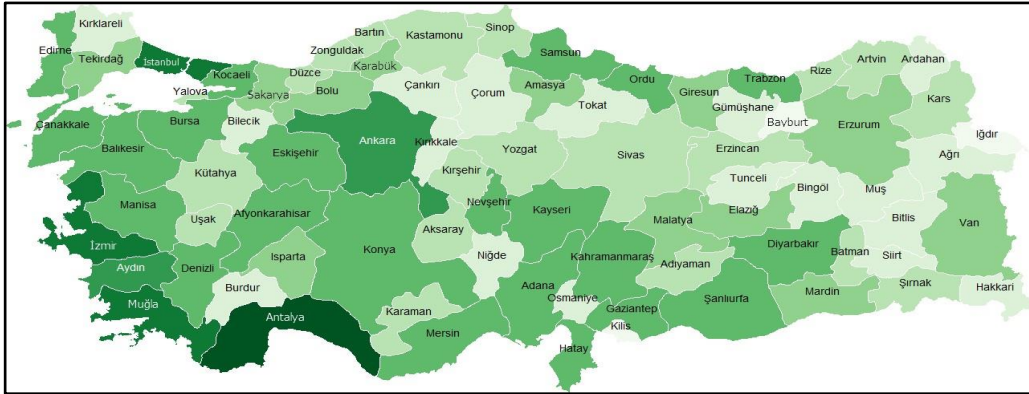
Rural tourism is a type of tourism that integrates with rural culture, natural environment and agriculture and can be easily integrated with other types of tourism. In addition to the literature review on the effects of rural tourism on sustainable development, consultations were made with experts from Dokuz Eylül University. Rural tourism creates new areas with touristic potential by solving the problem of disproportionately distributed tourism throughout Turkey, which is one of the most important problems of Turkey, which ranks sixth in the world in terms of tourism. Thus, rural tourism contributes to sustainable development in tourism by solving Turkey's problems in tourism.

Keywords: Rural-Urban Development, Tourism, Rural Tourism, Rural Development, Tourist Development.

Giriş

Kır ve kent arasındaki demografik dengesizlik hem Türkiye’de hem de yurt dışında en önemli sorunlardan biridir. Bu sorun kırdaki nüfus azlığına sebep olurken kentlerde de fazla nüfusa neden olmaktadır. Üstelik bu sorun duraklamanın aksine artmaktadır. Örnek vermek için Türkiye’de 2019 yılında %92,8 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, 2020 yılında %93 oldu. Diğer yandan belde ve köylerde yaşayanların oranı %7,2’den %7’ye düşmüştür (TÜİK,2020). Buradan kırların kalıcı bir nüfusa sahip olmadığını sonucunu çıkarılıyor. Kentlerdeki nüfus artışı ve kırsaldaki nüfus düşüşü sonucu, hem kırsal için hem de kentler için büyük sorunlar ortaya çıkarır. Bu sorunlardan bazıları kentler için; konut pahalılığı, gıda pahalılığı, istihdam zorluğu, çarpık kentleşme, arz-talep dengesizliği, gelir dengesizliği, kültür uyumsuzluğu, aşırı nüfus vb.dir. Kırsallarda ise; istihdam azlığı, nüfus azlığı, yeterli özel sektör ve kamu yatırımının azlığı, şehirlerdeki imkânların köylerde olmaması gibi sorunlardır. Ulusal ve uluslararası çapta bu soruna çözüm bulmak için birçok çalışma yapılmıştır. Ulusal çapta KÖYDES projesi örneklerdendir. Köydes projesi (Köy Altyapısının Desteklenmesi Projesi) 2005 yılında başlatılan ve temel amacı köylerin su ve yol sorunlarını çözebilmek olan bir projedir. Köydes projesinden 60. Hükümet Programı Eylem Planınının 21. sayfasında bahsedilmiştir. Uluslararası çapta ise İtalya’da 1 euroluk ev projesi öne çıkmaktadır. İtalya’nın Sardinya bölgesindeki Nuoro ilinde bulunan Ollolai köyü belediyesi köylerindeki terk edilmiş veya kullanılmaz evleri 1-euro gibi sembolik bir ücret ile satmaktadır. Evi alan kişilerin eve tadilat yapma zorunluluğu var ve evi alan 5 yıldan önce satamıyor. Bu uygulama İtalya’nın başka bölgelerinde de yapılmaktadır. Abruzzo bölgesindeki L’Aquila ilinde bulunan Pratola Peligna kasabası da bu uygulamanın yapıldığı yerlerden biridir. Bu kasabada satışa sunulan evlerin detayları ve fotoğrafları düzenli olarak Pratola Peligna Belediyesi’nin web sitesine yüklenirken birkaç tanesinin bu süreçte alıcı bulduğu bildirildi (NTV,2021). Ama bu vb. örnekler hiçbiri kırsal sorununu tam olarak çözememiştir. Gözlemler sonucunda kırsal sorununu en iyi çözen örneğin kırsal turizm olduğunu tespit edildi. Kırsal Nüfus TDK Güncel Türkçe Sözlük’te “Tarımla uğraşan, genellikle şehir sınırları dışında, köy ve kasabalarda yaşayan nüfus.” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük). Kırsal turizm ise; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle de son derece kolay entegre olabilen bir turizm türüdür. O yüzden çeşitli yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerle içeriği zenginleştirilen kırsal turizm, dünyanın pek çok ülkesinde insanları tatil için kırsal alanlara çekebilmektedir (Soykan, 1999). Kırsal turizm, en uygulanabilir kırsal sürdürülebilir kalkınma modelidir ve çoğu kır problemini çözmektedir. Literatür taraması aşamasında kırların en temel sorununun işsizlik ve kırsal turizmin bu sorunu çözme konusunda

istihdam kaynağı olduğuna kanaat getirildi. Bunu coğrafyanın nedensellik ilkesine bağlamak gerekirse: İşsizlik sorunu çözümlerse kırdan kente göç biter hatta fazladan istihdamın sağlanması durumunda kentten kıra göç başlama olasılığı olabilir. Göç problemi çözümlerse kırlar kalıcı bir popülasyona sahip olur. Kırlar kalıcı bir popülasyona sahip olursa daha çok kamu ve özel sektör yatırımları alır. Bu yatırımlar sonrası ise kırlar kentlerle eşit olanaklara sahip olur. Kırsal alanlardaki işsizlik probleminin çözüme kavuşturulması, halkı kendi yöresinde tutarak hem ekonominin güçlenmesine hem de aşırı kalabalıklaşan kentlerin biraz rahatlamasına katkı sağlayabilmektedir. Böylece kalkınma, sadece ekonomik yönden değil, çevresel yönden de desteklenebilecektir (Karataş,2020). Ayrıca kırsal turizm bölgeye sadece ekonomik ve turistik katkılar sağlamakla kalmayıp sosyal, kültürel, sosyoekonomik, sosyokültürel, sosyoturistik katkılar da sağlamaktadır. Kırsal turizmin doğal ve kültürel mirasımızın korunmasında ve dünyaya tanıtılmasında önemli bir işlevi vardır (Soykan, 2003). Kırsal turizm Türk turizm sektörüne de önemli katkılar sunacaktır. Türkiye'nin turizm geliri 2021 yılının Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarından oluşan III. çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %27,1 artarak 17 milyar 952 milyon 361 bin dolar oldu. Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2022 yılı III. çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %54 artarak 21 milyon 128 kişi oldu(TÜİK,2022). Bu verilerden turizm sektörünün Türkiye için önemli ve yükselmekte olan gelir kapılarından biri olduğu sonucunu çıkarılabilir. Fakat Tablo 1'de görüldüğü üzere bu turistik atraksiyon Türkiye geneline orantılı şekilde dağılmamıştır. Kırsal turizmin turizm açısından çözdüğü en büyük sorun bu dengesizliği düzenlemesidir.

Grafik 1: 2018 Yaz dönemi Türkiye il bazlı gelen turist sayısı haritası (Açıktan koyuya artmaktadır.) (Thooat, 2019).

1. Amaç

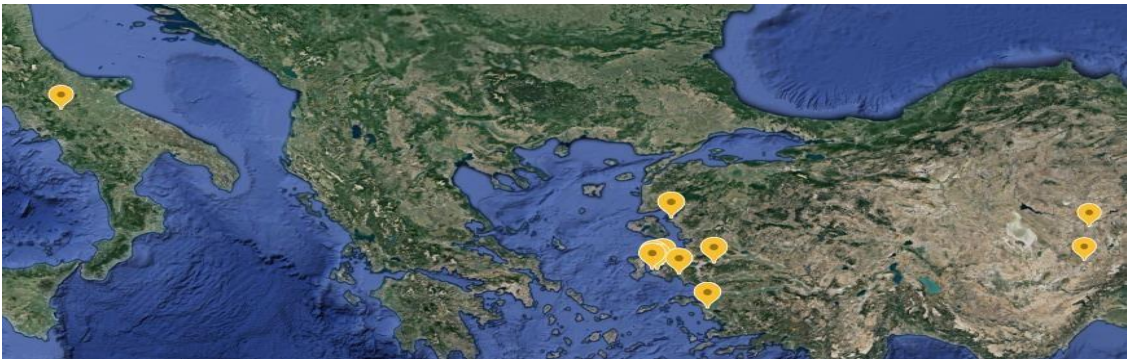
Kırsal nüfus bir ülkenin kalkınması için en önemli unsurlardan biridir. Türkiye'de kırsal nüfus oranı çoğu gelişmiş ülkeninkinden düşüktür. Örneğin Almanya'da köy ve belde

nüfusunun oranı %23'ken (Tanja, 2018) Türkiye'de ise bu oran %6,8'dir (Anadolu Ajansı,2022). Bu demografik dengesizlik kırsalda; istihdam azlığı, nüfus azlığı, yeterli özel sektör ve kamu yatırımının azlığı, şehirlerdeki imkânların köylerde olmaması gibi sorunları ortaya çıkarır. Makalenin amacı, bu sorunlara çözüm olarak öne sürülen kırsal turizmi değerlendirmektir. Aynı zamanda bu araştırma 2019 verilerine göre turizmde dünya 6.sı olan Türkiye'nin turistik olarak nasıl daha gelişebileceğini de inceleyecektir (EMİTT,2021).

2. Yöntem

Kırsal turizm ve bunun neticesinde sürdürülebilir kırsal kalkınma konusunda bilgi sahibi olmak için literatür taraması gerçekleştirildi. Türkiye ve dünyadaki, kırsal turizmi daha detaylı şekilde öğrenmek için Dokuz Eylül Üniversitesi'nden uzmanlarla görüşüldü. Ayrıca turistik olarak kırsal kalkınmayı örneklerle incelemek için toplamda 2 ülke, 6 şehir, 12 yerde gözlem çalışmaları sürdürüldü. Bu yerler sırasıyla: İtalya'da Benevento iline bağlı Pietrelcina. Türkiye'de İzmir iline bağlı; Ildır, Nazarköy, Sığacık, Alaçatı, Çiftlikköy, Dalyan. Aydın iline bağlı Balat. Balıkesir iline bağlı Küçükköy. Nevşehir iline bağlı; Göreme, Derinkuyu. Niğde iline bağlı Ferteke'te gözlem yaptık. Böylece farklı coğrafyalardaki turistik kırsal kalkınma konusunda bilgi sahibi olunuldu.

Bu gözlemlerin sonuçları makalede verilmiştir. İtalya'daki gözlemde Türkiye'deki turistik kırsal kalkınma İtalya'daki turistik kırsal kalkınmayla karşılaştırıldı. Bunlara ek olarak Türkiye'den turistik olarak kalkınmamış bir yer olan Ferteke'i inceleyerek turistik kalkınmış yerlerle karşılaştırıldı. Aynı zamanda; Alaçatı, Dalyan, Çiftlikköy, Ildır gibi Çeşme'de yapılan gözlemler sonrasında www.zingat.com isimli gayrimenkul firmasının hazırladığı "Çeşme, İzmir Bölge Raporu" isimli araştırmadaki verilerden bölgedeki gayrimenkul fiyat dalgalanmalarını, bölgenin sosyolojisi de içine katılarak analiz edildi. Bu analiz sonuçları, kırsal turizmin gayrimenkul sektörüne etkisi alt başlığı altında incelendi.

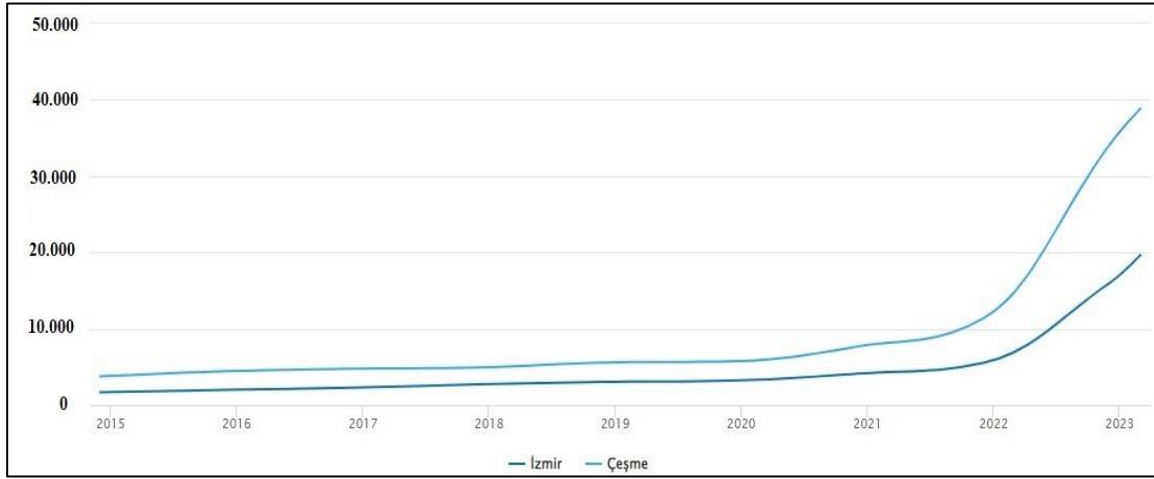
Görsel 1: Gözlemlerin Yapıldığı Yerler

3. Bulgular

Gözlemler sonucunda kırsal turizmin raporda bahsedilen çoğu kır sorununu çözdüğü doğrulandı. Kırsal turizm olan yerlerde yeni gelir kapıları ve ekonomik faaliyetler yaratılmaktadır. Bunlara kurulan lokantalar, konaklama yerleri ve mağazalar örnek olarak verilebilir. Böylece kırsal turizmin literatür taraması aşamasında karşılaşılan kır için işsizlik sorununu istihdam sağlayarak çözdüğü gözlemlendi. Kıra istihdam sağlanması aynı zamanda göç sorununu da çözmektedir. Hatta Çiftlikköy gözleminde olduğu gibi tersine göç dahi başlatabilmektedir. Kırsal turizm, geldiği yere farklı sektörlerde de değer katmaktadır. Bu sektörlerden gayrimenkul sektörü örnek verilebilir.

5. Kırsal Turizmin Gayrimenkul Sektörüne Etkisi

Gözlemlenen Alaçatı, Ildır, Dalyan ve Çiftlikköy'ün bulunduğu Çeşme'de 2023 Haziran ayı verilerine göre: Çeşme satılık konut piyasasında geçen aya oranla satılık konut fiyatları %6,57 artış gösterdi. Çeşme ilçesinde ortalama konut metrekare fiyatları 41.409 TL olurken, geri dönüş süresi 22 yıl olarak hesaplanmaktadır. Buna göre, 2023 yılı emlak endeksi ve bölge raporunda Çeşme ilçesinde satın alınan 100 metrekarelik bir konutun ortalama fiyatı 3.105.705 TL ile 5.176.200 TL arasında oldu (Zingat,2023).

Grafik 2: 2015-2023 Çeşme-İzmir Gayrimenkul Satış Fiyatı Değişimi (Türk lirası/m²) (Zingat,2023).

Bu etkileşim kırsal turizmin geldiği yeri ekonomik olarak değerlendirmektedir. Gözlemler süresince turistik olarak kalkınmış kırsalların kalkınma sebeplerini 3 örnekte inceledik: Tarihi, doğal, yapay. İncelediğimiz Ildır ve Sığacık gibi yerler birden fazla örneğe dahil olsa da genelde tek bir örnekten dolayı kalkınma yaşamış yerleri inceledik. Gözlemlerin bulguları aşağıda verilmiştir.

5.1. Ildır

Ildır, İzmir ilinin Çeşme ilçesinde bulunan bir yerdir. Ildır'da gözlemlenen diğer yerlerden farklı olarak yapay, tarihi ve doğal turizm aynı anda bulunur. Yapay turizm için köy halkı tarafından yapılan korkuluk ve duvar süslemeleri, tarihi turizm için 12 İyon kentinden biri olan Erythrai antik kenti, doğal turizm içinse Ildır halk plajı örnek teşkil edebilir. Gözlemlerimizde Ildır için doğal turizm emsali olan plajın, diğer turizm çeşitlerinden daha fazla ekonomik ve tanınabilirlik getirisi sağladığını tespit ettik. Bu tespitimizden doğal turizmin diğer turizm çeşitlerinden daha iyi bir sürdürülebilir kalkınma örneği olduğu sonucu çıkarılabilir.

5.2. Nazarköy

Nazarköy, İzmir ilinin Kemalpaşa ilçesinde bulunan bir yerdir. Bu yerleşim yerinin turistik olarak en dikkat çeken özelliği: Köye 1950'li yıllarda ilki açılan Nazar boncuğu üretim atölyeleridir (Kemalpaşa Kaymakamlığı). Köy ahalisi ve yönetimi nazar boncuğunu köyün turistik sembolü olarak belirlemiştir. Görsel 2'deki gibi Nazarköy'ün birçok yeri nazar boncuğu motifleri ile süslenmiştir. Bu şekilde Nazarköy'de turistik faaliyetler gerçekleştirmeye başlamıştır.

Görsel 2: Nazarköy'de nazar boncuğu motifleriyle süslenmiş bir duvar

5.3. Sığacık

Sığacık, İzmir ilinin Seferhisar ilçesinde bulunan bir yerdir. Sığacık'ın turistik kalkınması tarihi ve doğal turizm sentezidir. Hem 12 İyon kentinden biri olan Teos antik kenti hem de sahil vardır. Ayrıca Sığacık'ta yat limanı işletmesi de bulunmaktadır.

Görsel 3: Teos antik kent

5.4. Alaçatı

Alaçatı, İzmir ilinin Çeşme ilçesinde bulunan bir yerdir. Alaçatı doğal turistik kalkınmaya örnek teşkil etmektedir. Alaçatı diğer turistik olarak kalkınmış yerlerden farklı olarak sadece ulusal çapta değil uluslararası çapta da önemli bir turist rotası haline gelmiştir. Alaçatı'nın kalkınmasının sebebi diğer yerlerden farklı olarak buraya yapılan yatırımlardır. Halkın buranın kalkınmasında büyük bir etkisi yoktur. Buradan da kırsal kalkınma için yapılan yatırımların da önemli olduğu tespitine ulaşılabilir. Aynı zamanda Alaçatı'da yılda birkere Alaçatı Ot Festivali isminde bir festival düzenlenmektedir. Bu festival süresinde Alaçatı'ya turist akışı artmaktadır.

5.5. Çiftlikköy

Çiftlikköy, İzmir ilinin Çeşme ilçesinde bulunan bir yerdir. Çiftlikköy doğal turizm ile kalkınmaya birer örnektir ve sahili sayesinde turistik faaliyet kazanmıştır. Çiftlikköy'de şunu da tespit ettik: Kırsallara turistik ekonomik faaliyetlerin gelmesi sadece kırsal nüfusun göçünü durdurmakla kalmayıp tersine göç yaratıyor. Bu durumu Alaçatı örneğinde de görülmektedir.

5.6. Dalyan

Dalyan, İzmir ilinin Çeşme ilçesinde bulunan bir yerdir. Dalyan'ın kalkınmasının sebebi doğal turizmdir çünkü denize kıyısı vardır. Bir de Sığacık'ta da olduğu gibi bir yat limanı işletmesi bulunmaktadır.

5.7. Göreme

Göreme, Nevşehir ilinin merkezinde bulunan bir yerdir. Göreme'nin turistik değer taşımamasının ve bununla orantılı olarak kalkınmasının sebebi UNESCO Dünya mirası

kategorisinde olan bir ören yerine sahip olmasıdır. Bu ören yeri sayesinde Göreme hem ulusal hem uluslararası önemli bir turistik rota olmuştur.

5.8. Derinkuyu

Derinkuyu, Nevşehir ilinde bulunan bir ilçedir. Derinkuyu gözleminde bir kırsaldan ziyade bir ilçede geçmektedir. Bunun sebebi Derinkuyu nüfusunun Türkiye nüfusunun toplam ilçe sayısına oranı olan 87.030'dan daha az olmasıdır(TÜİK,2021). Derinkuyu'nun turistik olarak değer taşımasının sebebi bir yeraltı şehrine sahip olmasıdır. Bu yeraltı şehri Derinkuyu'yu tarihi turizme örneklendirmektedir. Derinkuyu da Göreme gibi sadece ulusal değil uluslararası da bir tarihî turistik nokta olmuştur.

5.9. Küçükköy

Küçükköy, Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesinde bulunan bir yerdir. Burasının turistik olarak dikkat çekmesinin sebebi duvarlarının süslenmiş olmasıdır. Bu durum yapay turizme örnektir. Aynı örneği Ildır'da da görmekteyiz. Ayrıca Küçükköy'de bir de müze bulunuyor. Bu müzede köy halkından toplanan eşyalar köy tarihi eşliğinde sergilenmektedir.

Görsel 4: Küçükköy Müzesi

5.10. Balat

Balat, Aydın ilinin Didim ilçesinde bulunan bir yerdir. Balat, tarihî turistik kalkınmaya örnek teşkil etmektedir. Balat'taki tarihî değer 12 İyon kentinden biri olan Milet antik kentidir. Balat'ta Küçükköy'de olduğu gibi bir müze bulunmaktadır. Bu müze sadece Milet antik kentinden değil civarında olan tarihî yerlerden de eserler barındırmaktadır.

5.11. Pietrelcina

Pietrelcina, İtalya'nın Benevento ilinde bulunan bir yerdir. İtalya-Türkiye kırsal karşılaştırmalarında dikkatimizi en çok çeken şey, Pietrelcina'nın altyapısının Türkiye'de

gözlemlenen yerlerden çok daha iyi olmasıdır. Aynı zamanda Pietrelcina'nın civar bölgesindeki yerler; Pietralcina'ya, turizm açısından Türkiye'deki gözlemlerin civar bölgesindeki yerlerden daha çok destek vermektedir. Bu destek Türkiye için sağlanırsa topyekün bir sürdürülebilir kırsal kalkınma mümkün olabilir. Ayrıca Pietralcina'da, Küçükköy'de ve Balat'ta olduğu gibi turist çeken bir müze bulunmaktadır. Bu müze Pietrelcina tarihinden ziyade dinî bir figür olan Padre Pio'yu anlatmaktadır. Raporda bahsettiğimiz şeyler dışında kırsal turizm modeli Türkiye ile hemen hemen aynıdır.

Görsel 5: Pietrelcina'da bir sokak

5.12. Fertek

Fertek, Niğde ilinin merkezinde bulunan bir yerdir. Bu çalışmada Fertek'i hem Türkiye ortalama kırsalı hem de turistik olarak kalkınmamış bir yer olarak değerlendirdik. Fertek'de şu an diğer gözlenen yerlerin aksine turistik faaliyet bulunmamaktadır ama burada turistik potansiyel taşıyan bir yeraltı şehri yer almaktadır. Bu yeraltı şehirde bir restorasyon çalışması yapılmamış, turizme açılmamıştır. Fertek'i yine gözlem alanlarından olan Derinkuyu ile kıyaslayabiliriz. Çünkü Derinkuyu, yeraltı şehrinin restorasyonu ve turizme açılımı sayesinde kalkınmıştır. Türkiye'nin birçok yerinde çok önemli tarihî değere sahip olmasına rağmen gerekli yatırım yapılmadığı için bu değerlerin turizme dönüşmediği çok fazla yer vardır. Bu yerlere Fertek'in ve Derinkuyu'nun bulunduğu Kapadokya bölgesi de dahildir.

Sonuç

Gözlemler sonucunda kırsal turizmin sürdürülebilir kırsal kalkınmaya etkileri ve katkıları araştırıldı. Bu sürdürülebilir kalkınma modelinin etkileri ve katkıları sadece turizm sektörüyle sınırlı kalmayıp başka sektörlerle de katkıları sağlamıştır. Derinkuyu, Göreme ve Alaçatı örneklerinde olduğu gibi turistik değerini uluslararası çapa taşımış kırsal yerler ülkeye

döviz girişinin önünü açıp Türk lirasının değerlenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca tüm turistik olarak sürdürülebilir kalkınmış yerlerde ortak olarak görülen bölgelerde mülk fiyatlarının artması hem gayrimenkul hem de imar piyasasına olumlu etkiler yapmaktadır. Gözlemler sonucunda bir kırsalın turistik olarak kalkınabilmesi için en önemli öncüllerin yapay turizmde halkın ve yönetimin gerekli önemi göstermesi, tarihî ve doğal turizmde bölgenin gerekli yatırımı almasının en önemli öncül olduğunu tespit ettik. Daha özele inilirse Balat, Küçükköy ve Pietrelcina'da olan müze örnekleri iyi bir yapay kalkınma yaşamak isteyen yere örnek teşkil edebilir. Ayrıca Balat örneğinde görüldüğü gibi müzede sadece o yerden eserler bulunmasına gerek yok. Türkiye'de büyük müzelerin bahçelerine konulan eski mezar taşları ve heykeller bu müzelerde sergilenabilir. Aynı zamanda Nazarköy örneğinde nazar boncuğu gibi yapay turizm alanında kalkınma yaşamak isteyen yerler kendilerine bir tematik alan seçebilirler. Gözlemler sonucunda incelenen yerler arasında turistik kalkınma yaşamamış tek yer olan Fertek'in bu kalkınmayı yaşamamasının temel sebebinin gerekli yatırım ve önlemin alınmamış olması olduğunu tespit ettik. Fertek'in yeraltı şehri onarılsa ve burası için bir pazarlama kampanyası düzenlenirse Fertek de turistik olarak kalkınmış yerler arasına girebilir. Böylece Fertek'e ekonomik faaliyetlerin gelmesiyle istihdam sağlanır. Bu istihdam sayesinde kırsalın en önemli sorunlarından olan işsizlik sorunu çözülerek kırsalın en önemli sorunlarından olan göç verme sorunu durdurulabilir. Çiftlikköy gözleminde gördüğümüz gibi kırsal turizm sadece kırsalın göç verme sorununu çözmekle kalmayıp tersine göç de başlatmaktadır. Gözlemde bulunduğumuz yerlerden biri olan Pietrelcina'nın diğer gözlem alanlarından farkı Türkiye'de bulunmamasıdır. Pietrelcina'nın Türkiye'deki yerlerden en büyük farkı civar bölgelerin halkı tarafından da destek almasıdır. Bu yer özellikle içinde bulunduğu Kumpanya bölgesinin en popüler turistik yerlerinden biridir. Bunun sebebi dini bir figür olan Padre Pio'nun Pietrelcina'da doğmuş olmasıdır. Kasaba halkının Padre Pio'yu sahiplendiğini tespit ettik. Bu olay Türkiye'de Nazarköy halkının nazar boncuğunu sahiplenmesine benzetilebilir. Ayrıca Pietrelcina'da yılda bir kere orta çağ temalı festival düzenlenmektedir. Bu festival süresince buraya daha fazla turist akışı olmaktadır. Bu tarz temalı festivalleri Türkiye'de Alaçatı Ot Festivali örneğinde de görüyoruz. Bu tarz festivaller yapıldıkları yerlerin turistik olarak kalkınmasını desteklemektedirler.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (Şubat, 2022). Nüfusun 6.8'i köylerde yaşıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/nufusun-yuzde-6-8i-koylerde-yasiyor/2495220#> Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2022.
- EMİTT. (Şubat, 2021). Turizm İstatistikleri.https://ite-prod-cdn-end.azureedge.net/sharedmedia/emitt/media/assets/pdfs/emitt_2020_istatistik_baski.pdf Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2022.
- Güreşçi, E. (2010). Türkiye’de Kentten Köye Göç Olgusu . Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (1) 77-86. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66662/1043009>.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye’de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri. Sosyoekonomi, 15 (15), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosyoekonomi/issue/21075/226907>
- Karataş, A. (2020). Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü: Niğde İli Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 714-735. DOI: 10.15869/itobiad.696452.
- Kemalpaşa Kaymakamlığı.Nazaköy Boncuk Ocakları.<http://www.kemalpaşa.gov.tr/nazarkoy-boncuk-ocaklari>. Erişim Tarihi 16 Eylül 2022.
- Kepek, E. B. & Uğuzman, P. T. (2018). Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeni Yol Köyü Örneği . Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Göç Özel Sayısı Cilt 1, 11-36. DOI: 10.21560/spcd.v18i39974.437198.
- Kırsal Nüfus. Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. <https://sozluk.gov.tr/>.Erişim Tarihi 19 Ağustos 2022.
- Md Moynul Ahsan - Dilaver Duman .(2022). Kırsal Yerleşimlerde Gençlerin Göç Etme Eğilimleri ve Etkileri: Bitlis İli Adilcevaz İlçesi Örneği.Journal of Academic Value Studies (JAVStudies).
- NTV, (9 Kasım 2021). İtalya’da 1 Euro’ya evler satışa çıktı: 630 binadan 250’si satılıyor. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/italyada-1-euroya-evler-satisa-cikti-630-binadan-250si-satiliyor,UyKgJGw_TkeQAjSx6uZmyQ/VxfTGi_HR0C3GIETvJxxFQ.Erişim Tarihi 21 Temmuz 2022.
- Posta. (1 Şubat 2018). İtalya'nın Sardunya Adası'ndaki Ollolai Köyü'nde yer alan 200 taş ev 5 liraya satılıyor. <https://www.posta.com.tr/dunya/italyanin-sardunya-adasi-ndaki-ollolai-koyu-nde-yer-alan-200-tas-ev-5-liraya-satiliyor-1377581>. Erişim Tarihi 4 Ağustos 2022.

- Soykan, F. (1999). Doğ al Ç evre ve Kırsal Kü ltü rle Bü tü nleş en Bir Turizm Tü rü : Kırsal Turizm . Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 10 (1), 67-75. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/53224/706675>.
- Soykan, F. (2000). Kırsal Turizm ve Avrupa'da Kazanılan Deneyim. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 11 (1), 21-33. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/53019/701769>.
- Soykan, F. (2003). Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önem i. Ege Coğ rafya Dergisi , 12 (1), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/issue/4882/66951>.
- Tanja, Z. (Ağ ustos,2018). Kent ve kırsal bölge: Karmaşık bir denklem. <https://www.deutschland.de/tr/topic/yasam/kent-ve-kirsal-kentlesme-ve-kirsaldan-kacisa-dair-olgular> T.C. 60. Hükümet Programı Eylem Planı. (10 Ocak 2008).
- Temiz, H. K. & Yenigül, S. (2021). Yaşam Kalitesi Çalışmalarının Kırsal Kalkınma İle İlişkisi Üzerine Bir Değ erlendirme. İdealkent, 12 (34), 1337-1357. DOI: 10.31198/idealkent.872357
- Thooth. (2019 Şubat 25). Türkiye İl Bazlı Gelen Turist Sayıları ve Yoğ unlukları – 2018 Yaza Dönemi. <https://thooth.com/il-bazli-turist-sayilari-ve-yogunluklari-2018yaz/>.Erişim Tarihi 5 Ekim 2022
- Torun, E. (2013). Kırsal Turizmin Bölge İnsanına Katkıları . Karamanoğ lu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi , 2013 (1), 31-37. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10212/125485>.
- TÜİK. (27 Ekim 2020). Turizm İstatistikleri, III. Çeyrek:Temmuz-Eylül,2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz-Eylul,-2022-45788>.
- TÜİK. (4 Şubat 2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>.
- Yulafcı, A. & Sayılı, M. (2015). Samsun İlinde Kırsal Göç Yaşanan Köylerin Genel Özellikleri ve Göçün Köyler Üzerindeki Etkileri. Marmara Coğ rafya Dergisi, 0 (32), 403- 426. DOI: 10.14781/mcd.43870
- Zingat. (2023 Haziran 3). Çeşme,İzmirBölge Raporu.<https://www.zingat.com/en/cesme-bolge-raporu> .Erişim Tarihi 3 Haziran 2023.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

İbn Battuta Seyahatnamesinde Sivas Multan ve Granada Şehirleri

Sivas Multan and Granada Cities in Ibn Battuta's Travelogue

Sümeyye Ergün Altun*

Umut Doğan**

Özet

14. yüzyılın en önemli seyyahlarından biri olarak kabul edilen İbn Battuta (1304-1369) ve Seyahatnamesi çağdaşı olan diğer seyahatnamelere göre mekânsal referansları doğrulanabilir olduğu için bu çalışmada tercih edilmiştir. 11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında önemli başkentler olarak kabul edilen Granada, Marakesh, Cordoba, Sevilla, Sivas, Konya, Şiraz, Multan, Yeni Delhi, Lahore, İstanbul, Viyana, Roma, Kahire ve Bağdat şehirleri kendi dönemlerinin “Altın Çağı” olarak nitelendirilen bir dönemi yaşadıkları kabul edilmektedir. Bu şehirlerarasından günümüzde buldukları ülkeler içerisinde başkent olmayan ve büyükşehir niteliği taşımayan Granada, Multan ve Sivas şehirleri seçilmiştir. Şehirlerle ilgili bilgi ve belge kaydının yetersiz olması nedeniyle şehirlerin o dönemdeki biçimleniş öyküsü ve plan kurgusu büyük oranda muğlaktır. Bu doğrultuda İbn Battuta'nın Rihle eserinden yararlanılarak elde edilen mekânsal referanslı bilgiler ile şehirlerin biçimleniş öyküsü ve somut planları oluşturulmuştur. Çalışmada İbn Battuta'nın tabiri ile dönemin ‘başkentlerinden’ olan Granada, Multan ve Sivas hakkındaki bilgiler incelenmiş şehirlerin tasvirleri ve yöneticileri ile ilgili

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: sumeyyeergun4@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0434-0507.

** Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi, umutdogan@erciyes.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6283-528X.

Atıf/Citation: Altun, S.E., Doğan, U. (2024). İbn Battuta Seyahatnamesinde Sivas Multan ve Granada Şehirleri. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 196-216.

Geliş/Received: 24.07.2023

Kabul/Accepted: 08.06.2024.

bilgiler derlenmiştir. Çalışmada, bu üç şehrin 13 ve 14. yüzyıllara ait mevcut minyatür ve gravürler incelendikten sonra 19. yüzyıla ait planlar üzerinde Adobe çizim programlarından yararlanılarak 13. yüzyıla ait haritalar oluşturulmuştur. İbn Battuta'nın eserinde Granada Şehri'nin büyüklüğünden ve refahından bahsedilmiştir. Eserde Multan Şehri ile ilgili şehrin girişinde tüccarlardan vergiler alındığından, büyük bir ticaret merkezi olduğundan ve Rajaların (vali) saraylarından bahsedilmiştir. Seyahatnamede Sivas ziyareti ile ilgili olarak ise şehrin Anadolu Selçuklu ve İlhanlıların ardından Eretna Bey'in himayesinde olduğundan Eretna Bey'in sarayından, şehrin refahından ve misafirperverliğinden bahsedilmiştir. Bu ve benzeri birçok bilgi ışığında 13. yüzyıla ait minyatürün ve gravürlerin sınırları ile 19 yüzyıla ait haritalar karşılaştırılarak yeni görseller oluşturulmuştur. Sonuç olarak çalışma konusu olan şehirler için mekânsal biçimlenişi oluşturan temel strüktür analizi yapılmış ve 13-14. yüzyılda bu şehirlere dair plan şemaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Battuta, Seyahatname, Sivas, Multan, Granada.

Abstract

Ibn Battuta (1304-1369) considered one of the most important travellers of the 14th century, and his Travelogue were preferred in this study because their spatial references are verifiable compared to other contemporary travelogues. Between the 11th and 15th centuries, the cities of Granada, Marakesh, Cordoba, Seville, Sivas, Konya, Konya, Shiraz, Multan, New Delhi, Lahore, Istanbul, Vienna, Rome, Cairo and Baghdad, which are regarded as important capitals, are accepted to have experienced a period characterised as the "Golden Age" of their respective periods. In this study, the cities of Granada, Multan and Sivas, which are not capital cities and do not qualify as metropolises in the countries in which they are located today, were selected among these cities. Due to the insufficiency of information and documentary records about the cities, the story of their formation and the plan of the cities at that time is largely ambiguous. In this direction, the formation history and concrete plans of the cities were created with the spatially referenced information obtained from Ibn Battuta's Rihle. The study analyses the information on Granada, Multan and Sivas, which Ibn Battuta calls the 'capitals' of the period, and compiles descriptions of the cities and information on their rulers. After examining the existing miniatures and engravings of these three cities from the 13th and 14th centuries, maps of the 13th century were created by using Adobe drawing programmes on 19th century plans. In Ibn Battuta's work, the size and prosperity of Granada City is mentioned. In the work, the city of Multan is mentioned at the entrance of the city, where taxes are collected from merchants, it is a large trade centre and the palaces of Rajas (governors) are mentioned. Regarding the visit to Sivas, the travelogue mentions that the city was under the patronage of Eretna Bey after the Anatolian Seljuks and Ilkhanids, Eretna Bey's palace, the prosperity and hospitality of the city. In the light of this and many similar information, new visuals were created by overlapping the boundaries of the miniature and engravings of the 13th century with the maps of the 19th century. As a result, the basic structure that constitutes the spatial formation for the cities that are the subject of the study has been analysed and the plan schemes of these cities in the 13th-14th centuries have been tried to be revealed.

Keywords: Ibn Battuta, Travelogue, Sivas, Multan, Granada.

Giriş

Çalışmada öncelikli olarak seyahatnamenin güvenilirliği ve başkent kavramlarına değinilmiştir. Daha sonra 13. yüzyılda Granada, Multan ve Sivas şehirlerinin genel durumundan ve şehirleşme yapısından bahsedilmiştir. Her şehrin seyahatnamedeki bölümü ayrı birer başlık altında incelenmiştir. Bu 3 şehrin karşılaştırması, değerlendirme ve sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Orta Çağ'ın en büyük Müslüman seyyahı olarak kabul edilen İbn Battûta 1304'de Fas'ın Tanca kentinde dünyaya gelmiştir (Aykut, 2010). Ailesi Berka'dan Tanca'ya göç etmiştir. İbn Battûta Seyahatnamesinde ailesinin kadılık yaptığını söylemektedir. Nitekim kendisi de çeşitli yerlerde kadılık yapmıştır. Tâmesnâ kadısı iken 1369 yılında vefat etmiştir. İbn Battuta'nın Seyahatnamesi “Tuhfetü'n-nüzzâr fi gara'ibi'l-emsâr” ve “acâ'ibi'l-esfâr” olarak da adlandırılmaktadır (Ceran, 2013). Literatürde ise “Rihletü İbn Battûta” adıyla bilinmektedir. Yaklaşık 28 yıl çeşitli aralıklarla gezisini sürdürmüş ve bu gezilerini İbn Cüzey el-Kelbî' ye aktarmıştır. İbn Cüzey el-Kelbî'nin ilaveleriyle İbn Battûta Seyahatnamesi ortaya çıkmıştır (Ceran, 2013).

Granada, Marakesh, Cordoba, Sevilla, Sivas, Konya, Şiraz, Multan, Yeni Delhi, Lahore, İstanbul, Viyana, Kahire ve Bağdat şehirlerinin, 11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında altın çağ olarak nitelendirilen bir dönem içerisinde olduklarını ve dönemin önemli başkentlerinden oldukları kabul edilmektedir. Ancak bu çalışmada şehirler belirlenirken 13. yüzyılda başkentlik yapmış, günümüzdeyse 13. yüzyıldaki idari konumlarının yanı sıra üretim, istihdam, eğitim durumları açısından daha alt sıralarda yer alan göç vererek nüfusta azalma yaşamış 3 şehir olan Granada, Multan ve Sivas şehirleri çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Konya, Lahore, Cordoba, İstanbul bu değerlendirmeler sonucunda büyükşehir oldukları için çalışma dışında bırakılmıştır. Günümüzde Sevilla İspanya'nın Endülüs Bölgesinin, Yeni Delhi Hindistan'ın, Viyana Avusturya'nın, Bağdat Irak'ın başkenti, Kahire Mısır'ın başkenti oldukları için bu çalışma kapsamı dışında kalmışlardır. Marakesh ve Granada'nın fiziki yakınlığı ve yaşamış halkın benzerliği nedeniyle ikisi arasından Avrupa kıtasında yer alan Granada şehri tercih edilmiştir. Bu çalışmada en batıdaki şehir Granada olacaktır. İkinci şehir bu özelliklere sahip en doğuda kalan tek şehir olan Multan'dır. Üçüncü şehir ise günümüzde Türkiye sınırları içerisinde bulunan, tarihte üzerinden geçen ticaret yolları çokluğuyla bilinen ve coğrafi konumu sebebiyle iki şehrin arasında yer alan Sivas olarak belirlenmiştir.

Nüfus büyüklüklerine göre sıralandığında Granada İspanya'nın en büyük 17. şehri, Multan Pakistan'ın en büyük 8. şehri ve Sivas Türkiye'nin en büyük 25. şehridir. İspanya'nın Endülüs bölgesinin başkenti Sevilla'dır ve Granada bu bölgede 4. sırada yer almaktadır. Multan ise Pakistan'ın Pencab bölgesinde yer almaktadır. Pencab bölgesinin merkezi ise Lahor'dur. Nüfus büyüklüğüne göre Multan Pencab'ın 4. En büyük şehridir. 13. Yüzyılda ise bu coğrafyanın Delhi'den sonra en büyük şehri olmuştur. Sivas ise Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde yer almaktadır. Nüfus büyüklüğüne göre İç Anadolu Bölgesinin 5. en büyük şehridir. 13. yüzyılda ise Anadolu Selçuklu devletinde Konya ile birlikte en büyük şehir olduğu bilinmektedir. Üç şehrin de buldukları ülkelerde nüfus büyüklükleri ve ülke sıralamasında geçmiş nüfus sayısına göre değer kaybettikleri anlaşılmaktadır.

Şehirler	Durumu	Açıklama
İstanbul Konya Cordoba Şiraz	Büyükşehir	13. yüzyılda başkent olan bu şehirler buldukları ülke ve bölgelerde büyükşehirlerdir.
Delhi Madrid Viyana Bağdat Kahire	Başkent	Tarihsel önemlerinin yanı sıra halen yer aldıkları ülkelerin başkentleridir.
Sevilla Lahor	Bölgesel Merkez	Endülüs ve Punjab Bölgelerinin merkezi olan bu şehirler hala yönetim merkezi olarak kullanılmaktadır.
Marakeş	Fas'ın ilk Başkenti	Konumu ve yüzyıl farkı ve Granada'ya olan yakınlığı nedeniyle seçilmemiştir.

Görsel 1: 13. yüzyılda başkent olan bazı şehirlerin günümüzdeki durumları ve neden seçilmediklerine dair açıklamaları

1. İbn Battuta Seyahatnamesinin Bilimsel Çalışmalar İçin Güvenilirliği

Bu çalışmada Yapı Kredi yayınlarından çıkarılan 2010 yılında A. Sait Aykut tarafından hazırlanan İbn Battuta Seyahatnamesi incelenmiştir. Aykut (2010:17) İbn Battuta'nın bu eserinin literatüre katkı sağlayacak nitelikte olduğundan ve dönemin diğer kaynaklarıyla

doğrulanabilirliğinden bahsetmiştir. Thomas J. Abercrombie, National Geographic sponsorluğunda İbn Battuta'nın rotasını takip ederek yaptığı çalışmada bu eserin güvenilirliğine katkı sağladığını, bundan önce Türkçeye yapılmış çevirilerin ve sadeleştirmelerin çok eksik ve yetersiz olduğundan bahsetmiştir (Aykut, 2010: 42). İbn Battuta ile çağdaş sayılabilecek Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb ve İbn Haldun, İbn Battuta ile görüşmüş ve eserlerinde ondan bahsetmişlerdir (Aykut, 2010;18 ve Ceran, 2013). Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in El İhata fi Ahbari Gırnata eserinde edinilen bilgiler ile İbn Battuta'nın Seyahatnamesindeki Granada bilgileri tutarlılık göstermektedir. Ayrıca Agha Mahdi Hussain'in Delhi Sultanlığı hakkında yaptığı araştırmada bu kaynağın doğruluk oranını artırmaktadır. Farklı ülkelerden bilim insanları kendi araştırma bölgeleri için yaptıkları incelemelerde kitabın çok kıymetli olduğundan ve bilgilerin doğruluğundan bahsederek teyit etmişlerdir (Ceran, 2013).

Granada ile ilgili yapılan araştırmalarda İbn Battuta'nın verdiği bilgilerin diğer seyyahlara kıyasla daha doğrulanabilir yazılar olduğundan bahsedilmiştir (Ceran, 2013). İbn Battûta, Marko Polo ile birlikte Orta Çağ'ın en büyük seyyahlarından birisidir. Ancak İbn Battuta'nın çok daha geniş bir gezi güzergâhı ve üç kıtada da en önemli kültür merkezlerine ulaşması sebebiyle Marko Polo'yu geride bıraktığı söylenmektedir (Ceran, 2013). Ayrıca İbn Battûta gezdiği birçok ülkede sosyal hayata karışmış, evlilikler yapmış ve hatıralarını güvenilir birine yazdırmıştır. "Marko Polo'nun seyahatnamesine birçok hayali hikâye katıldığı bilinen bir husustur. Ayrıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battuta eserinde insan unsuruna en fazla yer veren seyyahtır. Çeşitli milletlerin giyim kuşamı, âdetleri ve inançları hususunda ayrıntılara inmesi bazı araştırmacılar tarafından ilk antropologlardan bazılarınca da ilk etnologlardan sayılmasına yol açmıştır. İbn Battûta, gezdiği ülkelerin coğrafyası ve ekonomisi hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir."(Ceran, 2013). İbn Battuta güzergâhında önce doğuya (bu çalışmada incelenen şehirlerden ilk olarak Multan'a) daha sonra Avrupa'ya (Granada'ya) ve son olarak Anadolu'ya (Sivas'a) ulaşmıştır. Görsel 1'de İbn Battuta ve Marco Polo'nun dünya haritası üzerinde güzergâhları görülmektedir.

Görsel 2. İbn Battuta Güzergâhı (Sögüt, 2017)

2. 13. yüzyıl ve Başkent Kavramı

Çalışmaya başlarken, 13. yüzyılda başkent olarak nitelendirilen bu şehirlerin analizlerinden önce “başkent” kavramına değinilmesi yerinde olacaktır. “Geleneksel bakış açısıyla ele alındığında, her kentin kendi alt bölgesi ve sınırları içerisinde düzenleme, yönlendirme ve yönetme işlevleri yerine getirdiği kabul edilen bazı durumlarda, daha geniş alanları kapsayan bölgelerde ve hatta tüm ülkede yönetme işlevine sahip kentler başkent olarak tanımlanır. Bir yerin yönetme işlevine sahip olması siyasal iradeye ve meşruluğa dayalıdır. Başkentlik niteliği taşıyan kentler, ülkeyi yönetenler tarafından yönetim özelliği olarak kabul edildiği sürece başkent olarak kalmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, başkent in sahip olduğu en temel koşul olan yönetme işlevi, o kenti başkent ilan eden siyasal bir kararın ve onun arkasındaki iradenin varlığına dayanmaktadır.” (Çınar, 2004:18-19).

Avrupa tarihinde 5. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında Roma İmparatorluğunun çöküşüyle Avrupa genelinde de kente dayalı ekonomik sistemler çökmüş, bazı kentler önemlerini yitirirken, bazı kentler ise tarih kayıtlarından silinmiştir. Roma nüfusu Karolenjler Döneminde 1 milyondan 20 bin kişiye kadar düşmesi buna örnek olarak verilebilir (Saday, 2020). Viyana gibi şehirler de tarihi kayıtlardan neredeyse silinme durumuna gelmiş, 11. yüzyılda kentler tekrar canlanmaya başlamıştır (Sebetci, 2016). Dönem Baronları ve Lordları kontrolü ellerinde tutmak için tek bir yönetim şehrine bağlı kalmayıp devleti bir saraydan ya da tek bir merkezden yönetmek yerine hüküm sürdükleri her bölgeye gitmişlerdir. Kentlerde yaşanan olayları, ticari

durumları, tarım faaliyetlerini yakından takip etmişlerdir. O dönemlerde büyük kentlerin ortadan kalktığı görülmektedir. 11. yüzyıldan itibaren kentler ulus devletler olarak görülmeye başlanmıştır. “Evrimleri kendi içsel dinamikleriyle gerçekleştiren başkentler: Bu başkentler uzun bir geçmişe sahiptir ve başkentlik niteliklerini kesintisiz sürdürmüşlerdir. Londra, Paris, Viyana gibi başkentler bu gruba girer. Roma İmparatorluğu döneminde Viyana ve Londra küçük bir garnizon, Paris de mütevazı bir kentti. Batı Roma'nın yıkılmasından sonra hepsi kent niteliğini yitirdi. Roma ve Paris sadece piskoposluk kenti olarak varlıklarını sürdürdüler. 10. ve 11. yüzyılda kentler yeniden canlanmaya başladı. Viyana 1200 yıllarında Roma'nun dört katı büyüklüğünde bir kent oldu. 13. yüzyıldan sonra ise Habsburg'ların merkezi oldu.”(Çınar, 2005: 51).

13. yüzyılda başkent olarak nitelendirilen şehirlerden birisi olan Granada, Gırnata Beni Ahmer Emirliğinin yönetim merkezi olmuştur (Yiğit, 2017). Yöneticiler El Hamra Sarayı yapıldıktan sonra orada yaşamaya başlamışlardır.

13. yüzyılda Hint toprakları için Dasti (1998), 13. yüzyılda ticaretin kalbi Multan'da atmaktaydı hatta bundan dolayı Hintli tüccarların tamamına Multani (Multanlı) denildiğini vurgulamıştır. (Dasti, 1998: 37). İbn Battuta, Multan Şehri için Delhi Türk Sultanlığının Moğol sınırında bulunan Sind Eyaletinin başkenti olduğunu söylemektedir. Ancak şehri Moğollardan kurtaran valiler özerkliklerini ilan ederek 13. yüzyılda Multan'ı başkent ilan etmişlerdir. Bununla birlikte şehzadelerin eğitim gördüğü ve yönettiği en önemli şehirlerinden birisi olmuştur (Tanrıverdi, 2019).

13. yüzyılda Anadolu incelendiğinde ise Sivas'ın kervan yollarının kesişim noktası olan bir ortaçağ başkenti olduğu literatürde geçmektedir (Yamaçlı ve Koç, 2017). O dönemde Sivas Anadolu Selçuklu Devleti sınırları içerisinde yer alan coğrafi konumu nedeniyle oldukça önemli bir şehirdir. Sivas; Irak, Suriye, İran, İstanbul, Konya, Kayseri, Tokat ve Malatya gibi iç ve dış ticarete yön veren yolları birbirine bağlayan merkez olarak kabul edilmektedir (Akbulut, 2009). Sivas şehri Kuzey-Güney ve Doğu-Batı aksında en önemli ticari merkez olmuştur. Sivas, Anadolu Selçuklu Devleti Başkenti Konya ile birlikte padişahların ve meliklerin ikinci bir merkez olarak kullandıkları bir şehir olmuştur. Hatta bazı hükümdarların sadece Sivas'ı merkez olarak kullanmalarından dolayı Sivas şehri de Anadolu Selçuklu başkentlerinden birisi olarak adlandırılmaktadır (Denizli, 1998: 16). Sivas şehrinde yeri tam olarak bilinmemekle birlikte Selçuklu Sarayı olduğu söylenmektedir (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2014). Halihazırda devam eden Sivas Tarihi Kale kazısında Selçuklu saray kalıntlarına rastlandığı kazı arkeologları tarafından söylenmiştir ancak kazı devam ettiği için

raporlandırılmamıştır. Tüm bu bilgilerin ardından günümüze gelindiğinde ise Granada, Multan ve Sivas şehirlerinin yönetim merkezi olmadıkları görülmektedir. Bu çalışmada geçmişte ki zenginlikleri göz önüne alınarak bu 3 şehir incelenmeye çalışılmıştır.

3. 13. Yüzyılda Granada, Multan ve Sivas'ın Sosyokültürel ve Şehirleşme Yapıları

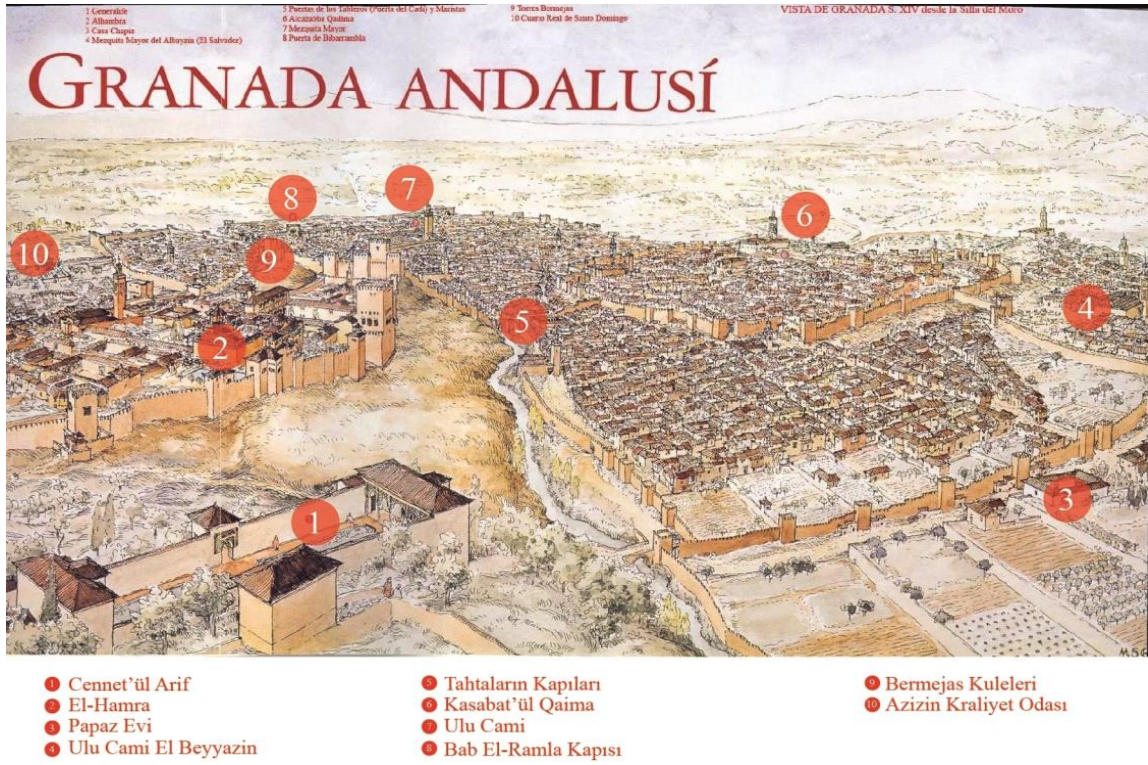
13. yüzyıla kadar Avrupa'da piskoposluklara bağlı Roma bölgesel sivilleri hariç çok az sayıda tam işlevli şehir olduğundan bahsedilmektedir (Sebetci, 2016). Granada 11. yüzyılda kentleşmeye başlasa da İber yarımadasında 8. yüzyıl ile başlayan İslamlaşma ve Arap kültürü yayımları etkisinde kalmıştır (Adıgüzel, 2019). 13. yüzyılda Granada, Avrupalı Müslümanların, Arapların ve Hristiyan Katalanların yaşadığı bir kent haline gelmiştir (Emre, 2016). Anadolu ve Hint alt kıtasında da benzer şekilde değişen bir kültür etkisinde dönüşen kentlerden söz edebiliriz. Anadolu'nun hâkimiyeti ise Türklerin eline geçmiş ve Türkler kültürel özelliklerini şehirlere yansıtmışlardır (Tanrıverdi, 2019). Aynı zamanda Hint alt kıtası da bu dönemde değişen yönetimler ve çok çeşitli kültürler sebebiyle farklılıklar göstermeye başlamıştır. 13. yüzyıla kadar Multan kendi içerisinde benzer insanların yaşadığı bir şehirken 8. yüzyıldan sonra Araplar, Türkler ve Moğolların tesiri ile kozmopolit bir yapıya doğru dönüşmüştür (Abel, 2017). Anadolu ve Asya'da ise durum daha farklı ilerlemiştir. Doğuda, Asya'nın ve Arap Yarımadasının kalkınmasıyla medreseler yapılmış, imar edilen şehirler yükselmeye başlamıştır. Aynı zamanda Avrupa'nın güneyinde gelişen bir medeniyet olan Endülüs ile birlikte şehirlerin imarı gelişmeye başlamış ve yeni şehirler imar edilip yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Bu dönemlerde birçok âlim eğitim için seyahat etmiştir. Karada gelişen ticaret yolları kültürlerin taşınmasına da sebep olmuştur. Anadolu ise bu ticarete önemli bir noktada yer almıştır. 13. yüzyıldan itibaren Türklerin İslamiyet'in etkisine girmesiyle birlikte şehirlerin üzerinde bazı etkilerin görüldüğünü söylemek mümkündür (Can, 1995). Can (1995) İslam şehirlerinin büyük ortak özelliklerini olmadığını ama şu 3 ortak özelliğinin olduğundan bahsetmiştir. İlk olarak "kale", hükümdarın veya yöneticinin ikamet ettiği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaleler genellikle şehrin en güçlü merkezi noktasında bulunmaktadır. İkinci olarak ise "şehristan" olarak adlandırılan yer şehrin asıl konumlandığı ve şehir halkı ile zanaatkârların bulunduğu bölümdür. Şehristanda daha kentli bir yaşam sürdürülmektedir. Son olarak da "rabad" bölümünden bahsedilebilir (Can,1995). Bu bölüm şehrin taşra kesimi olarak nitelendirilebilir. Rabadlarda göçebelikten yerleşik hayata yeni geçen veya hâlâ kısmi olarak göçebe olan halk yaşamaktadır. Bu bölgede genellikle pazarlar kurulup ticari faaliyetler gerçekleştirilmiştir (Boz, 2014). Bu üç kavram 13. yüzyılda Granada, Multan

ve Sivas içinde geçerli olan kavramlardır. Bu tanımlar şehir yapılarını ve içinde yer alan farklı sosyal grupları anlamamızı ve benzerlik kurmamızı sağlamaktadır.

11. yüzyılda Granada, Multan ve Sivas'ın şehirlerin ticari ve ilmi faaliyetlerinin gelişmeye başladığını 13. yüzyılda da daha büyük bir ivme kazandığını söyleyebiliriz. İbn Arabi'den Mevlana'ya, İbn Haldun'dan İbn Hatibe, Marco Polo'dan Bahauddin Zekeriyya'ya ve Yunus Emre'den Hacı Bektaş-ı Veli'ye kadar birçok âlim bu yüzyılda yaşamıştır. İbn Battuta ise 14. yüzyılın hemen başında yaşamış ve seyahatnamesini yazmıştır. Bununla birlikte 13. yüzyılda Granada'da Yusufiye Medresesi, Sivas'ta Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi, Şifahiye Medresesi ve İhsaniye Medresesi, Multan'da Medresiyi Firuze, Medreseyi Minhaj, Bahaddin Zekeriya Hangahı, Kaşani Medresesi bulunmaktadır (Dasti 1998, Durrani 1991, Khan 1983, Denizli 1995). 13. yüzyılda yapılan veya kullanılan eğitim yapılarının hepsi günümüze kadar ulaşmamış olsa da bu yapıların kalıntıları ve günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yapılar kentlerin gelişiminin mekânsal düzeyde izlerini sürebilmemizi sağlamaktadır.

4. İbn Battuta Seyahatnamesinde Granada

İbn Battuta Seyahatnamesinde Granada'da yer alan El Hamra Sarayına gittiğini sanatkârane bir şekilde inşa edilen yapının eşi benzeri olmadığını söylemektedir. İbn Battuta şehirden bir mil uzakta, ırmak kıyısında sıcak su kaynağı olduğunu, orada erkek ve kadınlar için özel hamamlar bulunduğundan bahsetmiştir. Bu hamam kültürü günümüzde de turistik hamam olarak El Hamra'nın yakınlarında devam etmektedir. İbn Battuta El Hamra Sarayından sonra Endülüs ülkesinin merkezi/başkenti olan Granada'ya geldiğini yazmıştır. Granada hakkında dünyada eşi benzeri olmayan bir şehir olduğunu söylemektedir. Büyük ve güzel bir şehir olduğundan, şehrin 40 millik geniş bir alanda kurulduğundan bahsetmektedir. 40 mil yaklaşık 103 km² 'lik geniş bir alana karşılık gelmektedir. Genil nehrinin şehri ortadan ayırdığını ve başka ırmaklarında (Darro) bulunduğunu söylemektedir. Art arda bahçeler, yeşillikler, köşkler ve üzüm bağlarının şehrin her yerinde bulunduğundan da bahsetmektedir. Bu bilgiler ışığında halka açık planlı yeşil alanlar olduğunu anlayabiliriz. Diğer kaynaklarda Granada'nın bağlar ve bahçelerle dolu bir dağ olduğunu (Jose, 2007), mesire yerlerinden birinin de Aynu'd-Dem (Aynal Damar/Gözyaşı membaı) diye adlandırılan nokta olduğunu eşi benzerinin olmadığını söylenmektedir (Aykut, 2010: 720). 13. yüzyılda Granada'nın sulama altyapısının güzel kurulduğunu bu yüzden güzel bağ ve bahçeleri olduğunu söylemek mümkündür (Jose, 2007). Görsel 2'de resmedilen çizimde bu bağ ve bahçeleri görebilmekteyiz. Şehrin etrafında yoğunlaşan bahçeler dikkat çekmektedir.

Görsel 3. 14. yüzyılda Granada Şehrine ait bir çizim (URL1)

İbn Battuta Granada için dillere destan bir şehir vurgusu yapmıştır. Seyahatnamesinde ünlü şairler tarafından Granada ile ilgili yazılmış şiirlere de yer vermiştir. Şiirler de Granada'nın yurtsuzlara yurt olduğundan halkının ahlaklı ve güzel olduğundan bahsetmektedir. İbn Battuta Granada Sultanının kente ulaştığında hasta olduğunu bu yüzden annesi tarafından altın dinarlar gönderildiğinden bahsetmektedir. Granada' da karşılaştığı iyi insanların mesleklerinden de bahsetmiştir. Bunlar; başhekim, müderris, fıkıh bilgini, hatip ve yine hekimlik yapan âlimlerdir. Bu görüşmeler ile hem halk hem de şehrin ileri gelenleri hakkında bilgi toplamamızı sağlamaktadır (Aykut, 2010: 721). Ayrıca Granadalı seçkinlerinden oluşan bir gruptan bahsetmektedir. Bu grup ünlü âlimler ve onların soyundan gelen diğer ilim adamlarından oluşmaktadır. İbn Battuta ziyareti boyunca oradaki hankâhta kaldığını ve kaldığı günlerde bolca ikramlar gördüğünü söylemektedir. “Manevî güzelliği ve bereketi ile ünlenmiş Râbitatü'l-Ukab adlı tekkeyi ziyaret ettik. Ukab, Garnâta'ya 8 mil uzaklıkta bir dağdır. Bugün artık harabe olan Elbire şehri civarındadır.” bölümünden şehir çeperinde de eğitim amaçlı bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendi memleketlerine benzediği için Granada'yı yurt edinmiş bir grup yabancı sufî talebe ile karşılaştığından bahsetmektedir. Bu 6 Sufiden birisi Anadolu'dan gelen Hacı İbrahim Konevî, diğer ikisi de Hindistan'dan gelen Hindistanlı Hacı Ali ve Hindistanlı Hacı Reşid'dir. Burada kendi memleketlerine ne yönden benzerlik kurulduğu tam olarak bahsedilmemiş olsa da Granada'nın Anadolu ve Hindistan şehirlerinde yaşayan halk

tarafından benimsendiği ve benzetildiği kanaati çıkarılabilmektedir (Aykut, 2010: 722). Görsel 3'te Şehrin iki büyük dağ üzerinde yer aldığı ve şehir girişinin kalabalık resmedildiği görülmektedir.

Görsel 4: 16. yüzyılda Granada Şehrine ait Gravür, İki Tepe Albaicin, Alhambra (URL2)

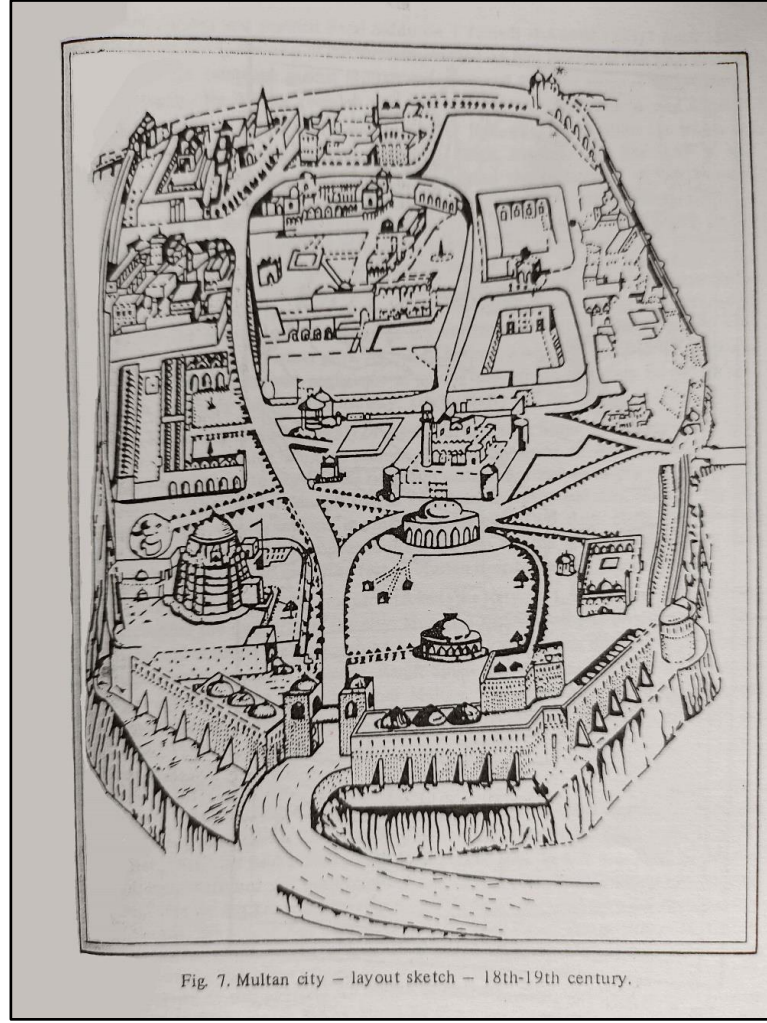
5. İbn Battuta Seyahatnamesinde Multan

İbn Battuta, Multan'ın Pencap bölgesinin sınırları içinde yer alan önemli bir şehir olduğunu, 94/713 yılında fethedildiğini ve kısa zamanda Müslümanların önemli merkezlerinden biri olduğunu söylemektedir (Aykut, 2010: 953). Hindistan'da bulunan en büyük emire 'Han' unvanı verildiğini ve Keşlû Han'ın da Sint ülkesinin Başşehri/Merkezi Multân'da oturmakta olduğunu söylemektedir. Han'ların Hint sultanı nezdinde de büyük itibara sahip olduğunu özel muamele gördüğünü bildirmiştir (Aykut, 2010: 231). İbn Battuta, Sertiz Han'ın Hindistan Ordusu Başkumandanı olarak Sint bölgesinin başşehri olan Multan' da oturmakta olduğunu, Multan'ın en önemli sınır şehri olması sebebiyle ordunun da büyük bir kısmının da burada yer aldığını kaydetmiştir (Aykut, 2010: 411). Buradan da 14. yüzyılın başlarında da Multan'ın hâlâ başkent olarak önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Seyahatname içinde birkaç yerde daha Multan'dan "Sint ülkesinin başşehri olan Multân" şeklinde bahsedilmektedir (Aykut, 2010: 414).

Ülkeye bir misafir geldiğinde; “Sind bölgesinin merkezi olan Multân'a ulaştığında Hint hükümdarı tarafından onun namına düzenlenecek bir ziyafetle ilgili emir gelinceye kadar orada kalır. Bu ülkeye gelen bir insan; davranışları, eylemleri ve amacına göre karşılık görür, ikram bulur. Çünkü gelenin ne parasına bakılır ne de atasına.” (Aykut, 2010: 370) diyerek ayırım yapılmadığından bahsetmektedir. Ülkeye gelen yabancıların Multan’da misafir ediliyor olması şehrin iç güvenliği ve şehrin gelen misafirin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir refah seviyesinde olduğu sonucuna varılabilir. Yerel halk arasında Hindular, Sikhler, Budistler ve Müslümanlar bir arada bulunmuştur. (Dasti, 1998: 42) Delhi Türk Sultanlığı döneminde merkez Delhi gerçekten büyük ve zengin bir şehir olması sebebiyle başkent olarak seçilmiştir. Multan, Delhi’den sonra ikinci en büyük merkez olması sebebiyle hem meliklerin hem de önemli komutanların yönetici olarak gönderildiği en önemli sınır şehri olmuştur. Multan kültür başkentliği yapmaya devam etmiş ve bazı dönemler valilerin özerkliğini ilan etmesiyle bir şehir devleti olmuştur. (Dasti, 1998: 43).

İbn Battuta seyahatnamesinde Multan için başşehir tabirini Sind bölgesinin başşehir olarak kullanmıştır. Sultan’ın başşehir olarak adlandırılan yer İbn Battuta döneminde ‘Dilli’ olarak adlandırılan günümüzde ki ‘Yeni Delhi’dir. 13. yüzyılın bazı dönemlerinde özerk olarak yönetilse de çoğu zaman Delhi’ye bağlı olmuştur (Dasti, 1998).

Battuta, Multan’a geldikten sonra ikinci bir vergi ödendiğinden bahsetmektedir. Ekonomik olarak gelişmiş bir kent olan Multan’ın düzenlenmiş bir vergi sistemi olduğu ve burada ticaret yapmanın önemli olduğu anlaşılmaktadır (Aykut, 2010: 370).

Görsel 5. 18- 19. yüzyıla ait Multan Şehri çizimi (Khan, 1983)

6. İbn Battuta Seyahatnamesinde Sivas

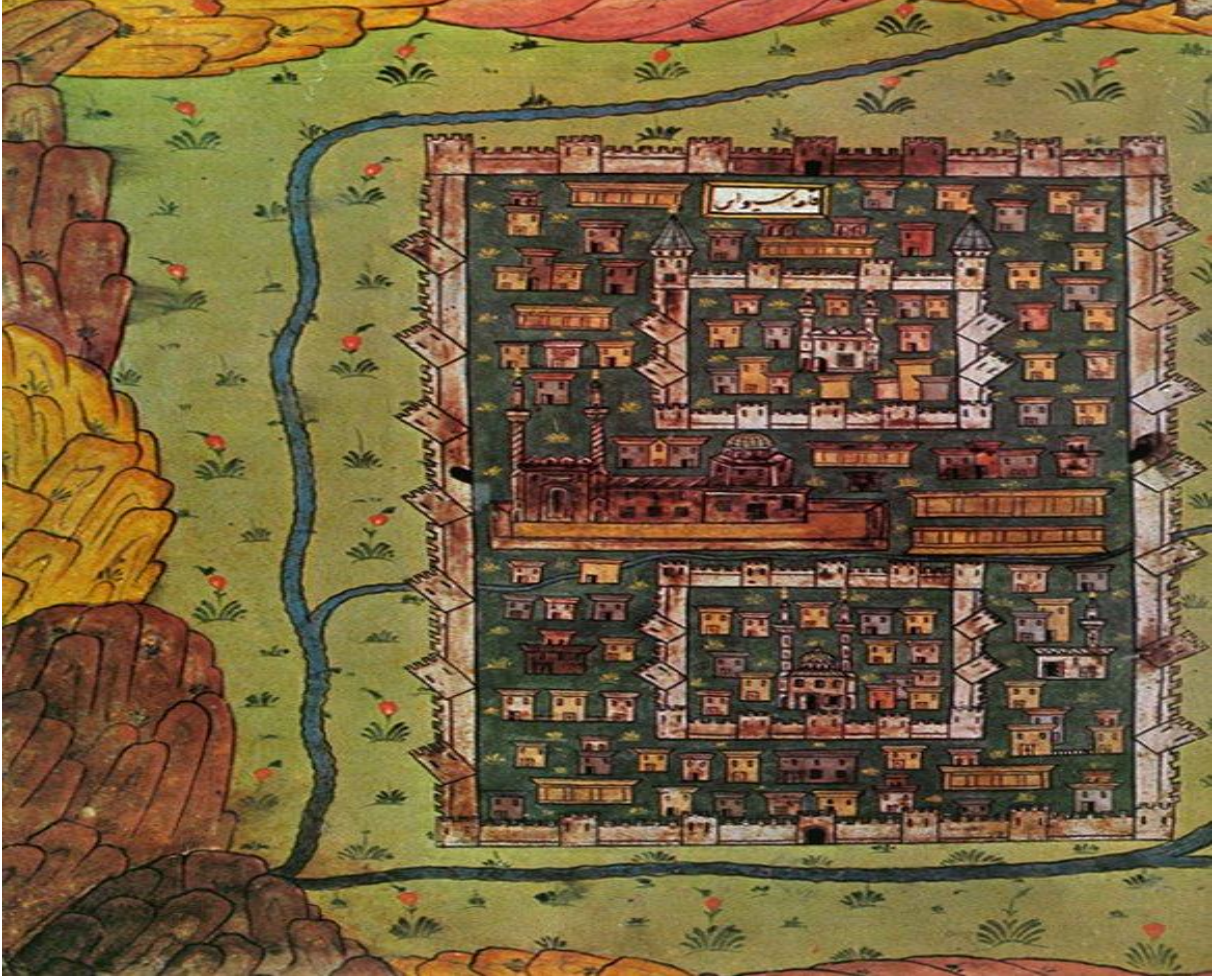
İbn Battuta, Anadolu ticaret kültürüyle ilgili olarak Ahî birliklerine değinerek, bunların Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasi ve ticari etkinliğine dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. İbn Battuta Sivas'ı ziyaret ettiğinde Sivas'ta Eretna Beyliği hüküm sürmekte olduğunu görmekteyiz. Anadolu Selçuklu Devleti dağılışının ardından Sivas Eretna Beyliğinin başkenti olarak devam etmiştir. İbn Battuta Eretna beyliğinin ise Irak'a Bağlı olduğundan bahsetmektedir. Ve "Irak ülkesinin en büyük şehirlerinden biridir." ifadesini kullanmıştır. Tahsildarlar ve büyük kumandanların Sivas Şehrinde oturduğunu söylemiştir. Şehrin çok düzenli, bakımlı ve geniş caddelere sahip olduğundan çarşılarının "fevç fevç insanla dolup taşıdığı" yazmaktadır. Sivas' da medrese tarzında inşa edilmiş "Dâru's-Siyâde" (Seyyidler Konağı) denilen büyük bir bina olduğundan bahsetmektedir. Nakîbüleşrâf'ın bu konakta oturduğunu, "misafir kalan şerife, konakladığı sürece yiyeceği, içeceği, mumu ve kullanacağı eşyasının dahi verildiğinden, yola çıkarken de yol harçlığı gönderildiğini" söylemektedir

(Aykut, 2010: 343). Şehrin misafirperverliğinden ve ikramlarından bolca bahsetmektedir. Buradan da şehirde ekonomik canlılığın sürdüğünü anlamak mümkündür. Sivas'a girmeden kendisini karşılamaya gelenler olduğundan bahsetmektedir. Hepsinin de kendisini misafir ağırlamak istediğini ve bundan büyük bir mutluluk duyduklarını kaydetmiştir. "Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı. Öteki ahı dergâhlarında yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerinizi ve hamamını hazırladıklarını" en güzel şekilde misafir ettiklerinden bahsetmiştir (Aykut, 2010: 344). Sivas Kadısının, öğrencileri ile beraber kendisini ziyaret ettiğini ve Alâeddîn Ertenâ Bek'in gönderdiği atlarla hep birlikte yola çıktıklarından bahsetmiştir. "Ertenâ Bek bizleri sarayın girişinde karşıladı. Selâm vererek gelişimizi kutladı, gayet akıcı ve mükemmel bir Arapçası var!" Bu sarayın Sivas'ın neresinde olduğu bilinmemekle birlikte Sivas'ta bir Selçuklu Sarayı olduğu tahmin edilmektedir.

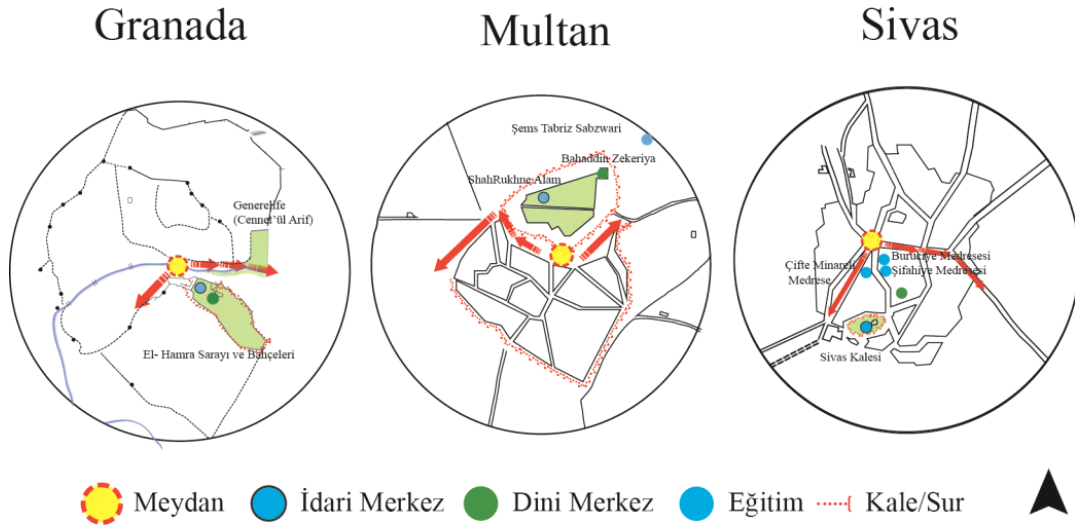
13. yüzyılda Sivas'ın 50.000 aşkın merkez nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Turan (1951) Sivas'ın vergilerde Konya'yı geçtiğinde bahsetmektedir. Bu rakamlardan Sivas'ın başkentten daha kalkınmış ve iyi durumda olduğu sonucuna varılabilir. Gezinler bize refah seviyesi yüksek bir yaşamdan bahsetmektedir. Selçuklu Hükümdarlarının Konya merkez olduğu dönemlerde de Sivas'ta yaşadıkları görülmektedir. Sivas'ta bir Selçuklu Sarayı olduğu ancak günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Ancak yeri hakkında birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Uzunçarşılı ve Edgüer'in (2005) Sivas Şehri Kitabında bugün Paşabahçe olarak bilinen küçük bir vadiyi andıran bölgenin o dönem saray erkânının hizmetinde olduğu ve bu yüzden sarayında burada olabileceğini söylemişlerdir.

Sivas İbn Battuta'nın ziyaret ettiği tarihte "Ertenâ'nın o dönemdeki payitahtı/başşehri olan Sivas" ifadesini kullanmaktadır. Daha sonra tamamen "istiklâl kazanacak olan Ertenâ'nın, Kayseri'ye taşındığı" aktarılmıştır (Aykut, 2010: 906). Ayrıca Seyahatnamenin Sivas ile ilgili olan bölümünde o çağın Sivas'ı hakkında diğer alimlerin görüşüne de yer verilmiştir. Ebu'l-Fidâ Sivas hakkında: "Burası ünlü bir yerdir; küçük bir kalesi vardır; pek çok su kaynağı var ise de yeşilliği fazla değildir; ağacı azdır. Oranın nehri şehirden yarım fersah uzakta akar." demiştir. İbn Saîd ise şöyle söylemektedir: "Sivas, bölgenin ana şehridir; ticaret yapanlar orayı iyi bilirler; geniş bir düzlüğe kurulmuştur. Sürekli gidip gelenlerin aktardığına göre Sivas ile Kayseri arasındaki mesafe altmış mildir ve yirmi dört han vardır bu güzergâhda. Bu hanlarda kimseyle bağlantısı kalmamış yalnız yolcuların dahi ihtiyaç duyacağı her şey mevcuttur. Hele hele kar yağışının hâkim olduğu zamanlarda (bunun önemi daha iyi anlaşılır). Doğusunda Erzenerrûm (Erzurum) şehri vardır. Sivas, kış zamanı çok çok soğuk bir şehirdir!" Sivas'ın

soğuğuna karşı idarecilerin, yolcuların ve tacirlerin konakladığı han ve kervansaraylar inşa etmek suretiyle iklim koşullarına rağmen ulaşımın ve dolayısıyla ticaretin canlı tutulduğu görülmektedir.

Görsel 6. Matrakçı Nasuh Sivas Minyatürü (Denizli, 1995)

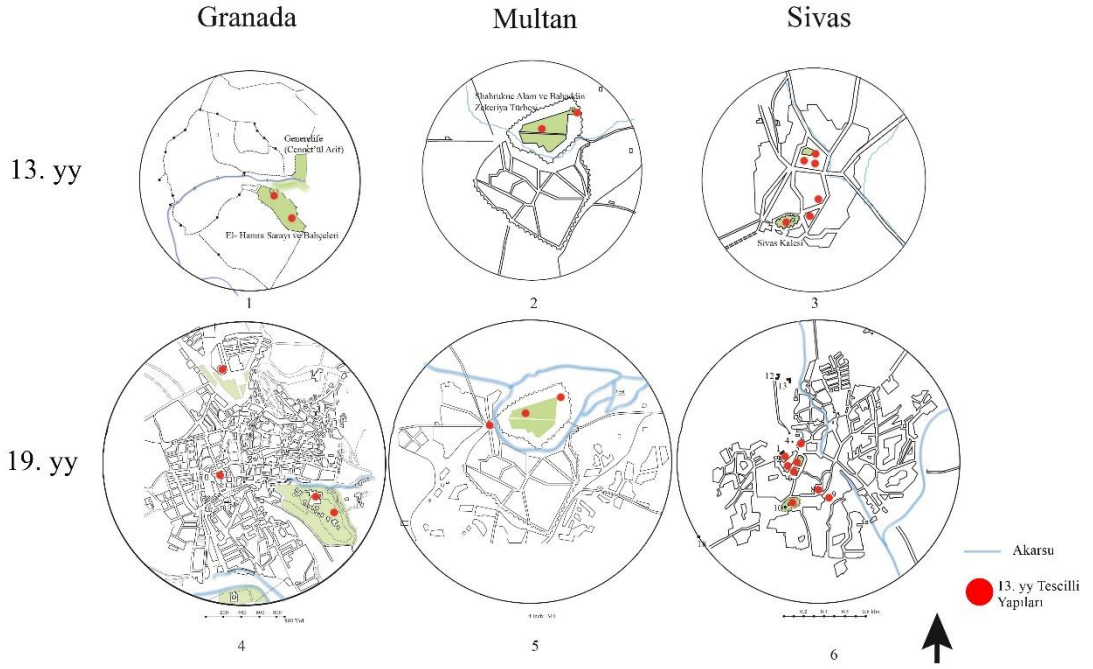

Görsel 7: Granada, Multan ve Sivas Şehirlerinin Karşılaştırılması

Görsel 7. Sözel veriler ve tarihi haritalardan üretilerek oluşturduğumuz 3 Şehrin 13. yüzyıla ait tahmini strüktür analizi

Genel olarak değerlendirecek olursak İbn Battuta 3 şehri de geniş, güzel ve refah içerisinde tasvir etmektedir. Bağ ve bahçelerinin olduğunu, akarsu yakınında olduğunu, ticarete ve eğitimde ön plana çıkan şehirler olduğunu söylemiştir. İbn Battuta Granada' da bulunduğu süreçte karşılaştığı öğrencilerin bu şehri kendi memleketlerine benzettiklerinden bahsetmektedir. Bu öğrenciler arasında Anadolu'dan ve Hindistan bölgesinden öğrencilerde olduğunu görüyoruz. Bu durumda her ne kadar kültürel coğrafi birçok farklılıklar olsa da şehirlerin ve eğitim yapılarının benzediğini söylemek mümkün olacaktır. Bugün bile Hindistan ve Türk Şehirleri farklı kültür ve dilleri olan farklı coğrafi özellikleri olan milletlerdir. Ancak 13. yüzyıl düşünüldüğünde Hindistan'da köle imparatorluk olarak bilinen Ghulam Dynasty de bir Türk devleti olarak bilinmektedir (Durrani, 1991). Bu nedenle şehirlerin benzerlik gösterdiği düşünülebilir. Ayrıca Türklerin İslamiyet'i kabulü ile İslami hassasiyetlere göre planlanmış ve sosyal yaşam tarzının benzerliğinden söz edilmiş olması da muhtemeldir. 3 şehirde de 13. yüzyıldan kalan tescilli yapılar bulunmaktadır. Koruma altında ki bu yapılar; El Hamra Sarayı ve Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası UNESCO listesinde yer alan Dünya Kültür Mirasıdır. Sivas Gök Medrese, Çifte Minare, Şifahiy Medresesi, Buruciye Medresesi, Bahaddin Zekariyya Türbesi, ŞahRukhne Alam Türbesi, Şah Shams Tabreez Türbesi ve birçok türbe ile medrese 13. yüzyılda yapılmıştır (Denizli, 1998 ve Khan, 1983). Buradan da şehirlerde ve yapılaşmada kalıcı olması tercih edilen binaların işlevleri ile eğitime ne kadar önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu eğitimlerin verildiği şehirler de bu yapılarını dayanıklı inşa etmekle

kalmayıp hem estetik algı ve sanat ile birleştirmişlerdir. Bu şehirlerde bugün bile en çok kullanılan ve ziyaret edilen bölgeler bu alanlardır. Görsel 6’da Granada, Multan ve Sivas’ın meydanlarını tarihi ve dini yapılarının olduğu bölgelerini görmekteyiz. Şehirlerin topoğrafyası göz önüne alındığında kalelerin şehrin merkez ve yüksek alanlarına kurulduğu görülmüştür. Görsel 7’de 1,2 ve 3 numaralı çizimler şehirlerin 13. yüzyıla analiz çizimleridir. 4,5 ve 6 numaralı çizimler ise şehirlerin 19. yüzyıla ait planlarıdır. Kent merkezlerinin yüzyıllardır değişmediği görülmektedir.

Görsel 8: 13. yüzyıl ve 19. yüzyıl Kent Planları Karşılaştırması

Görsel 8’de 13. yüzyıla ait tahmini kent planları ve 19. yüzyıla ait kent planları verilmiştir. Bu haritalar arşiv niteliğindeki belgeler kullanılarak Adobe Illustrator aracılığıyla vektör veri olarak çizilmiştir. Ayrıca şehir merkezlerinde bulunan 13. yüzyıldan kalan tescilli yapılar kırmızı ile gösterilmiştir. 19. yüzyıla ait 4,5 ve 6 numaralı haritalara bakıldığında Multan haritasında ada detaylandırmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Granada ve Sivas şehirlerinin 19. Yüzyıla ait detaylı haritaları oluşturulmuşken Multan şehrinin henüz detaylı planı oluşturulmamıştır.

Sonuç

13. yüzyılda Granada, Multan ve Sivas şehirlerinin bölgeleri açısından yönetim, eğitim ve ticari merkez görevlerini üstlenmeleri önemli bir konudur. Bu şehirlerin, İbn Battuta’nın yazdıkları göz önüne alındığında 13-14. yüzyıllarda çeşitli kimliklerin bir arada bulunduğu ve

o dönemin metropol şehirleri olarak nitelendirilecek ölçekte bir üne, nüfusa ve ekonomiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Demografik yapıları ile ilgili İbn Battuta'nın aktardığı bilgiler haricince şehirler minyatür ve gravürlerde de oldukça yoğun ve kalabalık resmedilmiştir. İbn Battuta, Granada Şehrinin 103 km²'lik bir alana yayıldığından Hintli tüccarların 'Multani/Multanlı' olarak adlandırıldığından ve Sivas'ın insanla dolu olduğundan bahsetmiştir. 13. yüzyıl eğitim yapılarının günümüze kadar ulaşması ise şehirlerin gelişiminin mekânsal düzeyde izlerini sürebilmemizi sağlamaktadır. İlgili görseller (Görsel7) referansıyla, 19. yüzyıla gelindiğinde ise şehirlerde dikkat çekici bir büyüme ve yayılma olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 3 şehirde de günümüze ulaşan kale/sur kalıntılarının olduğu, tescilli yapıların bulunduğu ve merkezlerde yeşil alanların örtüştüğü tespit edilmiştir. Bu çalışma ile birlikte İbn Battuta'nın seyahatnamesi öncülüğünde geçmişe ait sözel verilerin mekânsal izleri tespit edilmiş ve bu doğrultuda oluşturulan görselleştirmeler ile bundan sonra yapılacak olan çalışmalara mekânsal bir altlık oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Abel, M., (2017). *Medieval Urban Planning: The Monastery and Beyond*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, s.251.
- Adıgüzel, C.E., (2019). Endülüs'te Bir İlim Ve Kültür Şehrinin Doğuşu: Gırnata Örneği. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 42: 29-60.
- Akbulut, G., (2009). Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2): 212-222.
- Aykut, A. S., (2010). *İbn Battûta Seyahatnâmesi - I. Cilt / Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî*. Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, s.1012.
- Boz, M., (2014). 13.-15. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri ve Kentliler. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli*, s.162.
- Can, Y., (1995). *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*. Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara, s.244.
- Ceran, İ., (2013). Meriniler Devleti. *International Journal Of Science*, 6 (2):223-268.
- Çınar, T., (2004). *Türkiye'de ve Dünya'da Başkentlik Sorunu*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 32, Ankara, s.268.
- Dasti, H., (1998). *Multan A Province of The Mughal Empire (1525-1751)*. Royal Book Company, Karachi, 368.
- Denizli H., (1995). *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Simtaş Matbaacılık, Sivas, s.416.
- Durrani, A.M.K., (1991). *History Of Multan From The Early Period To M.S.1849*. Vanguard Books Pvt Ltd, Lahore, s.199.
- Emre, A., (2016). *Moriskolar Belgeseli*. (<https://www.youtube.com/watch?v=A3k9hCNKTDs>), (Aralık, 2021).
- Jose C.T.S., (2007). *Aljibes Y Mezquitas En Madina Garnata*, *Aquilafuente*, 116: 314-325.
- Khan, A., (1983). *Multan History And Architecture*. Imprint Offset Printers, Lahore, s.387.
- Saday, B., (2022). İmparatorluğun Ayak Sesleri: III. Pepin (714-24 Eylül 768). *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (Online)*, 7: 1818-1840.
- Sebetci, H., (2016). 11. -12. Yüzyıllarda Ortaçağ Avrupası'nın Eğitime Genel Yaklaşımı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (3): 91-105.
- Söğüt, M., (2017). *İbn Battuta Ve Seyahatnamesi*. *Düşünen Şehir*, 1: 156-162.
- Tanrıverdi, M., (2019). *Delhi Türk Sultanlığı Dönemi'nde Multan (1206-1414)*. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Tokat, s.89.
- Turan, O., 1951. *Selçuklular Zamanında Sivas Şehri*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9 (4): 147-157.

- Uzunçarşılı, İ. H., Edgüer, R. N., (2005). Sivas Şehri. Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.322.
- Yamaçlı, R., Koç, P., (2017). Bir Tarihsel Haritalandırma Projesi: Üç Medrese ve Düşünsel İzlekleri. Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırma Dergisi, 12: (24): 157-173.
- Yiğit, İ., (2017). Endülüs (Gırnata Sultanlığı) ve Kuzey Afrika İslam Devletleri, Kayıhan Yayınları, İstanbul, s.464.
- URL1: <https://ballandalus.wordpress.com/2015/09/16/al-madrassa-al-yusufiyya-in-granada-knowledge-and-power-in-14th-15th-century-al-andalus/>
- URL 2: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Braun_Granada_HAAB.jpg
- URL 3: <https://www.alamy.com/stock-photo-granada-vintage-town-city-map-plan-spain-1899-107976595.html>.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Milli Kimlik Oluşumunda Edebiyatın Önemi: Anamın Kitabı Örneği

The Importance of Literature in the Formation of National Identity: Example of Anamın Kitabı

Pasha Guluzade*

Özet

Edebiyatı toplumsal düşünce yapısından ayrı düşünmek neredeyse imkansızdır. Her bir edebî eserin toplumsal ruhtan esinlendiğini kabul etmek gerekmektedir. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte gelişen Türk edebiyatında bunu çok kolay bir şekilde görmek mümkündür. Edebî eserlerde toplumun tarihsel yaşamı, geçirdiği dönüşümler, onun nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili izler gözlemlenmektedir. Batılılaşma sürecinde bu daha açık bir şekilde kendini belli etmektedir. Özellikle özentili duyulan bir Batı toplumu ve tiplmesi söz konusu dönemde öne çıkmaktadır. Yazarlar yarattıkları kahramanlar aracılığıyla toplumun içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve politik durumunu gözler önüne sermektedir. Bir anlamda bu sorunların farkındalığını ve onları engellemenin kurgusu geliştirilmektedir. Söz konusu süreçte sayısızca eserler kaleme alınmıştır. Çalışmada sadece bu eserlerden biri olan Anamın Kitabı incelenecektir. Azerbaycan'ın önemli düşünürlerinden biri olan C.Memmedguluzade de Anamın Kitabı eserinde toplumdaki sorunların hangi boyutlarda olduğunu belirtmekle birlikte bunun üstesinden gelmenin ipuçlarını vermektedir. Bu çalışmada yazarın söz konusu eseri sayesinde dönemin düşünürlerinin görüşlerinden de yararlanılarak milli kimlik oluşumunun

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, prquluzade@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0456-0799.

Atıf/Citation: Guluzade, P. (2024). Milli Kimlik Oluşumunda Edebiyatın Önemi: Anamın Kitabı Örneği. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 217-231.

edebiyata nasıl yansıdığı ve bu sürece yaptığı katkılar felsefi ve tarihsel açıdan temellendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milli Kimlik, Düşünce, Dönüşüm, Edebiyat, Karakter.

Abstract

It is almost impossible to think of literature separately from social thought. It is also necessary to accept that every literary work is inspired by the social spirit. We can see it very easily, especially in Turkish literature that developed with the modernization process. Traces of the historical life of the society, its changes, its causes and consequences are observed in the these works. We can easily see this in the process of westernization. In this period, especially the imitation of Western society and characters is in topic. Authors reveal the economic, social and political situation of the society through the heroes which they were created. In a sense, awareness of these problems and the construction of intercepting them are being developed. Numerous works were written in the process and only one of these works will be centered in the study. Azerbaijani well-known thinker Jalil Mammadguluzadeh in his "My Mother`s book" work not only does it specify the dimensions of the problems in society and also made fictions to overcome these. In this study, it is tried to base on the philosophical and historical aspects of how the formation of national identity is reflected in literature and its contributions to this process by using the views of the thinkers of the period.

Keywords: national identity, thought, transformation, literature, character.

Giriş

Modernleşme süreci ile birlikte türk aydını kendi eserlerinde bunun gerekliliğine dikkat çekmekteydi. Yazarlar da eserlerinde oluşturdukları karakterler sayesinde kendi görüşlerini kolay bir şekilde ortaya koymaktaydılar. Böylece kurgulanan veya hayal edilen toplum ve bireylerde gerekli olarak görülen dönüşüm bu tipler aracılığıyla halka anlatılabilmekteydi. Edebî eserlerde yaratılan ve bir anlamda kahraman karakterler daha çok topluma yön veren kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Balci, 2002:4). Söz konusu döneme dair eserler üreten yazarların kendi eserlerinde daha çok sentezci aydın tiplerine ihtiyaç duyduğunu görmek mümkündür. Eserlerde sentezci aydınlar aracılığıyla Doğu ve Batı'nın sentezinden oluşan bir gelişim metodunun benimseneceği beklentisi oluşmuştur. Bu sentez sayesinde bizde olmayanların başka medeniyetten alınması ve mevcut değer sisteminin kabul edilmesinin gerçekleştirilebilmesi düşünülmektedir (Balci, 2002:53). Hiç kuşkusuz yazarların Doğu ve Batı sentezini kendi içinde barındıran düşünce akımı olan İslamlaşmak, Türkleşmek ve Muasırlaşmak'tan etkilendiğini söylemek mümkündür.

XIX. yüzyılda İslamlaşmak, Türkleşmek ve Muasırlaşmak veya kısaca üç formül Türk aydınlarının üzerinde en çok düşündükleri kavramlar olmuştur. Bunlar toplumun manevi, hayati ve hakiki ihtiyaçlarından doğmaktadır. Birbirinin tamamlayıcısı olarak kabul edilen bu üç fikir akımından birinin diğerlerine tercih edilmesi, içtimai tekamülün, ruhi yücelmenin ve asri terakkinin toplumda vücut bulmasına engel teşkil edeceği düşünülmekteydi (Günaltay, 2011:1073). Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak görüşünün temelleri Hüseyinzade tarafından atılsa da, sonradan Gökalp bu görüşü geliştirmiş ve sistemleştirmiştir. Şüphesiz üçlü formülün ortaya çıkmasında Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset makalesini gözardı etmemek gerekmektedir. Düşünür 1904 yılında yayınladığı makalesinde, Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlılık akımını irdelemiş ve devletin ayakta kalma şartının bu olduğu görüşünü savunarak yeni bir sentez ortaya atmıştır. Üç Tarz-ı Siyaset'te ortaya atılan bu üç görüşün hiçbirinin Osmanlı'da tam anlamıyla uygulamaya konulduğunu söylemek mümkün değildir. İsimsiz olarak Türk gazetesine gönderilen bu yoruma göre mevcut olan hastanın, iyileşmesi için ilk önce hastalığın iyi bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Fakat dönemin Osmanlı aydınlarının çoğunun ne yazık ki, bu görüşten yoksun olduklarını görmek mümkündür (Arslan, 2015:176). Üç formül Osmanlı'da tam olarak uygulanmasa bile yeni kimlik oluşumunda tartışmaların ve kurguların önünü açmıştır. Ortaya konulan formülle ilgili eleştirilerin geliştirilmesi bile onun dönüştürülmesi ve daha iyi temellendirilmesine olanak sağlamıştır.

1. Milli Kimlik İnşasında “Üç Formül”

Hüseyinzade Ali 1906-1907 yıllarında basılan Füyuzat dergisinde Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'inden etkilenerak “İslam imanlı, Türk kanlı ve Avrupa kıyafetli bir insan olalım” önerisiyle “Türkleşmek, Muasırlaşmak, Çağdaşlaşmak” formülünün temelini atmıştır (Ölökberov, 2014:82). İslam aleminin eğitim, din, hukuk, politika alanındaki sorunlardan kurtulması için Türk kanlı, İslam imanlı ve Avrupa kıyafetli bir fedai gerekmektedir (Turan, 2014:113). Bu bir anlamda üçlü formülün birlikte kullanıldığı zaman, başarı getireceğine olan inancın göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yani modern bilim ve teknik bilgiye sahip olan, milliyetçe kendini Türk hisseden, en son semavi din olan İslam'a inanan bir toplumun oluşturulması gerekmektedir. Bunların birlikteliği milli kimlik oluşumundaki en önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Formülü geliştirerek sistemleştiren Ziya Gökalp toplumsal bilincin üç boyutu olduğunu belirtmektedir. Bu ulusculuk, ümmetçilik ve çağdaşlıktır. Toplumsal bilinci yansıtan en önemli aynalardan biri hiç kuşkusuz dildir. Söz konusu üç boyutu dilde görmek için dili anlam bakımından çağdaşlaştırmak, terim olarak İslamlaştırmak, dilbilgisi ve yazım açısından Türkleştirmek gerekmektedir (Gökalp, 2013:19). Türklüğü sözcüklerde, menkibelerde, masallarda, destanlarda bulabilir ve sonra dildeki mevcut dağınıklığı giderebiliriz. Bununla birlikte İslam'la ilgili kurumların geleneklerini, tarihini iyi bir şekilde incelemek gerekmektedir. Sonra dönemin gerekli tekniklerinden, fenlerinden, felsefesinden yararlanabilmek için bunların da tarihlerini, zamana ve topluma uyumlarını araştırmaya ihtiyaç vardır. Uygarlık tarihini öğrenerek fen ve sanayinin nasıl geliştiğini öğrenmek, süreci anlama açısından çok önemlidir. Böylece bir yandan tarihli ve gelenekli bir ulus olmaya, diğer yandan da gerçek anlamda sanayiye dayanan bilimler bulmaya, metotlardan sürekli olarak beslenen felsefeler yaratmaya çalışmak gerekmektedir (Gökalp, 2013:26). Düşünürü göre bu yapıldığı takdirde toplum için gereksinimlerin üretimi gerçekleştirilebilir.

Mehmet Emin Resulzade'ye göre de toplumsal birlikteliği sağlamanın yolu üçlü formülden geçmektedir. “Her bir millet hür yaşayıp gelişme gösterebilir, ancak bu sürecin üç evresi olmalıdır: 1-Dil, 2-Din, 3-Zaman. Dil açısından biz Türküz, Türklük ise siyasi benliğimiz, milliyetimizdir. Demek oluyor ki; bağımsız Türk edebiyatı, Türk sanatı, Türk tarihi ve Türk medeniyetine sahip olmak yegane amacımız olmalıdır. Parlak bir Türk medeniyeti ise en mukaddes amacımız olarak ışık saçan yıldızımız olmalıdır. Müslüman bir milletiz ve zaman olarak biz teknolojinin, ilim ve fennin mucizeler yaratan bir dönemindeyiz. Demek ki sağlam, emin ve ideal bir görüş vücuda getirmeliyiz. Bu esasın ilkeleri ise: Türkleşmek, İslamlaşmak

ve Çağdaşlaşmaktır” (Rəsulzadə, 1915; Yagublu, 2015:279). Rezulzade böylece üçlü formülü bir kurtuluş ve yeni kimlik inşasında tetikleyici etken olarak gördüğünü belirtmektedir.

Yusuf Akçura Üç Tarz-ı Siyaset eserinde Osmanlı'nın kurtuluş için hangi yolu seçmesi gerektiğine dair görüşlerini belirtmekte ve bunu tartışmaya açmaktadır. Fakat düşünür makalede kesin bir şekilde hangi sonuca vardığı açıklamamakta ve bunu okuyucuya bırakmaktadır. O kısaca üç formülü şöyle belirtmektedir; bunlardan birincisi Osmanlı milletini oluşturmaktır. İkincisi bütün İslam topluluklarını kendi etrafında birleştirmeyi amaçlamaktır. Üçüncüsü ise Türkçülüktür. Bu eserde, devlete bağlılığın üç temel ilkesinin birbirine uygunluğu ileri sürülmektedir. Düşünür son sözü okuyucuya bıraksa da, Türkçülüğe bir vurgunun olduğunu sezmemek mümkündür (Uyanık, 2003:98).

Akçura'ya göre Osmanlı milletini oluşturmanın yolu insanlar arasında din ayrımı yapmaksızın her kese aynı siyasi hakkı tanımak, sorumlulukları yüklemek, düşünce ve din özgürlüğü vermek, eşitliği oluşturmaktan geçmektedir (Akçura, 2012:9). Tanzimat'la birlikte kozmopolit bir görünüme bürünen Osmanlı sosyal yapısı, resmi ideoloji olarak ileri sürülmekteydi. Yani din, dil, örf, cins ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin herkesin eşit bir duruma gelmesi temenni edilmekteydi. Kısaca Osmanlılık görüşü benimsenilmekteydi. Bu sayede toplumdaki kargaşa ve ayrılmalar son bulacak, herkes tek bir bayrak altında toplanabilecekti. Bu süreçte eskisi gibi merkez güçlü olmasa da en azından devletin çöküşü engellenmiş olacaktı. Osmanlı Türkleri belki bir yere kadar idarede kendi ağırlıklarını koruyabileceklerdi. Toplumda Müslümanlar çok olduğu için yönetimde en fazla yer de onların olacağı için dini etki hâlâ kalkmamış olacaktı. Yani arzu edilen eşitlik tam olarak sağlanamayacaktı (Akçura, 2012:24). Bu görüş Meşrutiyet'le de gündeme gelmişti. 1876 Kanun-i Esasi'nin en temel amacı hiçbir ayrım gözetmeden herkesi tek bir çatı altında toplamaktı. Böylece o dönemde Osmanlı'dan ayrılma eğilimleri önlenmiş olacak ve tebaaların birlikteliği sağlanabilecekti. Ama bu da uygulamada beklenileni veremedi. Sonradan din temelli İslamcılık ve milliyet temelli Türkçülük gündeme gelmeye başladı (Uyanık, 2003:96-97). Üç formülün oluşma sürecinde belli bir yaşanmışlığın izleri vardı.

İkinci görüş olan İslamiyet politikası zaten eskiden beri vardı. Sadece daha da yaygınlaştırılmaya başlandı. Özellikle Genç Osmanlı siyasetçi ve şairlerinin sık sık değindiği konulardan biri İslamiyet olmuştur. Dini vurgunun ön planda tutulmasının birtakım sorunları olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu en başta Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin ayrılmasını tetikleyecekti. Çünkü bu görüşe göre “din ve millet birdir” ve bu yüzden Müslüman olmayanların ülkede kalması, devleti zor durumda bırakacaktı (Akçura, 2012:13). Buna rağmen

dinin milli şuuru destekleyecek nitelikte olması aydınlar tarafından kabul görmekteydi. Söz konusu dönemde dil milli kimlik oluşumunda önemli etkenlerden biri olarak görülmekteydi. Fakat onun tek başına yeterli olmayacağı görüşü dönemin düşünürleri tarafından benimsenmekteydi. Yani dil milletin oluşmasında önemli yere sahip olsa bile, ona yardım edecek unsurlara ihtiyaç var ve bu unsurlardan biri de dindir. Bu görüşü destekleyen Resulzade, dini Türklük şuurunun oluşmasında önemli etkenlerden biri olarak görmektedir (Ələkbərov, 2014-a:254). Bir anlamda din milli kimlik oluşumunda önemli etken olarak görülmektedir. Düşünürlerin bu görüşü benimseme nedenlerinden biri hiç kuşkusuz, toplumdaki değer sistemlerinin oluşumu ve gelişiminde dinin etkisinin büyük olmasıdır. Bu yüzden dini göz önünde bulundurmadan milli kimlik inşasını düşünmek çok zordur.

Batı ülkelerinin birlikteliğine neden olarak Hıristiyanlığı gören Hüseyinzade, İslam`ın bu görevi daha iyi bir şekilde yerine getirebileceğini vurgulamaktadır (Turan, 2014:110). Akçura`ya göre de İslam faktörü her zaman en önemli etkenlerden biri olarak kalacaktır. Osmanlı zayıf durumda olsa bile, Müslümanları kendi bayrağı altında toplayabilme potansiyeline sahiptir. Ama Müslüman ülkelerin büyük kısmının Hıristiyan devletlerin boyunduruğu altında olması, bu konuda en büyük sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçura, 2012:35). Bu yüzden Osmanlı devletinin İslam birliğini kurmaya çalışmasına hemen engel olmaktadırlar. Sonuçta başkasının tebaasını etkilemeye çalışmak oradaki yönetime karşı ayaklanma veya kargaşa başlatmak anlamına gelmektedir. Ziya Gökalp de milletleşme sürecinde toplumun fertleri arasında bir dayanışmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Düşünür bunun din aracılığıyla kolay bir şekilde gerçekleştirileceğine inanmaktadır. Siyasi olarak değil, manevi veya kültürel olarak fertlerin tek ümmet çatısı altında yaşamasında bir sakınca görülüyordu (Türkdoğan, 1998:257).

Ali Hüseyinzade üç formülün etkenlerinin tek başına kullanılmasından yana olmadığını belirtmektedir. Bu dönemde tüm Türk ve Müslümanların ihtiyacı olan şey birliği sağlamaktır. Bunun için din en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İslam coğrafyasında yaşayan çoğu kişi kendini Müslüman olarak görmektedir. Bu da kavimlerin bir ortak noktasının olduğuna işaret etmektedir. Asıl amaç varoluşu sürdürmek olduğundan sünni, şii gibi ayrımcılığa gerek yoktur. Dayanışma sayesinde bu amacı gerçekleştirmek mümkündür. Bizim üzerimize düşen bu birlikteliği oluşturmaktır. Bununla birlikte yeni ayrımcılığa olanak sağlayabilecek cahilliğe karşı da önlemler almak gerekmektedir. Birbirimizi tanımak, sevmek ve medenileşme yolunda yardım etmek önümüzdeki en önemli meseledir (Turani, 2015:193).

Bu yapılmadığı takdirde mezhep ayrılığı etkeninin diğer devletler tarafından kullanılması ve birlikteliğe zarar vermesi mümkündür.

Osmanlıcılık ve İslamcılık üzerine uygulanan politikaları ve onun sonuçlarını eleştiren Akçura, bunlara karşılık ırk üzerine dayanan bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre bir Türk birliğinin oluşturulması hedeflenmelidir. Bu sayede hem Türkler, hem de Türkleşmiş toplumlar birleşme olanağına sahip olacaktır. Türklük sayesinde Osmanlı`da yaşayan Müslüman olan ve olmayan Türklerle beraber, Türk olmadıkları halde Türkleşmiş Müslüman unsurların birlikteliğini de gerçekleştirmek mümkün olacaktır (Uyanık, 2003:113). Burada Türklük, devletin niteliğini belirleyen bir üst kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel zenginlikler, farklılıklar birlik ilkesi altında toplanacaktır.

Siyasi dönüşümlerle birlikte toplumsal bir dönüşümün de gerekli olduğu görüşünü benimseyen Gökalp, yeni bir hayat tarzına ihtiyaç olduğunun altını çizmektedir. Yeni iktisat, estetik, felsefe, ahlak ve hukuk oluşturulmalıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılması gereken şeylerin başında Türk milletinin büyüklüğünü idrak etmek ve günün şartlarına boyun eğmemek, Türk milletini İslam`dan ayrı düşünmemek gerekmektedir. Batı Medeniyetini benimsemek, toplumsal bir yöntem bulmak, Türk tarihini başlangıçtan itibaren iyi bir şekilde araştırmak, Türk milletinin tarihi gelişimine uygun olarak mefkureyi bulmak önemlidir. Bunlar sayesinde bize ait olan özelliklerin tespit edilmesi, milli ve yerli kalmanın yollarının bulunması, bunlara dayanarak bize yararlı olacakları yeniden oluşturmak gerekmektedir (Bolay, 2013:381). Düşünür böylece I. Dünya Savaşı sırasında gelişen fikir akımları olan, gerçek İslamlaşmayı, Türkçülerin Türkçülüğünü, laik toplum isteyen muasırlaşmayı, sosyolojik bir yorumla uzlaştırma ve sistemleştirme girişiminde bulunmuştur (İnalçık, 2000:14). Bir anlamda sentez yapmaya çalışmış ve başarılı olmuştur denebilir.

Medeni bir toplum olmak için gerekli olan unsurlar milliyet, beynelmilliyet ve muasırlıktır. Milliyet için dil, beynelmilliyet için din, muasırlık için de dönemin bilimi en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Resulzade, milli varlık, dini realite ve asriliğin milli mefkure için gerekli olduğunu belirtmektedir. Yani halk kendini tanımalı, dinini bilmeli ve korumalı, dünya medeniyetine sahip olmalıdır. Bunun için tüm etkenlerin halka öğretilmesi gerekmektedir (Ələkbərov, 2014a:181). Millet kendi milli varlığını korumak için kendini tanımalı, Türklüğünü muhafaza etmeli, yani, Türkleşmeli, içerisinde olduğu inanç sistemine bağlı kalmalı yani, İslamlaşmalı, o günün şartlarına uygun olarak yaşamalı ve gelişmeli yani, muasırlaşmalıdır (Turan, 2014:388).

İhtiyaç duyulan bu üç formülün birlikte uygulanmasını gerekli gören Gökalp, Türkçülüğün bir toplum olduğu, İslamcılığın da topluluk olduğunu söyleyerek bunların birlikte geliştirilmesinde hiçbir sakıncanın olmadığına işaret etmektedir. Çağdaşlaşmak ise Avrupalılar gibi otomobil, uçak yapmak, bilimle uğraşmaktır ve bunu sürece engel olarak yorumlamak veya görmek doğru değildir (Gökalp, 2013:15). Bu üç formülün birbirine engel olmadığı görüşünü benimseyen düşünür, bunların birlikte uygulanmasıyla medeni bir millet olunabileceğini savunmaktadır.

Din ve milliyetin ruhi bir ihtiyaç olduğunu belirten Şemseddin Günaltay`a göre milliyet müşterek duygular, mefkureler etrafında toplanan ve dayanışmaya açık bir zümre anlamına gelmektedir. Bu müşterek duyguların kaynağı dindir. Dinden yoksun olan bir milliyet etkisiz ve soyut hâlde kalmaya mecburdur. Bu nedenle din milliyetin esas unsurlarından biri olarak görülmelidir. Muasırlaşmak bu hayatın vazgeçilmez ihtiyaçlarının başında gelmektedir. İlerlemiş milletler arasında kendi varoluşunu sürdürmek isteyenler için bu âdeti bir zorunluluktur. Muasırlaşmak bizi dini ve milli duygularımızdan uzaklaştırmak yerine onu daha çok artıracaktır. Fakat şunu kabul etmek gerek ki söz konusu süreçte milli ve dini değerlerden vazgeçmemek gerekmektedir. Aksi takdirde ölüme mahkum oluruz. Bu yüzden muasırlaşmak için dönemin teknik ve bilimlerinden, felsefesinden, sanayi ve sanatlarından yararlanmak gerekmektedir. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak ayrı ayrı ihtiyaçlardan doğmuş olsa da, hiçbiri diğerinin yerini alamaz. Çünkü din ve milliyet ruhi, muasırlık ise maddi yaşamı etkilemede üstün durumdadır. Bizim için kurtuluş Türk-İslam kültürü dahilinde muasır bir medeniyet yolu belirlemektir (Günaltay, 2011:1074-75). Bu amaç doğrultusunda toplumdaki değer sistemlerini oluşturan maddi ve manevi etkenlerden de vazgeçilmemesi elzemdir.

2. Anamın Kitabı

Edebiyat kuşkusuz toplumun karşılaştığı sorunları betimlemede en etkili güçlerden birine sahiptir. Genelde yazarlar iyi bir toplum inşa etmek isteğini eserleri aracılığıyla dile getirmektedirler. Halka ulaşmak esas amaç olduğundan yazarların kendi eserlerini ve orada ortaya koyduğu görüşleri onların anlayabileceği bir şekilde yazması gerekmektedir. Azerbaycan`da milli kimlik inşasında edebiyatçılar da sürece katılmış ve kurguladıkları veya onlardan önce kurgulananları gözler önüne sermeye çalışmışlardır. Bunu yapanlardan biri de Celil Memmedguluzade`dir. O, köşe yazıları, hikâyeleri ve eserleriyle bir nebze söz konusu sürece katkı sağlamaya çalışmıştır. Eserleri arasında milli kimlik oluşumu sorununa en çok Anamın Kitabı eserinde değinmiştir denebilir. Özellikle üç formülün toplumsal açıdan değerlendirilmesi ve benimsenilmesi sürecine dair karşılaşılan sorunları öne çıkarmaktadır.

Toplumun kurtuluşu için gerekli görülen üçlü formülün önemi halka aydınlar aracılığıyla daha iyi anlatılabilmektedir. Bu âdeta onların en önemli görevleri olarak görülmektedir. Nitekim, aydınlar toplumun geri kalmasını kendi hataları olarak görmektedirler (Balcı, 2002:298). Eserlerde aydınlar, halkı bilgilendirme sorumluluğu yüklenen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk eserlerde genel anlamda bilgisiz olarak tasvir edildiği için medenileştigiğine inanılan aydın tarafından bu bilgisizlikten kurtarılması gerekmektedir (Balcı, 2002:299).

Celil Memmedguluzade Anamın Kitabı eserinde bu amaç doğrultusunda yarattığı karakterler üzerinden süreci tasvir ederek onun toplum tarafından benimsenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Eserde muasırılığın göstergesi olarak Rusya'da eğitim görmüş Rüstem Bey verilmektedir. Onun giyim tarzı, tutumu ve konuşma esnasında sık sık kullandığı Rusça kelimeler Batı tipli bir aydını anımsatmaktadır. Rusya'nın öne çıkarılmasındaki amaç halkın sorunu kolay bir şekilde görmesi içindir. Çünkü söz konusu dönemde gençler daha çok Rusya'da eğitim görmekteydiler. İran'da eğitim görmüş diğer karakter olan Mirza Muhammedali din ağırlıklı yorumları ve tavrıyla bir anlamda İslam'ı temsil etmektedir. İstanbul'da okumuş Samet Vahid ise aldığı eğitim sisteminin ve bu süreçte yaşadığı toplumun etkilerini gözler önüne sermektedir (Məmmədquluzadə, 2004:437). Kardeşlerin bir de Gülbahar isimli küçük kız kardeşleri vardır. Eserin genelinde Gülbahar halkın içinden çıkmış ahlaklı, okur-yazar biri olarak verilmektedir. Yazar yer yer kardeşlerinin verdikleri kararlara karşı çıkmama ve kendi görüşlerini söylemede Gülbahar'a çekingenlik benzeri tavırlar yükleyerek dönemin gençlerinin karşılaştığı sorunları göstermektedir. Belki de yazar bir anlamda Hasan Bey Zerdabi'nin realiteyi anlatan görüşünü bir daha gündeme getirmek istemektedir. Sonuçta Gülbahar evin en küçük çocuğudur ve büyüklerinin yanında pek de ses çıkarma hakkını kendine göremiyordur veya ona cesaret edemiyordur. Zerdabi de bu durumun toplumsal olarak sorun teşkil ettiğini söylemektedir. Özellikle baba-çocuk arasındaki köle-efendi görünümüne benzer bir terbiye süreci gençlerin gelişimine menfi tesir etmektedir (Əkinçi, 2005:418-419). Bu sayede Memmedguluzade gençlerin geçmiş ve muasırılık arasındaki yetersiz kalışına gönderme yapmaktadır. Toplumdaki mevcut değer sistemlerini aydınların yönlendirmesiyle muasırılıkla birleştirebilme ve geleceği farklı bir şekilde inşa etme olanağına sahip olan gençlerden kurtuluş beklenmektedir.

Eserdeki anne Zehrabeyim Hanım bir nebze vatani sembolize eden anne karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun yaşamı oğullarına bağlıdır. Üçüne de ihtiyaç duyduğunu durmadan vurgulayan anne onların birbirlerine karşı sergiledikleri tutumları tasvip etmemekte

ve onların evi terk etmelerine tahammül edememektedir. Zehrabeyim kardeşlerin ayrılmaması gerektiğini durmadan tekrar etmektedir (Məmmədquluzadə, 2004:468). Düşünür böylece üç formülün birleşik bir şekilde kurtuluş için gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. Birliktelik sayesinde iyi işler yapılabileceğini ve ailenin güçlü olacağına işaret edilmektedir. Gülbahar ailenin tüm bireylerini sevse de anne bu sıranın en başında gelmektedir. Bu rolüyle bazen halkı da temsil etmektedir. Onun annesi için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışması ve gerektiğinde kardeşlerine karşı takındığı tavır buna en bariz örnektir.

Anne ise üç oğlunun birbiriyle anlaşamamalarını acı bir şekilde izlemekten başka bir şey yapamamaktadır. Çünkü erkek kardeşlerden hiçbiri kendi düşüncesinden taviz vermemekte ve diğerini eleştirmektedir (Məmmədquluzadə, 2004:449). Yazar burada kendi görüşlerinden taviz vermemenin önemli olduğunu söylemektedir. Ama bununla birlikte bu tavırların verebileceği zararı da gözler önüne sermektedir. Eğitimli olmalarına rağmen kardeşlerden hiç birisi diğerini ciddiye almamaktadır. Çünkü kendi alanının ve eğitim aldığı ülkenin daha iyi olduğu düşüncesindedirler. Bu aile içerisindeki birlikteliği yıpratmakta ve zayıflatmaktadır.

Aydınların kendi toplumunu iyi bir şekilde tanımamaları mevcut durumun ne kadar kötü olduğunu gözler önüne sermektedir. Memmedguluzade de eserde hayırseverler cemiyeti toplantısıyla bu durumu eleştirmektedir. Cemiyetin açılış konuşmasında Rusça konuşulmasının bazıları tarafından sert karşılık görmesi buna örnek teşkil etmektedir. İtirazlara göre eğer Müslüman bir toplum için bir şeyler yapmak gerekiyorsa, herkesin anladığı dilde konuşulması daha uygun olmaktadır (Məmmədquluzadə, 2004:450). Rusça konuşulmasına itiraz eden İran ve Osmanlı`da eğitim görmüş kardeşler de, eğitim gördükleri dilde konuşma yaparak, kendi alanlarından örnekler vermektedirler. İşin en kötü tarafıysa halkın yararlanması amacıyla yapılan bu toplantılarda halkın konuşulanları anlayamamasıdır (Məmmədquluzadə, 2004:452-54). Böylece yazar halkçılığa vurgu yaparak önce ortak bir dilin kabulünü öne çıkarmaktadır. Bir anlamda ilk adım olarak değerlendirilmesi gereken dil dönüşümün halk arasında benimsenmesi ve yaygınlaşmasına olanak sağlayacaktır.

Dönemin yazılan kitaplarına eserde sözlük üzerinden eleştiri yapılmaktadır. Rusya`da eğitim görmüş Rüstəm Bey hazırladığı yeni sözlükte daha çok Batı toplumlarından esinlenerek geliştirdiği kelimelerin yazılmasını ve anlatılmasını yeğlemekle birlikte, İran`da eğitim görmüş kardeşi Mirza Muhammedali hazırlanan bu sözlükteki kelimeler için Doğu`ya özgü yorumların da ilave edilmesini önermektedir (Məmmədquluzadə, 2004:440-41). Kardeşler etkilendikleri toplumların daha iyi olduğunu savunmakta ve gelişim için daha uygun olduğunu vurgulamaktadırlar.

Aydının kendi halkına karşı yabancı kalmasında aldığı eğitim ve etkisinde kaldığı akımların tesiri vardır (Balcı, 2002:206). Rüstem Bey de annesine eğitim aldıkları alanlar ve okudukları kitaplar nedeniyle kardeşleriyle anlaşamadığını itiraf etmektedir (Məmmədquluzadə, 2004:468). Bu bir anlamda sorunun farkındalığını gözler önüne sermektedir. Ama buna rağmen kardeşler kendi tutumlarından taviz vermemek için ısrarcı bir tutum sergilemektedirler. Yazar bu tutumun aileye zarar verdiği gibi, toplumu da yıpratacağına işaret etmektedir.

Anne çocukların evden ayrılmak istemeleri nedeniyle hastalanmıştır. Zehrabeyim kızına babalarından kalma bir kitabı vererek onun değerini anlatır. Gülbahar annesinin ona verdiği kitabı okuyarak kardeşlerin Zehrabeyim`in bir parçası olduğunu ve onların düşmanca tavırlarının annelerini kötü etkilediğini söylemektedir (Məmmədquluzadə, 2004:475). Babanın kitaptaki en önemli mesajı evlatların nerede olursa olsun, en sonda annelerinin yanına gelmeleri gerektiğiyle ilgilidir (Məmmədquluzadə, 2004:475). Ne olursa olsun kardeşlerin birlikte olması ve annelerinin yanında bulunmaları onların görevleri olarak tanımlanmaktadır. Bu görevleri kimse ihmal etmemelidir. Kişinin kendi vatanı ve toplumuna bağlılığını unutmaması ağır bedeller ödemekle sonuçlanabilmektedir.

Sonuç

Bütünlüğün sağlanması için gerekli olan Türkçülük, İslamcılık ve Muasırlık dönemin aydınları tarafından kurtuluş veya yeni kimlik formülü olarak benimsenmiştir. Bu sentezci görüş sadece toplumdaki Türk olan milletleri değil, dini ve siyasi görüşü farklı olan fertleri de kendi etrafında birleştirme potansiyeline sahip olduğu için yaygınlaşmış ve desteklenmiştir. İslam`ın kabulünden sonra Türkler için manevi yaşamın neredeyse tek dayanağı olan İslam, her zaman etkisini göstermiştir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yenilgi ve gerilemenin önüne geçmek için benimsenen Muasırlaşmak ilkesi, ilk zamanlar seçkinler, daha sonra halk tarafından kabul görülmüştür. Bir anlamda Batı`da başlayan milliyetçilik akımının etkisiyle oluşan Türkçülük görüşü, milli kimlik bilincinin oluşmasındaki en önemli etken olarak algılanmaktadır. Bu formülün, unsurlarının tek başına tercih edilmesinin toplum fayda sağlamayacağı görüşü neredeyse bütün aydınlar tarafından desteklenmektedir.

Memmedguluzade bu eseriyle dönemin en önemli üç aydın tiplemesini ortaya koymaktadır. Eserde Türkleşmek, Muasırlaşmak ve İslamlaşmak formülünün gerekli olduğuna işaret edilmekle birlikte, aydınların halkı eğitmesi gereken kişiler olduğu da vurgulanmaktadır. Onların önderliğinde halk toplumdaki değer sistemlerinin kökenini oluşturan milli ve dini

kimliğini anlayabilme olanağına sahip olmaktadır. Aydın kendi görevini iyi bir şekilde anladığı ve benimsediği takdirde toplum için yararlı işler görebilir. Eserde görevi toplumu dönüştürmek ve sürekliliği sağlamak olarak vurgulanan aydın hem bireysel, hem de toplumsal açıdan sorumlu kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar bir anlamda sentezci aydın tiplemesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Toplumun kurtuluşunu, refahını ve kalkınmasını amaç edinen aydınların ilk önce kendi toplumlarını tanıması gerekmektedir. Bu yüzden yazar halkı dinlemenin ve eserlerde konuşmaların mümkünse onların anlayabileceği tarzda verilmesine dikkat çekmektedir. Memmedguluzade Azerbaycan'daki bir aileden örneklemeye üçlü formülün toplum için önemli olduğu belirtmektedir. Azerbaycan genci en çok Rusya, Türkiye ve İran'dan etkilendiği için yazar eserinde eğitim yerleri olarak bu ülkeleri vermiştir. Rusya'da eğitim görmüş Rüstem Bey "intelligent" olarak tasvir edilmekte ve onun aile yapısı da Batı tarzında gösterilmektedir. İran'da eğitim almış Mirza Muhammedali daha çok din ve Doğu'yu temsil etmektedir. Onun yorumları, giyimi ve okuduğu kitaplar skolastik görünüme sahiptir. Türkiye'den gelmiş üçüncü oğul Samet Vahid dönemin Osmanlı aydınını gözler önüne sermektedir. Milliyetçilikle birlikte edebiyata duyulan ilgi onun karakterinde verilmiştir. Eserdeki tüm karakterleri değerlendirdiğimizde Rüstem Bey Muasırlık, Mirza Muhammedali İslamcılık, Samet Vahid ise Türkçülüğe uygun gelmektedir. Gülbahar ise en sondaki tavrı ve kardeşlerine karşı gelmesiyle Ali Hüseyinzade'nin aradığı fedaiyi anımsatmaktadır. Yazar bir anlamda Hüseyinzade'nin "Türk kanlı, İslam imanlı ve Avrupa kıyafetli bir fedai" görüşünü bu eserde yorumlamıştır.

Sentezçi görünüme sahip olan üçlü formül sayesinde toplumun bütünlüğü ön plana çıkarılmış, ferdi gelişim de bunun bir parçası konumuna indirgenmiştir. Bu süreçte dönüşümün öncüsü olarak dönemin aydın kesimi görülmektedir. Özellikle Rusya, Avrupa ve Türkiye'de eğitim görmüş bu grubun toplumun mevcut değer sistemlerini iyi bir şekilde benimsemesi gerekmektedir. Çünkü halka ulaşmanın yolu dini ve milli değerleri bilmekten geçmektedir. İhtiyaç duyulan dayanışma, pekişme ve birliktelik için üçlü formül, bütünlüğün hem maddi hem de manevi anlamda sağlamanın tek yolu olarak görülmektedir. Bunlar sağlandığı takdirde milli kimlik inşasının başarılı bir şekilde gerçekleştiğini görmek mümkün olacaktır. Muhtemelen yazar da bunu gözler önüne sererek bir anlamda aydınlarla halk arasındaki uçuruma vurgu yapmış ve onların birleşebileceği bir hedef olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Aydınlar XX. yüzyılın ilk çeyreğinde halkı tek bir gaye uğrunda birleştirme başarısı gösteren düşüncelere doğru eğilim gösterdi. Bunun sonucu olarak felsefi, siyasi, tarihi ve kültürel anlamda temellendirilen üçlü formül benimsenmeye başladı. Sonuçta söz konusu

formül halk tarafından beğeni görmüş ve toplumdaki hiçbir bireyi dışlamamıştı. Halkın düşünsel olarak da formülü benimsemesi için edebiyattan yararlanılmıştı. Bu yüzden halka mevcut durumu iyi bir şekilde anlatmak için edebiyata ihtiyaç vardır. Özellikle sade dille yazılan eserlerin verdiği mesajlar ve aldığı tepkiler daha kısa sürede kendini belli etmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde törenlerde, düğünlerde söylenen şiirler, eserlerden kesitler insanları pekiştirmekte çok yararlı olmuştur. Onların etkisi ve verdiği duygulanım hâlâ o dönemde yaşamış insanların üzerinde sezilmektedir. Bu nedenle felsefi, siyasi, tarihi ve kültürel bazda temellendirilmesi yapılmış düşüncelerin halka ulaşması ve benimsenmesi sürecinde sade dille yazılmış edebi eserlere ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Arslan T. (2015). “Bir Tarz-ı Siyaset”. Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar. Haz: İstanbul: BKS Yayınları.
- Akçura, Y. (2012). Üç Tarz-ı Siyaset. Haz.O.Bensoy. Ankara: Kilit Yayınları.
- Balcı, Y. (2002). Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bolay, H.S. (2015). “Mehmed Ziya Gökalp”. Tanzimat`tan Günümüze Türk Düşünürleri Cilt-1. Haz: Bolay H.Süleyman. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ələkbərov, F. (2014). Milli İdeologiya Probleminə Tarixi-Fəlsəfi Baxış. II. Bakı: YYSQ
- Ələkbərov, F. (2014-a). Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Dünyagörüşü. Bakı: YYSQ
- Gökalp Z. (2013). Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. İstanbul: Anonim Yayınları.
- Günaltay, Ş. (2011). “Geçmişten Geleceğe”. Türkiye`de İslamcılık Düşüncesi: Kişiler ve Metinler II. Haz: İ.Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Həsənzadə. T. (2005). Əkinçi 1875-1877 (Tam mətni). Bakı: Avrasiya Press.
- İnalcık, H. (2000). “Ziya Gökalp Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür”. Doğu Batı Düşünce Dergisi, C: 12, s. 9-35.
- Məmmədquluzadə, C. (2004). “Anamın kitabı”. Əsərləri: I Cild(Nəsr, dram əsərləri, satirik şeirlər, tərcümələr). Haz: İ.Həbibbəyli. Bakı: Öndər nəşriyyat.
- Rəsulzadə, M.Ə. (1915). Tutacağımız yol. Açıq söz. S:1.
- Turan, A. (2014). Əli Bəy Hüseynzadə: həyatı, mübarizəsi, yaradıcılığı, şəcərəsi. Bakı: Letterpress.
- Turani, A. (2015). “Mektub-ı Mahsus”. Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar. Haz: T.Arslan. İstanbul: BKS Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1998). Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri. İstanbul: MÜ İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Uyanık, M. (2003). Üç Tarz-ı Siyaset: Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik. İstanbul: Metropol Yayınları.
- Yagublu N. (2015). Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi. Çev. T.Kırhan-N.A.Ünal-S.Önal. Ankara: AKD Yayınları.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Suriye ve Çevresindeki Ermenilerin 1918 Sonrasında Yabancı Ülkelere Göçürülmesi*

The Migration of Armenians From Syria and Surrounding Areas to Foreign Countries After 1918

Haydar Çoruh**

Özet

Osmanlı Devleti'nin parçalanması esnasında Ermenilerin 1890'larda Doğu Anadolu'da bir Ermeni yurdu kurmak amacıyla başlattıkları isyan ve saldırılar, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bir yıl sonra Türkler tarafından mukabele gösterilerek durdurulmak istenmiştir. Ermeniler İngiliz, Fransız ve Rus hamilerine güvenerek 1878 Ayastefanos Anlaşması'nda elde edemedikleri taleplerini gerçekleştirmek için yaklaşık yarım asırlık bir mücadeleye girmenin bedelini, Türk topraklarından Suriye'nin kuzeyine sürülmekle ödeyeceklerdir. Ermenilerin büyük ihanetlerine rağmen Osmanlılar onları cezalandırmak yerine, hayatlarını, canlarını, mallarını ve namuslarını koruyabilecekleri bir fırsat vererek hazırladıkları Sevk ve İskân Yasası ile emniyet içerisinde Kuzey Suriye'ye yerleşmelerine izin vermiş ve bizzat kendi kolluk güçleriyle onları bu yolculukta refakatsiz bırakmamışlardır. Ancak Ermeniler güven içerisinde gittikleri bu topraklardan önce Avrupa ve ABD'ye sığınarak ayrıldıkları yetmezmiş gibi, sonrasında gidenleri kayıp ve yok edilmiş kaydeden patrik ve piskoposlarının ardına düşerek,

* Bu makale Mustafa Kemal Üniversitesi BAP Birimi tarafından 15620 numaralı proje koduyla 24.05.2016 tarihinde kabul edilen "Suriye ve Çevresinden Yabancı Ülkelere Göç Eden Ermenilerin Durumu" adlı projeden üretilmiştir.

** **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doç.Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, haydarcoruh@mku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7632-9721.

Atıf/Citation: Çoruh, H., (2024). Suriye ve Çevresindeki Ermenilerin 1918 Sonrasında Yabancı Ülkelere Göçürülmesi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 232-265.

Geliş/Received: 14.02.2024

Kabul/Accepted: 30.06.2024.

Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir iftira kampanyası başlatarak sözde Ermeni Soykırımı'na yaftasını yakıştırmak istemişlerdi.

Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin Sevk ve İskân yasası ile Suriye'nin kuzeyine sürgün ettiği Ermeni ve daha birçok unsurun sonradan uydurdukları katliam ve soykırım iddialarını, yabancı ülkelere göç eden gayrimüslim nüfusa dikkat çekerek çürütmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sevk ve İskân, Ermeni, Türk, Harp, Ayastefanos, Suriye.

Abstract

During the disintegration of the Ottoman Empire, the rebellion and attacks initiated by the Armenians in the 1890s to establish an Armenian homeland in Eastern Anatolia were tried to be stopped by the Turks a year after the start of the First World War. The Armenians, relying on their British, French and Russian benefactors, will pay the price of being exiled from Turkish lands to the north of Syria for nearly half a century of struggle to realize their demands, which they could not obtain in the 1878 San Stefano Treaty. Despite the great betrayals of the Armenians, the Ottomans, instead of punishing them, gave them an opportunity to protect their lives, lives, property and honor, allowing them to settle in Northern Syria in safety with the Law of Relocation and Settlement, and did not leave them unaccompanied on this journey with their own law enforcement officers. However, as if it wasn't enough that the Armenians took refuge in Europe and the USA before they went to this land in safety, they wanted to label the so-called "Armenian Genocide" by starting a great slander campaign against the Ottoman Empire by following the patriarch and bishops who recorded those who left as lost and destroyed.

In this article, it has been tried to refute the massacre and genocide allegations made up by Armenians and many other elements who were exiled to the north of Syria by the Ottoman State with the Law of Dispatch and Settlement, by drawing attention to the non-Muslim population immigrating to foreign countries.

Keywords: Dispatch and Settlement, Armenian, Turkish, War, San Stefano, Syria.

Giriş

On dokuzuncu yüzyılda Rumlar, Sırlar ve Araplar arasında milliyetçilik akımının hızlı bir şekilde yayılması ile imparatorluktaki istikrar bozulmuştur (S.Shaw-Shaw, 1983: 64; Kayalı, 1998). Bu yüzyıla girerken Fransa ve Rusya'nın yardımlarıyla Yunanistan ve Sırbistan'ın bağımsızlık kazanmasından etkilenen Ermeniler de bazı girişimlerde bulunmaya başlamışlardı (Onur, 1999: 59 vd; Kodaman, 2001: 92; Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Memoires et Documents, Livre Jaune Français, No: 187, s. 11¹). Bu girişimler Ermenilerin, Türkler aleyhinde Batı'da yüzyılı aşkın süren bir takım asılsız iddialar ileri sürmelerini sağlamıştır. İleri sürülen bu iddialar, Türklerin ilgisizliği sebebiyle batıda taraftar bulmaya bugün de devam etmektedir.

Tanzimat ve Islahat fermanlarının azınlıklara tanıdığı birtakım imtiyazlar Ermenileri Anadolu'da devlet kurabilecekleri yönünde ümitlendirmiştir (Kodaman, 2001: 105)². Tanzimat Fermanı'nın azınlıklar açısından önemi "azınlıklar için sonradan gündeme getirilecek olan ıslahat istekleri" (Serdar, 1996:28-29) olurken, Islahat Fermanı ise "Gayrimüslimlerin memuriyet ve askerlik hizmetlerine kabul edilmesi" ve "Her din ve mezhep törenlerinin serbest bırakılması"na dair önemli katkıları olmuştur (Serdar, 1996:28-29). Islahat Fermanı'nın 30 Mart 1856 tarihli Paris Anlaşması'nda yer alması ve fermanda geçen "Tebaasının refah ve mutluluğunu başlıca iş bilen padişah, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin, tebaasının durumunu düzeltmek istemektedir" ifadesi anlaşmaya imza koyan İngiltere ve diğer devletlerin, bu maddenin uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek yönündeki çabası, bu devletleri Osmanlı Hıristiyanlarını koruyan ve gözeten devletler durumuna getirmiş veya onlar kendilerini böyle kabul ettirmişlerdir. Bu durum 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan beri Osmanlı Ortodokslarını korumayı üslenmiş olan Rusya'nın yanı sıra bu devletlerle Osmanlı Devleti arasında yeni bir himaye sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu çekişmeyi fırsat sayan Ermeniler de söz konusu devletlerin desteğini almak için çeşitli entrikalar çevirmeye başlamışlardır (Şimşir, 1983: 10-11)³.

Bir diğer gelişme, 1862 Nizamname-i Millet-i Ermeniyan'ın kabul edilmesi olmuştur. Bu nizamname Ermenilerin millî, dinî ve içtimaî meselelerinin Millî Ermeni Meclisi'nce

¹ İstanbul'daki Fransız Elçisi Monsieur Cambon, 20 Şubat 1894'te Parise yazdığı bir mektupta "1878'de ne bir Ermeni milliyetçiliği ne de istiklal fikri vardı. İlk defa 1885'te Ermeni hareketinden Avrupa'da sözedildi. Amerika ve İngiltere Ermenilere kucak açtı ve destek vaad ettiler."

² Ermeniler Tanzimat ve ıslahat Fermanlarıyla kendilerine verilen dinî, siyasî, hukukî ve kültürel imtiyazlardan istifade eden Ermeniler büyük devletlerin yardımıyla imparatorluğa karşı isyan ederek Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmaya gayret ediyorlardı.

³ Anlaşmaya Rusya ve Osmanlı Devleti'nden başka İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya devletleri de imzalamışlardı.

halledilmesi gibi Ermenilere çok geniş bir lütufta bulunmuştur (Sevinç, 2002: 266)⁴. Nizamnamenin Ermenilere sağladığı yararları gelince: “Batı medeniyeti ve eğitimine doğru ilk adım atılmış, bütün illerde birçok kültür kurumları açılmış, Ermeni dil ve kültürünün gelişmesinde rol oynamış, daha çok gazete ve dergi yayınlanmış, Ermeniler seçim usul ve maddelerine alıştırılmış, kilise mensuplarının hukuku sınırlandırılmış, Ermenilere toplu şikayette bulunmak ve uygulamaya geçmek hakkı verilmiş, Katolik ve Protestan Ermenilerinin birleşmeleri sağlanarak, Ermenilerde ihtilal ruhu uyandırılmış ve Ermeni millî meselesi masaya yatırılmıştır” (Serdar, 1996: 30).

Bu hakların verilmesini bir fırsat olarak değerlendiren Rusya 1867’de Osmanlı devletine bir muhtıra vererek, Gayrimüslimlerin menfaatlerinin Müslümanların menfaatlerinden ayrı tutulmamasını ve vilayetlerde bir nevi muhtariyet şeklinde Adem-i Merkeziyet İdaresi kurulmasını istemiştir. Ayrıca ıslahat çalışmalarının Avrupa devletlerinin denetim ve gözetimine de açık tutulmasını talep etmiştir (Serdar, 1996:30-31).

Rusya’nın bu tavrından cesaret alan ve 1869-1874 tarihlerinde Ermeni Patrikliği yapan Mıgırdıç Hırimyan, başta Rusya olmak üzere Avrupa devletlerinin başkentlerini dolaşarak, Ermenilerin istiklâlini temin edebilmek amacıyla kurulmuş olan çeşitli cemiyetleri bir tek çatı altında birleştirmeyi başarmıştır (Serdar, 1996: 31). Bir diğer adım da yine 1874-1884 tarihlerinde Ermeni Patriği olan, II. Nerses Vartabetyan tarafından atılmıştır. Vartabetyan, Ruslar Yeşilköy’e geldiklerinde Rus Başkumandanı Grandük Nikola’yı ziyaret ederek “Ermenilerle meskûn olan Doğu vilayetlerinin Ermenistan adıyla istiklâlinin ilân edilmesini, bu amaç temin edilemezse bu bölgenin Rus kontrolü altına alınmasını” rica etmişti. Ayrıca Çar’a takdim edilmesi için de detaylı muhtıralar düzenlemişti başlamışlardır (Şimşir, 1983: 21)⁵.

Ermenilerin bu faaliyetlerinin Anadolu’da bir devlet kurmaya yönelik olduğunu ilk fark eden kişi II. Abdülhamit olmuştur. Padişah, emellerine ulaşmalarını engellemek amacıyla, Ermenilere karşı çeşitli askerî ve sosyal tedbirler almış olmasına rağmen, gelişmelerin önü alınamamıştır (Kodaman, 1978). Osmanlı-Rus savaşına girilmesini istememesine rağmen, alınan kötü neticenin sebeplisi olarak II. Abdülhamit’in görülmesi ve Ermenilerin Meşrutiyeti kendi menfaatleri için kullanacağını anlaşılmaması sebebiyle II. Abdülhamit, içinde bulunduğu

⁴ 1860’ta tamamlanmasına rağmen 29 Mart 1863’te tasdik edilen bu nizamname ile Ermenilere adeta devlet içinde devlet olma gibi son derece geniş imtiyazlar verilmişti. Ermenilere, kendileri tarafından oluşturulacak 140 üyeli bir meclis tarafından idare edilebilme hakkı tanıyan nizamnamenin Ermenice metninde “Ermenilerin teşkilat-ı esasısı” yani Ermenilerin anayasası ifadesi vardı.

⁵ Nerses’in faaliyetleri sayesinde Ermeni adı ilk defa Ayastefanos Anlaşmasına, ardından da İngiltere’nin çabalarıyla Berlin Anlaşmasına girmiştir.

çaresiz durum karşısında 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil etmiştir (Palmer, 1993: 241; Haslip, 1964: 167⁶).

Meclisin kapatılmasından hemen sonra 3 Mart 1878 Ayastefanos Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasını fırsat bilen Beşiktaş Baş Episkoposu Noren Narbey, İstanbul'da hazırlanan bir Ermeni Bağımsızlık Projesi'ni, Petesburg'a götürmüş ve orada Ruslarla bu proje üzerinde çalışmalar yapmıştı (Yaman, 1983: 67). Projeye göre "Ermenistan'a Ermeni bir vali atanacak, sancak idaresindeki amirlerde aynı şekilde belirlenecek, güvenlik Ermenilere bırakılacak, mahkemelerde Hıristiyan kanunları geçerli olacak, hakimler Ermenilerden seçilecek, Kürt derebeyleri dağıtılacak, vergiler ve vakıf işleyişi yeniden belirlenecek, Ermenistan'daki Türklerde bulunan silahlar toplanacak, Zeytun'a bağımsızlık verilmesi temin edilecekti." (Serdar, 1996: 40).

Rusların ve Ermeni ileri gelenlerinin bütün bu çabalarına rağmen, Ermenilerin bağımsız bir Ermeni devleti kurmada uğramış oldukları başarısızlığın ardındaki sebepler hakkında iki önemli tespit yapılmıştır. Bunlardan birincisi Ermeni tarihçi Mesrob K. Krikorian'a aittir. Ona göre sebeplerden biri: Ermenilerin birlikte hareket ettikleri devletlerden İngilizlerin ve Rusların kendilerine özgü gizli planlarının olmasıdır (Krikorian, 1976: 108-madde b⁷; Onur, 1999: 138). İkinci sebep ise Türk tarihçisi Erdal İlder tarafından açıklanmıştır. İlder'e göre: Anadolu'daki Ermeni nüfusun büyük oranda, geçmişte, iktisadî ve ticarî maksatlarla Batı ülkelerine göçmüş olmasıdır. Şu halde denilebilir ki Emeniler daha işin başında bir devletin teşkili için olması gereken yeterli nüfus ve belirli coğrafi ve tarihî sınırlardan yoksundur (Kodaman, 1978: 95).

Ermenilerin hiçbir yerde nüfus olarak çoğunluğu teşkil etmiyor olmaları, devlet kurmak için önemli bir problem görüldüğünden, başta gelen Ermeni terör örgütlerinden Taşnaksutyun ve Hınçak terör örgütleri (Karaca, 1993: 72-73; Karaca, 2001: 9 vd)⁸, sınır ötesinden Anadolu'ya Ermeni nüfus sokmaya çalışmışlardır. Nüfus nakli çok zahmetli ve masraflı bir iş

⁶ Kendisine yapılan suçlamalar karşısında II. Abdülhamit şu sözleri sarfederek, meclisi tatil etmek zorunda kalmıştır: "Babam Sultan Abdülmecid'i taklit ederek, müstakil müesseseler vasıtasıyla ve ikna yolu ile ıslahat yapmaya teşebbüs etmekle büyük hata ettim. Bundan sonra büyük babam Sultan Mahmut'un yolunu takip edeceğim. Büyükbabam, muhafazası Allah tarafından bana tevdi edilen milletimin ancak kuvvet ve şiddetle idare edilebileceğini anlatmıştı."

⁷ Ermenilerin İngiltere ve Rusya'ya olan güvensizliklerine rağmen bu ülkelerin çıkarları için Türklere karşı savaşmalarının bedelini 1915 ve 1916 yanılgılarıyla ödeyeceklerdir. Türkiye Ermeni Patrikhanesi Danışma Kurulu üyesi Dikran Kevorkyan bu durumu açıkça ifade edecek bir beyanatta bulunmuştur.

⁸ Hınçak Komitesi 1887'de Cenova'da kuruldu. Komite Marksist doktrini benimsedi. 1890'da adını Devrimci Hınçak Partisi olarak değiştirdi ve metod olarak da ihtilalci terörizmi benimsedi. Taşnak Sutyun Komitesi; gayesi Tiflis'teki Genç Ermenistan Cemiyeti ile, merkezi Van'da bulunan Armenaganlar'ı ve Hınçaklar'ı birleştirmektir. 1890'da Kafkasya'da kuruldu. Daha sonra bu komiteler "Ermeni İhtilal Cemiyetleri İttifakı" adıyla bir araya getirildi. Bunların ortak ülküsü "Türk'ü, Kürd'ü her yerde, her türlü şerait altında vur. Mürtecileri, ahdinden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainleri öldür. İntikam al." idi. Bunlar silahlı terörizmi benimsemiştir.

olduğundan bu örgütler, nüfus naklini sağlayamadıkları zamanlarda ise söz konusu bölgelerdeki Türkleri yok edici katliamlar ve sürgünler düzenlemeye ve böylece buralarda nüfus çoğunluğunu ele geçirerek, elde edilecek boş topraklarda, ki bu topraklardan altı vilayetimiz kastedilmektedir, bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı amaçlamışlardı (Karal, 1975: 13; Palmer, 1993: 289)⁹. Fakat bunu kendi güçleriyle başaramayacaklarını anlayan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin kendilerine verdiği imtiyazlar sayesinde, Anadolu'da geniş bir örgütlenmeye giriştiler. Bu şekilde güçlerini bir araya getiren Ermeni ihtilal örgütleri, bağımsız bir Ermenistan kurulması için en uygun fırsatın ancak, Osmanlı Devleti'nin gireceği bir savaş sırasında çıkabileceğine karar verdiler.

1. 1878 Berlin Kongresi'nde Bir Ermeni Devleti Kurulması Çalışmaları

1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Ermenilere beklediği fırsatı sunmuştur. Bu savaş sırasında Ermeniler, Sırbistan ve Yunanistan'ın kurulmasında gösterdiği gayreti kendileri için de göstereceğine inandıkları için, Rusya ile ittifak yaparak, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Ruslar da Ermenilerin bu yardımlarına karşılık, Ayastefanos Anlaşması'na, Ermeni menfaatlerini teminata alan, 16. maddeyi eklemişlerdi (Serdar, 1996: 38). Bu madde: "Türkiye'nin yeniden eski haline getirilmesi ve Ermenistan'da işgal ettikleri toprağın Rus askerleri tarafından boşaltılması, iki ülke (Rusya ve Türkiye) arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülmesindeki çatışmaları ortadan kaldırabilir, Babıâlî Ermeniler tarafından iskân edilen vilayetlerde etkisini sürdürmek için, yerel ihtiyaçlar ile reform ve ıslahât taleplerini daha fazla geciktirmeden hizmete sokmalı ve Kürtler ile Çerkezler karşısında onların güvenliklerini garanti etmelidir" (Krikorian, 1976: 6)¹⁰ demektedir.

İngiltere, Rusya'nın Ayastefanos Anlaşması ile elde ettiği üstünlüğü hazmedemediğinden, Osmanlı Rus savaşının sonuçlarının uluslararası arenada tartışılması gerektiğini ileri sürerek, anlaşmayı tanımadığını ilan etmiştir. İngiltere Berlin'de düzenlenen konferansta, anlaşmayı yeniden düzenlemeyi ve bazı maddelerini ortadan kaldırmayı tasarlamış, bunda da başarılı olmuştur. İngiltere'nin değiştirmek istediği maddelerden biri de

⁹ Alan Palmer, Ermeni Taşnak aşırı güçlerinin Galata'daki Osmanlı Bankası merkezini basmalarını anlatırken "Teröristlerin kullandığı yöntemler, Yakın Doğu'da bir sonraki yüzyılda birçok terörist örgüt tarafından kullanılacak yöntemlerin habercisi gibiydi. Binaya bombalar koydular, rehinelere aldılar, 6 doğu vilayetinde derhal reformlar yapılmasını, Giritlilere verilen ödünlere denk hakların Ermenilere de verilmesini istediler.

¹⁰ Adrianople'de Ermeni Rahibi Kevork Rusdjuhlian, Yovannes Efendi Nurian, Stephan Arslanian ile İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi'nin ve Ulusal Meclis'inin teklifi üzerine Rus komutan Grand Dük Nicholas ve İstanbul'da daha önce elçi ve bir Rus devlet adamı olan Cont İgnatiev, Ermeni problemi için Doğu vilayetlerinde, Ruslardan reform talep ettiler. Ruslar, hazırlanan anlaşmaya Ermeniler lehinde bir madde koymayı da vaad ettiler: Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya ve Avrupa vilayetlerinde sürdürülmekte olan gaddarlık ve baskıları önlemek amacıyla, Ermeniler tarafından iskân edilmiş olan vilayetlerde (Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas), yerel idareye kendi kendini yönetmesi hakkını vermeyi, Çarlıkla yapılan anlaşmada, Sultan garanti etmiştir.

Ermeniler için anlaşmaya konulan 16. madde idi. İngiltere Ermenilerin gelecekte kendi bölgesinde çıban başı olmasından ve kendilerine muhalif bir misyon teşkil etmelerinden endişe ederek, doğrudan toprak sahibi olmaları yerine, zaman içinde kendi hamiliklerinde gelişen bir toplum olmalarını sağlamak amacıyla 16. maddeyi tadil ederek, Berlin’de imzalanan yeni anlaşmanın 61. maddesi olarak yeni bir düzenleme yapılmıştı. Madde uyarınca Babıâlî, Ermenilerin sakin oldukları vilayetlerin muhtaç olduğu ıslahatı vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi ve Ermenileri Kürtlerin ve Çerkezlerin saldırılarından korumayı taahhüt etmiştir (Küçük, 1986: 14; Engin, 2001: 116; Krikorian, 1976: 8¹¹).

Bütün bu kazanımlara rağmen Ermeniler memnun olmamışlardı. Onların arzusu Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Sırp ve Yunanlılardan sonra en büyük Hıristiyan azınlık olan Ermenileri de en az onlar kadar desteklemesi ve bağımsız bir ülkeye sahip kılması idi (Danişmend, 1972: 333)¹². Bunun temin edilememiş olmasını bir Ermeni olan M. Kherimian şöyle açıklar: “Bütün Sömürgeler konferansa demir kaşıkla ve ‘harisa (Krikorian, 1976, 8)¹³’ hisselerini almak için geldiler. Bizim kaşığımız kâğıt [mektup] olduğundan, biz hiçbirşey alamadık.” (Krikorian, 1976, 8)

Bu düş kırıklığını yeni bir kazanıma dönüştürmek amacıyla Birleşik Topluluklar [United Society (Miatseal enkeruthiwn)] ve diğer örgütlerin gayretleriyle Ermeniler Osmanlı topraklarındaki Ermeni okullarını birer karargâh haline getirdiler. Böylece Ermeniler, güç ile elde edemedikleri kazanımları yeni nesillere din, dil, edebiyat ve tarih bilinci içinde öğretmeyi ve Ermeni Devleti’ni kurmak hayalini uzun vadeye yayılmış bir amaç haline getirmeyi hedeflediler (Süslü, 1987: 30; Öke, 1991: 73; Sevinç, 2002: 291)¹⁴.

2. Ermenilerin Yerelde Teşkilatlanmaları

Ermenilerin bu faaliyetleri kısa zamanda meyvelerini verdi ve teşkilatlandırılmış gruplar 1890 yılından itibaren organize bir şekilde, Osmanlı topraklarında şiddet ve terör hareketlerine başladılar. Türkler ve Kürtler, Ermeni çeteleri tarafından kadın, çocuk, ihtiyar denilmeden camilere kapatılarak, yakıldılar. Erkeklerin cinsel organları kesildi, derileri yüzüldü, gebe

¹¹ Madde şu şekli almıştır: “Babıâlî daha fazla ertelemeksizin, Ermeniler tarafından iskân edilmiş olan vilayetlerde yerel ihtiyaçlar olarak talep edilen reform ve ıslahatları üstlenmeyi yerine getirmeli. Kürtlere ve Çerkezlere karşı onların güvenliğini garanti etmelidir. Atılan adımların etkili olması için, onların uygulanmasına nezaret edecek olan, Büyük güçler periyodik olarak bilgilendirilecektir.”

¹² Oysa Ermeniler Rusya için sadece Osmanlı Devleti’ne karşı kullanılacak basit bir aletten ibarettir. Hatta Rus Hariciye Nazırı Prens Labanof, Bulgaristan’ın nankörlüğünü ima ederek, “Biz Garp’taki hatamızı Şark’ta tekrar etmeyeceğimiz için bir Ermeni Bulgaristan’ı istemeyiz” demişti.

¹³ Doğuyla ilgili bir yemek, et ve buğday birlikte dövülür ve pişirilirdi.

¹⁴ 1862 Nizamnamesi ile oluşturulan Umumi Meclis çalışmaya başlayınca manastırlarda, kiliselerde, okullarda içinde yaşadıkları topluma kin ve nefret hisleriyle dolu bir nesil yetiştirilmeye başlandı.

kadınların karınları deşildi, genç kızlar tecavüz edilerek, kazıklara oturtuldu (Hocaoğlu, 1976; Deliorman, 1973, 54; Sevinç, 2002: 279; *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi*, 1995: 154.).

Ermenilerin bu zalimlikleri sürerken, Osmanlı hükümet ve saray yetkilileri maalesef, 1860'lı yıllardan itibaren ortaya çıkmış olan Yeni Osmanlılar (diğer bir adıyla Genç Osmanlılar) ve bunların bir ileri aşaması olan Jön Türklerin karşı muhalefetiyle uğraşmaktaydı (Palmer, 1993: 317-319; Akşin, 1985: 832¹⁵). Bu muhalefet sebebiyle Osmanlı hükümeti Ermenilere karşı yeterli önlem alamamış, halk nazarında despot ve hürriyet kısıtlayıcı bir görüntü sergilemek istemediğinden, yapılanları siyasî ve diplomatik yollardan çözmeye çalışması, terör örgütlerinin Avrupa'da yeni dostlar edinmesinde ve önemli ilişkiler kurmasında etkili olmuştur. Bu ilişkilerden ilkinin kuran Katagikos 5. Kevork, Petersburg'a bir heyet göndererek, Türkiye'nin bu zayıf anından istifade ile Ermeni iddialarının devletlerarası bir sahaya intikalinin mümkün olup olmadığını Rus Hükümeti'ne sordu. Ruslar bundan büyük memnuniyet duydular. Bunun üzerine 5. Kevork, Şark Hıristiyanlarının kadim hamisi dediği Rusya'dan Türkiye Ermenistan'ını ve Ermenilerini himayesi altına almasını İsa namına istirham etmiştir (Uras, 1950: 378). Bir diğer ilişki de yine bir Ermeni Patriği tarafından kurulmuş olup, bu hususta İngiliz Büyükelçisi Sir Eliot, 1876'da kendisini ziyaret eden Ermeni patriğinin "Eğer Avrupa'nın bu işe müdahalesi ve dikkatlerinin çekilmesi için ihtilâl ve isyan çıkarmak lazımsa bunu yapmak hiç de zor değildir." (Kocaş, 1967: 74) dediğini nakletmektedir.

3. Jöntürk-Ermeni İşbirliği ve Abdülhamit

Ermenilerin dehşet verici planları sürerken, Sultan II. Abdülhamit iktidarına muhalif olan Jön Türkler, anayasalı meşrutî bir sistemin tekrar kurulması için çalışıyorlardı. Meşrutî yönetimin getirilerinin kendileri için önemini, I. Meşrutiyet döneminden çok iyi görmüş olan Ermeniler, Jön Türkler ile 4-9 Şubat 1902'de bir araya gelerek Birinci Osmanlı Liberaller Kongresi'ni topladılar (Kocabaş, 1991: 67; Palmer1993: 314). Toplantıya Ermeni, Rum, Bulgar, Sırp ve diğer ayrılıkçı komitelerden toplam 47 delege katıldı (Akşin, 1985: 834)¹⁶. Kongrede yapılacak ihtilal harekâtına yabancıların katılmasını isteyenlerle istemeyenler arasında anlaşmazlık çıktı. Prens Sabahattin diğer devletlerin müdahalesini gerekli görürken

¹⁵ 1889'da Askeri Tıbbiye'de okul öğrencileri İshak Sukuti, Mehmet Reşid, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali (Turan) tarafından kurulan gizli örgüte "İttihâd-ı Osmanî'nin kurucularına Jön Türkler de denilmiştir. İttihad-ı Osmanî'nin adı Ahmed Rıza'nın başkanlığı ile 1895'ten sonra İttihat ve Terakki olarak değiştirilmiştir.

¹⁶ Kongre'de alınan kararlar arasında Ermenileri ilgilendiren kısım "Uluslararası anlaşmalara, özellikle de Berlin Anlaşması'na uyulacak ve Türkiye'nin iç düzeni ile ilgili olduğu ölçüde bu hükümler ülkenin tüm vilayetlerine uygulanacaktır"denilmekteydi.

(Akşin, 1993: 834)¹⁷, Ahmet Rıza buna karşı çıktı. Bu yüzden kongre başarısızlıkla sonuçlandı ve Ermeniler bu tarihten sonra gizli komiteler oluşturarak, yeni bir toparlanma ve güç kazanma sürecine girdiler (Palmer, 1993: 314). Ermeniler 21 Temmuz 1905'te bağımsız Ermeni devletinin önünde en büyük engel olarak gördükleri Sultan Abdülhamit'i öldürmek için başarısız bir suikast girişiminde bulundular (Uras, 1976: 525 vd). Ermenilerin Abdülhamit'e karşı giriştikleri bu harekettten ciddi olarak etkilenen Jön Türkler, Ermeni Taşnaksutyun Komitesi ile, Abdülhamit'e karşı 27-29 Aralık 1907 tarihinde Paris'te ikinci defa bir araya gelerek, İkinci Osmanlı Liberaller Kongresi'ni (Kocabaş, 1991: 73). Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve Ermeni Taşnaksutyun cemiyeti başkanı K. Malumyan'ın ortak başkanlığında topladılar. Bu kongrede ihtilal ve işbirliğine dair önemli kararlar alınmasına rağmen bunlar açıklanmadı (Bayındır, 1997: 4; Akşin, 1993: 838)¹⁸. Jön Türkler "ittihad-ı anasır" (unsurların birleşmesi) uğruna devleti yıkmaya çalışan eli kanlı komitecilerle anlaştıktan sonra hızlı bir şekilde ihtilal hazırlıklarına giriştiler (Engin, 2001:119). Jön Türklerin baskılarına dayanamayan Sultan, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. Meşrutiyet yönetim Ermenilerin serbestçe yeniden faaliyet göstermelerine zemin hazırladı. Silah taşıma yasakları kaldırıldığından Ermeniler hızla silahlandılar. Yapılan yeni parlamento seçimleri sayesinde Osmanlı Mebuslar Meclisi çeşitli unsurlara mensup milletvekilleri ile yeniden kuruldu. Bu mebuslar kendi milletlerinin çıkarları doğrultusunda faaliyetlerde bulundular. Ülkeyi yöneten hükümetler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskılarına maruz kalınca, Abdülhamid yeniden sert bir politika izlemeye yöneldi. Bunun üzerine Ermeni ayrılıkçı örgütleri silahlanmaya ve Müslümanları tehdit etmeye başladılar. İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı İstanbul'da 31 Mart Vak'ası meydana gelirken, bunu fırsat bilen Ermeniler Adana'da Müslümanları katletmeye başladılar (14 Nisan 1909) (Bayındır, 1997: 4-5).

4. 31 Mart Ayaklanması ve Adana Olayları

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu siyasî kargaşayı kendi lehlerine değerlendiren Ermeniler, 1890'da başlattıkları terör hareketlerini, saraya karşı bir muhalefet olarak ortaya çıkmış olan Türk milliyetçilerini de kullanmak suretiyle sürdürmüş ve emellerine Türk'ü Türk'e karşı kullanmak suretiyle ulaşmayı amaç edinmişlerdir (Kocabaş, 1991: 74). Ermeniler 1890 tarihinden itibaren bu şekilde yaklaşık 34 ayaklanma çıkarmışlardır (Deliorman, 1973:

¹⁷ Prens Sabahattin "çıkarcı müdahaleleri önlemek için", "Menfaati menfaatimize uygun, hür ve demokratik hükümetlerle" anlaşmak yabancı müdahalesinin menfi yönlerini ortadan kaldıracaktır fikrindeydi.

¹⁸ Kongre çalışmalarını tamamlayarak ortak bir bildiri yayımladığında bildirin altına şu örgütler imzalarını atmışlardı: Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet-i Meşrutiyet Cemiyeti, Ahd-ı Osmani Cemiyeti (Mısır), Londra'da Türkçe ve Arapça yayımlanan Hilafet'in yazı kurulu, Taşnak Sutyun (Ermeni örgütü), Mısır Cemiyet-i İsrailiyesi ve bazı Ermeni yayınlarının yöneticileri

40)¹⁹. Ermeniler, aynı zamanda Avrupa’da Türkler Ermenileri katlediyor yaygarasını yayarak, Avrupa’nın Osmanlı Devleti’ne müdahale etmesini temin etmeye çalışmışlardır.

31 Mart Ayaklanması, Rumeli’de bulunan Hareket Ordusu’nun çabalarıyla bastırıldıktan sonra, Ermeniler, bağımsız Ermeni devletinin önünde en büyük engel olarak gördükleri II. Abdülhamit’in İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından hal edilmesini büyük bir coşku ve nümayişle karşıladılar (Kayalı, 1998: 4). II. Abdülhamit’in ortadan kaldırılışının hemen ardından başlayan 1909 Adana Ermeni İsyanı, bu birlikteliğin de sonunu hazırlamıştır. Ermeniler, İttihat ve Terakki Partisi ile kurdukları iyi ilişkileri yanlış değerlendirmişlerdi. Onlar ortak düşman Abdülhamit’in devrilmesinde üstlendikleri rolün bir karşılığı olarak, kendileri için dinî, tarihî ve stratejik bir öneme sahip olan Adana ve buraya bağlı olan Tarsus, Dört Yol, Osmaniye ve Kozan bölgesinde bir Ermeni devleti kurulabileceğine kendilerini inandırmışlar veya 31 Mart hadisesi ile bu ayaklanmayı bir oldu/bittiye getirmek istemişlerdi. Gerçeğin böyle olduğunu gösteren bazı hazırlıklar da vardı. Meselâ, o tarihteki İngiliz sefaretinin bir raporunda “Ermeniler bağımsız idareyi hemen başlatmak istiyorlar.” (Gürün, 2001: 226) şeklindeki ifade ile Muşeg Efendi adlı bir papazın 1895 yılında çıkan Ermeni isyanlarının bastırılması sebebiyle duyduğu kinin intikamını almak amacıyla ortaya çıkarak, Ermenileri isyana davet etmesi bunun bir ispatı idi. İsyanın başlamasında etkin olan Muşeg Efendi ve Ermeni komiteleri bir yandan bölgeye silahlı Ermeniler sevk etmekte, diğer taraftan da “Kilikya’nın da müstakil bir idareye tabi tutulması için beyannameler” (Arıkoğlu, 1961: 46) hazırlayarak yoğun bir propaganda yapmaktaydılar. Bütün bu kışkırtma hareketleri sonucunda Müslümanlara karşı yoğun bir saldırıya geçen Ermeniler kısa bir süre sonra karşılarında, iyi ilişkiler içinde olduklarını zannettikleri İttihat ve Terakki’nin Dedeağaç’tan getirdikleri orduyu buldular.

5. II. Abdülhamit’e Karşı Ermeni-Jöntürk İttifakı

Adana isyanı ile maksatını iyice açığa vuran ve Ermenileri bu isyan için teşkilatlandıran Taşnaksutyun Komitesi, amacı sadece Abdülhamit’i düşürmek olan İttihat ve Terakki Partisi ile İstanbul’da bir anlaşmaya vardı (Kocabaş, 1991: 191). Bu anlaşmanın imzalanması “Vatanın bağımsızlığını sağlamak, bütünlüğünü ve politikasını sonuna kadar korumak, birtakım kimselerde doğan kötü düşünceleri yok etmek ve Osmanlı unsurları arasında iyi ilişkiler kurmak” gerekçesine dayanıyordu. Anlaşmaya göre “İki cemiyet meşrutiyeti güçlendirmeyi ve halkın kültürel eğitimini birlikte organize etmeyi; gerici hareketlere karşı birlikte mücadele

¹⁹ Bu ayaklanmalardan en önemlilerinden bazıları; 15 Temmuz 1890 Kumkapı Nümayişi, Eylül 1893 Merzifon, 4 Ağustos 1894 Tokat, 23 Ağustos 1894 I. Sasun İsyanı, 30 Eylül 1895 Babiali gösterisi, 24 Ekim 1895 Zeytin İsyanı, 15 Haziran 1896 Van İsyanı, 26 Ağustos 1896 Osmanlı Bankası baskını, 21 Temmuz 1897 II. Sasun İsyanı’dır.

vermeyi, Osmanlı vatanının bölünmez bütünlüğünü sürdürmeyi ve Ermenilerin bağımsızlık eğilimine dair istibdat yönetimi döneminden kalan söylentileri ortadan kaldırmayı; vatanın ilerlemesini birlikte gerçekleştirmeyi hedef seçmekteydiler. Ayrıca Adana faciasını ve 31 Mart hadisesini bir uyarı olarak kabul etmek ve bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için birlikte hareket etmeyi..." (Kocabaş, 2001: 191) hedefliyordu. Ancak kısa bir süre sonra Ermeniler Erzurum'da gerçekleştirdikleri Sekizinci Taşnak Sutyun Kongresi'nde, söz konusu anlaşmayı yeniden değerlendirerek; Taşnak Sutyun Komitesinin, İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif durumda kalmasına karar verdiler (Babacan, 2001: 141)²⁰. Taşnak Sutyun, her ne kadar Türkiye Ermenileri olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine onlarla aynı safta yer alacaklarını söylemiş olsa da, gerçekte Rusya'nın Türklerle girişeceği bir savaş sırasında, Rusya Ermenileri ile hareket etmeyi ve Türklere karşı savaşmayı kararlaştırmaktan çekinmemiştir. Ermeniler bu kararı alırken, Türkler, Rusya'ya karşı açılacak bir savaşta, Ermenilerin ittifakının sağlaması halinde, Ermenilere istedikleri bir bölgede otonom vaat etmekteydiler. Buna karşılık, çıkacak bir savaşta Türklere karşı savaşılması halinde, bağımsız bir Ermenistan kurulması yolunda, Rusya'nın kendilerine daha büyük yardımlar yapacağına olan inanç, Ermeniler arasında daha kuvvetli idi (Gürün, 2001: 254).

6. Ermenilerin Türklerle Yollarını Ayırması ve 1915 Sevk ve İskân Yasası

Ermeni Taşnaksutyun liderlerinden Kazaçsuni Erzurum'da İttihat ve Terakki yetkililerine verilen vaatlere rağmen, Ermenilerin Rusların yanında yer almasının yaklaşık çeyrek asırlık bir problem olduğunu, Ermeni toplumunun bu süre içinde Türklere karşı kaçınılmaz bir şekilde psikolojik olarak beslendiğini ve bu ruhla hareket ettiklerini ifade eder (Gürün, 2001: 254). 1914'te savaş başladığında Ermeniler Türk konvoylarını vurmaya, lojistik ve askeri istihbaratları yok etmeye, Anadolu vilayetlerinden Rus tarafına gönüllüler temin etmeye başladılar. Rus komutanların oluşturdukları Ermeni intikam alayları 6 Mayıs 1914'te Van'ı işgal ederek bütün Müslümanları kılıçtan geçirmesi ve ardından 30 Ağustos'ta Zeytun'da ve sonraki tarihlerde doğu vilayetlerinin hemen çoğunda isyanlar başlatmaları, İttihat Terakki hükümetini Ermenilere karşı geniş tedbirler almaya sevk etmiştir (Valyi, 1925: 233 vd; Babacan, 2001: 143²¹).

²⁰ İttihat ve Terakki Hükümeti'nin, Hıristiyan unsurlara ve özellikle Ermenilere karşı eskiden beri takip ettiği iktisadî, sosyal ve idari birbirine zıt politika, baskıyı ve ıslahatı uygulamaya konusunda gösterdiği aldatici hareketleri göz önünde tutan Taşnak Sutyun Kongresi, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet durumunda kalmaya, onun siyasî programını eleştirmeye, kendisine ve teşkilatına karşı şiddetle mücadeleye girişmeye" karar vermiştir.

²¹ Zeytun'daki bu ayaklanmadan sonra Ermeniler tarafından Kayseri, Bitlis, Erzurum, Mamuretülaziz, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Ankara, Van, İzmit, Adapazarı, Hüdavendigar, Adana, Halep, İzmir ve Canik'te seri ayaklanmalar başlatıldı.

Bu tedbirlerin ilk belirtisi 2 Mayıs 1915'te Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya gönderilen bir telgraftır. Bu telgraf, Van ve çevresinde isyan halinde olan Ermenilerin gerekirse aileleri ile beraber Anadolu içlerine taşınmasının, buradaki isyanı sona erdirebileceğini bildirmektedir (*Genelkurmay*. No. 1/1, KLS 44, Dosya 207, F.2-1). Bu sırada 17 Aralık'ta Antakya'dan, 19 Şubat'ta Elazığ'dan, 21 Şubatta yine Elazığ'dan, 25 Şubat'ta Ankara Develi'den 27 Mart'ta Suşehri'nden, 30 Mart'ta Bitlis'ten, 22 Nisan'da Sivas'tan 27 Nisan'da Diyarbakır'dan gelen telgraflardan Ermenilerin Anadolu'nun her yerinde ayaklanma çıkardıkları haber veriliyordu. Ermenilerin bu tavrı, aslında sadece Van ile sınırlı tutulacak olan bu meselenin, doğu Anadolu'da rahatsızlık olan bütün vilayetlere yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur (Gürün, 2001: 254). Van'da meydana gelen hadiseler üzerine 25 Şubat 1915 tarihinde Başkumandan vekili Enver Paşa, bir emir yayınlayarak Ermenilerin ihtilal girişimlerinin olduğuna işaret ederek, sert tedbirler alınacağı yönünde bir uyarıda bulunmuştu (Bakar, 2003: 67). Altı maddeden ibaret olan bu emirle ilgili olarak Erzurum'daki Alman konsolos Scheubner, İstanbul'daki elçiliğine gönderdiği telgrafta (3 Mart 1915): Askeri yetkililerin çok sert tedbirler aldığı, Ermenilerin silahlı bir hizmette bulundurulmayacağı, Bitlis'te Ermenilerin ayaklandığı, askere ve jandarmaya silahla mukabele ettikleri ve Kayseri'de yapılan aramalarda bomba ve şifre telgraflara rastlandığı bildirilmekteydi (BOA, DH.EUM. 2. Şb, 7/21). Bir başka yazıda ise Kars ve Ardahan da Ermeniler tarafından katledilen Müslümanların 30.000'i aştığı ifade edilmekteydi (Bakar, 2003: 68). 24 Nisan 1915'te bütün vilayetlere gönderilen bir başka yazıda ise Ermeni komitelerinin kapatılması, evraklarına el konulması, komite ileri gelenlerinin tutuklanması istenmekte ve bu önlemlerin komitelerin bir ihtilal girişimini engellemek olduğu, buna karşılık Ermeniler ile Müslümanlar arasında bir mukatele vuku bulmaması için son derece hassas davranılması aksi halde suçluların sert bir şekilde cezalandırılacağı ifade edilmişti. Ermenilerin bütün dünyada "Soykırım" olarak ilan ettikleri 24 Nisan, aslında bir gerçekte olmayan bir soykırım gününü değil, tutuklanan bu kişilerin öldürüldüğü iddiasını ortaya koymaktadır. Ancak Osmanlı belgeleri incelendiğinde bu kişilerin bir kısmı sonradan tekrar ikamet yerlerine dönmüş olup, kalanlarının Çankırı ve Ayaş'ta son derece rahat bir yaşam sürdürdüklerini tespit etmek de mümkündür (Bakar, 2003: 70'den naklen. BOA, DH.ŞFR, no. 52/266; BOA, DH.EUM.VRK, no. 15/33; BOA, DH.ŞFR., no. 55/214; BOA, DH.ŞFR., no. 52/96. 97, 98).

Ermenilerin isyan girişimleri karşısında ilan edilen bir başka tedbir ise yine Başkumandanlık Vekili imzasıyla Dahiliye Nezaretine gönderilen 2 Mayıs 1915 tarihli yazı olup, bu da Van ve çevresinde isyan eden ve Müslüman ahaliyi katleden Ermenilerin hudud dışına veya Anadolu içlerine sürülmesini içermekteydi (Bakar, 2003: 70-71).

Ermeni isyanlarının ve saldırılarının giderek artmasına karşılık, devletin tutumu da sertleşmekteydi. 21 Mayıs 1915 tarihinde alınan yeni bir karar ile hem Ermenilerin Fransız ve İngiliz ordularına gönüllü katılımlarını engellemek ve hem de devlete ait bilgilerin dışa sızmasını önlemek amacıyla dışarıdan Ermeni kabulü yasaklanırken, yaşları 17 ile 55 arasındaki erkek Ermenilerin ülke dışına çıkışı yasaklandı (Bakar, 2003: 72).

Sevk ve İskân Kanunu'nun tüm ülke çapına yaygınlaştırılmasına dair kararın alınmasında etkin olan sebepler 1916 yılında düzenlenen İttihat ve Terakki konferansında 16 maddede toplanmıştı. Bu maddelerin tamamı isyan hazırlıkları ve bu yolda yapılan saldırılar üzerinde yoğunlaşmıştı (Bakar, 2003: 73-76). Nihai karar ise 26 Mayıs 1915 tarihinde Başkomutanlıktan Dahiliye Nezareti'ne yazılan ve Talat Paşa tarafından resmi bir dille aynı tarihte sadarete yazılan tezkere ile sevk ve iskân kanununa zemin hazırlanmış oldu (Bakar, 2003: 77-78)²².

27 Mayıs 1915'te ilan edilen "Sevk ve İskân Kanunu" önemli ilk iki maddesi şöyledir (Bakar, 2003: 78):

Madde 1. Savaş esnasında ordu, kolordu ve fırka kumandanları ve vekilleri ve müstakil mevki kumandanları, ahali tarafından herhangi bir suretle hükümetin emirlerine, memleket savunmasına, asayişin muhafazasına ilişkin icraatlara muhalefet silahla saldırı ve mukavemet görürlerse en sert şekilde cezalandırmaya yetkili ve zorunludurlar.

Madde 2. Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları askeri icablar gereği veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri köyler ve kasabalar ahalisini tek tek veya toplu olarak başka mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

Talat Paşa tarafından sadarete gönderilen tezkere bu maddeler dahilinde yorumlanarak Meclis-i Vükela tarafından 30 Mayıs 1915 tarihinde kabul edilmiştir. Buna göre köy ve kasabalarda bulunan Ermeniler iskân yerlerine varıncaya kadar muhacirin tahsisatından (ki bu tahsisat 60 milyon kuruştur) ödenecek meblağlardan faydalanacaklardır. Bu münasebetle iaşelerinin karşılanması, gittikleri yerlerde kendilerine durumları nispetinde emlak ve arazi dağıtılması, muhtaç olanlara ev yaptırılması, zirai malzeme, tohumluk, adet ve edevat verilmesi, terk ettikleri yerlerde kalan eşya ve mallarının istemeleri halinde satılması, kendilerine verilmesi veya kendi istekleri dahilinde mal sandıklarında muhafaza edilmesi gibi hususları içermekteydi (Bakar, 2003: 78). Ayrıca Ermenilerin iskân ve iaşe meselesinin tanzimi

²² Talat Paşa'nın kanunun çıkarılması için yaptığı teklifte, kanunun çıkarılma gerekçeleri yer almaktadır.

için de aynı tarihte 15 maddeden oluşan bir talimatname de ilan edilmiştir (Bakar, 2003: 80-81).

6 Eylül 1914'te başlatılan siyasî parti kapatmaları (Gürün, 2001: 275) bir sonuç vermeyince, Ermenilerin buldukları yerden başka yerlere nakline dair karar öncelikle rahatsızlıkların olduğu vilayetlerde uygulanır. 26 Mayıs 1915'te Başkumandanlıktan Dahiliye nezaretine gönderilen bir emir ile başlatılan ve 30 Mayıs'ta Bakanlar kurulunda alınan karar ile son hali verilen "Sevk ve İskan Kararı"nın şekil ve uygulanma şartları bütün ordu birimlerine gönderilir (BOA, MV, no. 198/24, 30 Mayıs 1915)²³. Emrin aslında: "Ermenilerin yoğun buldukları ve isyan halinde oldukları bölgelerden alınarak güney bölgelerine sevk ve iskân edilmelerine dair" karar yer almaktadır (Bayur, ts: 40-42; Süslü, 1990: 124).²⁴.

Bütün bu talimatlar, Ermeni toplumunun tamamını kapsamamıştır. İlk aşamada isyan çıkaran Ermeniler sevke tabi tutulmuştur. Ancak uygulama sırasında bazı Ermenilerin tümden veya şahsen ihtida müracaatında bulunmaları, isyan ve ihtilale karışmış olmalarına rağmen, buldukları yerleri terk etmemek amacıyla böyle bir girişimde buldukları tespit edilmesi sebebiyle, bu kişilerin ihtida gerekçelerinin bazı şartlarla geçerli olabileceğine dair bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre (Bakar, 2003: 83 ve; 203 vd.; Zamacı, 2009):

1. İhtidası kabul edilebilecek olanlar ancak sevk edilmeyerek öteden beri ikamet ettikleri yerlerde bırakılanların olması,
2. Sevk olundukları sırada merkezden gönderilen özel emirle sevkleri durdurulanların, gerek kendi ikametgahlarına iade olunanların gerekse bir mevkide tutulanların ihtidalarının kabul olunacağı, belirtilmekteydi.

3 Ağustos 1915'te alınan bir kararla Ermenilerden Protestan olanların, 5 Ağustos'ta ise Katolik olanların sevklerinin, 15 Ağustos'ta da Ermeni mebus ve ailelerinin sevklerinin durdurulduğu bildirilmişti. Aynı tarihli bir başka yazıda ise velisi asker ve memur olanların yerlerinde kalmalarına karar veriliyordu. Ancak bu gibiler buldukları mahalde 5 haneden fazla iseler, fazla olanlar Ermeni olmayan köy ve mahallerde nüfusun %5'inden fazla olmayacak şekilde yerleştirilmeleri emredilmişti (Bakar, 2003: 85-86).

²³ Meclis-i Vükelâ'nın Sevk ve İskan Kararı.

²⁴ Savaş sebebiyle doğudan ve cephe gerisinden ülkenin iç kesimlerine sevk edilerek, iaşeleri, yerleşimleri ve emniyetleri sağlanan muhacirlerin yaklaşık sayısının 702.900 olduğu, nakledilenler arasından kendi istekleriyle ayrılanların bu rakama dahil olmadığı, belgelerden anlaşılmaktadır. Bütün bu sevk ve nakledilenlerin sadece Ermeni olmadığı, bunlar arasında diğer azınlıklar yanında Müslümanların da bulunduğu ifade edilmekle beraber, Ermenilerin belgelerde ismen zikredilmesinin esas nedeni, onların cephe gerisinde bilfiil isyan ve katliamlarda bulunmalarından, buna karşılık İttihat ve Terakki Cemiyeti makamlarının Ermeni sevkiyatı sırasında onların silahlı direnişine rağmen, onlarla ilgili alınan insani tedbirlerin Batı kamuoyuna aktarılması ve Ermenilerin gerçek dışı beyanlarının bertaraf edilmek istenmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu konuda 17 Aralık 1916'da Sadrazama gönderilen bir belge geniş bir tafsilat sunmaktadır (Süslü, 1990: 125-131).

Bütün bunlara rağmen 20 Ağustos 1915'te Karahisar-ı Sahip Ermeni Cemaati, 31 Ağustos'ta Burdur Ermeni Cemaati, 3 Eylül 1915'te Isparta Ermeni Cemaati ve bu şekilde birçok yerden gelen dilekçelerde ortak arzu, yüzyıllardan beri birlikte yaşadıkları Türk ve Müslüman kardeşleriyle huzur içinde olmaları ve sadece kendi işleriyle meşgul olan kişiler olduklarını gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini bildirenler ise genel olarak ya yerlerinde veya yakın bölgelerde ikamet etmek üzere sevk kararları iptal edilmiştir (Bakar, 2003: 87).

Sevke tabi tutulan bölgeler hakkında Talat Paşa tarafından 26 Mayıs 1915'te sadarete gönderilen telgrafta şu şekilde bildirilmişti: Van, Bitlis ve Erzurum vilayetleri; Adana, Mersin ve Sis (Kozan) şehir merkezleri hariç olmak üzere Adana, Mersin, Kozan ve Cebel-i Bereket sancakları; Maraş şehir merkezi hariç olmak üzere, Maraş sancağının diğer yerleri; Merkez kazaları hariç olmak üzere Halep vilayetinde İskenderun, Beylân, Cisir-i Şugur ve Antakya kazaları, köy ve kasabaları olmakla beraber, sevk kararından önce uygunsuz ve muzır durumları tehlikeli görülmüş olan Ezine gibi yerler de daha sonra sevke tabi tutulmuştur (Bakar, 2003: 91).

5 Temmuz 1915'te alınan bir karar gereği sevke tabi tutulanların iskan ettirilecekleri bölge ise şu şekilde sınırlanmıştır ((Bakar, 2003: 92):

Kerkük sancağının İran sınırına 80 kilometre mesafede bulunan köyler ve kasabalar dahil, Musul vilayetinin güney ve batı kesimleri. Diyarbakir hududundan 25 kilometre içerde ve Habur ile Fırat nehirleri arasındaki yerleşim yerleri dahil olmak üzere Zor sancağının güney ve batı kesimleri. Halep vilayetinin kuzey kesimleri hariç olmak üzere doğu, güney ve güneybatısında bulunan bütün kasaba ve köyler.

Bütün bu yerlere iskân, köylerdeki Müslüman nüfusun %10'unu geçmeyecek şekilde yerleştirilmesine karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti, Ermenilerin savaş esnasında başlattıkları ihtilal ve isyan hareketleri karşısında mecburen çıkarmış olduğu "Sevk ve İskân Kanunu"na dair uygulamaların yukarıda verilen şartlar çerçevesinde 15 Mart 1916 tarihine kadar devam ettiğini görmekteyiz. Bu tarihten itibaren devlet, sevk işlemlerinin tamamen durdurulması yönünde bir karar almıştır (Bakar, 2003: 101).

Sevk ve İskân Kanunu'nun ve öncesinde yer yer başlatılan sevk işlemleri sırasında yapılan muameleler dikkatle incelendiğinde, Ermenilerin sevki sırasında meydana gelen ölümlerle ilgili Osmanlı Arşiv Belgeleri, ki bu belgeler yüzyıllar boyu her türlü ayrıntıyı hiçbir hile ve desiseye şüphe bırakmayacak şekilde açık ve saf olarak sunmasına rağmen, kesin

yargılara sahip olmadığını hayretle izlemek mümkündür. Buna rağmen Ermenilerin iddia ettiği gibi kanunun uygulanmaya başladığı zaman zarfında Osmanlı vatandaşı Ermenilerin kayıpları hakkında ortaya konulan veriler, Osmanlı belgelerine değil yabancı konsolos, rahip ve memurlara aittir. Dr. Bülent Bakar'ın verdiği bilgilere göre, 1914 yılı resmi rakamlarına göre Osmanlı Devleti'nde 1.300.000 Ermeni yaşamaktaydı. Bunların yaklaşık olarak 400.000'i 1914'ten itibaren Rusya'ya kaçıyordu. Bilindiği gibi Rus Ermenistan'ı Osmanlı topraklarından Eçmiyazin Kilisesi'ne bağlılıkları sayesinde göçürülen Ermenilerle teşkil edilmiştir (BOA, DH.EUm. 2. Şb, 6/58, 12 Mayıs 1915)²⁵. Bu durumda geriye kalan 900.000 kişinin 100.000'ini de ihtida edenler ile Katolik ve Protestan olmaları sebebiyle sevkleri yapılmayanların olduğu düşünülebilir.

Bu hususu teyit edecek şekilde, 16 Şubat 1921 tarihinde Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates, İngiliz Komiseri Rumbold'a verdiği ve Ermeni patrikhanesinin de kabul ettiği bir rapora göre, sevk sırasında Ermeni kayıplarının ancak 355.000 kişi olabileceği, buna karşılık yaklaşık 600.000 Ermeni'nin de hala Türk topraklarında olabileceğinin belirtilmesi, Ermeni iddialarının asılsız ve maksatlı olduğuna işaret eder (Bakar, 2003: 246-247).

7. 1918 Geri Dönüş Yasası ve Ermenilerin Anadolu'ya Göçürülmesi

Brest-Litovsk müzakereleri sırasında Rus delegesi Troçki ile Osmanlı murahhası Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey tarafından yapılan görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin sevk edildikleri yerlerden tekrar, eski ikamet yerlerine veya istedikleri uygun başka mahallere avdetlerinin/geri dönüşlerinin temini için bazı tedbirler alınacağı yönündeki teminatı hem Avrupa hem de Ermeni basınında yer almıştı. 5 Ağustos 1918 tarihli İkdam Gazetesi, hükümetin Ermenilerin ve Arapların geri dönüşü için bazı hazırlıklar içinde olduğu yönündeki haberi, müteakip tarihlerde Jamanak, Hayrenik ve Puzantiyon gazeteleriyle Ermeni diasporasına duyurulmuştu (Bakar, 2003: 154).

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Talat Paşa kabinesinin istifa etmesi (7 Ekim 1918) ile Ahmet İzzet Paşa hükümetinin kurulmasıyla bu husus yeniden gündeme taşındı ve ilk adımlar atıldı. 17 Ekim'de Ermeni mebuslar Dahiliye Nazırını hem tebrik etmek hem de bu husustaki gelişmeleri öğrenmek amacıyla ziyaret ettiklerinde, nazır Ermenilerin yerlerine iade edileceklerini ve kendilerine geride bıraktıkları mal ve mülklerinin teslim edileceğini bildirmiştir. Bu hususta ilk icraat 22 Ekim 1918'tarihinde Diyarbakir'e sevk edilmiş olan 762 Ermeninin tekrar Van vilayetine gönderilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Bakar, 2003: 155). 18

²⁵ Eçmiyazin Katagikosluğu'nun Ermenilerin Rusya'ya göçürülmesinde oynadığı rol hakkında bakılabilir.

Ekim 1918'te vilayetlere gönderilen 3 maddelik bir talimat geri dönüşümün şartlarını şu şekilde ortaya koyar (Bakar, 2003: 157; BOA, HR.SYS, 2569/1-2, 21 Ekim 1918):

1. Harp dolayısıyla sevkine karar verilen ahalinin geri dönüşüne başlanmış olması sebebiyle dönmek isteyenlere müsaade edilmesi.
2. Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretülaziz vilayetleriyle Erzincan mutasarrıflığı dahilinde vasıta ve iaşe yetersiz olduğundan, buralara dönmek isteyenler için önceden hazırlık yapılması, yol güvenliğinin sağlanması, barınma ihtiyaçlarının temini.
3. Kararın memleketin yüksek menfaatleri gözetilerek alınmış olmadığı dikkate alınarak, herhangi bir bahane ve gecikmenin kabul edilemez.

Bu hususla ilgili olarak bir başka karar ise 23 Ekim 1918 tarihinde alınarak bütün vilayet ve livalara gönderilmiş olup²⁶, 28 Ekim tarihine kadar geri dönüş için yaklaşık 500.000 kuruş harcama yapıldığı anlaşılmaktadır (BOA, HR.SYS, 2569/1-5, 5 Kasım 1918)²⁷. Bu karar ile Ermeni ve Rumların geriye dönüşüne bağlı olarak, ihtida edenlerin de tekrar eski dinlerine dönmesi için gerekli serbestliğin tanınması sebebiyle yaklaşık 25.000 kişinin geçen 5 gün zarfında geri dönüşünün sağlandığı ve eski yerlerine iskanlarının temin edilmişti (Bakar, 2003: 159). 22 Aralık 1918 tarihli Atı gazetesi, 1 Kasım 1918'den 20 Aralık tarihine kadar İstanbul, İzmit, Sivas, Van, Bitlis ve diğer vilayetlere yapılan geri dönüşümün ve yerleştirilen Ermeni ve Rum nüfusun toplam 60.434 kişi olduğunu bildirmekteydi. 4 Şubat tarihli Atı gazetesi haberine göre bir buçuk ay zarfında geri dönen Rum ve Ermeni sayısı 170.000'e ulaşırken, 19 Mart 1919 tarihinde İngiliz Fevkalade Komiserliğinin izahat istemesi üzerine verilen rapora göre geri dönüşümü sağlanan Rum ve Ermenilerin 3,5 ay zarfında 232.679'a yükseldiği belirtilmişti. Ermeni ve Rumların geri dönüşü 3 Şubat 1920 tarihine kadar izlenebilmektedir. Muhtemelen bu tarihten sonra da Anadolu'ya geri dönüşler sürmüştür. Söz konusu tarihte Rum ve Ermeni olmak üzere 335.883 kişi ikamet yerlerine geri dönmüştür. Geri dönenlerin 145-150 bin kadarı Ermeni, kalanı Rum idi (Bakar, 2003: 160-185).

Geri dönen Ermeni ve Rumların mallarının iadesi, sevk ve iskân sırasında zarar gören Türk ve Müslümanların durumu da dikkate alınarak, hızlı bir şekilde yapılacaktı. Bunun için 3 Kasım 1918 tarihinde alınan karara göre (Bakar, 2003: 186):

1. Rum ve Ermenilere iade edilecek emlakın fazlası, hükümet tarafından kiralanarak Türk muhacirlere tahsis edilecekti.

²⁶ Memleketlerine geri dönecek ahali için alınan tedbirler hakkında bakılabilir.

²⁷ Ermenilerin geri dönüşlerinde kolaylık sağlanması ve ihtiyaçlarının karşılanması hakkında bakılabilir.

2. Yerlerine dönmeyen veya vefat eden Rum ve Ermenilerin emlakı hükümet tarafından kiralanarak Türk muhacirlere tahsis edilecekti.

3. Kiralama süresi 6 sene olup bedeli belediyeler tarafından belirlenecek ve ödenecektir.

Malların iadesi hususunda Osmanlı Devleti bir hayli yol kat etmiştir. Buna göre 30 Nisan 1919 tarihine kadar Ermeni ve Rumlara iade edilen malların oranı %98'e yaklaşmış olup, bu miktar 271.000 kişiye tekabül etmekteydi (Bakar, 2003: 192).

Bütün bunlar Osmanlı Devleti'nin Sevk ve İskân Kanunu ve tatbikinde olduğu kadar, sevki gerçekleştirilenlerin avdeti hususunda da ciddi önlemler almış ve kimsenin mağdur edilmemesi için azami dikkat göstermiş olduğuna işaret etmektedir.

8. Sevk ve İskana Tabi Ermenilerin Yabancı Ülkelere Göçürülmesi

Ermeni Diasporası'nın tarihine bakıldığında Ermeniler, 3. yüzyılda Pers Hanedanları tarafından İran topraklarına yerleşmeye zorlandılar. Aynı şey Bizans İmparatorları tarafından da yapıldı. Ermeniler bu dönemde de Bizans topraklarının doğu bölgelerine gitmeye zorlandı. 7. ve 14. yüzyıllar boyunca Ermeniler, kötüleşen koşullar nedeniyle Kırım, Ukrayna, Romanya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Küçük Asya'ya göç etmek zorunda kaldılar. Kilikya devletinin çöküşünden sonra Ermeniler İtalya, Fransa, Suriye ve diğer Avrupa ülkelerine de göç ettiler.

1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı sebebiyle Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerden yaklaşık 150.000 kadarı Rusların zorlamasıyla Rus İmparatorluğu bünyesinde kurulan Ermenistan'a göç etmek zorunda kaldılar. 19. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan bu hadise sebebiyle başlayan rahatsızlıklar Ermenilerin topluca Kuzey ve Güney Amerika'daki ülkelere göç edilmesine neden olmuştur.

Osmanlı Rus Savaşı'nın hemen ardından kurulan Dashnak (Ermeni Devrimci Federasyonu), Hunchakian (Sosyal Demokrat Hunchakian Partisi) ve Ramkavar (Ermeni Demokratik Liberal Partisi) Partileri diasporadaki Ermeni topluluklarını bir araya getirmek için çalışmalara başladılar. Buldukları ülkelerde birçok ülkede yerel şubeler açtılar ve dağılık halde bulunan vatandaşları kiliseler vasıtasıyla birleştirdiler.

19. yüzyılın sonunda doğru bilinçli bir şekilde saldırıya geçen bu partiler 1894-1896'da başlattıkları isyanlarda yaklaşık 300.000 Ermeni'nin telef olmasına ve daha Osmanlı topraklarından başka ülkelere göç etmelerine sebep oldular. Bu bilinçli saldırılar sayesinde ortaya çıkan göç hareketlerini destekleyerek batılı devletlerin dikkatini çekmeye çalışan Ermeniler, göçü organize edebilmek için 1914 yılına kadar sürekli bir hazırlığın içerisinde oldular. Bu hareketin devamını sağlayabilmek için de iki büyük hayır kurumu kurdular.

Bunlardan biri Ermeni Genel Yardımlaşma Birliği (1906) ve diğeri ise Taşnaklar (1910) tarafından kurulan Ermeni Yardımlaşma Derneği idi. Bu iki derneğin daha 1914'lü yıllarda ofislerinin sayısı 174 idi ve bunların 142'si ABD'de, 32'si ise Kanada'da idi.

1915'te başlayan Ermeni saldırıları karşısında bunalan Osmanlı Devleti, Ermeniler gibi diğer bütün cephe gerisindeki toplulukların güvenli bölgelere sevkine karar verdi. Bu sevk ve iskân tamamlandıktan sonra çıkarılan 1918 Geri Dönüş Yasası'na rağmen Ermenilerin büyük bir kısmının Suriye ve çevresinden Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya göçmeye başladıkları görülmüştür. 1915-1920'li yıllarda devam eden bu göç sebebiyle yukarıda adı geçen yardım dernekleri Orta Doğu ülkelerinde ve Sovyet Ermenistan'da yetimhaneler ve okullar açarak Ermenilerin göç etmesini desteklediler. Ancak geri dönüş yasasının etkileri kısa zamanda görüldü ve 1921 yılında Ermeni Patrikhanesi Ermenilerin yaşadığı yerleri ve geri dönüşleri hakkında verdiği bilgilere göre Osmanlı topraklarına dönen veya yaşamakta olan Ermenilerin 644.900 olduğunu belirtmiştir (Çelik, 2008: 151).

20. yüzyılın son çeyreğinden I. Dünya Savaşı'na kadar Ermeniler kadar Yunanlılar ve daha birçok Balkan kökenli toplulukların da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Amerika'ya göç ettikleri görülmektedir. Bu göçmenler arasında Müslüman olarak nitelendirilenlerin sadece %15'lik bir kesimi teşkil ettiği, bunun dışında kalanların tamamının gayrimüslim olduğu kabul edilmektedir. ABD'de yayınlanan resmi istatistikler dikkate alındığında 1820'den 1920'ye kadar Anadolu ve çevresinden Kuzey Amerika'ya ve Kanada'ya göç edenlerin sayısının yaklaşık 1,2 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir. Bunların içerisinde yer alan 200 bin civarındaki Müslüman göçmenlerin genellikle Türk kökenli olduğu, ancak Kemal Karpat'ın tespitleri dikkate alınırca, ABD'ye yapılan göçler esnasında ırkçı saldırılardan kurtulmak isteyen Türklerin kendilerini Ermeni veya Rum olarak tanıtmaları, var olan Türk diasporasının da Ermeni veya Rum olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur (Akgün, 2000: 102).

Bazı kaynaklar 1834 ila 1915 yılları arasında sadece Ermeni olarak Amerika'ya göç edenlerin sayısı 65,950 kişi olarak verilmektedir. Bu sayının 1834-1890 yılları arasında 1,500, 1891-1898 yılları arasında 12,500, 1899-1914 yılları arasında ise 51,950 olduğunu iddia etmektedir (Bali, 2006: 58).

Ermeni diasporasının oluşumunda şüphesiz 1915 Ermeni olaylarının rolü büyük olmuştur. Ermenilerin güvenli bir bölgeye nakli için başlatılan Sevk ve İskan Yasası sonrasında yüzbinlerce Ermeni ve diğer uyruklar Suriye ve Irak bölgelerine sevk edildikten sonra bu bölgeler Osmanlı Devleti'nin denetiminden tamamen çıkmıştır. Osmanlı Devleti yukarıda da uzun uzadıya anlatıldığı gibi kendi vatandaşı olan bu kitleleri tekrar 1918'de geriye çağırması,

dönüşleri için her türlü tedbir alınmış olmasına rağmen dönenlerin çok cüzi miktarlarda olması bu kitlelerin işgalci devletler tarafından bu diyarlardan götürülmüş olduğu iddialarını güçlendirmektedir. Dolayısıyla 1915 sonrasında Avrupa ve Amerika devletlerinde bulunan Ermeni nüfusunda astronomik artışların olması da bu ilişkinin bir sonucu olsa gerek. Ermenilerin en fazla göç etmiş olduğu ülkelerden biri ABD'dir. Lozan'da ABD başkanının Wilson ilkeleri adı altında ortaya attığı maddelerin geneli ABD-Ermeni aşkının doğuşuyla alakalandırılabilir. Amerikalılar Ermenilerin Anadolu'da bir devlet kurabilmeleri için azami destek sağladıklarını göstermek istemişlerdi. Bu sebeple Millî Mücadele sonrasında Ermenilerin hayalleri suya düşünce, ABD Ermeniler için ikinci bir vatana dönüşmüştür. Günümüzde Ermeni diasporasının en fazla (1,4 milyon) temsil edildiği yer Amerika'dır. Bunu 400 bin ile Fransa, 130,000 ile Arjantin, 234 bin ile Lübnan, 150,000 ile Suriye izlemektedir. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru İran'da ise 80.000 kadar Ermeni olduğu iddia edilmektedir (Rasuly vd., 2017: 5).

Ermeniler hakkında yukarıda verilen rakamlar binaen farklı rakamlar verenlerin varlığına da işaret edilmesi gerekmektedir. Abraham Gasparyan'a göre bugün dünyada 10 milyondan fazla Ermeni yaşamaktadır. Bunun 7 milyonu diaspora da 3,5 milyonunun ise Ermenistan'da yaşadığını ifade etmektedir (Gasparyan, 2016: 264-284).

Ermenistan'da bulunan bu Ermenilerin geliş tarihinin Birinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde olduğunu belgeleyen raporlar bulunmaktadır. Almanya'nın Halep konsolosu ve Near East Relief tarafından hazırlanan raporlar incelendiğinde Batı Anadolu'da 27.200, İstanbul ve Edirne'de 164.000, Suriye, Filistin ve Bağdat'ta 13.500 olmak üzere toplam 204.700 kişinin sürgünden muaf tutulduğunu bildirmektedir. Bu miktara din değiştiren 95.000 Ermeni de eklendiğinde Anadolu'da 300.000 kadar Ermeni kalmış olduğu tespit edilebilmektedir. American Near East Relief'ten edinilen bilgiye göre Ekim 1920'de Türkiye'den Ermenistan'a 350.000 Ermeni göçtüğü anlaşılmaktadır. Paul Rohrbach'ın hazırlayarak 6 Ocak 1918'de Berlin'den Kayser'e yazdığı mektupta İstanbul, İzmir ve Kafkaslarda 700.000 Ermeni ve ayrıca Batı Anadolu'da da 300.000 Ermeni olduğu tespitinde bulunmuştur. İngiltere ve Fransa tarafından Musa Dağı'ndan kaçırılarak Mısır'a nakledilen 4049 Ermeni dışında Amerika'ya 10 bin Ermeni göç ettiği tespit edilebilmektedir. Ermenilerden 50 in kadarı ise Yunanistan'a göçmüştür. Fransa'ya 40 bin Ermeni göçerken küçük parçalar halinde Avrupa'nın birçok ülkesine 60 bin civarında Ermeni göçmüştür. Bu göçleri tablo halinde verirsek:

İkamet Yeri	Göç Edilen Ülke	Miktar
Musa Dağı	Mısır	4049

Anadolu	Amerika	10000
Batı Anadolu	Yunanistan	50000
Güney Anadolu	Fransa	40000
Anadolu (Sair)	Avrupa Ülkeleri	60000
Toplam		164049

Tablodan da anlaşılacağı üzere gerek Anadolu’da bulunan 350 bin, Kafkaslarda bulunan 700 bin, Ermenistan’a göç eden 350 bin ve Avrupa’ya göç eden 164049 kişi hesaba katıldığında 1 milyon 600 binden fazla Ermeni’nin hayatta bulunduğu anlaşılmaktadır (Taşçıoğlu, 2017: 5-6).

Arşiv belgeleri üzerinde çalışmalarını sürdüren araştırmacılardan Yusuf Halaçoğlu göçe tabi tutulan Ermeni sayısını 438.758, göç noktalarına ulaşan Ermeni sayısını ise 382.148 olarak vermektedir. Bu durum sevk ve iskân yasası sebebiyle ihtimal olarak ileri sürülebilecek kayıpların 50 bin civarında olduğu gerçeği ile karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkündür. Bir başka araştırmacı Kemal Çiçek ise, Halaçoğlu’nun verilerinin sadece Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü 2. Şubesi kaynaklarına ait olması sebebiyle göç ettirilen Ermenilerin sayısının biraz daha fazla olduğuna, ABD kaynaklarına göre bu sayının 500.000’i biraz geçmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Kemal Çiçek Halep’teki Amerikan konsolosu Jackson’un 3 Şubat 1916 tarihli raporuna dayanarak ileri sürdüğü 486.000 rakamının, 8 Şubat 1916 tarihli raporla biraz daha değiştirerek sayıyı 500 bine yükselttiğini ifade etmektedir.

Sonuç

Yukarıdan itibaren verilen bilgiler dikkate alındığında yaptığımız incelemeler 1918 sonrasında Suriye ve çevresine Anadolu’dan 500 bin civarında bir Ermeni nüfusun göçürülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun 1916 yılı itibariyle Musa Dağı baskını sonrasında Fransız ve İngiliz gemileriyle bir bölümü Mısır’a ve buradan da Avrupa ülkelerine göçürülmüştür. Göçenlerin yaklaşık 165 bin kişi oldukları yukarıda verilen tablodan anlaşılmaktadır. Sevk ve iskân yasası çıktığında kendilerinin sürgün edileceğini anlayan ve çetelerle işbirliği içinde olan Ermeniler ki bunlar 700 bin civarındadır. Çoğu Rusya’ya ve Kafkaslara kaçmıştır. Bunların dışında Rusya’nın desteğinden 350 bin kişi civarında bir nüfusun ise Ermenistan’a göçtüğü anlaşılmaktadır. Bununla beraber Suriye ve çevresinden Anadolu’ya yaklaşık 300 bin göçmenin döndüğü tespit edilebilmektedir. Bütün bu sayısal veriler Ermenilerin yaklaşık 1600 bin civarındaki büyük bir Ermeni kitlesinin varlığını Anadolu, Kafkaslar, Ermenistan, İran ve Suriye bölgesinde sürdürmekte olduğu anlaşılmaktadır. Halaçoğlu ve Çiçek’in ortaya koyduğu sayılar dikkate alındığında ise Ermenilerin sevk ve iskân sırasında uğramış oldukları kayıpların

ancak ve ancak 50 bin civarında olabileceği gerçeğiyle karşı karşıya olduğumuzu, sözde soy kırım masalının tamamen siyasi gerekçelere dayandığını ifade etmek gerekmektedir.

Not. Bu rapor iki yıl içerisinde kitaplaştıırılacak olduğundan verilen bu özet ile şimdilik yetinilecektir. Detaylar ikinci aşamayı teşkil eden yayın aşamasında sunulacaktır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH.EUM. 2. Şb, 6/58, 12 Mayıs 1915.

BOA, DH.EUM. 2. Şb, 7/21.

BOA, DH.EUM.VRK, no. 15/33,

BOA, DH.ŞFR, no. 52/266,

BOA, DH.ŞFR., no. 52/96. 97, 98.

BOA, DH.ŞFR., no. 55/214.

BOA, HR.SYS, 2569/1-2, 21 Ekim 1918.

BOA, HR.SYS, 2569/1-3, 23 Ekim 1918.

BOA, HR.SYS, 2569/1-5, 5 Kasım 1918.

BOA, MV, no. 198/24, 30 Mayıs 1915.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgün, Birol (2000), “The Turkish Diaspora In The United States And Its Role In Promoting Turkish-American Relations”, *Turkish Yearbook of International Relations*, Vol: 31(2).

Akşin, Şina (1985), “Jön Türkler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedis*, Cilt: III, İstanbul.

Arıkoğlu, Damar (1961), *Hatıralarım*, İstanbul.

Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi, Cilt: I, 1906-1918, Ankara 1995.

Babacan, Hasan (2001), “I.Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Sorunu, Tehcir Meselesi ve Talat Bey”, *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Yyn. Hrz. Erhan Afyoncu, İstanbul.

Bakar, Bülent (2003), *Ermeni Tehciri ve Uygulaması*, (Basılmamış Doktora Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul.

Bali, Rifat N. (2006), “From Anatolia To The New World: The First Anatolian Immigrants To America”, *Int. J. Turkish Studies*, Vol: 12, Nos. 1&2.

Bayındır, Seda (1997), *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi-Marmara Üniversitesi- İstanbul.

Kodaman, Bayram (2001), “Üç Ermeni Şarkısı ve Ermenilerin Türklere Bakışı”, *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Yyn. Hrz. Erhan Afyoncu, İstanbul.

Bayur, Yusuf Hikmet (ts), *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, Kısım III, Ankara.

Çelik, Hacer (2008), “Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermeniler”, *ÇTTAD*, Cilt: VII, Sayı: 16-17.

- Danişmend, İsmail Hami (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: IV, İstanbul.
- Deliorman, Altan (1973), *Türlere Karşı Ermeni Komitecileri*, İstanbul.
- Engin, Vahdettin (2001), “Sultan II. Abdülhamid’e Düzenlenen Ermeni Suikasti ve Bu Sebep-
Belçika ile Yaşanan Diplomatik Kriz” *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Yyn.
Hrz. Afyoncu, Erhan, İstanbul.
- Uras, Esat (1950), *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara.
- Uras, Esat (1976), *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.
- Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Memoires et Documents, Livre Jaune Français, No: 187.
- Gasparyan, Abraham (2016), “Identity Agenda In The Context Of Changing Armenian Foreign
Policy Priorities”, *Values And Identity As Sources Of Foreign Policy In Armenia And
Georgia*, (edt. Kornely Kakaçhia&Alexander Markarov vd., Tibilisi: 264-284
Genelkurmay. No. 1/1, KLS 44, Dosya 207, F.2-1.
- Gürün, Kamuran (201), *Ermeni Dosyası*, Ankara 2001.
- Haslip, Jean (1964), *Bilinmeyen Taraflarıyla Abdülhamit*, Çvr. N. Kuruoğlu, İstanbul.
- Hocaoğlu, Mehmet (1976), *Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler*, İstanbul.
- Karaca, Ali (1993), *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul.
- Karaca, Ali (2001), Tehcire Giden Yolda Ermeni Meselesi’ne Bir Çözüm Projesi ve Reform
Müfettişliği (1878-1915), *Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar*, (Yyn. Hrz. Erhan
Afyoncu), İstanbul: 9-90.
- Karal, Enver Ziya (1975), *Armenian Question, 1878-1923*, Ankara.
- Kayalı, Hasan (1998), *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve
İslamcılık (1908-1918)*, İstanbul.
- Kocabaş, Süleyman (1991), *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldılar: Hayaller...
Komplolar... Kayıplar... 1890-1918*, İstanbul.
- Kocaş, Sadi (1967), *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara.
- Kodaman, Bayram (2001), “Abdülhamid ve Paul Terziyan”, *Ermeni Meselesi Üzerine
Araştırmalar*, (Yyn. Hrz. Erhan Afyoncu, İstanbul.
- Kodaman, Bayram (1978), *Sultan Abdülhamid’in Doğu Anadolu Politikası*, Ankara.
- Krikorian, Mesrob K. (1976), *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire 1860-1908*,
Viyana.
- Küçük, Cevdet (1986), *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, İstanbul.
- Onur, Hüdavendigar (1999), *Millet-i Sadıka’dan Hayk’in Çocuklarına: Ermeniler*, İstanbul.
Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920), Ankara 2007.
- Öke, Mim Kemal (2007), *Ermeni Sorunu, 1914-1923*, Ankara 1991.

-
- Palmer, Alan (1993), *Osmanlı İmparatorluğu: Son Üç Yüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (Çvr. Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul.
- Rasuly-Paleczek, Gabriele-Six-Hohenbalken, Maria (2017), *Migration and its Impact on Armenia A field practice*, Vienna.
- Serdar, Mehmet Törehan (1996), *Bitlis'te Ermeniler ve Ermeni Mezalimi*, Bitlis.
- Sevinç, Necdet (2002), *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul.
- Shaw, Stanford – Shaw, Ezel Kurat (1983), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: II, İstanbul.
- Süslü, Azmi (1990), *Ermeniler ve 1915 Ermeni Tehcir Olayı*, Van.
- Süslü, Azmi (1987), *Maraş'taki Fransız ve Ermeni İşbirliği*, Ankara.
- Şimşir, Bilal (1983), *British Document on Ottoman Armenians (1856-1876)*, Volume I, Ankara.
- Taşcıoğlu, Ömer Lütfi (2017), “Birinci Dünya Harbindeki Türk ve Ermeni Kayıpları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, Edirne.
- Yaman, Abdullah (1983), *Ermeni Meselesi ve Türkiye*, Ankara.
- Zamacı, Ayşe (2009), “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İhtida Eden Ermeniler ve Olayın Sosyal Neticeleri”, *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler*, (Edit: İbrahim Erdal, Ahmet Karaçavuş), İstanbul.

EKLER

EK: 1 ERMENİ VE RUMLARIN SEVK VE İSKANI

Ek: 1.1 Sevk ve İskân Kanunu'na Ait Belge

Kaynak: ansiklopedi.turkcebilgi.com/Tehcir_Kanunu

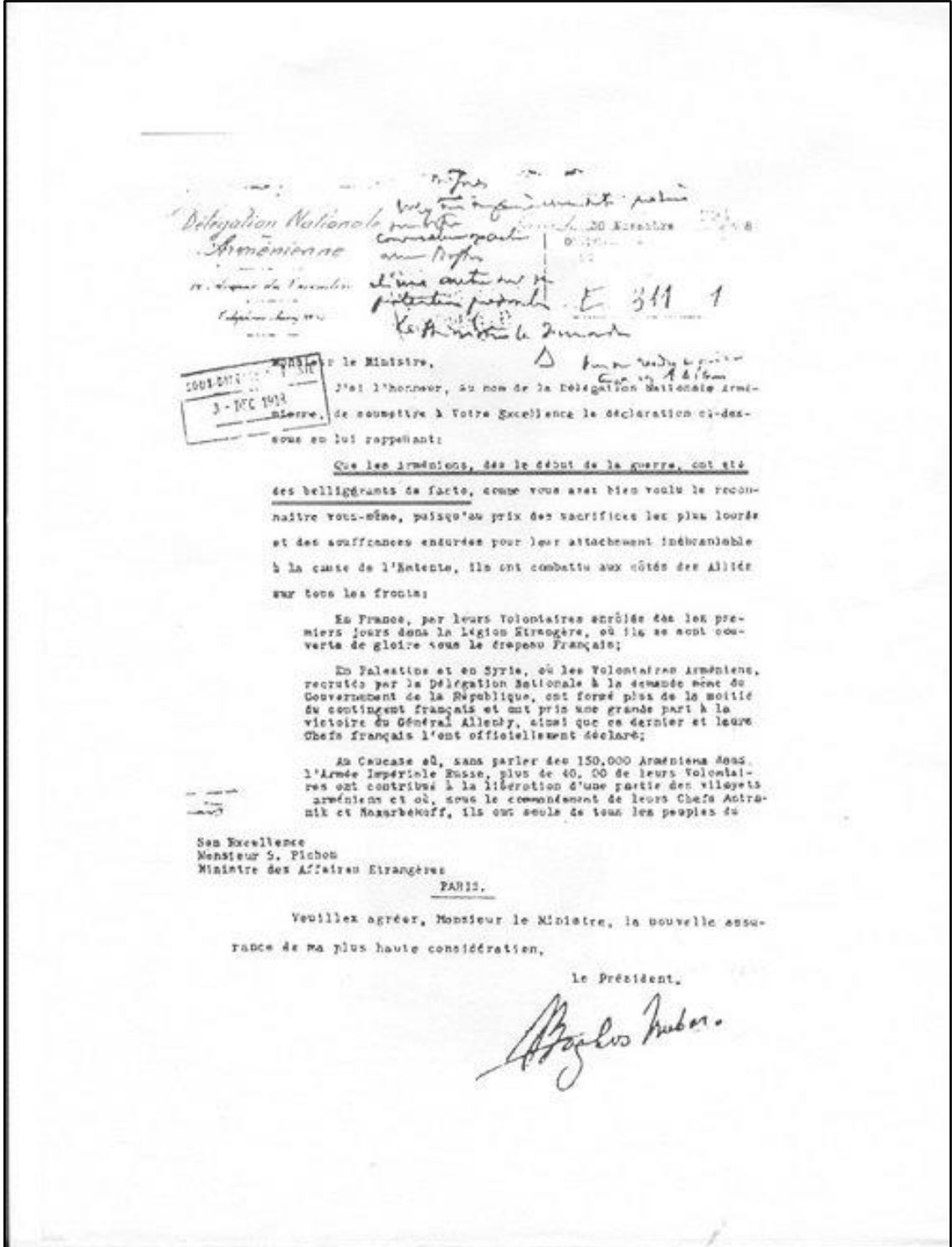
Ek: 1.2 Rus Çarının Ermenilere Verdiği Madalya

Rus devletinin savaşta işbirliği yapan Osmanlı Ermenilerine verdiği, üstünde “Tanrı Ermenileri korusun” yazılı madalya.

Kaynak: www.turksolu.net/184/adiguzel184.htm

Ek:1.3 İtilaf Devletleri ile Ermenilerin İşbirliğini Gösteren Belge

Kaynak: bozkurtdiyari.bloggum.com/yazilar/2008/01/

Ek: Ermeni ve Rumların Sevki

Kaynak: www.elaziz.net/forum/post.asp?method=ReplyQuo...

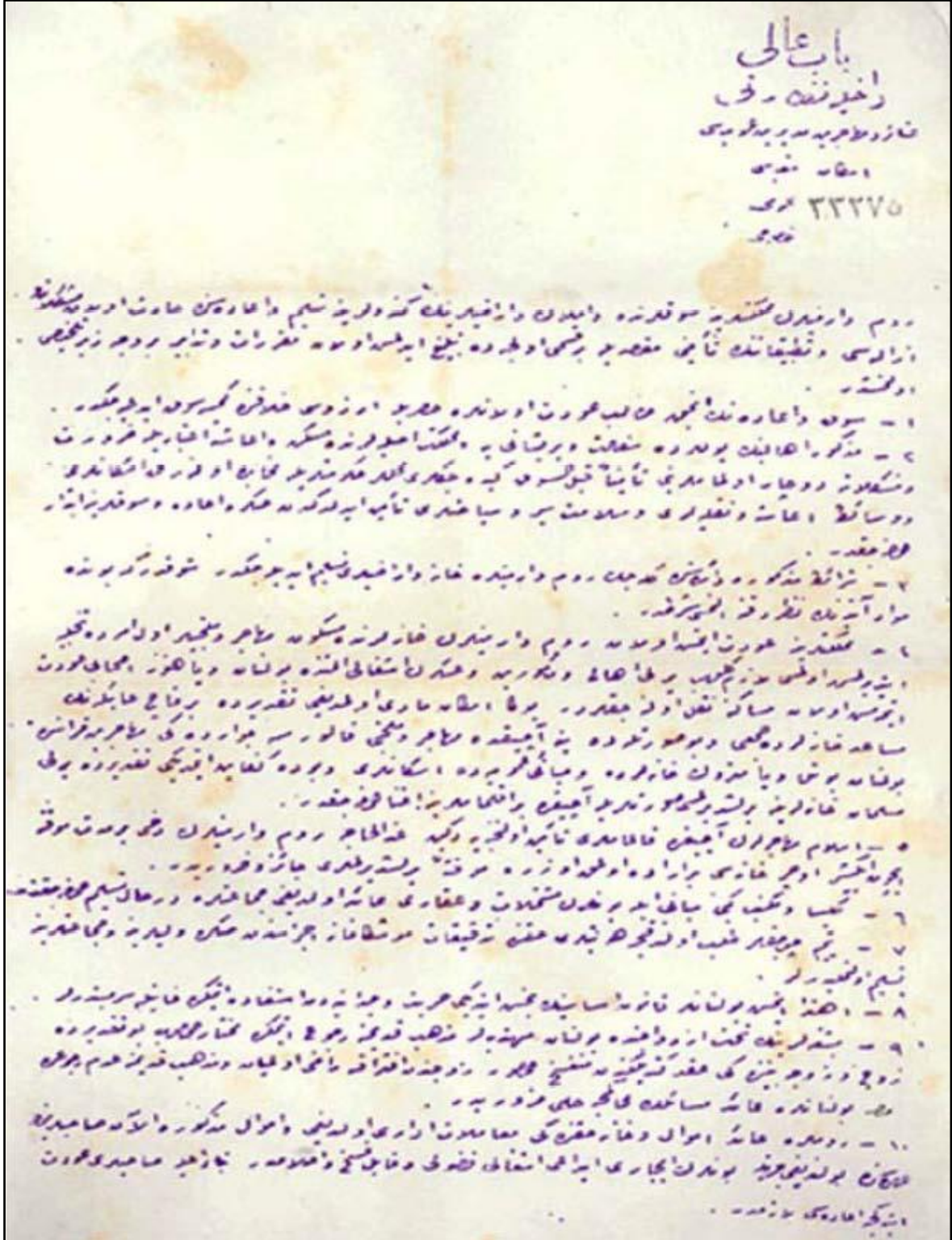
Ek: Tarsus'tan Suriye'ye Sevk Edilen Bir Ermeni Kafilesi

Kaynak: www.turksolu.net/184/adiguzel184.htm (26.04.2009)

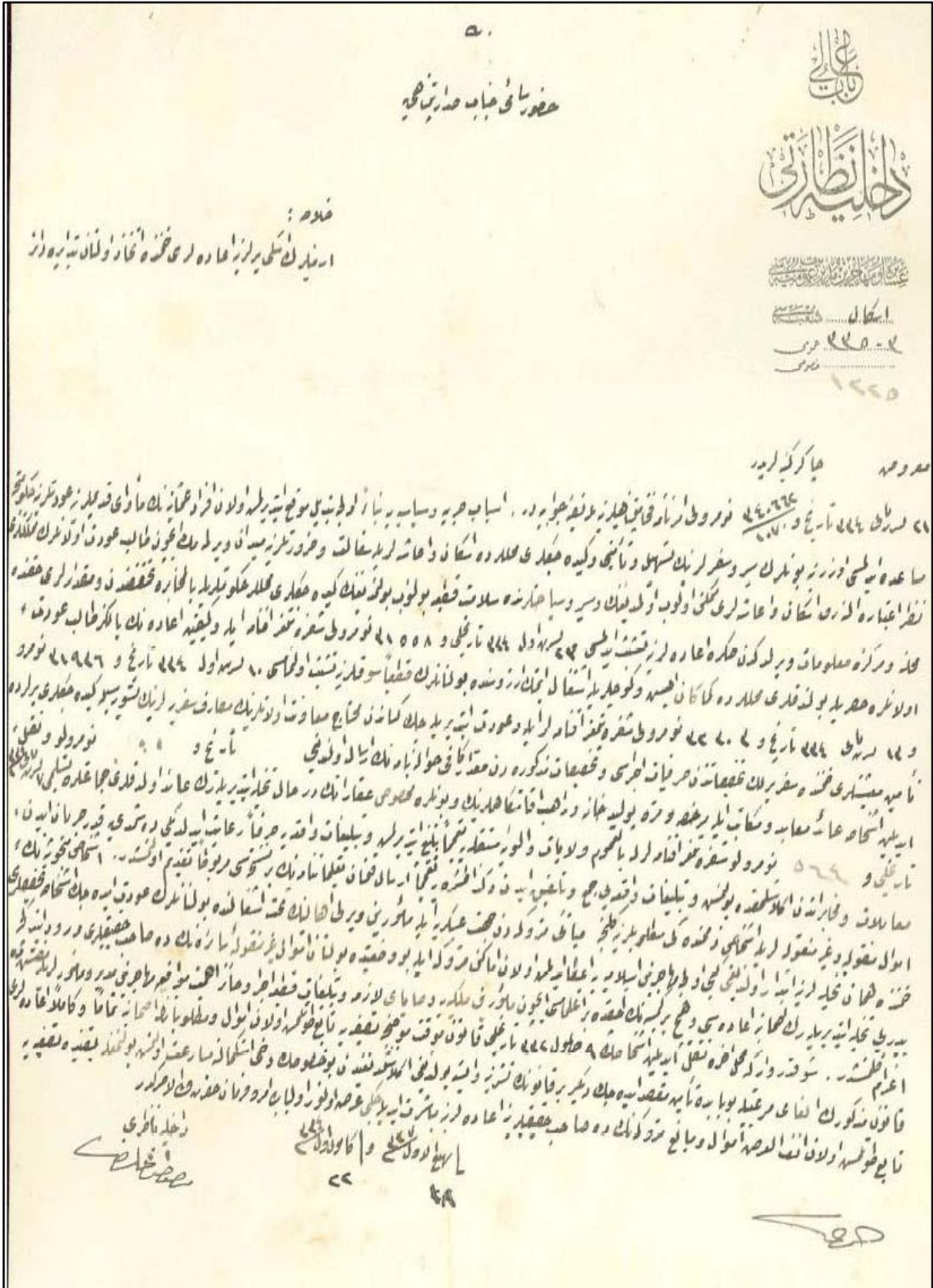
EK: 2. ERMENİ VE RUMLARIN GERİ DÖNÜŞÜ

Ek: 2.1 Ermeni ve Rumların Geri Dönüşüm Kararnamesi

Kaynak: www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=99

Ek: 2.2 Ermenilerin Geri Dönüş Kararnamesi

Ek: 2.3 Ermenilerin Geri Dönüşüm Kararnamesi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

خالد الظاظری

انیت محمود سیدی و بیاید ووهه صاحب ارفووم خدیج

قلمی
عمومی
خصوصی

هذه الرسالة انقده قرينة ايزيت الطر ووهه اورد
هذه زور سواس كوتاهه ووهه نبدو عهده العنبر
سنة

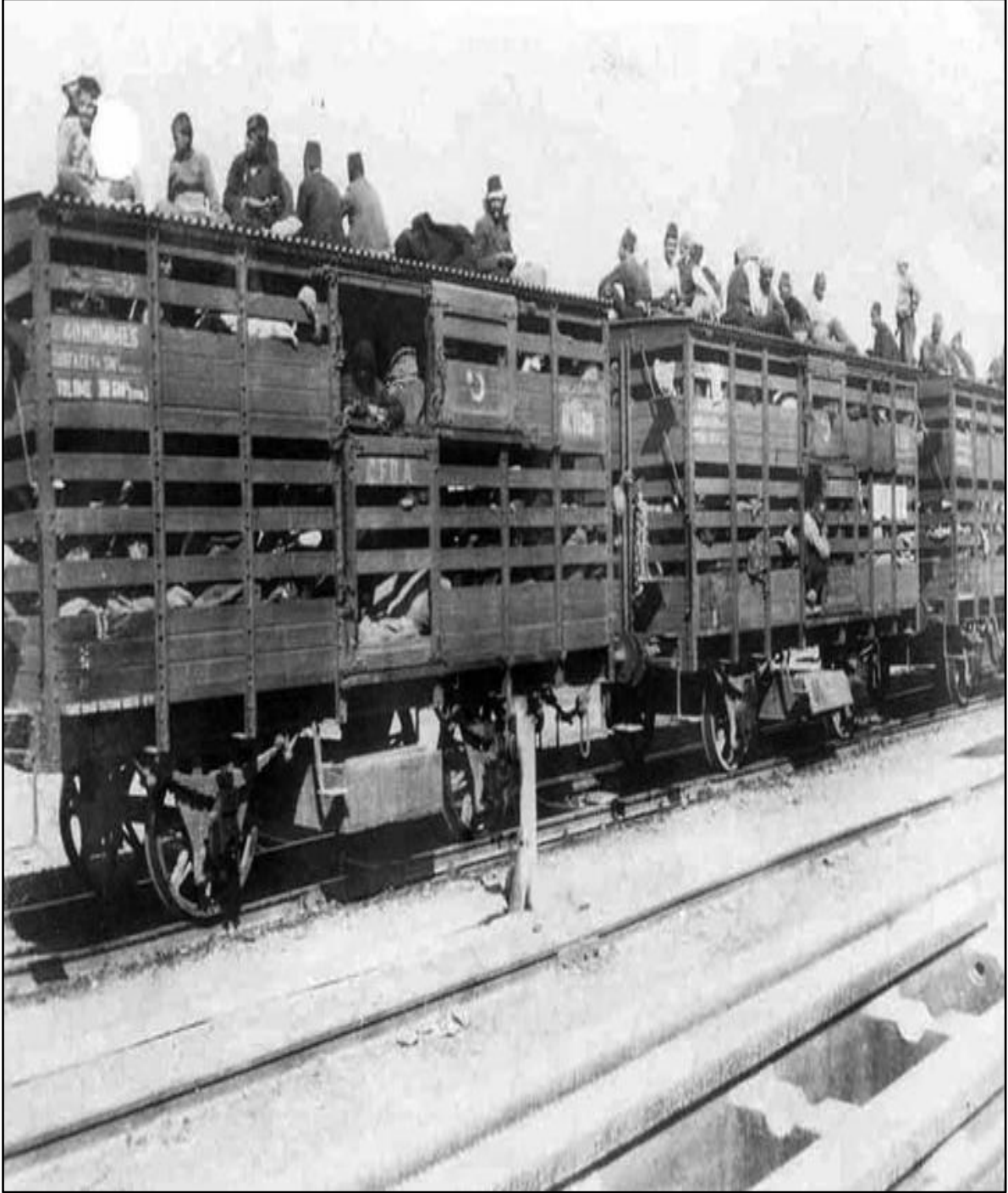
۱- مذکور بولند قدس محمد دره افراهدید بقیه اولنه منطقه سولنده کلدو کتو تکر اولده
عبارت بوجورک حکوت علیه نسبت و قعا قیده بولن مابدن و برارضا بکلده
تقدیر عهده که امانه دره بوز تقیبه اوج بر جلد بر حاله بیزطردن تاقیه است
مسلو اولو اموس اولو افرانیمو سو قی ن ایا سده قاندرک مصوت جان
و ملاحه تقیبه تهر عرفیات افرید افریدله حاله کلدو لوت ایرک بالوطراف است
ویرلنده هیفا جمیع و دست سو بولن مذره ماعدا قالده ایزیدک ب
یرلنده هیفا طاس و بیلیج راید و حلا عکده کلدو بید اصباح نیده عفا
ویرلنده و قنودن ایزیدک سو اولمچ کلدو کج صورت قطعه دره بلنده
قاندرک قند و بالی و غصب و حس میواندیرن معلوم ادرار و غصب و کلدو عفر
اهل ایزیدک نوزده اولک امانه اولده نامریه و ایزیدک دره عقده بوز افران و عهده تقیبه
قاندرکیم قوس اولدره سندن قاندرک و نامریه و نامریه بوقی اتمی حکت کلدو عفر و بوا
حیره تقیبه را سدرن اتمی و بوقی و قنودن کلدو عفر و بوقی کلدو عفر
طریقه عفا بیا اولو - ۱۶/۱۱/۱۱

۱۶

بص

Kaynak: www.e-okul.biz/ermenilerin-suriyeye-nakli-sur...

Ek: 2.4 Ermeni ve Rumların Geri Dönüşü

Osmanlı İmparatorluğu tarafından hasta mülteciler için kamplarda hastaneler kurulmuş, sağlık sorunları ile ilgili olarak çeşitli ülkelerin sağlık ekiplerine kamplarda görev yapmaları için izin verilmiştir. Konsolos raporlarına göre, bu yabancı sağlık mensuplarından bazıları bulaşıcı hastalık nedeniyle ölmüştür. Savaşın bitmesiyle birlikte, devlet tarafından çıkarılan "geri dönüş kanunu" ile mültecilerin evlerine dönmeleri sağlanmıştır. Ermeni Patrikhanesi'nin tespitlerine göre 644.900 Ermeni geri dönmüştür.

Kaynak: www.1915ermeniyalani.org/prof.hovannisian.htm

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Descartes'in Özne Anlayışı Üzerine Bir Kritik

A Critique on Descartes' Concept of the Subject

Aydın Yazğan*

Özet

Bu çalışma Descartes'in kurmuş olduğu epistemoloji bağlamında ortaya çıkan özneye etik ve hukuk bağlamında bir değerlendirme içermektedir. Descartes'in insan tanımı cogito, akıl, matematiksel işlem yapabilme gibi yetiler söz konusu olduğunda şekillenmektedir. Bu bakımdan özne ve/veya insan tanımı 'cogito ergo sum' ekseninde oluşmaktadır. İnsanı sadece ratio yetisiyle tanımlamak ciddi birtakım etik, hukuksal sorunları gündeme getirmektedir. Örneğin insanın diğer varlıklardan ayıran belirgin özelliğın sadece düşünme olduğu varsayımı bu yetiden dezavantajlı durumda olan insanları bu tanımın dışında tutarken; bu yetiyi güçlü bir şekilde kullanan makineleri ise bu tanım kapsamına alabilmektedir. Dolayısıyla bu tanım, insanı bütünsel olarak ele almada yetersiz görünmektedir. Çünkü akılsal becerileri noksan olan insanlar bu açıklamaların dışında kaldığı için etik ve hukuk problemleri ortaya çıkmaktadır. Çalışma bağlamında Descartes'in kendi özne anlayışını nasıl ortaya koyduğu irdelenmiş ve bu sistemden doğan insan tanımının etik ve hukuk söz konusu olduğunda ne derece geçerli olduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Özne, Cogito, Etik, Hukuk.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., Bağımsız Araştırmacı, ronyazxan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8271-3842.

Atıf/Citation: Yazğan, A. (2024). Descartes'in Özne Anlayışı Üzerine Bir Kritik. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 266-280.

Geliş/Received: 20.02.2024.

Kabul/Accepted: 06.07.2024.

Abstract

This study includes an evaluation of the subject, which emerged in the context of the epistemology established by Descartes, in the context of ethics and law. Descartes' definition of human being is shaped when it comes to abilities such as cogito, reason, and ability to perform mathematical operations. In this respect, the definition of subject and/or human is formed on the axis of 'cogito ergo sum'. Defining humans only with the ability of ratio brings up some serious ethical and legal problems. For example, the assumption that the distinctive feature that distinguishes humans from other beings is just thinking excludes people who are disadvantaged by this ability from this definition; Machines that strongly use this ability can be included in this definition. Therefore, this definition seems inadequate to consider the human being holistically. Because people with deficient mental skills are excluded from these explanations, ethical and legal problems arise. In the context of the study, it was examined how Descartes revealed his understanding of the subject, and it was discussed to what extent the definition of human arising from this system is valid when it comes to ethics and law.

Keywords: Descartes, Subject, Cogito, Ethics, Law.

Giriş

Modern felsefenin kurucu bir figürü olarak kabul edilen Rene Descartes (1596-1650), ortaya koymuş olduğu özne eksenli yaklaşımla felsefe tarihinde adından sıkça söz ettirmektedir. Kartezyen rasyonalizm (Cartesian Rationalism) ile cogitonun özgür bırakılması sonucu, Batı metafizik gelenek yeni bir boyut kazanmıştır. Tarihsel anlamda ortaya çıkan Aydınlanma Felsefesi (-Çağı), Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi vs. bu rasyonalitenin sonucu doğmuştur. Ayrıca bilim ve zihin alanlarında da tartışmalar ve gelişmeler kendini göstermektedir. Örneğin Zihin Felsefesi alanının ortaya çıkması ile ‘insan tanımı’ tartışmaları tekrardan gündeme gelmiştir. Zihin felsefesinde yer alan zihin-beden, bilinç, diğer zihinler, yapay zekâ, vb tartışmalar Descartes felsefesine göndermeler içermektedir.

Descartes felsefesinin dönüm noktası olarak kabul edilmesindeki en önemli etkenlerden biri, bu felsefi sistem ile Orta Çağ felsefi terimlerinin gücünü kaybetmesi ve insanların artık referans noktalarını (çoğunlukla) Tanrı, din, inanç, mistizm değil, insan (cogito) olarak kabul etmeleridir. Örneğin Alman İdealistleri (Kant, Fichte, Schelling ve Hegel) Descartes’ın açmış olduğu yoldan kendi felsefi sistemlerini oluşturmuşlardır. Hegel, modern dünyanın felsefesinin Descartes’la başladığını dile getirmiştir (Hegel, 1990: 131). Bu bakımdan modern felsefeyle, özne etkili bir şekilde sahneye çıkmış ve yapılan –yapılacak olan– felsefeleri güçlü bir şekilde etkilemiştir. Özneye daha doğrusu öznenin sahip olduğu düşünme ve akılsal yetiye duyulan güven o kadar artmıştır ki insan söz konusu olduğunda ‘her şey onun otoritesine hizmet etmek için var olduğu anlamları’ doğmuştur. Ve bu da insan tanımımızın ratio bağlamında olması gerekliliğini dayatmıştır. İnsan sadece ratio, cogito yetisi ile tanımlanacak bir varlık mıdır? Yani insanı sadece matematiksel işlem-hesap yapabilmesi, soru sorabilmesi, akıl yürütebilmesi, düşünebilmesi üzerinden mi tanımlamalıyız? Yoksa insan tanımı oluştururken başka yeti ve/veya özellikleri de göz önünde bulundurmalı mıyız? Şayet insan sadece cogito olarak ele alınırsa insan tanımı eksik olmaz mı? Örneğin bu yetisi zayıf, yetersiz olan insanlar bu tanımın dışında kalmaz mı? Ya da düşünme, matematiksel hesap yapan güçlü makine veya yapay zekâları bu tanım bağlamında insan saymamız gerekmez mi? Bu özellikleri rahatlıkla yerine getiren güçlü bir makineye insan dememiz gerekirken, bu niteliklerde zayıf kalanları ise insan tanımının dışında tutmamız gerekecektir. Eğer insanı yalnızca akılsallığı üzerinden tanımlarsak, başta etik olmak üzere toplumsal ve hukuksal birtakım problemler ortaya çıkacaktır. Örneğin tarihte uygulanan öjeni uygulamalarıyla, zihinsel engeli olan insanlar; ya öldürülmüş ya kısırlaştırılmış ya da toplumdan izole edilmiştir. Burada bedenselliğin hiç sayılması ve

düşünme gücünün daha değerli olduğu ve geleceğin inşasının cogito üzerinden şekillenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Ruh(zihin)-beden ikilemi Descartes sisteminde kendini bariz bir şekilde göstermektedir. Zira o düşünmenin bedenden daha önemli olduğunu savunmuştur. “Doğaları çok ayrı iki tözdür ruh ve beden. Beden mekanik işleyişli bir yapıdır, bir makine de diyebiliriz ona” (Timuçin, 1972: 107). Beden bir makinedir ve bu makinenin aktifliğini sağlayan güç ise ruhtur. Bedenin makineye benzetilmesi onun hakir görüldüğüne delalet etmektedir. Ve bu da insanın kamusal alanda bedeniyle bulunma durumunu görmezden gelindiğini gösterir. İnsan toplumsal alana ve diğerleriyle ilişkisinde bedenini kullanır. Dolayısıyla Descartes'ın sandığı gibi beden sadece bir makine değildir; insanın insanlığının ifşası, açıklamasıdır. Değer sistemleri beden üzerinden şekillenir, toplumsal cinsiyetler beden üzerinden kendini yansıtır, hukuk beden aracılığıyla işlevini icra eder, emek, yaşamsal edimler, sevgi, kaygı ve daha birçok şey bedenle bağlantılıdır. İnsan tanımı, bundan dolayı sadece akılsallık değil, insanın diğer yetilerini de içermelidir. Eğer bu yapılmaz ise insan tanımı eksik ve hatalı olmuş olur. Bu da başta etik ve hukuk sistemleri olmak üzere birçok alanda sorunlara yol açabilmektedir. Demek ki insan, akılsal ve diğer başka özelliklerinden dolayı insan kategorisinde yer almakta ve ona göre etik, hukuk sistemlerimizi devrede olmalıdır. Epistemoloji üzerinden yükselen Descartes sistemi özneyi açıklamada cogito merkezli bir yol izlediği için insanın diğer özelliklerini arka plana itmiştir. Biz de bu bağlamda ilk olarak Descartes'ın nasıl bir özne anlayışı olduğunu inceleyeceğiz ve akabinde bu özne anlayışının etik değerler ve hukuk söz konusu olduğunda nasıl problemler doğurduğunu tartışacağız.

1. Epistemoloji Üzerinden Var Olan Özne

Descartes, insanın varlığını epistemoloji üzerine kurmuştur. Ona göre insan; şüphe ederek, düşünerek ilk kesin, açık-seçik bilgiye ulaşır ve bu bilgi insanın kendi varlığıyla ilgili ilk bilgisidir. Şüphe ile yola çıkılan bu macera ilk kesin bilgi olan varlığımızın bilgisine ulaştığında başka yönlere evrilmektedir. Örneğin dış dünyanın gerçekliği, Tanrı'nın varlığı problemi şüphe konusu olmuştur. Başka bir ifadeyle kendi varlığına düşünerek ulaşan Descartes, bunun kesinliğinden emin olduğu zaman, bu bilgiden artık şüphe etmeyi bırakır. Çünkü onun şüphesi skeptiklerin sonuçsuz şüphesinden farklı olarak 'sonuç' barındırır. “Skeptiklerin kesin bir şeye ulaşma ihtiyacı yoktur, çünkü onlar için sonuç şüphe” (Hegel, 1990: 138). Descartes her ne kadar başlangıçta yola radikal bir şüphe (radical doubt) ile başlasa da onun amacı kesin bilgilere ulaşmaktır. Yani şüphe metottur; amaç değil. Zira o, kesin bir sonuca (bilgiye) ulaştığında şüphe etmeyi askıya alır. Örneğin başlangıç noktası olarak

kendisinden başlayıp, kendi varlığının kesin bilgisine ulaştığı zaman, artık bundan şüphe etmez. Başka bir ifadeyle o başlangıç noktasını kendisinden başlatır, yani şüpheye kendi varlığından şüphe ederek başlar. “Kendi varlığını ispat etmeyi felsefesinin çıkış noktası yapan Descartes, bu bilginin tüm bilgilerimiz arasındaki en kesin bilgi olduğunu iddia etmiştir. Ünlü cogito argümanı ile kendimize ilişkin bilgimizin, sahip olduğumuz ilk ve en kesin bilgi olduğunu öne süren Descartes, bu bilginin sahip olduğu nitelikleri (açıklık ve seçiklik) diğer tüm bilgilerin ölçütü haline getirerek bir anlamda kendi varlık bilgisini mihenk taşı olarak kullanmıştır. Descartes, her şeyden kuşku duysak bile kendimizin varlığından asla kuşku duyamayacağımızı zira kendimizin varlığından kuşku duymanın bile kendimizin varlığının bir kanıtı olduğunu öne sürmüştür” (Yalçın, 2003: 108). Şüphe duyduğumuz esnada bile yine varlığımızın var olduğunu görmekteyiz. Eş deyişle düşünmenin ön plana çıkarıldığı Descartes epistemolojisi, insanın düşünerek kendi varlığını ve geri kalan her şeyin (dış dünya, Tanrı, vs) bilme üzerinden ispatlama çabasıdır. Bu bağlamda ortaya atılan en önemli iddia ise insanın düşünerek kendi varlığını ispatlamasıdır. Descartes bu yolda ilk olarak sahip olunan bütün bilgilerin atılmasını salık verir. Meditasyonlar adlı eserinde bu durumu şöyle ifade eder: “Yıllar önce gençliğimden bu yana ne denli çok yanlış doğru olarak kabul etmiş olduğumu ve daha sonra üzerlerine kurduğum her şeyin ne denli kuşkulu olduğunu anladım” (Descartes, 1996: 141). Yani kendim düşünüp, üzerine tartışmadığım ve eleştiri süzgecinden geçirmediğim tüm bilgileri doğru olarak kabul etmeden önce onlara şüphe ile yaklaşmalıyım. Bunlar; din, etik, dünya, bilim, tarih, toplum vs. hangi alandan olursa olsun bütün doğru kabul ettiğim bilgilerden şüphe etmeliyim. Bütün bilgilerime eleştiriyle bakarken şüphe etkili bir araç olarak önümde durmaktadır. Bu şüphe metodik şüphe (methodical doubt)’dir. Descartes metodik şüphenin ise dört ana kurala göre işlediğini belirtir:

“1. Doğruluğu apaçık bilinmeyen hiçbir şeyi doğru diye almamak. 2. Güçlüklerin her birini olabildiği kadar ve iyi çözülebilecek uygunlukta parçalara bölmek. 3. Düşüncemi düzenle en basit ve tanınması en kolay nesnelere başlayarak ve doğal olarak birbirinden önce gelmeyenler arasında bir düzen var sayarak yavaş yavaş ya da derece derece yükseltip en bileşiklerin bilgisine doğru yönelmek. 4. Hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığıma güvenebileceğim ölçüde her yerde bütünlüklü saymalar ve genel gözden geçirmeler yapmak” (Timuçin, 1972: 88).

Descartes, şüpheyi o kadar ileri götürür ki kendi varlığından, uzay-zamandan, Tanrı’nın varlığından şüphelenir. Ona göre, toplumsal bir varlık olmam hasebiyle ön kabullerle dolu bilgilerin benim tarafımdan seçilerek alınmadığı için hiçbir değeri olmamalıdır. Bu bilgiler

bana toplumun, kültürün, dinin dikte etmesinden başka bir şey değildir. En önemli görevim benim tarafımdan seçilmeyen ve açık-seçik olmayan bilgilerin güvenilirliğinden şüphe etmemdir. Sonra onları eleştiri ve şüphe süzgecine tabi tutmalıyım. Bunu yaptığım vakit aslında hiçbir bilgimin sağlam bir dayanağı olmadığını fark ediyorum. Bu minvalde şüpheyi daha da ileriye götürüp kendi varlığımın acaba hangi temeller, argümanlar üzerine kurulduğunu soruşturmalıyım. Ve varlığımın bilgisinin bile şaibeli olduğunu görüyorum. Kendi varlığımın kesin, apaçık ve seçik bilgisine sahip olamazken bende bulunan diğer bilgilerin güvenilirliğine nasıl bilebilirim? O halde yapılması gereken ilk iş, önce kendi varlığımın kanıtını ortaya koymamdır. Var olduğuma dair ön kabullerle dolu olan; dini metinler, etik beyanlar, kültürel, geleneksel buyruklar yetersiz kalmışlardır. Çünkü bu bilgiler bir dünyaya bağlı ve ben daha kendi varlığımdan bile emin ol(a)mazken; dünyanın ve dünya içinden gelen bilgilerin doğruluğundan, kesinliğinden nasıl emin olabilirim? Yapılması gereken şey, şüphe içerisinde bir yol izlemek olmalıdır. Şüphe içerisinde bir serüvende olduğum zaman burada bir şeylerin olduğunu fark ediyorum. Yani bilgisinden şüphe duyulmayan, kesin, açık-seçik bir bilginin olma ihtimalini görüyorum. Şüphe içerisinde olduğum vakit şüphe duyan bir varlığın olması gerektiği mantıksal çıkarımı beni büyülüyor. Şüphe duyan bir şeyin önceden var olma zorunluluğu. Dolayısıyla şüphe duymanın düşünsel, akılsal bir süreç olduğunu keşfettim. Düşünmenin bana şüphe etme yetisi sağladığı aşikârdı. Şüphe ediyorum ve şüphe etmeden duramıyorum ama şüphe etmekten şüphe edemiyorum. Çünkü şüphelenmekten şüphe etme girişimim bile bir düşünmenin gerekliliğini gözler önüne seriyor. Demek ki düşünme şüpheyeye önsel olarak bulunan bir şeydir. Bu nedenle “düşünüyorum o halde varım” (Cogito ergo sum – I think therefore I am).¹

“Her şeyin yanlış olduğunu bu şekilde düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak bulunan bir şey olmam gerektiğini fark ettim. Ve şu: düşünüyorum öyleyse varım hakikatının şüphecilerin en acayip varsayımlarının bile sarsmaya gücü yetmeyecek derecede sağlam ve güvenilir olduğunu görerek, bu hakikati aradığım felsefenin ilk ilkesi olarak kabul etmeye tereddütsüz karar verdim” (Descartes, 1984: 33).

Descartes, düşünürken zihninden şunlar geçiyordu. Çünkü düşünmekten şüphe ettiğim zamanlarda dahi düşünmüş buluyorum kendimi. Dolayısıyla ben düşünen bir varlık (res cogitans) olduğumun bilgisine ulaşıyorum. Başlangıç noktam yani ilk kesin, güvenilir bilgi benim düşünmem ve bundan dolayı var olmamdır. Bundan şüphe edemem. Çünkü her şüpheyeye

¹ Descartes varlığının ispatı olarak öne sürmüş olduğu meşhur argümanına dayanak olarak Augustinus'un akıl yürütmesini gösterir. “Descartes, felsefesine mantıksal temel bulma peşindeydi ve ifadesinin Augustinus'un “*Fallor ergo sum*” (Aldatıldım, öyleyse varım) sözlerinden fazla bir farkı yoktu” (Damasio, 2006: 256).

teşebbüsüm varlığını var olduğu bilgisini onaylamaktadır. Bu mantıksal yürütmeden kaynaklı olarak kendi varlığıma dair şüpheyi bırakmam gerektiğini anlıyorum. Felsefe tarihinde bu metodik şüphe, Descartes merdiveni olarak bilinir: Her şeyden şüphe ediyorum; Şüphe etmekten şüphe edemiyorum; Şüphe etmek düşünsel bir süreçtir; Düşünüyorum o halde varım. Descartes, argümantasyonunu daha da ileri götürerek insanın duyusuz bir ortamda dahi, yine de kendi varlığının farkında/bilincinde olacağını iddia eder. “Descartes İkinci Meditasyon’da, kendisinin bir bedenden ve duyulardan yoksun olmasına rağmen hala var olduğunu hayal ediyor. Yani kendisini bir insan ya da insan olarak değil, var olarak tasavvur eder” (Sorell, 2005:8). Başka bir ifadeyle insan duyumsuz bir ortamda, dış uyaran almadan var olduğunu bilebilir. Descartes’ın öne sürmüş olduğu bu görüşün benzeri İbn Sina’nın uçan-adam (the flying man) argümanında da karşımıza çıkmaktadır. İbn Sina açısından benlik kendi bedeninden ve fiziksel koşullarından tamamen habersizdir ve bireysel varlığının (anniyatiha) ‘sabitliği’ dışında her şeyden habersiz olacağını görecektir (Marmura, 1986). Her iki yaklaşımda bedenden bağımsız bir şekilde ruhun var olduğunu bilebileceği iddia edilmektedir. Bu bakımdan İbn Sina’nın uçan adamı ile Descartes’ın cogitosu paralellik göstermektedir (Adamson – Benevich, 2018: 147).

Kendi varlığımızın kesin bilgisine şüphe ve düşünme üzerinden ulaştım. Peki, bunun dışında kalan diğer bilgiler acaba gerçekten var mıdır? Yani başka kesin, doğru bilgiye ulaşabilir miyim? Örneğin Tanrı bilgisi, dünyanın gerçekliği bilgisi... Descartes başlangıç noktasına özneyi (suje) konumlandırarak epistemolojisini bunun üzerine inşa eder. Ona göre insan iki tözden (sonlu) meydana gelmektedir. Düşünme yetisi olan ruhtan ve yer kaplayan bedenden oluşmaktadır. Hatta Descartes düşünme yetisinin bir ruhun olduğuna delalet ettiğini savunur ve hayvanların bu yetiden mahrum oldukları için ruhları olmadığını belirtir. “Zira ona göre hayvanlarda ruh yoktur, hayvanlar birer otomattan ibarettir” (Yalçın, 2003: 115). Çünkü onlar düşünemez, matematiksel hesap yapamaz, soru soramaz, şüphe edemez. Ama insan düşündüğü, hesap yapabildiği, soru sorduğu, şüphe duyduğu için bir ruha sahiptir. İnsanda yer alan ruh, bir bedenle bağlantı içerisindedir. Yani ruh var çünkü düşünüyor ve bir beden içerisinde yer alıyor. Ruh beynin arkasında yer alan kozalaksı bir yapı ile bedene bağlıdır. Bu yapı ile ruh ile beden bir etkileşim içerisine girmektedir (Descartes, 2020: 26). Bundan kaynaklı ruh var ise beden de vardır. Beden yer kaplar. Bir yerde yer kaplaması zorunludur. Bu nedenle beden boşlukta olamaz. O halde dünya vardır. Özne bir dünya içerisinde yer kaplamakta ve ikamet etmektedir.

Tanrı'nın varlığı konusunda Descartes, bir ön kabulden hareket eder. Ona göre Tanrı bilgisi bende doğuştan vardır. Yani Tanrı fikri deneyim öncesi bende bulunmalıdır. Çünkü Tanrı fikrine, dış dünyadan ulaşamam. En sonsuz, en yetkin ve en mükemmel varlık fikrini düşünebiliyorum. Ama bu fikri dışarıdan ya da başka bir yerden, deneyimleyemiyorum. Çünkü dış dünya ve ben, sonsuz ve/veya mükemmel değil. Bu bakımdan bana Tanrı'nın bilgisini veremez. O halde geriye tek bir seçenek kalıyor. Bu fikrin bende a priori olarak bulunması. Ayrıca Descartes dünyanın gerçekliğinin garantörü olarak da Tanrı'yı göstermektedir. Tanrı'nın doğasında kötülük ya da kandırma olamayacağı için benim de içinde bulunduğum dış dünyayı yaratmıştır. Tanrı, insanı kandırmadığı için dış dünya gerçektir. Sayılar, matematik işlemlerin sonucu, şekiller, üç boyutluluk ve de daha birçok Tanrı'nın güvencesinde olduğu için vardılar. Bu nedenle Tanrı 'kötü-cin' değildir.² Ben-dış dünya-Tanrı üçlemesinde Tanrı kilit rol oynamaktadır. Eş deyişle Tanrı terimi ben ile dünya arasında anahtar işleve sahiptir. Cogito bir bedene sahip, beden de bir dünyanın varlığına sahiptir. Dolayısıyla bu da dış dünyayı ister istemez var kılmaktadır.

Descartes metodik şüphesinin başlangıç noktasına kendisini konumlandırmış ve süreç ilerledikçe kendi varlığının kesin bilgisine ulaşmıştır. Sonrasında ise dış dünya ve Tanrı problemlerini yine bu metodolojiden geçirerek bir sonuca vardirmiştir. Dış dünya ve Tanrı bilgisi kesindir. Yalnız başlarda rasyonel bir şekilde yürüttüğü akıl yürütmesi Tanrı söz konusu olduğunda bir ön kabule dönüşmektedir. Zira başlarda radikal formda olan şüphe yol kat ettikçe zayıflamakta ve ılımlı bir hal almaktadır. Tanrı söz konusu olduğunda bu şüphe onun varlığına yönelik ılımlı davranmaktadır. Dolayısıyla bu şüphe, 'Tanrı var mıdır?' soruşturmasından ziyade 'Tanrı bilgisinin bende nasıl var olduğu'na evrilmiştir. Yani şüphenin açık adresi Tanrı'nın kendisi değil; onun bende bulunan bilgisini sorgulamaya yöneliktir. Buradan da bu bilginin a priori olduğu bildirilerek konunun üzeri örtülmüştür. "Tanrı fikrinin de yaratıldığım zaman benimle birlikte doğmuş ve meydana getirilmiş olduğunu söylemekten başka diyecek bir şeyim yoktur. Bu tıpkı, ben yaratılırken, işçinin eserine hak ettiği marka gibi, zihnime konulmuştur" (Descartes, 1942: 44). Tanrı idesi Descartes'a göre zihnimde doğuştan yer almaktadır. O bu fikrini, insanın noksan ve birine bağlı olarak var olduğu gerçeğinden hareket

² Kötü-Cin hipotezi (The Demon hypothesis), Descartes'ın uyku, rüya hali ile dış dünyanın gerçekliğinin ispatı ve dış dünyaya bağlı olan durum, olguların mantıksal bir düzenliliğinin olduğunu göstermek için ortaya atılan bir argümandır. Ona göre Tanrı insanı aldatmamalıdır. Eğer aldatma, kandırma söz konusu ise o zaman o Tanrı değil, kötü-cin'dir. Çünkü Tanrı'nın vasıfları arasında olumsuz herhangi bir özellik olamaz. "Tanrı'nın beni aldatmasına asla imkân yoktur; çünkü her hile ve aldatmada bir nevi noksanlık vardır. Böylece aldatılmak bir incelik ve kudret alameti gibi görünse de, aldatmak istemek şüphesiz zayıf ve hileye delalet eder. Binnetice bunlar Tanrı'da bulunmaz" (Descartes, 1942: 45). Tanrı, iyidir. Bu yüzden ben, rüyada değil dış dünyadayım ve dış dünya da bir illüzyondan ibaret değildir. Ayrıca diğer insanların benim açımdan zihinlerinin olduğu da yine Tanrı garantisindedir. Diğer insanların varlığı da kesindir. "Başka varlıklar (nature) var ise, varoluşlarının Tanrı'ya bağlı olması gerekir, dolayısıyla da onları tek bir an bile var olamazlar" (Descartes, 1984: 36).

ederek ortaya koymaktadır. Eş deyişle ne zaman şüphe ettiğimi, yani eksik ve başkasına bağlı bir varlık olduğumu göz önüne getirirsem, tam ve bağımsız bir varlık, yani Tanrı fikri de o kadar sarahat ve vuzuhla zihnime gelmektedir” (Descartes, 1942: 45). Toparlayacak olursak önce şüphe en radikal anlamıyla cogitonun var olduğu bilgisiyyle tanışır; daha sonra cogitonun bedensel yanından kaynaklı dış dünyanın bilgisine ulaşılır ve en nihayetinde ise sonsuz töz olan Tanrı bilgisinin bende doğuştan var olduğu fark edilir.

2. Epistemoloji Üzerinden Var Olan Öznenin Açmazları

Descartes’da insan düşünme yetisi üzerinden bir tanıma kavuşur. Bu yetisi onu özgün kılarak diğer canlılardan ayırmaktadır. ‘İnsan nedir?’ sorusuna Descartes, dar anlamıyla düşünen bir şeydir (res cogitans), yani insan bir zihindir ya da akıldır (mens, sive animus, sive intellectus, sive ratio) şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra ‘düşünce’nin tanımı, entelektüel faaliyetin yanı sıra iradi faaliyeti de kapsayacak şekilde genişletildi: ‘O halde insan nedir? Düşünen bir şeydir. Bu nedir? Şüphe eden, anlayan, tasdik eden, inkâr eden, isteyen, istemeyen şeydir’ (Cottingham, 1993: 124). Dikkat edildiğinde insan tanımı zihinsel faaliyetleri yerine getirme üzerine şekillenmiştir. Ayrıca ruh kavramı da yine düşünme, cogito bağlamında ele alınmıştır. “Descartes, ‘zihin’ (Fransızca esprit, Latince mens) veya ‘ruh’ (Fransızca arne, Latince tin anima) terimini bilinçli, düşünen benliğe gönderme yapmak için kullanır” (Cottingham, 1993: 124). İnsanın düşünebilme kabiliyetine yapılan vurgu, bu sistemde cogitonun ayrı bir yerde durduğunu gösterir. Haliyle bu da beraberinde insan tanımını salt res cogitans olarak alınmasına neden olmuştur.

Descartes’ın sistemi, her şeyi salt akılsal sezginin gerektirmelerine dayanır. “O, felsefesine yabancı herhangi bir öğenin sızması için her türlü önlemi almış ve sisteminde ahlak konularına kadar her şeyin yalnızca salt entelektüel sezginin ilkelerine uymasını sağlamıştır” (Bumin, 2010: 45). Ahlakın salt akılsallığa dayandırılması onu yaşamın dinamikliğinden, pratikliğinden koparabilmektedir. Hatta Descartes erdemini akılsallığa dayandırılması gerektiğini savunur. “Erdem, akılla aydınlanmadığı zaman yanlış olabilir” (Descartes, 1992: 32). Ama insan pratik yaşamında, erdemli olmaklığı böyle yaşamamaktadır. Zira insan hata yapma olanağına sahip bir varlık ve bu hatalardan ders çıkarıp erdemli davranışa yönelmektedir. Erdemli bir eylemin içselleştirilmesi ise sadece akılla değil, onun duygusal anlam yüklenmesiyle de ilgidir. Örneğin insanın ahlaki bir konuda karar vermesi, seçim yapması gerektiğinde bunu salt akılla değil; akıl, duygu ve o an içerisinde bulunduğu ruh durumu ve daha birçok etken sayesinde yapmaktadır. Çünkü insan yalnızca akıllı bir otomat değildir. Duyumsayan, duygulanan, farklı ruh durumlarında olabilen bir varlıktır. Salt akılsal

sezginin ön plana çıkarılması, bunun dışında kalan bütün yetilerin geri plana itilmesi anlamına gelmektedir. Ve bu durum ortaya çıkabilecek insan tanımını da etkilemektedir. Bu anlayıştan doğan insan tanımı da eksik ve hatalı olabilmektedir. Örneğin akılsal sezgiden mahrum bir şekilde dünyaya gelen ya da bir kaza sonucu bu yetisini kaybeden insanlar göz önünde tutulduğunda Descartes sisteminde ortaya çıkabilecek insan tanımını eksik-yetersiz yapabilmektedir. Ona göre insan özü ya da doğası yalnızca düşünmek olan bir tözdür (Descartes, 1996: 187). İnsan doğasını sadece düşünme ile açıklamak, beden söz konusu olduğunda onun aşağı görülmesine yol açmaktır. Descartes ruh-beden ayrımı yaparak bedenini, herhangi bir eşyanın uzamda yer kaplamasından farksız olarak sadece yer kapladığını savunur. Hatta beni ben yapanın ruh, düşünme olduğunu ve ruhun bedensiz var olabileceğini iddia etmiştir. “Kendisi ile çok yakından bağlı olduğum bir bedenim olsa da, gene de bir yandan yalnızca düşünen ve uzamsız bir şey olmam ölçüsünde kendimin açık ve seçik bir ideasını taşıdığım için, ve öte yandan bedenini yalnızca uzamlı ve düşünmeyen bir şey olması ölçüsünde seçik bir ideasını taşıdığım için, açıktır ki bu ben, eş deyişle, beni ben yapan ruhum bedenden gerçekten ayırır ve onsuz varolabilir” (Descartes, 1996: 187). Ruhun beden üzerinde bir yere konumlandırılması ve düşünmenin de insanı insan yapan ayrıca bir özellik olarak görülmesi ciddi ontolojik sorunlar doğurmaktadır. Çünkü Descartes zihin/ruh ve beyin arasında keskin ayırım yaparak düşünme faaliyetlerinin bedenden bağımsız ruhta gerçekleştiğini ifade etmektedir. Zihnin/ruh (mind) tüm doğası düşünmesinden, bedenini tüm doğası ise uzamdan oluşması ve düşünce ile uzamın ortak hiçbir yanının olmaması anlamına gelmektedir (Hoffman, 2009: 91-92). Örneğin Descartes, anlık yetisi olmayan bedenini, yalnızca fonksiyonları yerine getiren kurulmuş bir makineden farksız olduğunu söylemektedir. “Böyle, insan bedenini de sınırlardan, kaslardan, damarlardan, kan ve deriden yapılmış olan ve eğer onda hiçbir anlık olmasaydı bileşimdi istencin denetimi olmaksızın ve dolayısıyla anlığın yardımı olmaksızın, ama yalnızca örgenlerinin düzenlenişi yoluyla, devindirildiği zaman yaptıkları ile aynı devimleri yerine getirecek bir tür makine olarak görebilirim” (Descartes, 1996: 192). Aklın öne çıkarılması, bedenini arka plana atılması sonucu, dünya öznenin egemenliği altında olan bir nesneden ibaret olarak algılanmıştır. Bu felsefi sistem ile ortaya çıkan evrensel insan tanımları bağlamında dünyayı algılayan ‘özne’, dünyayı kolonizasyon pratiğiyle mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Gerek doğanın değersiz, türetilen bir meta olarak görülmesi gerekse bedenini aşağılanması; dünyayı rasyonelitenin kurbanı haline getirmiştir. Rasyonelliğin göklere çıkarılması dünyanın birçok boyutuyla insanın sömürü aracına dönüşmesine neden olmuştur. Zira Descartes açısından insan, “doğanın efendisi ve sahibi”dir (Bumin, 2010: 24). İnsanın doğa karşısında bu eşsiz konumlandırılışı, insan aklına yüceltici bir bakışın olduğunu göstermekte ve

doğanın ise vahşi, tahakküm altına alınması gereken bir şey olarak görülmesi düşüncesi doğurmaktadır. Bundan dolayı doğa artık öznenin hizmetine servis edilen bir nesnelere alanına dönüşmüştür. Çünkü özne ya da insan, düşünme yetisi sayesinde doğadan ayrıdır ve ondan üstündür. “Onun özü bu dünyanınkinden bambaşka, ondan son derece üstün olan Düşünce olduğu için, insan, ereksellikten ve niyetten arınmış olan bu dünyayı ve yine bir mekanizma olan kendi bedenini, düşünen ruh olarak bir kaptanın gemisini yönetmesi gibi yönetecektir” (Bumin, 2010: 35). Beden ve doğa; düşünce, cogito, ratio söz konusu olduğunda yönetilmeye muhtaç bir vaziyette tanımlanmaktadır. Bu yönetme ihtiyacını da cogito gerçekleştirecektir. Bu da özne-nesne ayrımını doğurarak akılsallığın yüceleştirilmesine giden serüveni başlatmıştır. “Heidegger, varlığın özne ve onun tasarımı olan dünya olarak ayrışmasının, totaliter dünya görüşlerinin felsefi terimlerini oluşturduğunu söyleyerek Modernliğin akılsallığını eleştirir” (Bumin, 2010: 64). Çünkü ona göre akılsal aydınlanma, doğa üzerinde totaliter bir güce dönüşmüş ve insan(köleleştirilen)-doğa sömürsünü kaçınılmaz hale getirmiştir.

Öznenin kendini var etme inşasında önemli bir rol oynayan cogito, her günkü kamusal alanda yaşamak söz konusu olduğunda sessiz kalmaktadır. ‘İnsan düşünen bir şeydir.’ Bu bağlamda doğan insan tanımı, bizleri birtakım problemlerle karşı karşıya getirmektedir. Örneğin bu felsefeden çıkan insan tanımı gereği, akılsal bazı yetileri yetersiz olan insanların ruhları olmadığı çıkarımı kendini göstermektedir. Düşünme yetisine sahip olma düzeyinin zayıflığı insanı insan olmaktan çıkarır mı? veya hukuk alanında yer alan eşit haklar konusunda karar vermemizde bizleri etkiler mi? başka siz soru; düşünme kabiliyeti güçlü olan makineler etik, hukuk alanında söz sahibi olmaları gerekmez mi? Bu ve buna benzer daha birçok soru, Descartes anlayışı göz önünde olduğunda çözümsüz kalabilmektedir. Bundan dolayı insan tanımı, sadece cogitoya dayandırılarak açıklanamaz. Zira insan bu yetisinin yanında başka birçok özelliğe sahiptir. İnsan dünya-içinde yaşayan bir varlık olmasından ötürü, kendisine dünya-içinde somut yaşamsal ağlarla örülü bir ‘varlık alanı’ oluşturur. Fakat Descartes yaşamla ilintili pratiklerin bile, düşünme eylemi olduğunu savunur. Örneğin “‘soluyorum o halde varım’, ya da ‘geziniyorum o halde benim’ diyerek karşısına çıktıklarında, Descartes bu karşı çıkışları, adı geçen eylemleri bedeninin yaptığının bir kanıtı olarak değil, düşünme ya da soluma bilincinin bir düşünce eylemi olduğu biçiminde kabul etmiştir” (Lewis, 1993: 25-26). Eylemlerin dahi, ‘düşünmeyi temel gerektirir’ görüşü, düşünmenin yoksunluğunda ‘bedenin de yoksunluğu’ argümanını doğurmaktadır. Hatta Descartes var olmanın kanıtını düşünebilmenin olmasına bağlamıştır. “Düşündüğüm sürece; çünkü eğer düşünmeye bütünüyle son verecek olsaydım, benzer olarak bütünüyle var olmaya da son verirdim” (Descartes, 1996. 148). Rasyonalizmin hâkim olduğu bu felsefe sistemi, düşünme noksanlığı olduğu durumlarda uzay-zamanda yer kaplayan bedeni de yadsımaktadır. Fakat insan dünyayla epistemolojiden önce

ontolojik bir bağ kurar. Heidegger insanın, dünya-içinde olmasının ve dünyayla kurduğu ilişkinin öncelikle ontolojik olduğunu açıklar (Heidegger, 2001). Örneğin bir çekiçle iş görmeye yöneldiğimizde ilk olarak bu çekicinin neliğini sorgulamayız; onun iş görebilirliğine, el-altında-olmaklığına bakarız. Ayrıca insan diğerleriyle ilişki bakımından da önce düşünsel değil, ontolojik temasta bulunur. İnsanın ontolojik yaşam deneyimi düşünüldüğü zaman, insanın salt cogito eksenli tanımını bizlere şüpheli gelmektedir.

İnsanın zihinsel yetersizliğinden dolayı, zihinsel yeterliliği yerinde olan insanlara nazaran bazı ahlaki ve hukuksal haklardan mahrum kalması söz konusu olabilir mi? İşte özne merkezli Descartes sistemi bize bunu sunmaktadır. Aynı şekilde bu felsefeden doğacak insan tanımı; zihinsel beceri, düşünme, akıl üzerine oturtulmuştur. Fakat etik açıdan zihinsel eksikliğe ve/veya bedensel kusura sahip insanlar 'yarı-insan' veya 'insan-dışı' kabul edilemez. Toplumsal alanda yer alan zihinsel ve/veya bedensel yetersizliğe sahip insanlar etik açısından insan olarak kabul edilmektedir. Descartes'ın cogito bağlamında doğan 'insan tanımı' toplumsal yaşantı söz konusu olduğunda noksanlıdır. Hukuk içerisinde de aynı durum geçerlidir. Örneğin zihinsel ve/veya bedensel kabiliyeti zayıf olduğu için hiçbir insan insan-olmaklığının vermiş olduğu herhangi haktan mahrum bırakılamaz. Yaşama, yurttaşlık, eğitim, barınma, sağlık vs. daha birçok hak kimseden alınmaz. Hukuk sisteminde etiğe nazaran akılsallık daha ağır basabilmektedir. Yalnız bu akılsallık hukuk önünde üstünlük imtiyazı içermez. Hukukta suç-cezanın oluşmasında akılsallık gereklidir. Örneğin suçlu sayılmanın birinci kuralı akıl erginliğinin yerinde olması zorunluluğudur. Fakat bu ayırım kimseyi kimseden üstün tutmak için değildir. Başka bir durumda zihinsel ve/veya bedensel beceriden noksan olan insanın başka bir insandan ayrı tutulması, eksik hak tanımlaması durumu söz konusu değildir.

Sonuç

Descartes'ın özne veya düşünme/cogito üzerinden kurmuş olduğu bu felsefe, 'insan tanımı' konusunda zayıf kalmıştır. Onun yaklaşımı, epistemoloji ağırlıklı olarak gündemde olan ama bunu yaparken de ontolojiden yararlanan bir felsefedir. Öznenin bilme yetisi, özne(suje)–nesne(obje) dikotomisini meydana getirmiştir. Bu felsefi anlayış, başlangıç noktası özne olan ve sonrasında bütün sistemin bunun üzerinden inşa edildiği bir yaklaşımdır. Öznenin ön plana çıkarılması sonucu, nesne değersiz, hor görülmüştür. Bu durum keskinleşen özne-nesne ayırımını ortaya çıkmıştır. Ayrıca özneyi varolanların tümünün temeli ve modeli kılan özne metafiziği, dünya üzerinde teknik tahakküm ortaya çıkarmıştır (Bumin, 2010: 51).

Özne düşünerek varlığını ve sonrasında dünyanın ve Tanrı'nın bilgisine ulaşmaktadır. Yalnız Descartes düşünerek kendi varlığını ispatlamasına rağmen, hala rüya/uyku hali ile gerçeklikte olduğu ayırımına net bir şekilde varamamıştır. Özne düşündüğü için vardır, doğru ama bu özne acaba şu an rüyada mı yoksa gerçek dünyada mı var düşünmektedir? İşte bunun ayırımını verebilecek bir argüman bulunmamaktadır. "Açıkça uyanıklığı uykudan

ayırabilmemizi sağlayabilecek hiçbir pekin belirti olmadığını görüyorum” (Descartes, 1996: 142). Şu an bir rüya içerisinde de olabilirim; gerçek bir dünyada da. Fakat Descartes son kertede Altıncı Meditasyon’un son paragrafında bu duruma açıklık getirmek adına Tanrı argümanını kullanarak sorundan sıyrılmaya çalışmaktadır. “Tanrının aldatıcı olmaması olgusundan genel olarak bu noktada aldatılmadığım sonucu çıkar” (Descartes, 1996: 196). Tanrı var olduğu için rüyada veya uykuda değil, dış dünyanın gerçekliği içerisinde yaşamaktayım. Tabii bu denli bir temellendirme uyku veya gerçeklik ayrımını bize tam anlamıyla verememektedir. Zira Descartes da bu konuyu kısaca değinip geçmekle yetinmiştir. Rasyonalist bir filozof olan Descartes’ın uykuda değil de gerçeklikte olduğunu Tanrı’yı referans vererek açıklaması, bu problemin onun için hala tam anlamıyla çözülmediğini gösterir. Örneğin bununla ilgili kuşkuların dinmemesini de doğamızın zayıf olmasına yormaktadır. “İnsan yaşamı tikel şeyler konusunda sık sık yanılgıya açıktır ve doğamızın zayıflığını kabul etmemiz gerekir” (Descartes, 1996: 196). Kalkış noktası cogito olan ve kendisinin kesin bilgisine buradan ulaşan Descartes, bu problem karşısında insanın doğasının zayıf olduğunu ifade etmiştir. Sonuç göstermektedir ki o düşünme üzerine temellenen benin varlığı, uyku veya dış dünyada olduğuna ilişkin ayrıma varmak için metafizik kavramlara başvurmadan geri durmamaktadır. Oysa saltık başlangıç noktasında herhangi metafizik varlık söz konusu değildi. Düşünmenin gücü, anlık aracılığıyla ilk kesin bilgi olan kendisinin bilgisini elde etmişti. Bu bakımdan düşünmenin gücüne dayanılarak oluşturulan insan tanımı, etik değerler ve hukuk sistemi söz konusu olduğunda tıkanmaktadır. Descartes felsefesi bağlamında insan tanımı yapılacak olursa; o zaman akıl yetisi zayıf veya bundan noksan olan insanlar bu tanım dışında yer alacak ve yapay zekâlı makineler ise bu tanım kapsamında yer alacaktır. Fakat insan ne sebeple olursa olsun akılsal anlamda dezavantajlı durumda olsa bile, etik ve hukuk söz konusu olduğunda insan tanımı içerisinde yer almakta ve yapay zekâlar ne kadar üst düzey akılsal fonksiyonları yerine getirirler de bu tanım dışında yer almaktadır (şimdilik). Dolayısıyla Descartes felsefesinden doğan insan tanımı insanları ayırıştırması yapmakta ve yapay zekâlı makineleri insan tanımı kategorisine yerleştirmektedir. Bu durum mantıksal problemlere ve ciddi tartışmalara sebep olmaktadır. Örneğin tartışmanın önemli bir tarafını oluşturan yapay zekâlı makinelerin akılsal yetisi sayesinde insan sayılabilmesi; bu varlıkların etik ve hukuk haklara sahip olması zorunluluğunu doğurmaktadır! Başka bir tartışma ise eğer insanı sadece akılsallığı üzerinden ele alırsak o zaman toplumsal düzenin sadece akla dayalı oluşturulması gerekliliği kendini gösterir ve bu da problemleri bir durum olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü bu durum ne etik değer ne de herhangi bir hukuk kuralı ile örtüşmektedir. Bu bağlamda Descartes’ın özne anlayışının insanın tamamını temsil edecek bir bütünlükte olmadığı ifade edebilmektedir.

Kaynakça

- Adamson, P. – Benevich, F. (2018). The Thought Experimental Method: Avicenna's Flying Man Argument. *Journal of the American Philosophical Association*. 2. <https://epub.ub.uni-muenchen.de/66014/1/66014.pdf>. pp. 147-164.
- Bumin, T. (2010). *Tartışılan Modernlik Descartes ve Spinoza*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Cottingham, J. (1993). *A Descartes Dictionary*. USA. Blackwell Published.
- Damasio, A. R. (2006). *Descartes'ın Yanılgısı: Duygu, Akıl Ve İnsan Beyni*. İstanbul. Varlık Yayınları.
- Descartes, R. (1942). *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*. Çev. Mehmet Karasan. İstanbul. MEB Yayınları.
- Descartes, R. (1984). *Metot Üzerine Konuşma*. Çev. K. Sahir Sel. İstanbul. Sosyal Yayınları.
- Descartes, R. (1992). *Ahlak Üzerine Mektuplar*. Çev. Mehmet Karasan. İstanbul. MEB Yayınları.
- Descartes, R. (1996). *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul. İdea Yayınları.
- Descartes, R. (2007). *Meditasyonlar*. Çev. İsmet Birkan. Ankara. Bilgesu Yayıncılık.
- Descartes, R. (2008). *Meditations On First Philosophy*. Translated By Michael Moriarty. UK. Oxford University Press.
- Descartes, R. (2017a). *Duygular Ya Da Ruh Halleri*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul. Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2017b). *Hakikatin Araştırılması Dünya Ya Da Işık Üzerine Bir İnceleme*. Çev. Atakan Altınörs. İstanbul. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Descartes, R. (2020a). *Ruhun Tutkuları*, Çev. Murat Erşen, İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Descartes, R. (2020b). *Yöntem Üzerine Konuşmalar*. Çev. Murat Erşen. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Descartes, R. (2021). *Metafizik Üzerine Düşünceler*. Çev. Emir Doğan Yılmaz. İstanbul. Kapra Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (1990). *Lectures On The History Of Philosophy III*, Translated By R. F. Brown, J.M. Stewart, H. S. Harris. Edited By Robert F. Brown. Berkeley: University Of California Press.
- Heidegger, M. (2001). *Being And Time*. Translated By John Macquarrie & Edward Robinson, UK, Blackwell Publishers Ltd.
- Hoffman, P. (2009). *Essays On Descartes*. UK. Oxford University Press.

-
- Lewis, G. R. (1993). *Descartes ve Rasyonalizm*, Çev. Haldun Karyol, İstanbul. İletişim Yayınları.
- Marmura, M. (1986). Avicenna's "Flying Man" In Context. *The Monist*. Vol. 69. No. 3. The Nature of the Soul (JULY). <https://www.jstor.org/stable/27902982>. pp. 383-395.
- Marshall, J. (1998). *Descartes's Moral Theory*. Ithaca And London. Cornell University Press.
- Sorell, T. (2005). *Descartes Reinvented*. UK. Cambridge University Press.
- Timuçin, A. (1972). *Doğunun ve Batının Büyük Ustaları Descartes*. İstanbul. Kitaş yayınları.
- Topdemir, Hüseyin, Gazi. (1996) Descartes'ın Yöntem Çalışması, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı 19. Kış. s. 39-52.
- Yalçın, Ş. (2003). Descartes ve Özne Olarak Benlik, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2, Sayı 38, s. 107-118.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Информационное обеспечение соответствующих структур системы социального управления

*Sosyal Yönetim Sisteminin İlgili Yapılarının Bilgi Desteği**Information Support of The Relevant Structures of The Social Management System**Nigar Gahramanova**

Резюме

Суть управления или управленческой деятельности представляет собой целенаправленное воздействие на управляемую систему. Получение совершенно объективной информации в социально-экономической и политической сферах, о социальных системах – это достаточно сложное дело. Управление и информация неразрывно связаны. Особенно велико значение информации в управлении обществом, социальными процессами. Информация, используемая в управлении обществом, социальна по своей природе, она – социальная информация, поскольку формирующий и использующий ее человек, главный объект и субъект управления, является существом общественным, социальным в своей сущности, обязательно принадлежащим к тому или иному обществу, классу, нации, социальному коллективу. Информацию мы называем социальной на том основании, что она выражает и специфическим образом отражает отношения людей, их взаимодействия, потребности и интересы. Социальная информация является высшим, наиболее сложным и многообразным типом информации. Она используется в обществе – самой высокой форме движения материи. При ее помощи люди общаются между собой, обмениваются мыслями. Люди используют ее для

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, ngahraman@mail.ru., ORCID ID: 0000-0001-6587-5236.

Atıf/Citation: Gahramanova, N. (2024). Информационное обеспечение соответствующих структур системы социального управления. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 281-296.

Geliş/Received: 26.02.2024.

Kabul/Accepted: 10.07.2024.

целесообразного воздействия на общество, иначе говоря, в управлении обществом, которое является высшим типом управления.

Ключевые слова: информация, информационное обеспечение, информационное правительство, социальная информация Times New Roman-12 Punto

Özet

Yönetim veya yönetim faaliyetinin özü, yönetilen sistem üzerinde hedeflenen bir etkidir. Sosyo-ekonomik ve politik alanlarda, sosyal sistemler hakkında tamamen objektif bilgi edinmek oldukça zor bir konudur. Yönetim ve bilgi ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Toplumun ve sosyal süreçlerin yönetiminde bilginin önemi özellikle büyüktür. Toplumun yönetiminde kullanılan bilgi doğası gereği sosyaldır, sosyal bilgidir, çünkü onu oluşturan ve kullanan kişi, yönetimin ana amacı ve konusu, özünde sosyal, zorunlu olarak belirli bir gruba ait olan sosyal bir varlıktır. toplum, sınıf, ulus, sosyal grup. İnsanların ilişkilerini, etkileşimlerini, ihtiyaçlarını ve ilgilerini ifade ettiği ve belirli bir şekilde yansıttığı gerekçesiyle bilgiyi sosyal olarak adlandırıyoruz. Sosyal bilgi en yüksek, en karmaşık ve çeşitli bilgi türüdür. Toplumda kullanılır - maddenin hareketinin en yüksek şekli. Onun yardımıyla insanlar birbirleriyle iletişim kurar, fikir alışverişinde bulunur. İnsanlar bunu toplumu amaca uygun bir şekilde etkilemek, yani yönetimin en üst türü olan toplumun yönetilmesinde kullanırlar.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilgi Desteği, Bilgi Hükümeti, Sosyal Bilgi.

Abstract

The essence of management or management activity is a targeted impact on the managed system. Obtaining completely objective information in the socio-economic and political spheres, about social systems is a rather difficult matter. Management and information are inextricably linked. The importance of information in the management of society and social processes is especially huge. The information used in the management of society is social in nature, it is social information, since the person who forms and uses it, the main object and subject of management, is a social being, social in its essence, necessarily belonging to a particular society, class, nation, social group. We call information social on the grounds that it expresses and in a specific way reflects people's relationships, their interactions, needs and interests. Social information is the highest, most complex and diverse type of information. It is used in society - the highest form of the movement of matter. With its help, people communicate with each other, exchange thoughts. People use it to expediently influence on society, in other words, in the management of society, which is the highest type of management.

Keywords: Information, Informational Support, Informational Government, Social Information.

Giriş

Введение.

Суть управления или управленческой деятельности – целенаправленное воздействие на управляемую систему. Но от научно обоснованных целей и задач управления до практических процессов и результатов воздействия на объекты управления, т.е. на управляемые системы, пролегает протяженность времени, вмещающий в себя систему мер и действий, осуществляемых в этом временном интервале. Эта система состоит из следующих основных звеньев: а) подготовка и принятие управленческого решения; б) согласование вновь принятого решения с существующими принципами и сложившейся в той или иной сфере жизнедеятельности общества практикой управления; в) новый этап или новое качество управления.

Здесь присутствие культуры внешне не ощущается. На деле же она присутствует имманентно, используется в решении ряда задач, например, при подготовке, принятии и реализации управленческих решений. Но возникает острая потребность в использовании не только общей, но и политической культуры, как только ощущается дефицит информации. «Отсутствие достоверной информации, - писал академик В.Г.Афанасьев, - источник субъективизма, чисто волевых, необоснованных или недостаточно обоснованных действий, что несовместимо с самой сутью программно-целевого управления» (Афанасьев 1981:301). И далее: «Информационное обеспечение целевой программы – важная задача органов управления» (Афанасьев 1981:300). Итак, речь идет о достоверной информации, а вернее, о ее отсутствии. Конечно, в соответствии с требованиями формальной логики при каждом обнаружении недостаточности или ненадежности информации для принятия управленческого или политического решения, надо в первую очередь добывать достоверную информацию. Ну, а как быть, если это невозможно? Можно ли как-то восполнить отсутствие объективной информации какими-то другими средствами?

Конечно, можно перепроверить имеющуюся информацию, можно при возможности пользоваться дополнительной информацией, полученной из других источников. Например, государственный руководитель, крупный политический деятель не может ограничиться информацией, поступившей из одного источника, пусть даже очень авторитетного. Ибо в сборе, обработке и обобщении информации имеет место

субъективный фактор – индивидуальное видение того, о чем информация, личные пристрастия и личный интерес тех, кто собирает и обобщает информацию, отношение к источнику информации и того, кто готовит информацию, и того, кому она предназначена.

Получение совершенно объективной информации в социально-экономической и политической сферах, о социальных системах – дело не из легких. Но, тем не менее, когда ощущается недостаточность информации для принятия решения, или же когда объективность имеющейся информации подвергается сомнению, то наряду с попытками добыть новую информацию, необходимо в полной мере пользоваться культурой мышления, его способностью путем восхождения от абстрактного к конкретному, от частного, единичного – к общему и наоборот, создать приемлемую модель управления. Разумеется, при максимальном использовании имеющейся информации.

Когда мы говорим о культуре мышления, то, прежде всего, имеем в виду его способность критического восприятия и информации, и происходящих событий, и процессов. Более того, эмоционально-творческий момент в соединении с научной истиной и правдой жизни усиливает интеллектуальный аспект принимаемых управленческих решений. Из теории социального управления нельзя изгнать ни мышление с его критической направленностью, ни эмоционально-чувственный «материал», ибо в противном случае пострадает общая культура управления. С этой точки зрения, значительный интерес представляет позиция известного философа В.Толстых, изложенная в статье «Воспитание чувств». Он, в частности, пишет: «Психологи, социологи, педагоги, деятели искусства считают критичность одной из особенностей мышления современного человека. Он критически относится к окружающему миру, пытается самостоятельно, на ощупь разобраться в существе происходящих событий, процессов, осмыслить их, а не просто принять на веру. Все это, несомненно, результат роста интеллектуального уровня, общей культуры общества. Но следует ли отсюда, что эмоции исключаются ныне из арсенала «доказательств», теряют свою познавательную и убеждающую силу? Разумеется, нет. Речь должна идти, по-видимому, об ином качестве самих эмоций и более умном применении средств эмоционального воздействия. Практика показывает, что самая правдивая информация и обстоятельный анализ достигают наивысшего эффекта тогда, когда они не бесстрастны,

а отмечены печатью яркой творческой индивидуальности, будь то в пропаганде, науке или искусстве» (Толстых 1968:10).

Позитивные, в том числе познавательные, функции культуры мышления в принятии управленческих и политических решений бесспорны. Культура мышления – это, прежде всего, гибкость мышления, способность проникнуть в самые «нижние этажи», в основания являющихся предметом анализа и обсуждения глубинных явлений и процессов. Самое гибкое, способное проникнуть в сущность противоречий и соединить противоположности, мышление – это диалектическое мышление. В процессе подготовки и принятия управленческого или политического решения диалектическое мышление помогает обрабатывать самую разнородную и разнохарактерную информацию, методологически верно соотносить и сводить воедино факты (оперативные и стратегические данные, цифры, обсуждаемые в СМИ точки зрения, совпадающие и несовпадающие мнения членов комиссии и вспомогательного персонала, вовлеченного в подготовку того или иного решения), учитывать имеющийся в этой сфере положительный и негативный опыт, предупреждая от всякого рода возможных ошибок. Во всяком случае, в подготовке и принятии управленческих и политических решений культура мышления проявляется, прежде всего в том, чтобы предотвратить принятие решений, которые в аналогичных системах других стран или на уровне государственных структур оказались неэффективными или ошибочными. «Учиться на чужих ошибках» - эту функцию как раз и выполняет культура мышления.

В системе: подготовка, принятие управленческого или политического решения, реализация этих решений выполняют свои собственные функции и познавательная деятельность, мышление, общая и управленческая культура. Но система средств подготовки и принятия управленческих и политических решений была бы лишена самодостаточности, если бы в этом процессе подготовки, принятия и реализации решений не принимались во внимание явления этического и нравственного характера. Внимательное отношение к факторам морали и нравственности обретает особое значение в сфере социального управления, когда объектами управления являются социальные слои и группы, этносы и политические структуры, институты культуры и распространители информации. Ибо здесь дают о себе знать эмоции, чувства, этническое и национальное сознание и самосознание, симпатии и антипатии, наконец, личный, национальный или корпоративный интерес.

О необходимости культуры в подготовке и принятии не только управленческого и политического, но и всякого – социально, экономически или политического – решения никто не сомневается. Не только принятие решений, но и организация и развитие любого вида человеческой деятельности требует использование культуры, опору на нее. Эти прописные истины не нуждаются в каких-то доказательствах. Но в нашем случае мы имеем дело с соотношением четырех понятий: - культура, политическая культура, управленческое решение, политическое решение.

В подготовке и принятии управленческого решения существенное место занимает культура вообще. Хотя в зависимости от уровня и сферы управления, политическая культура во многих случаях оказывается необходимой и полезной. Но вот в подготовке и принятии политического решения весьма существенна роль политической культуры. Чем это объясняется?

Для объяснения этого тезиса у нас имеется ряд доводов. Во-первых, политическое решение, как правило, принимается на уровне государства, государственных и политических структур и затрагивает судьбы широких слоев общества; во-вторых, в некоторых ситуациях, в зависимости от того, кто является субъектом принятия и реализации их, политические решения могут затронуть интересы других стран и народов.

Поэтому, говоря о роли и функциях политической культуры в принятии политических решений, необходимо брать в счет ряд принципов. Во-первых, применительно к аналогичным ситуациям общая, абстрактная постановка вопросов неприемлема. И в данном случае речь должна идти не об использовании политической культуры вообще, а о роли и функциях политической культуры с мощным нравственным содержанием, о такой политической культуре, которая заключает в себе сильные нравственные принципы и установки. Поэтому использование политической культуры в принятии политических решений, вместе с тем, должно означать следование определенным нравственным принципам и установкам.

Во-вторых, принятие важных политических решений, затрагивающих интересы огромных масс или определенных слоев общества, должно сопровождаться осознанием как юридической, так и нравственной ответственности. Принцип, который в религиозной литературе звучит примерно так: «Не вреди другим».

В-третьих, ценность и степень полезности политической культуры в принятии политических решений определяется тем, насколько в ней учитывается общественно-историческая практика, опыт других стран и народов в принятии и реализации аналогичных решений. Ибо в принятии важных политических решений нельзя пользоваться методом «проб и ошибок», нельзя рассчитывать на «исправление потом».

Понятие «решение», как минимум имеет два оттенка. Первый – когда со стороны разных субъектов - государства, государственных или политических структур, руководителей или органов негосударственных отраслей экономики, а также отдельных лиц – в виде указов, приказов, постановлений, распоряжений и т.д. выражается вполне определенная и преследующая конкретные цели воля, обязывающая либо к новым видам деятельности, либо же к каким-то результатам. Например, решение об изменении структуры какой-то отрасли, о качественном улучшении деятельности определенных организаций, учреждений и т.д. Так или иначе, в первом случае решение и воля – явления тождественные.

Второй случай – решение как способ движения к цели, необходимый теоретико-методологический, познавательный, эвристический этап, предшествующий достижению цели. Например, поставлена цель производства нового класса самолетов. Но прежде, чем добиться этой цели, необходимо решить десятки технических, технологических, дизайнерских и прочих задач. Никого ни к чему не обязывая, конструкторы, технологи, дизайнеры, представители разных профессий и специальностей решают вопросы создания нового типа самолетов.

И то, и другое – аксиомы. И, быть может, на этом не стоило заострить внимание, если бы не одно обстоятельство. А именно: в принятии не только управленческих или политических, но и в целом, решений, преследующих цель – оказать воздействие на социальные системы или подсистемы, неизбежно присутствует субъективный момент, иной раз играющий определяющую роль. Более того, при низкой общей или политической культуре субъекта, принимающего решение, субъективный фактор – эмоции, чувства, собственный или корпоративный интерес, ненависть, психологический настрой, идейные и идеологические ориентации и т.д. – может сыграть весьма худую роль: решение может оказаться либо ошибочным, либо малоэффективным. Решение – воля, решение – документ тем и отличается от решения – дела, решения – деятельности, что ему предстоит пройти испытание практикой, жизнью, тогда как второй тип решения

есть непосредственная практическая деятельность или процесс погружения и осуществления идеи.

Любое политическое или управленческое решение, в конечном счете, затрагивает интересы людей. Те, кто готовит, и кто принимает эти решения, обязательно должен иметь об этом достаточную информацию. Притом, речь идет не только о каких-то стратегических данных, но и об информации прогностического характера, информации, пропущенной через фильтр критической рефлексии. Но, проходя через фильтр оценивающего индивидуального сознания субъекта принятия решения, информация или какая-то часть информации, при определенном расположении духа может вызвать реакцию, никак не соответствующую целям, определенным еще задолго до принятия решения. При низкой культуре и неразвитости чувства ответственности сохраняется возможность принятия таких решений, которые впоследствии могут оказаться малоэффективными или даже вредными. Поэтому в принятии любого решения, касающихся тех или иных структур и состояний социальной системы, чувства, эмоции, симпатии и антипатии должны быть полностью исключены. И это возможно при наличии высокой культуры (общей и политической), чувства ответственности за принимаемое решение, профессионализма и компетентности, наконец, элементарной человеческой порядочности. И здесь нелишне подчеркнуть чрезвычайную важность нравственной культуры человека. Явно или неявно, подспудно или в силу практической осознанности в принятии управленческих или политических решений должна занимать свое достойное место нравственная культура.

Говоря о необходимости все более широкого применения в управлении современных естественнонаучных и технических средств, в частности математических методов, следует предостеречь против их абсолютизации, против стремления лишь одними этими средствами решать весь комплекс проблем принятия решений и управления. Надо помнить, что естествознание и техника – лишь вспомогательные средства, облегчающие человеку решение управленческих задач, что они должны применяться в органическом единстве с качественным, социологическим анализом общественных систем, на основе строгого учета закономерностей и тенденций – негативных и позитивных – функционирования и развития общества.

Еще одним важным и методологическим, и методическим вопросом социального управления является вопрос о социальной информации.

Как уже подчеркивалось, управление и информация неразрывно связаны. Особенно велико значение информации в управлении обществом, социальными процессами. «Как общество в целом, так и любая подсистема в его рамках исключительно сложны и многообразны по количеству и качеству образующих их компонентов, для которых характерны столь же многообразные взаимодействия, взаимосвязи, по своему месту в общественной системе, по выполняемым функциям, по характеру взаимодействия с исключительно большим количеством различных внешних факторов. Не обладая сведениями (информацией) о состоянии самой системы в каждый данный момент времени, а также внешней среды, с которой система взаимодействует, невозможно эффективно управлять системой, обеспечить ее рациональное функционирование и успешное развитие, достижение целей, которые поставлены перед системой.

Отсутствие надежной информации – источник субъективизма, волевых необоснованных решений и действий, несовместимых с научным управлением. Естественно, что сбор и переработка информации, ее эффективное использование являются необходимой, существенной чертой управления, пронизывающей все его функции, все уровни» (Павлов 1973:310-311).

Информация, используемая в управлении обществом, социальна по своей природе, она – социальная информация, поскольку формирующий и использующий ее человек, главный объект и субъект управления, является существом общественным, социальным в своей сущности, обязательно принадлежащим к тому или иному обществу, классу, нации, социальному коллективу. «Социальная информация несет в себе глубокий след классовых, национальных и иных отношений, отпечаток потребностей, интересов, психических черт социального коллектива, отношения в котором информация отражает и который пользуется информацией. В этом специфика социальной информации. В этом – водораздел, отделяющий социальную информацию от всех других типов информации» (Павлов 1973:311). И еще: информацию мы называем социальной на том основании, что она выражает и специфическим образом отражает отношения людей, их взаимодействия, потребности и интересы.

Социальная информация является высшим, наиболее сложным и многообразным типом информации. Она используется в обществе – самой высокой форме движения материи. При ее помощи люди общаются между собой, обмениваются мыслями. Люди

используют ее для целесообразного воздействия на общество, иначе говоря, в управлении обществом, которое является высшим типом управления.

Использование социальной информации связано с высшим типом целесообразности – осознанной целесообразностью, присущей только человеку, мыслящему целенаправленно, осознанно действующему существу. Ни один тип информации не подвергается столь глубокой всесторонней переработке, не используется в столь многообразной форме, как социальная информация. Содержанием социальной информации является логическое мышление – самый высокий тип отражения действительности.

Всякая информация имеет свой источник. Первоисточник социальной информации – общество, различные сферы и стороны общественной жизни. Однако это не значит, что человек, социальный коллектив получают непосредственно от общества всю социальную информацию, которой он располагает. Несомненно, часть ее – результат общественного опыта, познавательного и практического, собственного непосредственного общения с людьми, социальными коллективами, соприкосновения с различными сторонами общественной жизни. Другую же часть, по объему гораздо большую и более глубокую по содержанию, субъект получает через систему обучения, воспитания, массовых средств информации и пропаганды.

Производство и воспроизводство социальной информации осуществляется двумя основными путями: а) путем непосредственного отражения познающим или осуществляющим управленческую деятельность субъектом, человеком, коллективом, общественной действительности; б) опосредованно – через определенные источники, в которых сконцентрированы результаты отражения все той же общественной действительности, но полученные другими субъектами, и нередко при решении иных задач.

«Социальная информация, используемая в управлении, весьма разнообразна. В зависимости от основания, взятого для классификации, имеются различные виды информации.

Если за основу классификации информации берется отражаемый объект, сфера общественной жизни, данные о которой содержатся в информации, то различают экономическую, социальную (в узком смысле слова), политическую, научно-техническую, идеологическую и др. информацию» (Павлов 1973:312).

Социальную информацию классифицируют по разным основаниям и признакам: а) в зависимости от субъекта (источника) информации различают официальную и неофициальную, надежную и маловероятную информацию; б) в зависимости от того, какую функцию управления она обслуживает. Такова исходная информация, необходимая для выработки и принятия решений; организационная информация; регулирующая информация; информация учетно-контрольная.

Информация выражается в различных материальных формах, циркулирует по различным каналам. Отсюда такие виды информации, как устная и письменная, радио- и телеинформация, газетная и другая печатная информация, информация, воплощенная в художественных произведениях, и т.д.

В зависимости от направленности информационных потоков информация выступает, как прямая, директная (от субъекта к объекту управления), и обратная, осведомительная (от объекта к субъекту).

И, наконец, различают внутреннюю (о данной системе) и внешнюю (об окружающей систему среде) информацию. Здесь основой для различения являются границы циркуляции информации.

Принятие управленческих и политических решений, равно как практика социального управления, не может и не должно базироваться на принципах и нормах царства обыденности. «Без привнесения из повседневности ценностей политика не является совместным типом проведения гуманитарных целей, процессом «культурной субъективности» (Г.Гегель), формой решения и перерешения судеб мира в сознании локальной и глобальной ответственности» (Журавлев, 1973:116).

Ценности повседневности, привносимые в практику управления и принятия управленческих и политических решений, есть ни что иное, как культура. С этой точки зрения, значительный интерес представляют выводы известного немецкого философа Эрхарда Йона: «1. Культура – не простая арифметическая сумма, а комплекс вещей, явлений, человеческого опыта и т.д. 2. Она является не готовым комплексом достижений искусства, науки, техники и т.д., а комплексом процессов. Последнее включает в себя создание и применение культурных благ. 3. Эти процессы представляют собой явления культуры совершенно определенной связи. В другой связи они могут быть элементами других общественных явлений» (Ион 1969:86-87).

Здесь содержится чрезвычайно интересная мысль – процесс, о котором речь шла выше, мыслится немецким философом, как часть «совершающей переворот практики» людей, охватывает изменение обстоятельств, преобразование природы, общества и общественных отношений, влияет на содержание человеческой деятельности и поведение людей. Стало быть, как на этапе принятия управленческих и политических решений, так и в период реализации этих решений, т.е. осуществления управленческих целей и управленческой деятельности, надо широко, основательно и умно пользоваться культурой, особенно человеческим опытом – опытом прошлых поколений и современников, осуществляющих свою деятельность в иных условиях.

Возвращаясь к вопросу о роли культуры – общей и политической – в подготовке и принятии решений, попытаемся внести ясность в то, из каких компонентов состоит этот акт, и соответственно этому проанализировать направления взаимодействия культуры и человеческой деятельности, связанной с системой принятия управленческих и политических решений.

Вот один из вариантов теоретического воспроизведения этапов подготовки и принятия решения, который предлагает В. Орлов: «Подготовка решения состоит из нескольких этапов: а) составление и построение программы деятельности, плана принятия и реализации решения с учетом социальных и организационных факторов; б) выработка стратегии и тактики решения задачи; в) сбор, обработка и анализ социальной информации; г) построение модели-результата принимаемого решения, т.е. прогноза; д) выработка принципов оценки, нахождение критерия эффективности принимаемых на различных уровнях организационной деятельности решений» (Орлов 2013:45).

Заключение.

Как известно, цель управления – воздействие на управляемую систему, ее поведение и реализацию своих функций. Сам опыт воздействия осуществляется посредством ряда факторов объективного и субъективного характера, прямо и опосредствованно. Но факторы эти (психологический фактор, культура, информация, частные и общие методы и др.) не применяются и не могут применяться в «чистом» виде, вне взаимодействия с другими факторами. Более того, и на стадии подготовки и принятия управленческих и политических решений, и на уровне осуществления управленческой деятельности непосредственно использование того или иного фактора

(опыта, культуры, знаний) не протекает в чистом, рафинированном виде. Так, использование таких феноменов, как культура и политическая культура, невозможно в отрыве от нравственности или нравственной культуры. В вопросах управления политическая культура, оплодотворенная высокими принципами нравственности, нравственной культуры, выполняет важную гуманистическую и воспитательную роль, препятствует принятию несправедливых, противоречивых принципам высокой морали и нравственности, управленческих или политических решений. Ведь в практике, на разных уровнях подготовки и принятия управленческих решений люди и структуры, включенные в этот процесс, как правило, и в основном, руководствуются законами, инструкциями и «положениями», нисколько не заботясь о нравственном обеспечении этих решений, об их нравственной нагрузке. Принимая то или иное решение, обязывающее управляемые системы или структуры делать то-то и то-то, вести себя не так, а иначе, крайне важно и полезно, с точки зрения предупреждения возникновения определенного рода недовольства, противоречий, трений. Нравственная культура в соединении с политической и управленческой культурой, является важнейшим фактором подготовки и принятия управленческих и политических решений, не только научно обоснованных, но и нравственно и культурно содержательных

Каунакча

Афанасьев В.Г. (1981). Общество: системность, познание и управление. Москва

Журавлев Г.Т. (1973). Социальная информация и управление идеологическим процессом. Москва: «Мысль»

Ион Э. (1969). Проблемы культуры и культурной деятельности. Москва

Орлов В. (2013). Некоторые методологические вопросы управления научными и промышленными организациями. – «Социальные проблемы индустриального труда». Москва

Павлов Т. (1973). «Теория отражения и обществознания». София: «Наука и искусство»

Толстых В. (1968). Воспитание чувств. В кн.: «Культура чувств» под общ. ред. Толстых В. Москва: «Искусство»

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz2024

Cilt/Volume:2024

Sayı/Issue:2

Muhafazakâr Gazeteciliğin Doğuşu ve Volkan Gazetesi Örneği

The Birth Of Conservative Journalism And Volkan Newspaper rExample

Tuba Özhazinedar*

Özet

Muhafazakârlık, Fransız İhtilali'nden sonra meydana gelen modernleşmeye karşı geliştirilen bir dirençtir. Geleneksel toplumlarda ziyadesiyle görülen bu direnç, kalıplaşmış toplumsal değerlerin korunması amacını taşır. Muhafazakâr sistem; değişen dünya koşullarına karşın toplumun mevcut değerlerini değişimine karşı koruyan, ülkelerin sahip oldukları değerleri deformasyona uğramadan çağa ayak uydurmayı gerekli gören, modernleşmeye karşı toplumsal ve kültürel değerlerin korunmasını savunan siyasi-politik bir sistemdir. Muhafazakâr sistem, modernite ile başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler karşısında toplumsal değerleri koruma amacını taşır. Böylece toplumsal kitle üzerinde bir reaksiyon oluşturmayı hedefler. Osmanlı Devleti'nde muhafazakâr düşünce sistemi Tanzimat'la başlamıştır. Eski düzenin sürmesi için inşa edilen yenileşme hareketleri ile muhafazakârlık şekillenmiş, belli siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalarla muhalif hizmetler yürütülmüştür. Makale, muhafazakârlığın doğuşunu, yayılışını, gelişimini ve Osmanlı toplumundaki etkilerini Volkan gazetesi üzerinden incelemiştir. Betimleyici araştırma tekniğinin kullanıldığı makalede Volkan gazetesinde yer alan haberlerden faydalanılmıştır. Elde edilen bulguya göre; Volkan gazetesinde yer alan haberlerin II. Meşrutiyet döneminde tartışma yarattığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, II. Meşrutiyet, Fikir Akımları, Muhalif, Volkan Gazetesi.

*Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr., tozhazinedar@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-6396-8946.

Atıf/Citation: Özhazinedar, T., (2024). Muhafazakâr Gazeteciliğin Doğuşu ve Volkan Gazetesi Örneği. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024(2), 297-337.

Geliş/Received: 26.05.2024

Kabul/Accepted: 02.07.2024.

Abstract

Conservatism is a resistance to the modernization that occurred after the French Revolution. This resistance, which is very common in traditional societies, aims to protect stereotyped social value. The conservative system is a political-political system that protects the existing values of the society against the changing world conditions, considers it necessary to keep up with the age without deforming the values of the countries, and defends the protection of social and cultural values against modernization. The conservative system aims to protect social values against the social, cultural and economic changes initiated by modernity. Conservatism was shaped by the renewal movements built to maintain the old order, and oppositional services were carried out with proposals and practices for the transformation of society in line with certain political project in the article, descriptive research technique was used and the news in Volkan newspaper was utilized. According to the findings, it was revealed that the news in the Volkan Newspaper created controversy during the Second Constitutional Monarchy period.

Keywords: Conservatism, Constitutional Monarchy II, Intellectual Movements, Opposition, Volkan Newspaper.

Giriş

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı basını da rahat bir nefes almıştır. Düşünce ve ifade hürriyetinin vermiş olduğu özgüvenle ülkede bir basın patlaması meydana gelmiştir. Her türlü düşünenin temsil edildiği gazete okuyucuyla buluşmuş ve oldukça yüksek tirajlar edilmiştir. Her gazete kendi kitlesini yaratarak siyasal propaganda sağlamıştır. Gazetelerin etkili propaganda gücü ile farklı bakış açılarına sahip kitleler oluşturulmuştur. II. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlük ortamından muhalif basın da faydalanmış, tereddüt etmeden hükümete yönelik eleştirilerde bulunmuştur (Topuz, 2003: 84). Muhalif olma özelliğinin yanı sıra muhafazakâr üslubuyla da bilenen Volkan gazetesi II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlamıştır. Derviş Vahdeti tarafından çıkarılan Volkan tam bir kitle gazetesi olmuştur. Muhafazakâr ve İslami kesim tarafından yakından takip edilen gazete, hiç çekinmeden duygu ve düşüncelerini yazmıştır. Kamuoyunun oldukça dikkatini çeken gazete sert muhalefetiyle adından sıkça bahsettirmiştir (Bağır, 2024: 152-153).

İttihat ve Terakki'nin perde arkasından hükümeti yönetmesine karşı çıkan Volkan, Meşrutiyetin tam manasıyla uygulanmasını istemiştir. Öz değerler yitirilmeden modernleşmeyi savunmuştur. Gazete sıklıkla İslami değerlerden, geleneklerden ve toplumsal hayattan bahsetmiştir. Toplumun aksayan yönlerinden bahsederken İttihat ve Terakki'nin uygulamalarından son derece rahatsız olan muhalifleri, öğrencileri, askerleri yanına çekmeyi başarmıştır. Volkan, muhafazakâr yapısı ve dini söylemeleri ile İttihat ve Terakki tarafından "irticacılıkla" itham edilmiş, 31 Mart Vakası'ndan sorumlu tutulmuştur (Tunaya, 1998, 49). Meşrutiyet'in tanındığı temel hak ve özgürlükleri sonuna kadar savunan Volkan, İTC'nin istibdadı aratmayan uygulamalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Meşruti değerlerle şeriat söylemlerinin aynı olduğunu iddia eden Volkan, kanunların Kur'an hükümlerine uygun olarak düzenlenmesini istemiştir (Özcan, 2001, 476)

Volkan, değindiği konularla yeni bir politik yapılanma meydana getirmiştir. Ortaya çıkan politik yapılanma ile bu yapılanmadan rahatsızlık duyan kesim toplumda kutuplaşma yaratmıştır. Volkan'ın modernleşme ile başlayan kültürel değişimin Osmanlı toplumunu dejenere edeceği söylemesi toplumsal gerginlikleri artırmış, modernleşme tarafları ile muhafazakârları karşı karşıya getirmiştir (Akşin, 1980, 100). Volkan fikir ve düşüncelerinden dolayı İttihat ve Terakki tarafından tehdit olarak görülmüştür. Yaptığı haberle hükümetin yakın markajında yer almış ve toplumu bölmekle suçlanmıştır. Dönemin en muhalif gazetelerinden olan Volkan, Türk basın tarihine damgasını vurmuştur (Koloğlu, 1992, 59).

1. Muhafazakâr Düşünce Sisteminin Doğuşu

Muhafazakâr düşünce sistemi Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelere tepki olarak doğmuştur. İhtilâlden sonra toplumda meydana gelen ani ve hızlı değişim ahlaki ve politik bir anarşiye neden olmuştur. Toplumsal değerler göz ardı edilerek meydana gelen değişimler veya köklü dönüşümler mevcut düzeni altüst ettiğinden tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden mevcut dengelerdeki değişim toplumdaki karşıtını yaratarak muhafazakârlık denilen eğilimi meydana getirmiştir (Beylur, 2022, 1207). Bu eğilime sahip olan muhafazakârlar, düzeni aksatacak yapıların, toplumsal hareketliliklerin, olayların meydana gelmemesi için devleti gerekli ve zorunlu olarak kabul etmişlerdir. Devletin bekası ve düzenin devamı esas alınarak korumacı bir anlayış ortaya çıkmış, bu anlayış muhafazakârlık geleneğini başlatmıştır (Duman, 2011, 34-35).

Muhafazakâr sistem toplumsal değişimin, toplumun çıkarlarıyla çatışmadan gerçekleştirilmesini gerekli görmüştür. Toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda ani ve hızla meydana gelen dönüşümlerin toplumsal yapının esaslarını derinden sarsacağından toplumda yaşanan dönüşümlerin bir boşluk meydana getirmeden yapılması esas alınmıştır (Burke, 2016, 26-28). Toplumsal değerler toplumsal yaşamın devamlılığını sağlamada gerekli görülmüş ve toplumu oluşturan geleneksel değerlerin toplumsal yapının işleyişinde önem arz etmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2014, 81). Bu sebeple aile, din, töre, ahlak, cemaat gibi kurumsal yapıların mevcudiyeti savunulmuş, toplumsal yapının oluşmasında, varlığını sürdürmesinde ve sosyal değişimde değerlerin yeri ve önemi sıklıkla belirtilmiştir. Toplumsal yapının oluşmasında yer alan değerlerin bireylere aitlik duygusu kazandırılacağına inanılmıştır (Burke, 2017, 203).

Muhafazakârlar toplumu meydana getiren anelerin, kalıplaşmış sistemlerin, değerlerin, kurumların, toplumu oluşturan kuralların çağın gereklerine uygun bir şekilde korunmasını ya da topluma uygun hale getirilmesini istemişlerdir. Toplumsal düzeni sarsan değişimler meydana geldiğinde kaosun oluşabileceğinden korkmuşlardır (Bilgin, 1994, 20). Böylece toplumu oluşturan temel değerler çağın gereklilikleri ile entegre edilerek sosyal ve siyasal yapının çözülmesini engellemişlerdir. Toplumda bir çözülme meydana gelmemesi için muhafazakâr düşünce sistemi dini değerle bir dayanışma içerisine girmiştir (Aydın, 2002, 65).

1.1. Muhafazakâr Düşünce Sistemi ve Din

Dini muhafazakârlık, dinlerin belirlemiş olduğu kaidelerin toplumsal hayata uygulanmasını, toplumun bu kaideler üzerine yeniden kurulmasını gerekli gören siyasi bir ideolojidir. Dini-muhafazakâr düşünce için dinin öğretileri oldukça önemlidir. Çünkü dini

değerler toplumsal değerlerin bir taşıyıcısı aynı zamanda toplumsal bağlarla ve kültürel değerlerle geleneksel yapıların korunmasında bir köprüdür (Çaha, 2006, 23). Dini muhafazakâr yapıyı savunanlar toplumun dinin emirleri doğrultusunda ortaya konulan siyasal ve sosyal düzenlemelere, emirlere, yasaklara, kanunlara uyulması gerektiğine inanmışlardır. Onlara göre dini öğretiler hem bireylerin maneviyatını kuvvetlendirir hem de toplumsal düzenin sürdürülmesini sağlar. Bundan dolayı muhafazakârlar, dinin toplumsal hayat için taşıdığı önemi sıklıkla vurgulamış, dinin toplum için olmazsa olmaz olduğunu ifade etmişlerdir (Bora, 1998, 8).

Bu bağlamda pek çok toplumsal işlevi bulunan dinin, en önemli toplumsal işlevlerinden birisi de yaptırım gücüne sahip olmasıdır. Dinin yaptırım gücüyle mevcut sosyal yapının işleyiş biçimi ani ve hızla gelen değişim ve dönüşümlere karşı korunur. Böylece toplumun kurulu düzeni devam etmiş olur. Dinin tüm toplum üzerindeki etkisiyle toplumsal-kültürel değerlerin korunması kolaylaşmış olur. Bu vesileyle din mevcut kazanımlarıyla toplumsal değerlerin korunmasında önemli bir rol üstlenir (Erdoğan, 2006, 6). Dini ve muhafazakâr söylemler toplumsal düzenin devamında insanların davranışlarına yön vererek toplumsal çıkarların korunmasında birliktelik sağlarlar. Bireyler toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve inançsal değerler etrafında bir araya getirilir. Düzenin ve statükonun korunmasında görev alarak sürdürülmesini sağlarlar. (Çiğdem, 1997, 40).

1.1.1. Dinin Muhafazakârlık Üzerine Etkisi

Din, toplumun şekillenmesinde, toplumsal yapıların, kurumların, kuruluşların meydana gelmesinde ve tasarlanmasında önemli rol oynamıştır. Muhafazakâr düşünce sisteminde din, toplumu şekillendiren, bireylerin toplum içerisindeki davranışlarına yön veren, davranışlarını kontrol altına alan ve önemli ölçüde belirleyen bir faktör olmuştur (Kotan, 2002, 80-81). Dini değerlerle yönetilen ülkelerde toplumsal yapı manevi değerlerle yönetilmektedir. Dolayısıyla geleneksel toplumda dinin en temel toplumsal işlevlerinden biri de geleneği korumaktır. Gelenekler, toplumsal kurallar ve normlar aracılığıyla korunur, böylece muhafazakârlığın temel işlevi sağlanmış olur (Sesli, 2021, 213-214).

Mevcut yapıyı koruma refleksinden dolayı dinin en temel toplumsal işlevlerinden birisi de toplumu oluşturan yapıların dine uygun olup olmadığının denetlenmesidir. Aslında muhafazakârlar geleneksel din ve dünya görüşüne sahip olmakla birlikte yenileşmeye ve değişime karşı değildir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişmelerin dinsel açıdan meşruluğunu talep ederler, zira değişim dinde meşru ise kabul görme olasılığı yüksektir. Bu sebeple muhafazakârlar dinin kutsallığından yararlanarak, dini bir aracı durumuna

getirmişlerdir. Radikal ve hızlı meydana gelen değişim ve dönüşümler kaosa neden olacağı için dinin gücünden faydalanmışlardır (Yücekök, 1987, 159).

Muhafazakâr sistemin hâkim olduğu bölgelerde toplumsal bağın sağlanması için çoğu zaman dinde kutsallığı olmayan herhangi bir olguya atıf yapılmış ve olgular önemli hale getirilmiştir. Örgütsel yapı, norm, değer ve fikirlerin farklılaştığı süreçlerde bu uygulama devreye sokulmuştur. Böylece dini değerler toplumsal dokuya uydurularak yeniden anlamlandırılmıştır. (Haralambos, 2011, 133). Toplumun inancı üzerinden kurulan güçlü bağ ile toplumsal düzenin devamlılığı sağlanmıştır. Bunun için statüko toplumu oluşturan bireyleri bütün farklılıklarına rağmen bir araya getirmiş, onlar arasında ortak çıkar birliği sağlamış ve yeri geldiğinde dini değerleri tüm alternatiflikleriyle kullanarak bireyleri bir arada tutmuştur (Genç, Coşkun, 2015, 32).

2. Osmanlı Muhafazakârlığı

Muhafazakâr düşünce sistemi Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile başlamıştır. Tanzimat ile birlikte Osmanlı toplum yapısında geleneksel değerler ile dinin ağırlıklı olduğu hukuki yapı dönüştürülmeye çalışılmıştır. Meydana gelen medeniyetçilik kavramı karşısında Osmanlı devlet hayatına, Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri girmiştir. Aslında muhafazakâr olarak adlandırılan kesim devletin kurum ve kuruluşlarındaki değişime karşı olmamakla beraber toplumsal, dinî ve kültürel değerlerin korunması gerektiğine inanmışlardır. Batı'nın ilmî, fennî ve demokratik gelişmişliği kabul edilmiş, hatta devletin kurtuluşunun batıdaki gelişmelerin tatbiki ile sağlanabileceği söylenmiştir (Hanioğlu, 1992, 150).

Devlet, Batı'da meydana gelen gelişmelere karşı mevcudiyet sağlayabilmek, değişime ayak uydurabilmek ve varlığını sürdürebilmek için politikalar geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu yüzden batılılaşma politikası, ülkede sistemli hale getirilmiştir. Batı'da meydana gelen teknik üstünlüklerin yanı sıra, siyasî ve sosyal gelişmeler devlet yönetiminde kademeli olarak uygulanmıştır (Berkes, 1996, 19). Uygulamalar esnasında muhafazakâr kesim toplumun batılılaşmasına karşı çıkmıştır. Batı ahlakının devleti çökerteceğine inanmışlardır. Öte yandan uygulamaların zorunlu hâle gelmesiyle toplumsal kabulde sorunlar meydana gelmiştir. Toplumsal doku geleneksel değerlere, kurumlara ve yapılara bağlı kalmaya devam etmiş, yeniliklere kuşkucu yaklaşmıştır (Özipek, 2000, 71).

Böylece toplum, batılılaşma sürecinde geleneksel değerlere sıkıca sarılmış, batılılaşma çabaları, sürekli olarak din ve gelenek etkisinde kalmıştır. Ortaya konulan politikalar, yenilikler, geliştirilen fikirler toplumsal dirençle karşılaşmıştır. Modernleşmeyi destekleyenler tarafından, bilimin ürettiği, yeni düşünceler, yapılar, olaylar, olgular kabul görmüş, bu durumda toplumda kutuplaşma meydana gelmiştir. Toplumda meydana gelen ikilik yeni

toplumsal olaylar üretmiş ve toplumda önemli bir muhafazakâr muhalif kitleyi ortaya çıkarmıştır (Özsoy, 2020, 253). Ortaya çıkan muhafazakâr muhalif kitle siyasal, sosyal, ekonomik ve kamusal alalardaki düzenlemelerde ön planda yer almış ve toplum üzerinde kalıcı etkilere sahip kolektif davranışlar göstermiştir. Bir grup, tekniğe dayalı yenilikleri, değişimi desteklerken diğer bir grup da toplumsal dönüşümlerde hayli direnç göstermiştir. Değişime karşı ortaya çıkan muhafazakâr muhaliflerin yaygınlığı hem düşünsel alanda hem de siyasal alanda sorunlara neden olmuştur (Ulu, 2022, 238).

2.1. Osmanlı'da Muhafazakâr Muhalefetin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti'nde muhalefetin ortaya çıkması devlet tarihinde oldukça eskidir. Osmanlı devletinde siyasî muhalefete dair ilk hareket Fatih Sultan Mehmet dönemi ile başlamıştır. Fatih ve Çandarlı arasında nüfuz ve itibar üzerinden gerçekleştirilen muhalif gruplaşma yeniçerilerin devreye girmesiyle sona ermiştir. Fatih'in yeniçerilerin itimadını kazanmasıyla sona erdirilen çatışmada askerin muhalefetinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Sarıcaoğlu, 2000, 905). Yeniçerilerin ayaklanmalarıyla askeri-siyasi muhalefete dönüşen ayaklanmalar yeniçerilerin lav edilmesiyle sona ermiştir. Böylece askerin muhalefeti ortadan kaldırılmış, muhalefet, devlet adamlarının, arasında yaşanan siyasi erke dönüşmüştür. (Yılmaz, Telli, 2021, 1403-1404). Devletin modernleşmesiyle meydana gelen protestolarda ulemanın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Modernleşme süreci ile birlikte dinin kurumlara etkisi zayıflamaya başlamış, böylece ulemalar nüfuz kaybına uğramıştır. Devletin modernleşmesiyle muhalif kitle de değişmiş, sivil-aydın ve bürokrat gruplar ortaya çıkmıştır (Kara, 2019, 2).

Sivil-aydın ve bürokrat grupları siyasi muhalefeti bir süre sonra siyasi otoriteyi sınırlandırmıştır. Genç Osmanlılar hareketi ile başlayan siyasi muhalefet Jön Türk ile güçlenmiş ve örgütlü bir yapı haline gelmiştir. Jön Türklerin örgütlenmesi; büyümesini ve teşkilatlanmasını sağlamıştır. Meydana gelen teşkilatlanma siyasî bir hareket doğurarak İttihat ve Terakki Cemiyetini oluşturmuştur. Böylece siyasal muhalefet güçlü bir örgütlü yapıyla gerçekleştirilmiştir (Kotan, 2022, 21).

Siyasi muhalefetin kurumsallaşma süreci Tanzimat'ın ilanı ile başlamıştır. Tanzimat ile başlayan siyasal muhalefet, Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısının batılılaşmasıyla birlikte gelişme göstermiştir. Siyasal muhalefetin mevcudiyet kazanmasıyla kamusal alanda değişim ve dönüşüm başlamıştır. Devletin alışlagelmiş düzeninde meydana gelen değişim tarafları karşı karşıya getirmiştir. Değişim tarafları ile muhafazakârlar arasında ortaya çıkan çatışma Osmanlı siyasal hayatında bir dönüm noktası meydana getirmiştir (Armaoğlu, 1997, 258). Islahat Fermanı ile temel hak ve hürriyetlerin kapsamı genişletilmiş, bu durum Müslim-

Gayrimüslim çatışmasını doğurmuştur. Tanzimat'tan daha büyük bir muhalif kitle ortaya çıkmıştır. Osmanlı tarihinde entelektüel, siyasal ve örgütlü muhalif kitle hareketi başlamıştır. Bu da siyasal kültürün oluşması açısından önemli bir dönüm noktası meydana getirmiştir (Gülsoy, 1999, 187).

I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasal ve hukuk tarihimizin ilk Anayasası olan Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir. Siyasal erk; monark ve bürokrasi arasında paylaştırılmıştır. Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerle muhalif kesim siyasal mücadelede daha etkin bir rol almıştır. Muhalefetin artan sesi karşısında bir fırsat kollayan II. Abdülhamit 1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bahane ederek Meclisi feshetmiş ve 1876 Anayasasını askıya almıştır (Gören, 1999, 24). Buna rağmen kendisine karşı oluşan muhalefeti engelleyememiştir. Savaşın getirmiş olduğu ekonomik ve sosyolojik buhran halkta derin bir memnuniyetsizlik yaratmış, imparatorluk içerisinde siyasal muhalefetin artmasını sağlamış ve Abdülhamit karşıtlığını genişletmiştir. Yurtdışına kaçan aydınlar da basın yoluyla Abdülhamit'e muhalefet ederek hükümet aleyhinde örgütlenmişlerdir (Eraslan, Olgun, 2006, 30).

Jön Türk hareketinin meşakkatli mücadelesi sonucunda II. Meşrutiyet 1908'de yeniden ilan edilmiştir. Anayasada yapılan 1909 değişiklikleri ile Meclis daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Meclis, hükümetin faaliyetlerini denetleyebilmiş, hükümetin anayasaya aykırı uygulamaları karşısında kontrol ve denetim mekanizmalarını harekete geçirmiştir. II. Meşrutiyet dönemi ile siyasal partiler mevcudiyet kazanmış, böylece iktidar-muhalefet ilişkileri kurumsallaşmıştır. Kurumsallaşmayla birlikte parlamenter rejimin ve demokrasinin sağlıklı yürütülmesi gerçekleştirilmiştir (Gazel, 2007, 3).

II. Meşrutiyet dönemi aydınları Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlemek için çaba sarf etmişlerdir. Aydınlar devletin hangi sebeplerden dolayı geri kaldığını tahlil etmişlerdir. Ülkedeki her türlü düşünceye sahip aydınlar ülkede iç ve dış dinamiklerden kaynaklı sorunların çözülmesi karşısında köklü bir değişimin vazgeçilmez olduğunu kabul etmişlerdir. Bunun için toplumsal değişimin sağlanmasının gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Toplumun mevcut kaynaklarını ve yapısını göz önünde bulunduran aydınlar ekonominin sağlam temeller üzerine oturtulması gerektiğini, kapitülasyonların kaldırılmasını, halkın eğitim seviyesini yükseltilmesini, köylünün temel ihtiyaçlarının temin edilmesini gerekli görmüşlerdir (Tunaya, 2003, 160).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte fikir hürriyeti muazzam bir yaygınlık göstermiştir. Her fikriyattan gazete yayın hayatına başlamış ve kendi muhaliflerini ortaya çıkarmıştır. Ülkedeki sol, liberal, politik ve mizahi yayınların yanı sıra muhafazakâr-sağ, İslâmcı fikirlerin de ön planda olduğu yayınlar da mevcudiyet göstermiştir. Dinî kavram ve değerleri ön planda

tutan yayınlar muhafazakâr bir muhalefet grubunu oluşturmuştur (Acar, 2019, 418). Muhafazakârlar kimi zaman devletin aksayan yönlerini eleştirirken kimi zaman da diğer muhalif unsurların yanlarında yer almış, onları destekleyici türden yazılar kaleme almışlardır. Devlet yönetiminde dinin ve geleneğin hâkim olmasını savunan muhafazakâr muhalif kitle Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar etkisini sürdürmüştür (Çaylak, 2014, 38).

II. Meşrutiyet döneminde muhafazakâr-muhalif olarak basın ve yayın faaliyetlerini sürdüren çeşitli gazeteler yayınlanmıştır. Sırât-ı Müstakîm, Sebîlürreşâd, Beyânülhak, Livâü'l-İslâm, Hikmet, İttihâd-ı İslâm, Tasavvuf, İslâm Mecmuası, Volkan gibi gazete ve dergiler yayınlanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, 10).

3. Volkan Gazetesi

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte çok sayıda gazete ve dergi yayın yapma imkânı bulmuştur. II. Meşrutiyet'in sağlamış olduğu hürriyet ortamı ile Volkan gazetesi de yayın hayatına başlamıştır. Volkan gazetesi diğer muhalif gazetelerden farklı olarak İslami bir çizgide yayın takip etmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarını şiddetle eleştirmiştir. Gazete; temel hak ve hürriyetleri savunmuş, ülkenin tüm muhalif unsurlarına yönelik baskıcı uygulamalara karşı çıkmış, hükümetin anayasaya aykırı uygulamalarını, kanunların dine ve hürriyete aykırı yanlarını sıklıkla dile getirmiştir (Düzdağ, 1992, 8). Volkan gazetesi 28 Teşrinisani 1324 tarihinde [11 Aralık 1908] İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Gazete; dinî, siyasi ve edebi konularda yayın yapmış, yayın hayatı boyunca 110 sayı çıkarmıştır. Gazetenin başyazarı, sorumlu müdürü ve diğer yazarlara göre özel hak ve ayrıcalıklara sahip kişisi Derviş Vahdeti'dir. (Volkan gazetesi, 24 Mart 1325, 1).

Derviş Vahdeti Kıbrıs'ta dünyaya gelmiştir. Medresede Arapça ve fıkıh eğitimi almıştır. İngilizce öğrenmek için de misyoner bir okulda eğitim almış, eğitiminin ardından İngiliz Yüksek Komiserliği'nde memuriyete başlamıştır. Daha sonra İstanbul'a gelen Vahdeti Muhacirin Dairesi'nde çalışmıştır. Buradaki memuriyeti bir jurnal meselesi yüzünden kısa sürmüş, ardından Diyarbakır'a sürülmüştür. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle serbest bırakılan Vahdeti, İstanbul'a tekrar gelmiştir. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlük ortamından ziyadesiyle faydalanan Vahdeti siyasi fikirleri doğrultusunda basın ve yayın faaliyetlerine başlamıştır (Aysal, 2004, 19). Vahdeti, İslami inanç esaslarının aslına uygun bir şekilde yaşatılmasını savunmuştur. İslam inancının anayasaya ve Meşrutiyet'e aykırı olmadığını her fırsatta dile getirmiştir. Gazetede yer alan haberlerin büyük bir çoğunluğu imzalı olarak basılmıştır (Karaman, 2020, 1576).

Gazetenin diğer yazarları Cemal Hüsnü, Veliyüddin ve Mahmut Nedim Beylerdir. Gazetede yer alan haberler, yazılar ve makaleler halkı bilgilendirme ve eğitime amacı taşımış ve halkın anlayacağı bir dille yazılmıştır. Bu sebeple gazetenin dili Türkçedir; fakat Arapça,

Farsça ve söz sanatlarının da yer aldığı haberler de kaleme alınmıştır. Gazete döneminde iyi bir tiraj¹ elde etmiştir (Kurşun, Kahraman 1994: 199). Volkan, İstanbul ile sınırlı kalmamış başkent dışındaki yerleşim yerlerinde de talep görmüştür. Üsküp, Manastır, Kavala, İzmir’de de aboneleri ile buluşmuştur (Çetintaş, 2018, 321).

Dönemin en muhalif gazetelerinden birisi olan Volkan günlük olarak yayınlanan “insaniyete hâdim dinî siyasî bir Osmanlı” gazetesidir. Gazete, Meşrutiyet’e ait olan temel değerleri savunmuş, Meşrutiyet’in ve Kanun-i Esasi’nin tam manasıyla uygulanmasını talep etmiştir. (Kaan, 2019, 80). Gazetede siyasi, idari, askerî, sosyo-ekonomik konuların yanı sıra gündelik yaşam, toplumsal değer yargıları, dini değerler, dini hassasiyetlerle ilgili konular, telgraflar ve okuyucu mektupları da yer almıştır. Kanuni uygulamalarda Şeri’at-i Garra’nın temel esaslarının uygulanması talep edilmiş, uygulamaların dine ve hürriyete aykırı görülen yanları eleştirilmiştir (Sezer, 2017, 144).

Gazete, şeriata olan yaklaşımını her fırsatta belirtmiştir. İslami değerler gazetede sıklıkla yer almıştır. Subayların dini değerler ile ilgili söylemleri erlerin tepkilerine neden olmuş, erler konu ile ilgili Volkan gazetesine şikâyet mektupları göndermişlerdir (Düzdağ, 1993, 124). Erlerden gelen mektuplar üzerine gazete, subaylardan konuya gereken hassasiyeti göstermesini talep etmiştir. Gazetenin “siyasî, dinî, irticai” ifadeleri İttihatçıları kızdırmıştır. Volkan, halkın dinî duygularını istismar etmekle, “irticacı ve istibdatçı” olmakla suçlanmış ve hedef gösterilmiştir (Hanılçe, Ak, 2018, 12).

Vahdetî masonluk² ile ilgili yazıları sıkça kalem almış, mason localarının kapatılmasını talep edenlere karşı çıkmıştır. Masonluğun düşünce ve ifade hürriyeti olduğunu, bu localar kapatıldığında istibdat uygulamalarının yeniden ortaya çıkacağını iddia ederek masonlarla fikrî zeminde mücadele yapılmasını istemiştir (İttihat, Volkan Gazetesi, 21 Şubat 1909, 1-4). Çoğu zaman cezai nakdiye uğrayan Volkan’ın çıkarılması, dağıtılması ve satışı İttihatçılar tarafından engellenmiştir. 31 Mart’tan sonra gazetenin yazarları (muharrirleri), başyazarı (sermuharriri) ve gazeteye mektup yollayan okuyucuları tutuklanmıştır (Birinci, 1992, 25).

Volkan gazetesi, 70’ci sayısından itibaren İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti’nin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Cemiyet, 23 Mart 1325’te [5 Nisan 1909] İstanbul’da

¹ Gazete satışının önceleri 500-2000, daha sonra 3000-4000, fevkalâde günlerde ise 15.000-20.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. (Kaan, N. (2019) II. Meşrutiyet Dönemi: Volkan Gazetesi’nde Meşrutiyet Düşüncesi (1908- 1909), [Basılamamış Yüksek Lisans Tezi] Kırklareli Üniversitesi, .41.

² Masonluk bir din değildir, insaniyete hizmet için takip olunan bir meslekten ibarettir, İnsanlar için başka türlü selâmet olmadığı artık anlaşılmalı, her ferd-i cahilin bir dâhidedeki cevhere malik olduğunu bilmeli. Hatt-ı hareketini herkes tayin etmeli, artık vasilere ihtiyaçtan vareste bulunmalı. (Vahdeti, “İttihat” Volkan, 10 Şubat 1324,s1.)

kurulmuştur³ (Tebşir İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin Hakikati, Volkan gazetesi, 11 Mart 1909, 1). Cemiyetin kuruluşunda Feyzullah Efendizâde, Mehmed Sâdık Efendi, Mehmet Emin Hayretî, Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâeddin Efendi ve Bedüzzaman Said Nursi gibi isimler yer almıştır (Düzdağ, 1992, 8).

Açılışında Vahdeti'nin de yer aldığı İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Ayasofya Camiinde gerçekleştirilen dini bir törenle Osmanlı siyasi hayatına katılmıştır. Cemiyet ihtilalci bir örgüt gibi inşa edilmiştir. Söylemlerinde “dinci-ihtilalci” bir nitelik taşımıştır. Ümmetçi bir anlayışla faaliyet yürüten cemiyet kapılarını tüm unsurlara açmıştır. Cemiyet halkın dini duygularını yüceltme gayretinde olmuş, halkı bireysellikten çıkarıp halkta manevi ve kolektif bir bilinç oluşturmaya gayret etmiştir (Aysal, 2004, 74). Müslümanlar arası birlik ve beraberliği sağlamayı amaçlamıştır.⁴ Cemiyet, şeriatın ilkelerine bağlılığını bildirirken “irticacı” bir anlayışa hâkim olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal yaşamda “Şeriat-ı Garra-yı Muhammedi”yi korumayı amaçlamıştır⁵. Cemiyet açıklamalarının ardından çok sayıda taraftar toplamıştır (Özcan, 2001, 475).

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetine ve Volkan gazetesine bürokratların, ulemanın askeri sınıfın ve İslami çevrelerin ilgisi oldukça yoğun olmuştur. Cemiyet tarafından, istibdadın ve uygulamalarının memleketi getirdiği durum ve şartlardan İslam dininin mesul tutulması

³ “İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti” bu unvan-ı celil ile teşekkül etmiş olan Cemiyet-i Muhammedi-ye-i uzmanın merkez-i aslisidir. Medine-i Münevvere ve Der-Saadet ve Mısır'da olduğu gibi İslâm dünyasının dört bir yanında şubeleri vardır. Açılan şubelerinde İslam'ın esasları anlatılmıştır.

⁴ Volkan'ın birinci nüshasından tutup da en son nüshasına kadar okursanız, bütün mündericâtın hep İttihâd-ı İslâm, fikr-i ulviyyet-karînin'den, bir cümlesini bile tetkik etseniz ya insaniyete hizmet ya teâlî-i Osmaniyete himmetten ibaret olduğunu göreceksiniz. Mündericât: “İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti” (Volkan Gazetesi, 7 Mart 1909,s.1)

⁵ İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi

1) Cemiyetin reisi Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v.) dir.

2)Cemiyetin ismi “İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti”dir. 1327 sene-i hicriyesinde Dârülhilâfe'de teşekkül etmiştir.

3) Memâlik-i Osmaniyede kavânin-i hükûkiyede Mecelle-i Ah-kâm-i Adliye müştemil bulunduğu gibi kütüb-i fikhîyyeden bil-istinbât bir de ceza kanunu ve kavânin-i sâire-i muktaziye meydana getirerek ileride Meclis-i Mebusan'a arz etmek

4) Cemiyetin saha-i faaliyeti bütün memalik-i İslâmiye'yi ihtivâ eder.

5) İkinci maddede gösterilen makasid-ı vüsûl için cemiyetin vesâit-i icrâiyesi bervech-i âtidir:

a) İttihâd-ı Muhammedi ve Meclis-i Mebusan hakkında mevzû-i bahs olacak mesâil için bir mahall-i içtimada, şer'-i şerif daire-i münciyesinde cemiyete mensup ulemâ vemeşâyih ve siyasiyyun câni- binden hutbeler ve nutuklar iradiyle icra-yı müzâkere etmek;

b) Cemiyete mahsus mahall-i içtimada fuzalâ-yı mensübîn tarafından ulûm-i diniye, ahlâkiye, siyasiye, içtimaiye ve ahvâl-i câriyeye müteallik ders suretinde vaazlar vermek;

c) Cemiyetin fikir ve mesleğini tefhim ve tâimim için mevkut ve gayr-i mevkut resâil ve mürevvic-i efkârî olmak üzere Türkçe, Araçça, Farsça ve el- sine-i sâirece gazeteler ve ev- râk-ı mütenevvîa tab' ettirmek ve keza bu maksatla içtima-ı umumiler tertip eylemek;

d) Aynı maksatla taşralarda ve bilâd-i saire-i İslâmiye'de teşekkül eden şubelerle teati-i muhaberat ile oralarda bu kabil neşriyat meydana getirmek ve içtimalar tertip ettirmek;

e)Lüzum gördükçe bilâd-i İslâmiye-i hariciyeye vaizler göndermek.(İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi, Volkan Gazetesi, 3 Mart 1325, s.3)

oldukça sakıncalı bulunmuştur. Volkan gazetesi de dinî itikadın değil, siyasi merci ve makamın tüm olan bitenden mesul olduğunu⁶ söylemiştir (Politikamız Ne Kolaydır, Volkan gazetesi, 1 Şubat 1909, 3). Vahdeti'nin ve İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin beyanatları⁷ kimi dini çevreler⁸ tarafından desteklenmiş, kimi çevreler tarafından da şiddetle karşı çıkmıştır (Yenel, 2015, 68).

Cemiyetin açıklamaları halk, ilmiye sınıfı ve askeri çevreler tarafından olumlu karşılanırken İslâmcı çevrelerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Sırât-ı Müstakîm, Beyânülhak, Sebîlürreşâd gibi dini değerleri ön planda tutan gazeteler tarafından cemiyetin beyanatları sert bir dille eleştirilmiştir (Özcan, 2001, 476). Volkan gazetesi eleştirilere karşı şu cevabı vermiştir: “Şimdi bütün ihtilâl fırkalarına karşı vereceğimiz cevap; “Femenşâefelyü'min ve men şâefe'l-yek- für⁹” den ibarettir.” (Volkan gazetesi, 13 Şubat 1909,4). Cemiyetin ve Vahdeti'nin açıklamalarına en sert tepki İttihat ve Terakki Cemiyetinden gelmiştir (Akın, 2010, 222).

Volkan'ın, şeriat talebinin Meşrutiyet talebi demek olduğunu belirten açıklamalarından sonra İttihatçılar Volkan'ı “istibdat ve irtica” taraftarı olmakla suçlamıştır. Volkan'ın, din ve şeriat kavramlarını sürekli ön plana tutması, İslam ahlak ve terbiyesinin yaşatılmasını, din öğretiminin yaygınlaştırılmasını, kadınların sosyal hayatta daha az görünmesini talep etmesi tepkiyle karşılanmıştır. Gazete açıklamalarıyla, kaleme aldığı haberiyle kendisini oldukça zor durumda bırakmış ve hakkında isnat edilen suçlamalar karşısında çaresiz kalmıştır (Aysal, 2006, 17).

Volkan, İttihatçıların hükümet üzerindeki dolaylı denetimini, askerideki alaylı-mektepli çatışmalarının yaratacağı zararları, devlet kademelerindeki kadrolaşmaları sıklıkla yazarak halkı uyarmaya çalışmıştır. Meydana gelen kutuplaşmanın ülkeye çok büyük zararlar vereceğini kaleme almış, ülkedeki politik istikrarsızlığın huzursuzluk yarattığını söylemiştir. Hatta Vahdeti II. Abdülhamit'e Meşrutiyeti desteklemesi gerektiğini belirten mektuplar yazmış, kendilerine mektup gönderen erlere isyan etmemelerini tembihleyip onları sükûnete davet etmiştir (Sezer, 2017, 152).

⁶Sizin hepinizi, topunuzun hep İslâmları arayıp sormamak, Hıristiyanları okşamakla Avrupa'nın teveccüh atına mazhar olmaktır. İslâmları ezme, Hıristiyanları himaye etmek politikamız ne kolaydır!

⁷“İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti” ümmet-i Muhammedî selâmete çıkaracaktır. Şimdiki halde mesleğimiz, meşrutiyetimizi muhafaza etmek, her neye tevakkuf ederse, ona tevessülünden geri durmamak ve tedricen bütün anasır-ı İslâmiye-yi sancak-ı Muhammedî altına toplamaktır. Bu mukaddes hizmet, her mü'min üzerine vâcibe-i zimmettir.(13 Şubat 1909,s.4.)

⁸ Sırât-ı Müstakîm, Beyânülhak Gazetelerinde görev alan ve dönemin ulemaları

⁹ “Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin”

Bu ortamda İstanbul'da "irtica" yanlısı Kör Ali ve İsmail Hakkı ayaklanmaları ortaya çıkmıştır. Ayaklanmalar bastırıldığı halde ordu içerisinde alaylı-mektepli çatışması son bulmamış, askerlerin hoşnutsuzlukları ordu içinde çeşitli isyan hareketlerine yol açmıştır. Bu durum toplumda kutuplaşmalara ve tartışmalara yol açmıştır. Toplumun hızla kutuplaşması sonucunda Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi Bey öldürülmüş ve toplumsal şiddetin fitili ateşlenmiştir. Ülkede büyük bir kaosa neden olan olay sonrası iktidar ve muhalefet vekilleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Meydana gelen kaotik ortam ülkeyi dönülmez çıkmazlara sokmuş ve 31 Mart Vakası'nın zemini hazırlanmıştır (Acar & Gök, 2020, 367).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarına karşı İstanbul'da bir ayaklanma başlamıştır. Ayaklanma Rumeli'den İstanbul'a getirilerek Taşkışla'ya yerleştiren 4. Avcı Taburu başkanlığında gerçekleşmiştir. Tabur, 30 Mart'ı 31'e Mart'a bağlayan gece ayaklanmış ve kışladaki komutayı elline geçirmiştir. Olay kısa sürede diğer kışları da etkilemiş, "şariat isteriz, padişahım çok yaşa" sloganlarıyla başlayan eylemler bir anda tüm İstanbul'a yayılmıştır (Karal, 1988, 90). İsyancılar anayasanın kaldırılması talebi ile Meclis-i Mebusanı basmıştır. İsyanda bazı mebuslar öldürülmüş, kamu malları yağmalanmış ve olaylar kontrolden çıkmıştır (Ahmad, 1999, 61-62). Hükümetin isyanı bastırmada yetersiz kalması üzerinde Selanik'te bulunan Hareket Ordusu İstanbul'a gelmiştir. 13 gün süren isyanın ardından Hareket Ordusu Yıldız Saray'ına girerek kontrolü sağlamıştır (Ergül, 2019, 18).

Olayların bastırılmasından sonra İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş, isyana sebep olanlar tutuklanmıştır. Divan-ı Harb-i Örfiye'de gerçekleştirilen yargılamaların ardından 70 kişi idam edilmiş, 420 kişi müebbet hapse mahkûm edilmiş, yüzlerce kişi de süresiz sürgün edilmiştir (Çavdar, 2011, 74). 31 Mart Vakası cereyan ettiğinde olaylara karışan askerin elinde İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin açılış gününde dağıtılan bayraklar bulunmuş, bu olay Vahdeti'yi oldukça zor durumda bırakmıştır. Vahdeti, 7 Mayıs 1325 [20 Nisan 1909] tarihli 110. sayıyı çıkardıktan sonra İstanbul'dan kaçmış fakat kısa sürede yakalanmıştır. 31 Mart Ayaklanmasının müsebbibi olduğu gerekçesiyle tutuklanmış, 6 Temmuz 1325'te [19 Temmuz 1909] idam edilmiştir (Özcan, 2001, 476).

3.1. Volkan Gazetesinde Yer Alan Haberler

Volkan gazetesi, yayın hayatına "Volkan" adlı haber ile başlamıştır. Haberin içeriğinde gazetenin genel özelliklerinden bahsedilmiş ve Volkan'ın Osmanlı basınında çok önemli bir işlevi olacağı söylenmiştir. Haberde; "Volkan pek küçüktür lâkin fa'âldir. Fa'âl oldukça şâhika-i cibâl-i matbûâta kadar yükselecek, oradan lâvlar saçacaktır. İkdâm-ı insan

kadar metin, Sabâh-ı bahar kadar müşa'şa olacak, tanin-i rebâb kadar inleyecektir. Zaman zaman da gürültüler koparacaktır¹⁰,” denilmiştir (Volkan gazetesi, 28 Teşrinisani 1324, 1). Gazete, ayrıca hak taraftarı olduğunu, haktan ayrılmayacağını, vicdanına karşı hareket etmeyeceğini, maksadının insaniyete hizmet olduğunu ve bu yolda ölmenin canına minnet olduğunu da belirtmiştir (Volkan Gazetesi, 28 Teşrinisani 1324, 1).

Volkan, belirttiği gibi basın yayın tarihine damgasını vurmuştur. Dönemin en çok tartışılan gazetelerinden biri olmuştur. Gazete yaptığı yayınlar kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığı ile bilinen Tanin gazetesi ile sürdürdüğü sert polemiklerle de gündemden düşmemiştir. “Hileler, Hurdalar yahut Fırka-i Ahrâr'a Hücum” başlıklı haberde Tanin'in ülkedeki sol partilere olan söylemi eleştirilmiştir.

“Tanin, bu sevdâ-yı teferrütle teessüs eden ceride, yine bugün baş makalesinde firkalar, meseleler diye başlayarak Meclis-i Mebusan'da bir de Sosyalist fırkası bulunduğunu, fakat memleketin icâbât-ı tabiiyesi bizde henüz sosyalist mesleği tevliid edecek şekilde bulunmadığınızdan sosyalistlerimiz ancak Avrupa'nunkilere özenme kabilinden vücut bulmuştur. Cihetle Meclis-i Mebusan'da kendisini temsil ettiremeyeceğini beyan etmek suretiyle, her fırkaya her sâhib-i dehâya avucundaki karayı sürerek herkese bir yüz karası nişanesi bırakmağa çalıştığı gibi bu sefer de açıktan açığa AhrârFırkası'na İslâmiyet'te katiyen kabul edilemeyen sosyalist kelimesiyle hücum ediyor. Mesleğimiz insaniyete hizmetten ibaret olduğundan her kimin hukukuna tecavüz edildiğini görürsek men'e, tashihe, telife çalışacağız; Ümit ederiz ki: Fırka-i Ahrârda bu sosyalist tabir-i frengisini reddeylerler” (Volkan Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1324, s 1).

Osmanlı'da ordunun subay ihtiyacını karşılamak için batılı tarzda eğitim veren Harbiye Mektepleri açılmıştır. Seküler bir anlayışla eğitim veren okullarla birlikte yeni tarz bir eğitim anlayışı da doğmuştur. Mekteb-i Harbiye'de yetişen subaylar batılı dünya görüşünü benimseyen yeni bir subay sınıfı meydana getirmiştir. Bu durum erlikten subaylığa terfi eden alaylı subaylar ile çatışma meydana getirmiştir. Meydana gelen çatışma mevcut düzen ile modernleşmeyi savunanların kavgasına dönüşmüş, orduda mektepli-alaylı çatışmasını doğurmuştur (Kazıcı, 1989, 350). Orduda meydana gelen mektepli-alaylı çatışması mevcut

¹⁰Volkan boyutu itibariyle pek küçüktür fakat gayretlidir. Oldukça çalışkan olan Volkan basının en zirvesine çıkacak ve adı gibi volkanlar saçacaktır. Sebatsız bir insan kadar metin, bahar sabahı gibi görkemli olacak, reban sesi gibi (çalğı) inleyecektir. Zaman zaman da gürültüler koparacaktır.

düzene karşı protesto olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Modernleşmeyi savunan mektepli kesim ile gelenekçiliği savunan alaylı kesim arasında yaşanan olaylar sadece iki subay sınıfı arasındaki bir çekişme olmayıp ordunun siyasallaşmasından kaynaklanmıştır (Zeyrek, 2014, 51).

Volkan gazetesi, alaylı-mektepli çatışmalarının ülkeye büyük bir zarar verdiğinden bahsetmiştir. Aslında her iki askerin amacının da ülkeye hizmet etmek olduğunu söyleyerek meydana gelen bu ikiliğin beyhude olduğunu “Alaylı-Mektepli Zabitanla Askerler” başlıklı haberinde anlatmıştır. Haberde;

“Gelelim alaylı zâbitan ile mekteplilere, alaylı bir zabıt, neferlikten yetişiyorsa, mektepli bir zabıt de mekteb-i ibtidaîde, rüşdiye-i askeriyyede, idâdide, Harbiye’de senelerle dirsek çürüttükten sonra bir mülâzım-ı sâni olup orduya dâhil oluyor. Birisi alaydan, on beş sene meşâkk-ı askeriyyeninenvaini göre göre yetiştiği gibi, diğeri de on beş sene mekâtibin bin tülû mezâhimini çeke çeke bir mülâzım-ı sâni olabiliyor. Aynı zamanda, ikisi dehatt-ı harbe dâhil olsa millet her ikisinden de istifade edebiliyor,” denilmiştir (Volkan gazetesi, 23 Mart 1909, 1).

Vahdeti, “Asker Kardeşlerimizden Selâmet-i Vatan Namına Rica” başlıklı haberiyle alaylı-mektepli subayların birbirleriyle uzlaşmacı bir tutum içine girmelerini istemiş, askerleri sükûnete ve amirlerine itaat etmeye çağırmıştır. Vahdeti, “Alaylı zâbitanhazerâtından da rica olunur ki, mektepli kardeşlerinizi sertâc-i iftihar biliniz! Ben, pek çok mektepli efendilerle görüşüm. Öyle, senelerce mekteplerde, emek sarf etmiş gençlerimizi asker nazarından düşürenleriniz varsa, o gibiler, büyük bir cinayet işlemiş olurlar,” demiştir. (Volkan gazetesi, 18 Nisan 1909, 1.)

İttihat ve Terakki Cemiyeti hürriyet perdesi arkasında sığınarak ülkede bir istibdat idaresi kurmak istemiştir. Birçok subayın siyasî faaliyetlerde bulunma talebi ordudaki disiplin hiyerarşisini derinden sarsmıştır. Ordunun siyasetle uğraşması İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı muhalefetin ses yükseltmesine sebep olmuştur (Türkmen, 2000, 577). “Aynen Varaka” başlıklı bir okuyucu mektubunda hem İttihat ve Terakki’nin askeriyeye müdahalesi hem de askeriye’nin politika ile uğraşması kabul edilemez bulunmuştur. Mektupta; “Cemiyet katiyyen bir idare-i askeriye altında bulunamaz. Cemiyetin takip edeceği program ve maksadı cemiyet-i askeriye tamamıyla takip edemez. Zabitan politika işiyle meşgul olamaz”, denilmiştir. (Volkan gazetesi, 5 Kânunuevvel 1324, 2).

Mektepli-alaylı çatışmalarından dolayı, genç subayların rütbesiz askerlere kötü muamele etmeleri sıklıkla Volkan gazetesinde yer almıştır. Alaylı subaylar da kendilerine en yakın muhalif unsur olan Volkan gazetesi etrafında birleşmişlerdir. Tasfiye edilen subayların haklarında isnat edilen suçlamalar Volkan gazetesinde yer verilmiştir. Bu subaylardan bazıları Volkan gazetesine kendilerine yönetilen suçlamalarla ilgili mektup göndermiştir. Aşağıdaki metinde askerlerin yaşadığı sorunu anlatan bir mektuba yer verilmiştir:

Efendim!

“Yüz altı numaralı ve fi 3 Nisan 325 tarihli Serbesti gazetesinde birinci nişancı taburundan mugâyir-i hakikat olarak dört imza ile aleyhime yazılmış bir makale okudum. Askerlik ancak şeriat-i Muhammediyyeyetemessükle olacağına kalben emin bulunduğumdan her an o ciheti rehber-i harekât ittihaz ederek o yolda sarf-ı mesâiden geri durmamakta olduğumu her an ispata hazırım. Bundan maada ne İttihad ve Terakki Cemiyetine ne de bu gibi fırkalara mensup bulunmadığım cihetle tabur askerini de bu cemiyetlerden birinin maksadına âlet eylemek sevdasına katiyen düşmedim. (Hamdi,” Birinci Nişancı Taburu Binbaşılığından müstafi,” (Volkan gazetesi, 19 Nisan 1909, 3).

Volkan gazetesi okuyucu mektuplarına da sıklıkla yer vermiştir. Gönderilen mektuplar; ülkenin sosyo-ekonomik sorunları, Tanin gazetesinin söylemleri ve bunlara yönelik eleştiriler, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetime olan müdahalesi ve “irtica” meseleleri hakkında olmuştur. “Varaka-i Mühimme” başlıklı okuyucu mektubunda istibdadın askeri birliklerle yıkıldığını ama Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Bey’in istibdadı yeniden canlandığı söylenmiştir. Mektupta; Muhterem, cesur askerlerimiz Allah’ın izniyle istibdadı yıktılar. Vâ esefâ ki: Şimdi de Hüseyin Cahit Beyler başımıza ahrar kesildiler. Bizim zavallı milletimiz de Hüseyin Cahit Beylere rey vermekten imtina edemediler, denilmiştir. (Volkan gazetesi, 3 Kânunuevvel 1324, 3).

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra devlet kadrolarında yoğun bir tasfiye başlamıştır. Alaylı subaylar tensikat yoluyla tasfiye edilmiştir. Subayların tasfiyesi II. Meşrutiyet döneminde yaşanan en önemli sorunlardan birisine neden olmuştur. Alaylı subaylar “irticacılıkla” suçlanmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mevcut politikalarından zarar görmüş ve dışlanmışlardır. Kısa sürede alaylı subaylar İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı güçlü bir muhalefet meydana getirmişlerdir. Tasfiye edilen alaylı subaylardan bazıları

ordudan atılmış, bazıları sürülmüş, bazıları tutuklanmış, bazıları işsiz bırakılmış, bazılarının da maaşlarına el konulmuştur (Tepedelenoğlu, 1967, 107).

Eski yönetimden kalan memurların tensikat kanunu gözetilerek devlet memurluğundan çıkartılmaları siyasal ve toplumsal çatışmalara neden olmuş ve yönetimini zora sokan olaylar meydana gelmiştir. Uygulama çok sayıda mağduriyet meydana getirince tensikatla ilgili bir yasal düzenleme yapılmıştır. (Tural, 2006, 6). Yasal düzenlemeye göre; memur, asker ve ilmiye mensuplarına maaş bağlanmıştır. Emekli ve maluliyet aylıkları, memur ve ilmiye mensupları için Mülkiye Tekaüt Sandığına, askerler için Askeri Tekaüt Sandığına yatırılmış; fakat ödemeler devlete oldukça külfetli olduğundan düzenli ödeme yapılamamıştır (Manav, 2017, 244).

“Tekâüt-i Askerî Sandığı Nezaretî’ne Açık Mektup” başlıklı haberde gazete askerinin maaş ödemelerinin aksatılmaması konusunda ilgili daireye ricada bulunmuştur. Gazete, “Bizim gibi evlâd ü iyâlî için gece gündüz gözyaşı döken anaların, zevcelerinkisârını almayınız! Elinizden geldiği kadar gayrette kusur etmeyiniz! Hatta diyebilirim ki herkesten evvel bizim maâşatımızı tesviye çaresini düşününüz. Taharri ediniz bulunuz. Bu âlemde fenalık yaparak inkisar almak pek kolaydır. Marifet iyilik yaparak hayır dua almalıdır,” diyerek talepte bulunmuştur (Volkan gazetesi, 3 Kânunuevvel 1324, 4).

Bir diğer “Mütেকaidin ve Eytâm ve Erâmil-i AskeriyyeMaâşâtıMuâmelât-ı Adâletşikenâne,” başlıklı haberde askeriye emeklilerin, dul ve yetimlerin emekli maaşlarının adil bir şekilde ödenmediğinden bahsedilmiştir. Mülkiye ve askeriye mensup memurlara emekli maaşı bağlandığı halde ödemelerin yapılmadığını ve “her sınıf ashâb-ı maaştan daha ziyade haklı olan mütেকaidin ve eytam ve erâmil-i askeriyye bu hakk-ı sarihten mahrum edilmiştir¹¹”, denilmiştir (Volkan gazetesi, 12 Kânunuevvel 1324, 4).

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kadının toplumdaki yeri, duruşu ve anlayışı değişmeye başlamış, gazete ailenin korunmasından, kadından, çocuktan ve toplumu meydana getiren manevi değerlerden sıklıkla bahsetmiştir. Vahdeti’nin kaleme aldığı “Validelere Bir Hitap ve Hanım Kızlara Nasihat” başlıklı haberde genç kızların İslami usullere göre davranış sergilemesi istenilmiştir. Annelere seslenen Vahdeti; “Ey kız evlatlara malik olan valideler! Cenâb-ı Vâhibü’l- atâyâ hazretlerinin sizlere ihsanı bulunan kız evlat gibi medh-i Risâletpenâhî’ye mazhar olmak bir nîmet-i mukaddessinin birçok kahr-ü cefasını çekerek büyütüyorsunuz! İşte kerimelerinizin muhafaza-i iffet ve terbiyede ahlâkına nasb-ı nigâh ve

¹¹Her sınıfta halkın maaş almaya hakkı vardır. Fakat emekliler, yetimler, dullar ve kocası askerlik yaparken dul kalan kadınlar ve onların çocukları maaş almayı herkesten daha fazla hak etmektedir.

hasr-ı vücûd etmek vazifesi o dakika size farzdır¹²”, demiştir (Volkan gazetesi, 8 Kânunuevvel 1324, 4).

Kadına yönelik eleştirilerin yer aldığı bir diğer haberde “Ey Büyük Osmanlı Kadını” başlığı altında verilmiştir. Haberde kadınların eskiden olduğu gibi evlerinde oturmadığından, sokaklarda çokça gezdiğinden ve İslamiyet’in emirlerine uymadığından bahsedilmiştir. Vahdeti; “Zavallı kızlar, valideler! Ne yapsınlar da saptıkları yollardan çıksınlar, kabahatin en büyüğü, beylerimizdedir,” demiştir (Volkan gazetesi, 8 Kânunuevvel 1324, 5). Haberin devamında toplumsal dokunun bozulduğundan bahseden Vahdeti, kızların artık hazır cevap olduğunu, daha çok sosyal aktivitelerde yer aldığını, Avrupalı hemcinsleri gibi hareket ettiğini söylemiştir:

“Genç kızların; eğlence mahallerinde, tiyatrolarda bulunup da rakkaseleri kantocuları taklit edenleri, her söze karışanları, Avrupa kadınlarının ahlâkıyla müteallik olanları, evâmir-i İlâhiyyeye nazar-i nefretle bakanları, güzel ut, piyano, keman gibi lehviyâtta ileri gidenleri, zamanımızın en makbûl, en gözde sınıflarından bulunmuşlardır. Bundan dolayı kızların ekseri üç yaşından başlayarak, on iki yaşına kadar tiyatrolarda, ötelerde berilerde birçok sefiheleri göre göre yetişmektedirler”, demiştir (Volkan gazetesi, 8 Kânunuevvel 1324, 5).

Mutlak otoriteye dayalı ve dinin hâkim olduğu Osmanlı toplumunda kadın hareketleri, örgütlenmeleri ve çalışmaları II. Meşrutiyetin ilanı ile başlamıştır. Özgürlük ortamında Osmanlı kadınları çıkardıkları dergiler ve gazetelerle seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Hürriyetin ilanının sağladığı özgürlük ortamında tiyatro oldukça önem kazanmış ve çok sayıda oyun sergilenmiştir. Toplumların modernleşmesinde tiyatronun önemli olduğunu düşünen bazı Osmanlı aydınları, kadınların da tiyatrodaki sahne almasını savunmuştur (Çakır, 2011, 59). II. Meşrutiyet’in ilanı ile kadınların da tiyatrodaki sahneye çıkma talebi muhafazakâr sistemin egemen olduğu toplumda ve Volkan’da tepkiyle karşılanmıştır. Batılılaşma düşüncesinin halka aktarılmasında esaslı bir yeri olan tiyatroların varlığı oldukça tartışılmıştır (Çakmak, 2011, 65). Konu ile ilgili Vahdeti, “Tiyatrolar Ahlâkımıza Nasıl Tesir Ediyor?”, başlıklı haberi kaleme almıştır. Vahdeti’ye göre;

¹²Ey kız çocuklarına sahip olan anneler! Sizlere sayısız iyilik ve ihsanlar bağışlayan, hibe eden Cenab-ı Allah bahsettiği evlatların en hayırlısı olan kız evlatlarına sahip olmakla lütuflandırıldınız. Kızlarınızı çileler, emekler vererek büyütüyorsunuz. İşte kızlarınızın yetiştirilmesinden, terbiyesinden, ahlakından ve toplum içerisindeki davranışlarından sorumlu sizsiniz.

“Bir İslâm kadınıyla bir Avrupa madamını göz önüne getirirsek görürüz ki; birisi, çarşıda, pazarda açık saçık elinde bir bastonla gezer, birisi baştan tırnağa kadar örtülmüş ya komşusunu yahut akrabasından birisini görmekten bile bezer. Biri sokak süpürgesi, biri ev kadını, birisi danslarda, âğuş-i yâre düşmüş¹³, zevcinden müteneffir. Birisi hubb-i zevcinden mütevellit bin dert ile mütekeddir”, (Volkan gazetesi, 8 Şubat 1909, 3).

Gazetede yer alan A. Şehâbeddin’in “Din” başlıklı haberinde dinin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Haberde;“Din öyle bir kuvvet, öyle bir saadettir ki, bu kuvveti bu saadeti ancak mütedeyyin olanlar takdir eder. Bizim dinimiz ise İslâmiyet’tir. İslâmiyet öyle âlidir ki, bu ulviyeti de hakiki Müslüman olanlar tebci eder,” denilmiştir (Volkan Gazetesi, 27 Ocak 1909, 3). “Dindarlık, Dinsizlik ve Tarikatlar” başlıklı bir başka haberinde ise dindarlık bir tefekkür hali olarak tanımlanırken dinsizliğin “bütün bütünber-akistir¹⁴”, olduğu söylenmiştir. Dini reddedenlere “Acaba biz nasıl doğuyoruz, nasıl yaşıyoruz? Sebep, kuvvet nedir? diye araması gerekmez mi,” diye sormuştur (Volkan gazetesi, 5 Şubat 1909, 1).

Osmanlı Devleti’nde liyakat ilkesi 19 yüzyıl ile birlikte bozulmaya başlamıştır. Devlet hizmetinde çalışmanın tek ölçütü olan liyakat yerine akraba, eş-dost, hemşeri veya siyasi yakınlık esas alınmıştır. Devlet parti devleti haline gelmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne yakın olanlar memuriyetlerin gerektirdiği uzmanlıklardan arî tutularak gereğinden fazla maaş almışlardır (Özhazinedar, 2019, 144).

Devlet dairelerinde görevli olan pek çok memura liyakatleri dışında maaş ödemesi yapılmıştır. Meşruyet idaresinde memur atamalarının liyakate göre değil hatıra ve gönüle göre yapılması eleştirilmiş, gereğinden fazla memur alımının da mali bütçenin çökmesine neden olmuştur (Yıldız, 2016, 155-156). Konu gazete, “Ey Bir Küçük Memurdan Bir Nazıra Kadar İş Başına Adam Geçiren Rüesa” başlıklı haber ile anlatılmıştır.

“Zamanımız hatır, gönül zamanı değildir. Bugünkü ufacık bir müsamaha, istikballere, büyük büyük zararlar tevlid eder. Ashâb-i namus ve iktidarın köşede bucakta kalacağı zamanlar geçtiğini biliniz! Bir küçük tabibin bir müşir kadar hizmet görebileceğini unutmayınız? Millet-i feryat etmeyiniz! Zira çıkarılan hafî bir feryat a’ mâk-ı fezada kaybolmaz. Elbette bir gün gelir ki

¹³Bir İslâm kadınıyla bir Avrupa madamını göz önüne getirirsek görürüz ki; birisi, çarşıda, pazarda açık saçık elinde bir bastonla gezer, birisi baştan tırnağa kadar örtülmüş ya komşusunu yahut akrabasından birisini görmekten bile utanır. Biri sokak süpürgesi, biri ev kadını, birisi danslarda, birisi eşinden tiksinişmiş şefkatli ve merhametli kucaklara düşmüş, biri eşine olan sevgi ve muhabbetliyle bin dert ile kederlidir.

¹⁴Tersidir.

vücut bulur İntibah ey rüesa! İntibah, denilmiştir.” (Volkan gazetesi, 13 Kânunuevvel 1324, 4).

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ülkede meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar liyakatin göz ardı edilmesinden kaynaklanmıştır. Ülkeyi perde arkasından yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin devletin önemli kadrolarına kendi adamlarını yerleşirmesi devleti yönetimini içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Gazete “Menafi-i Milliyye Namına Bir Davet” başlıklı haberiyle “bâde’l- inkılâb cemiyetin herkese küşade olan defterine kaydettiren bir takım zevâtın su-i istimâlâtı yüzünden vatanın duçar olacağı felâketi de nazardan dür tutamayız¹⁵”, demiştir (Volkan gazetesi, 27 Şubat 1909, 1).

İttihatçılar devletin bütün aygıtlarını kendi amaçları uğruna kullanarak ülkeyi politik hedefleri haline getirmişlerdir. Ülkeyi kendi tasarrufunda kullanmaktan çekinmeyen İttihat ve Terakki Cemiyeti eleştirilerin önünü almak için her alana müdahale etmiştir. Osmanlı halkını canından bezdiren istibdat uygulamaları İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikaları ile yeniden canlanmıştır. Hürriyeti baskılayan uygulamalar dönemin basını tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Özhazinedar, 2019, 152).

Volkan gazetesi; İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin vatanperver bir amaçla kurulduğunu daha sonra amacından saptığını söylemiştir. Gazete; “İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi pek mukaddes bir maksad-ı vatanperverâne ile teşekkül etmiş ve elyevm hükümet içinde bir ikinci kuvvet, bir kuvvet-i müessire addolunmağa başlamış olan bir cemiyetin payitahtında neşrettiği gazetede mutâlaâtı biz muharrirlerinin efkâr-ı zâtiyeleri olmak üzere tanırız¹⁶”, demiştir. (Volkan gazetesi, 4 Kânunuevvel 1324, 3).

“Hürriyeti Gasp Etmek Nasıl Olur?” başlıklı haberde Manastır, Selanik kahramanlarının aslında istibdat kucağından fırlayıp hürriyet perdesi altında istibdadın her türlüüne yeltendikleri sadece hürriyetpervermiş gibi göründükleri söylenmiştir. Bugün bu suale bu cevabı umum-ı millet-i muhteremimize birer birer sorsak bilâ tereddüt tasdik edeceklerinden hiç şüphe yoktur,” denilmiştir (Volkan gazetesi, 2 Kânunusani 1324, 2).

Volkan gazetesi, İttihatçıların kanun tanımaz keyfi uygulamaları karşısında halkı uyarmıştır. “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdat mı?” başlıklı haberde “Öyle yâ! Hürriyet namı

¹⁵II. Meşrutiyet’in İttihat ve Terakki’nin çabasıyla ilan edildiğini inkâr etmiyoruz. Lakin İttihat ve Terakki’nin Meşrutiyeti yeniden ilan etmesiyle cemiyetin herkesi tahakküme almasına ve bir takım kötü niyetli adamların suiistimali yüzünden vatanın zarar görmesine kayıtsız kalamayız.

¹⁶İttihad ve Terakki Cemiyeti vatan sevgi gibi pek kutsal bir amaçla kurulmuştur. Bugün hükümet içinde bir hükümet gibi davranmaya başlamıştır. Devlet içinde ikinci baskı gücü olmaya başladığını cemiyetin başkentte çıkarttığı gazetesinde vermiş olduğu beyanatlarından biliyoruz.

altında bir meşrûtiyyet-i idare, hâlbuki: istibdadın katmerlisi, bir Meclis-i Mebusan ki: azası mütehayyir, birçoğu şaşırılmış kalmış”, demiştir (Volkan gazetesi, 17 Şubat 1909, 2). “Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz” başlıklı haberde ise kötüye giden yönetimde sanki her şey yolundaymış gibi gösterilmesi eleştirilmiş, yönetimin meşruti ilkelere aykırı davrandığı beyan edilmiştir:

“Ey hükümet-i müstebide! Emin olunuz ki, Meşrutiyet’le idare olunan memleketlerde kanunsuz olarak bir imparator, en küçük bir memura, bir nokta bile koyduramaz. Memleketimizde Meşrutiyet varsa ya kabine bilâ tevakkuf tekerlenmeli yahut istibdatla idare olunuyorsa, bize haber vermeli. Elbette biz de başımıza bir çare buluruz. Bu ikinci tebliğ bütün bütün milleti aldatmaktır. Hâlbuki Meşrutiyet’te göz boyamak olamaz.” (Volkan gazetesi, 6 Mart 1909, 1).

Benzer bir şikâyet de Volkan gazetesine gönderilen bir okuyucu mektubu ile dile getirilmiştir. İlmiyeden Eskişehirli Halil Fehim Bey’in Volkan gazetesine gönderdiği mektubunda; “Meşrutiyet ilân olunalı sekiz mah olduğu halde memalik-i Osmaniye’nin hiçbir tarafında umur-ı nafia ve ticâriyyeye dair ciddî bir teşebbüsâtta bulunulmayıp yalnız konser ve tiyatro gibi havai şeylerle iştilgal olundu. Avrupa öteden beri Osmanlıların bahusus Müslümanları kabiliyetsizlik ile itham ettiğinden (İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti) de Müslümanların sanayi ve ticaretten Avrupalılar kadar terakki etmemesinin esbabı kabiliyetsizlik olmayıp bilâkis istibdadın tesiri olduğunu bütün dünyaya ispat etmek istiyor”, demiştir (Volkan gazetesi, 30 Mart 1909, 3).

II Meşrutiyet’in ilanı ile ülkede bir hürriyet havası meydana gelmiştir. Basın üzerindeki sansürün kaldırılmasıyla yayın sayısında bir artış yaşanmıştır.¹⁷ Her türlü fikre sahip gazete yayın hayatına başlamıştır. Basın üzerindeki serbestlik 1909 Matbuat Kanunu ile sona erdirilmiştir. Basın hürriyetine karşı gerçekleştirilen yasal düzenleme ile Meşrutiyet rejimi yara almıştır. Yürürlüğe konulan kanunla hükümet kendisine muhalefet edenlere yaşama hakkı tanımamıştır (Eryaman, 2020, 50). Konu ile ilgili olarak gazete, “Ey Osmanlılar! Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecavüz Olunuyor”, başlıklı habere yer vermiştir:

“Kanlarımızı kurutan, iliklerimizi, kemiklerimiz içinde sızlatan, ana, baba, evlât ve kardeşlerimizi aşıyanımızdan kucağımızdan alan müthiş istibdat, tekrar kanlı

¹⁷748’i Türkçe, 86’sı Ermenice, 112’si Rumca, 6’si İngilizce, 9’u İbranice veya Musevice, 2’si Farsça, 14’ü Arapça, 1’i Sırpça, 76’sı Fransızca, 2’si Almanca, 2’si Rusça, 2’si Arnavutça, 5’i İspanyolca, 1’i Bulgarca ve 1’i Urduca yayınlanmıştır. Ayrıca; 4 tanesi Ermeni harfli Türkçe, 3’ü Rum harfli Türkçe olarak yayınlanmıştır. (Ahmet Ali Gazel, Şaban Ortak, İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2006, Cilt: 7 Sayı: 1, (223 – 256), s.226.

pençelerini uzatıyor. Görmüyor musunuz? Otuz sene mütemadiyen kanlı gözyaşları dökerek ah ü enin içinde geçirdiğimiz, ekdârmızı en karînimize bile söylemeye cesaretyâb olamadığımız o kara günlerin avdeti sizi müteessir ve müteheyyiç etmiyor mu? Çektiğimiz artık kâfi değil mi? Görmüyor musunuz? Birinci sahifemizdeki tebliğ-i resmî ile serbestî-i hareket ve hürriyet-i şahsiyyenize tecavüz olunuyor. Bundan böyle medar-ı iştikânızı yazamayacaksınız. Bunu yapılacak olan matbuat nizamnamesi menedecek ve ellerinizi kıracak (Volkan gazetesi, 28 Şubat 1909, s 4).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile temel hak ve özgürlüklerin işleyişi, temel yapısı ve örgütlenmesi 1909 Anayasa değişiklikleri ile düzenlenmiştir. Bu kanun değişikliği ile İçtimaat-ı Umumiye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylece Osmanlı halkına da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı tanınmıştır. Anayasal düzenleme ile tanınan bu hakla önceden izin almadan gösteri ve yürüyüş yapabilme hakkı tanınmıştır. Kanun-i Esasi ile güvence altına alınan hakkın hiçbir engelleme ile karşılaşılmadan düzenlenmesi ve uygulanması beklenilmiştir. Fakat II. Meşrutiyetin getirmiş olduğu özgürlük havası kısa soluklu olduğundan temel hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır (Ekinci, 2019, 755).

“Hiç İstibdada Kanun Denir mi?” başlıklı haberde yer hükümetin halkın gösteri ve yürüyüş hakkını gasp ettiğinden bahsedilmiş ve olaylara basının sessiz kalması eleştirilmiştir.

“Babiâli'ye gelen İdare-i Mahsusa vapurları müstahdemlerinin polislerle, jandarmalarla, bölük bölük süvarilerle cebren kahren dağıtılmalarını emredilmiştir. Ceride-i Hilmiyûna bakılırsa milletin hakk-ı içtimâinin men' olunmasını sarahaten yazmakta ve birçok emsaller taharrisiyle meşgul bulunmaktadır. İçtimaların men'i hakkında bir kanun mevcut değilken böyle müstebidâne bir harekete karşı Mebusan ne için sükût ediyor”, demiştir (Volkan gazetesi, 5 Mart 1909, 3).

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olma özelliği taşıyan Volkan gazetesi, İslam ve şeriata olan hassasiyetini her fırsatta belirtmiştir. Gazete yayın hayatı boyunca şeriata olan duruşunu söylemekten çekinmemiş hatta her fırsatta şeriat çağrısı yapmıştır. Şeriatın aslında kanundan ibaret olduğunu açıklayarak ceza kanununda kullanılan kelimelerin şeraitte de mevcut olduğunu söylemiştir (Karaman, 2022: 1585). Böylece İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Kuran'ın hükümlerinin Kanun-i Esasiye aykırı olmadığını söyleyerek İslam'ın esaslarını toplumsal yaşama entegre etmek istemiştir (Bağır, 2020, 80)

“Kânûn-i Adâlet mi? Yoksa Kânûn-i İstibdat?” m başlıklı haberde; “Bir müddetten beridir şeriat yerine kanun deniliyor. Fakat kanun da şeriattan muktebes olduğu kendisine tel'in ediliyor. Eh mâdem ki öyledir, Mâdem ki hukuk olsun, ceza olsun, şeriatımızda

mevcuttur¹⁸”, denilmiştir (Volkan gazetesi, 4 Şubat 1909, 1). “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedî” başlıklı bir diğer haberde; “Dünya için din feda olunmaz. Mesleğimiz ise ahlâk-ı Ahmedîye ile tâhalluk ve sünnet-i Peygamberîyi ihya etmektir ve rehberimiz şerîat-i garrâ ve kılıncımız da berâhin-i katıa ve maksadımız i’lâ-yı kelimetullahtır¹⁹”, beyan ile şeriat ile kanunun ayrı olmadığı anlatılmıştır (Volkan gazetesi, 18 Mart 1909, 2).

Değişen dünya koşullarıyla birlikte meydana gelen sosyo- kültürel değişim karşısında “din elden gidiyor” korkusu, muhafazakâr düşünce sisteminin en büyük dayanağı olmuştur. Dinin toplum hayatından soyutlanması, toplumun yenilik ve değişime açık olması Avrupalı olmak düşüncesi muhafazakâr kesimi rahatsız etmiştir. Bu uygulamalar Vahdeti’ye göre dine büyük zarar vermiştir. Vahdeti, "Sûret-i Nutuk" adlı haberiyle Allah’ın dinine karşı süren bu mücadeleye şiddetle karşı çıkmış ve “Ey ümmet-i Muhammed! Allah’ı inkâr edenler ya son derece cahil olanlar yahut mütefennin geçinip de zevk-i dini ile zevkyâb olamayanlardır, Bu kâinatın hangi bir zerresine atf-ı nazar-ı ibret olursa vahdaniyet-i îlâhiyyeyi²⁰ tasdik etmemek mümkün değildir”, demiştir. (Volkan gazetesi, 5 Nisan 1909, 3.).

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne muhalefet edenlerin hapsedildiği ve işkenceleriyle ünlü Bekirağa Mahpushanesi döneme damgasını vurmuştur. Resmi adı “İstanbul Muhafız Dairesi, Seraskerlik Dairesi ya da Askeri Tevkifhane Binası” olan Bekirağa Mahpushanesi aslında “Bab-ı Seraskeri Hastanesi” olarak tasarlanmıştır. Fakat ülkenin içinde bulunduğu mevcut şartlardan dolayı bina siyasi suçluların mahkûm edildiği bir hapisane çevrilmiştir. Bekirağa Mahpushanesi muhaliflerinin hapsedildiği bir yer haline dönüşerek işkenceleriyle nam salmıştır (Sakaoğlu, 1993, 127). Volkan gazetesi de “BekirağaMahpushanesi’nde,” başlıklı haberiyle Harbiye Talebelerine yapılan işkenceleri anlatmıştır:

Bekirağa Mahpushanesinde

“Devr-i istibdadın eşedd-i zulmünü görmüş, sille-i bi- emâni altında ezilmiş olanların biri de Mekteb-i Harbiye talebesidir. Zavallı Harbiyelilerin

¹⁸Bir süredir Allah’ın hükümlerine kanun deniliyor. Kanun da şeriattan alıntı yaptığını kendisine itiraf ediyor. Eh mâdem ki öyledir, Mâdem ki hukuk olsun, ceza olsun, Allah’ın hükümlerinde mevcuttur.

¹⁹Dünya saadeti için din feda olunmaz. Mesleğimiz ise Hz. Muhammed’in ahlâkı ile terbiye olmak ve Hz. Peygamberin yaşayışını diriltmektir. Rehberimiz İslam’ın esaslarıdır. Kılıncımı Kuran’ın güçlü ve sarsılmaz kesin delilleridir. Amacımız Allah’ın dininin ve tevhid inancının yüceltilip yaygınlaştırılmasıdır.

²⁰Ey Müslüman topluluklar! Allah’ı inkâr edenler ya son derece cahil olanlar yahut aydın geçinip de Allah’ı bilmenin ve Ona inanmanın verdiği manevî zevk ile onurlandırılmayanlardır. Bu kâinatın herhangi bir zerresine ibretle göz atılsa Allah’ın birliği ve varlığını inkâr etmek mümkün değildir. Öyle bir yaratılış ki: Her zerresinde bir birlik mevcuttur. Eğer en ufak parçalar arasında dahi bir birlik olmamış olsaydı, bir çöp bile meydana gelemezdi.

uğramadığı felâket kalmamıştır. Mürebbi-i hakikleri olacak dâhiliye zabitanı, o koca dahi-i zulm ü istibdat Zülüflünün teveccüh ve memnuniyetini celp ve ihraz etmek için icat ettikleri ve vukuat süsü vererek imlâ ettikleri o evâmir defterlerini görüp de ağlamamak elden gelmez. Evvelâ o vatan yavrularını alaylarda, menfalarla ve mektep hapishanelerinde çürüten işte bu gibi evbâş-ı hud'a-pâşm hâlâ talebe arasında bulunmalarını zâid gören harbiye efendilerine, neden asidir denilsin?" (Volkan Gazetesi, 12 Şubat 1909, 2)

II. Meşrutiyet döneminin en önemli siyasi olaylarından birisi olan 31 Mart Vakası mektepli-alaylı çekişmesinin sonucunda ortaya çıkan askeri bir isyandır. İsyana dini propagandaların dâhil edilmesiyle "irticai" bir isyan halini almıştır. Bu olay ile birlikte Türk siyasi tarihinde "irtica" meselesi ortaya çıkmıştır. Mevcut düzen ile modernleşmeyi savunanların arasında yaşanan gerilim toplumsal bir kaosa neden olmuştur. Eski ve yeninin çatışması tarafları karşı karşıya gelmiştir. İnkılâba dair beslenen büyük umutlar halkta derin bir hayal kırıklığı yaratmış, Meşrutiyet'e duyulan güven sarsılmıştır (Aslan, 2010, 10)

31 Mart 1325'te [13 Nisan 1909] gece yarısı 4. Avcı Taburu ayaklanmış, kısa sürede kışladaki komutayı ele geçirmiştir. Ayasofya Meydanı'na doğru yürüyüşe geçen 4. Avcı Taburu, İstanbul'da yönetime karşı büyük ayaklanma başlatmıştır. Meydanda toplanan çok sayıda asker "şeriat isteriz, padişahım çok yaşa" sloganları atmışlardır (Akşin, 1994, 25). Askerlere, ulema ve medrese öğrencileri de katılmıştır. Bu durum İttihâd ve Terakki Cemiyeti ile ulema arasındaki fikir ayrılığını gün yüzüne çıkarmıştır. Ayasofya'da toplanan kalabalığın attığı sloganlar askeri bir isyanı dinsel bir isyan haline dönüştürmüştür (Ahmad, 1999, 38). Volkan "İnkılâb-ı Şer'i" başlıklı haberinde "Âlî askerler, necib ordular, şeriat dedikçe bu dindarlar, reaksiyoner demekten sıkılmıyorlardı," demiştir. (Volkan gazetesi, 15 Nisan 1909, 1)

İsyancı askerler yedi gün süre ile İstanbul'a hâkim olmuş, bu süreçte hükümet istifa etmiştir. Olaylar esnasında çok sayıda yaralanma meydana gelmiş, bir mebus, bir nazır ve tam sayısı tespit edilemeyen asker, zabıt ve vatandaş hayatını kaybetmiştir (Özcan, 2007, 10). 31 Mart Vakası, siyasi, sosyal ve kültürel açmazların meydana gelmesine neden olmuştur. Olaylardan sonra II. Abdülhamit tahttan indirilip yerine V. Mehmet Reşat tahta çıkartılmıştır. 31 Mart Vakasına katılanlar, destekleyenler ve olayla ilgili şüpheli olanlar yargılanmıştır. Şüpheli bulunan 62 kişi idam edilmiş, 420 kişi ise şiddet derecesi çeşitli düzeyde olan cezalara çarptırılmıştır (Aysal, 2006, 47). 31 Mart Vakasının başlamasında müsebbip olduğu iddia edilen Volkan gazetesi hakkında da yargılama başlamıştır (Lewis, 1984, 210).

Yargılama “Zabtiye Nezaretinden Volkan Gazetesi Sâhib-ı İmtiyazı Beyefendi’ye” başlıklı celp ile başlamıştır. Celpte Volkan gazetesi hakkında soruşturma başlatıldığı ve Vahdeti’nin adliyeye gelmesi talep edilmiştir. Vahdeti’ye; “Ezhân-ı umûmiyyeyi teşviş edecek sûrette hilâf-ı hakikat neşr²¹ olunan ilâveler hakkında görüşülmek üzere yarın nezd-i âciziye gelmeleri rica olunur efendim”, şeklinde celp gönderilmiştir. Bunun üzerine Vahdeti Volkan gazetesinde, “Zabtiye Nezaretine Cevabımız,” başlıklı bir bildirim yayınlamıştır.

Zabtiye Nezaretine Cevabımız

“Herkesçe malum olduğu üzere şimdiye kadar biz yalnız bir ilâve neşrettik ki; İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti’nin resm-i küşâdı günü Cemiyet namına olarak “Cellâd” namında bir hezeyannâmeneşrolundu. Bu ise Cemiyet’i lekeleyecek bir mahiyette bulunmuş olduğundan hemen Cemiyet tarafından bir ilâve neşrine mecburiyet elvermişti. O halde bizimle ilâveler hakkında görüşmek isteyişiniz, hakikat ise bittabi biz ilâvecilerden değiliz. O görüşmek talebi, fikr-i âcizânemizi almaktan ibaret ise biz Zabtiye Nezaretinin hukuk müşaviri de olmadığımızdan emr-i âlilerine maatteessüf icabet edemedim.” (Volkan gazetesi, 20 Nisan 1909, 1).

12 Nisan 1325’te [25 Nisan 1909] İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilmiş, akabinde isyancılar tespit edilip tutuklamalara başlanılmıştır. Suçlular Divan-ı Harp Örfiye’de yargılanmıştır. Suçlular hakkında bilgi edinmek için Tahkik Heyetleri oluşturulmuştur. Tahkik Heyetlerinde yapılan sorgulamaların ardından suçları sabit görülenler tutuklamıştır. Haklarında infaz hükmü verilenler Beyazıt, Ayasofya, Köprübaşı ve Kasımpaşa’da kurulan darağaçlarında idam edilmişlerdir (Güresin, 1998, 60).

Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girmesi Vahdeti’yi telaşlandırmış bir kaçış planı hazırlamıştır. Vahdeti, Vahdettin’den kendisini korunmasını talep etmiş, ret cevabı alınca Gebze’ye kaçmıştır. Gebze’den İzmir’e gelmiş ve buradan yurt dışına kaçmak istemiştir. İhbar sonucu yakalanmış, 25 Mayıs 1325’te [7 Haziran 1909] İstanbul’a gönderilmiş ve Askeri Sıkı Yönetim Mahkemesine sevk edilmiştir. Vahdeti, “Bidayet Mahkemesi Müddei-i Umumiliği’nden ve Hükümetten Ricam,” başlıklı dilekçe ile mahkemeden talepte bulunmuştur (Aysal, 2006, 47).

“Bendeniz mahkemenin hükümetin emirlerine itaat etmemek gibi bir fikr-i denî taşıyanlardan değilim. Feryad etsinler! Bizi mahvetmek isteyenler, istedikleri kadar feryad etsinler. Allah’ın himaye ettiği, kullarını, hiçbir kimse hiçbir suretle kahredemez.

²¹Halkın zihnini bulandıracak surette gerçeğe aykırı olduğu iddia edilen yazıları görüşmek üzeri siz söz üstadımızı Zabtiye nezaretine bekliyoruz.

Mademki devr-i meşrutıyyetteyiz ve mademki hiçbir ferde bigayr-i hak zulmedilemez. Ve yine mademki, bu memlekette bugün en büyük kuvvet şer' ve kânundur. Ve biz de hiçbir leke şaibesıyla şâibedârdeğiliz ne hükümetten ne cemiyetlerden ne de fırkalardan zerre kadar korkumuz yoktur. Ey askerler! Ey İttihâd-ı Muhammedi'de dâhil olan kardeşler! Kaç günden beridir, gerek ulemâ-yıbenâm gerek ümerâ-yüzâm ve gerek matbuat vasıtasıyla itaat-i askerî hakkında size vâki olan nasihatleri hırz-ı can biliniz, çünkü bu milletin selâmeti askerın zâbitâna karşı vâki olacak itaati sayesinde. İşte, size de bu son sözlerim yadigâr olsun". (Volkan gazetesi, 20 Nisan 1909, 3)

Vahdeti'nin mahkemesi 23 Temmuz 1325 [5 Ağustos 1909] tarihine kadar sürmüş, mahkemenin aldığı karar doğrultusunda Vahdeti Ayasofya Meydanı'nda idam edilmiştir.

Sonuç

Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan muhafazakâr düşünce sistemi devrim öncesi gelenekleri ve değerleri savunmuştur. İhtilali yapanların devlet yönetimine ve dine karşı tutumları tasvip edilmemiştir. Muhafazakârlar bu değerlerin kaybolmasından korktuğu için modernleşme karşıtı hareket olarak anılmıştır. Zaman içerisinde taraftar da kazanan muhafazakâr düşünce sistemi dinin gücünü de arkasına alarak sağ hükümetlerin iktidara gelmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Yapılan işbirliği sayesinde siyasal rejimler belirlenmiş, toplumsal, kültürel ve ekonomik değerler şekillendirilmiştir. Kitle hareketi meydana getirmede önemli bir güç olan basını aracı olarak kullanmamışlardır. Böylece etkili bir propaganda gerçekleştirmişlerdir.

Meşrutiyetin getirmiş olduğu özgürlük ortamından faydalanan her türlü düşüncedeki gazete yayın yapma imkânına kavuşmuştur. Dinî, siyasî ve muhalif bir çizgide yayın yapan Volkan gazetesi de Meşrutiyet basını arasında yer almıştır. Muhalif bir gazete olan Volkan, Osmanlı basınında önemli bir yer edinmiş, her geçen gün okuyucu kitlesini artırmıştır. Muhafazakâr-dinsel ve politik çizgisiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bütün oklarını üzerine çekmiştir. Volkan gazetesi İslami-muhafazakâr çizgide yayın yapsa da meşrutiyetin temel değerlerine sahip çıkmış, meşrutiyetin aksayan yönlerini hiç çekinmeden ifade etmiş, anayasanın uygulanması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir.

Volkan gazetesi, ülkenin geri kalmışlığının nedenleri üzerinde ehemmiyetle durarak Meşrutiyet'in ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştir. Eğitim, din, etnik kimlikler, temel hak ve hürriyetler, cemaatler ve yapıları hakkında görüş bildirmiştir. Ülkenin iç, dış ve ekonomi politikası ile haberler gazetede yer almıştır. Meşrutiyet düzeninin korunmasını ve

sürekliliğinin sağlanmasını savunurken ahlak kurallarının, temel değerlerin, gelenek ve göreneklerin korunması gerektiğini de sıklıkla ifade etmiştir. Hürriyet perdesi altındaki istibdat iktidarını gözler önüne sermiştir. Volkan gazetesi, İttihat ve Terakki'nin istibdatçı tutumunu her fırsatta eleştirmiş ve bir kamuoyu yaratmaya çalışmıştır.

Meşrutiyet'le birlikte, modernleşen, değişen ve gelişen toplum hayatı Vahdeti'yi korkutmuştur. Özellikle Vahdeti kadınların toplum ve çalışma hayatında yer almasına Kuran'ın hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Ülkenin Batı'nın değer yargılarını benimseyeceği inancı ve kaygısı dolayısıyla kadınlara hitap eden haberler kaleme almıştır. Öte yandan orduda meydana gelen alaylı-mektepli çatışmasına müdahil olmuş, askerlerin konu ile ilgili sıkıntılarını dile getirmiş, onlardan gelen mektupları yayınlamıştır.

Şeyhülislamık ile Harbiye Nezareti arasındaki çatışmada Volkan'ın taraf olması ve Harbiye Nezareti'ne dair haberleri kaleme alması, medreselilerin Harbiye Nazırı'na karşı büyük öfke duymasına sebebiyet vermiştir. Bu durum toplumdaki mevcut öfkeyi gün yüzüne çıkarmıştır. Meydana gelen öfke sonucu Hasan Fehmi ile Ahmet Samim Bey öldürülmüş, Said Paşa hükümeti düşürülmüş yerine Kamil Paşa hükümeti kurulmuştur. Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki arasından yaşanan siyasi gerilim nedeniyle sosyal ve ekonomik sorunlar meydana gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müdahaleleri kısa güçlü bir muhalefetin doğmasına neden olmuştur. İktidara karşı güçlenen muhalefet siyasal propagandaya başlamıştır.

Kışkırtıcı propaganda faaliyetleriyle ülkedeki mevcut dengeleri derinden sarsılmıştır. Ülkede politik bir istikrarsızlık meydana gelmiştir. Hükümetin politikalarından memnuniyetsizlik halkın meşrutiyet rejimine olan inancı derinden sarsılmıştır. İdeolojik farklıklar daha da derinleşmiş, toplumda bir tepki dalgası başlamıştır. Basın aracılığıyla gerçekleştirilen propaganda cemaatler, öğrenciler ve askerler üzerinde etkisini göstermiştir. Volkan, ülkedeki muhalifleri önemli ölçüde etrafında toplamayı başararak İttihat ve Terakki'nin korkulu bir rüyası olmuştur.

Volkan, yazı ve söylemlerinde dinsel referanslara sıklıkla yer vermesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelttiği eleştirilerinde dahi, Kuran'ın hükümlerinden örnekler vermesi Volkan'ın "irticacılıkla" suçlanmasına neden olmuştur. Bu ifadelerinden dolayı Meşrutiyet karşıtı bir hain olarak nitelendirilmiştir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin ilgi uyandıran siyasi beyanatına yer vermesi, cemiyete sahip çıkması, cemiyetin yayın organı olduğunu belirtmesi II. Meşrutiyetten rahatsız olan bir kitlenin yaratılmasında önemli rol oynamıştır.

Cemiyetin İslami temeldeki söylemlerine Volkan'ın sıklıkla yer vermesi 31 Mart Vakası'nın ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. 31 Mart Olayları meydana geldiğinde olaylara karışan askerlerin elinde İttihâd-ı Muhammedî'nin açılış gününde dağıtılan bayraklardan bulunması, dikkatleri cemiyete ve Derviş Vahdeti'ye yöneltmiştir.

Meşrutiyet dönemini, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarını, gönderilen okuyucu mektuplarından halkın Meşrutiyet rejiminden ne beklediğini anlamak için Volkan gazetesi başvurulacak en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Meşrutiyetin nasıl algılandığını göstermesi bakımından Volkan gazetesi Osmanlı basın tarihinde son derece bir yer edinmiştir. Dönemin en çok okunan gazetelerinden birisi olarak döneme damgasını da vurmuştur.

Kaynakça

- Acar, H. & Gök G. (2020). Türk Siyasal Hayatında 31 Mart Olayı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rolü. *Journal Of Awareness*, 5 (3), 361-374.
- Acar, Ü. (2019). Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları ve Günümüze Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 23 (2), 413-424.
- Ahmad, F. (1999). İttihat ve Terakki, 1908-1919. (Çev: N, Yavuz), İstanbul: Kaynak Yayıncılık.
- Akın, R. (2010). Türk Siyasal Tarihi 1908-2000. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Akşin, (1994). Şeriatçı Bir Ayaklanma, 31 Mart Olayı. Ankara: İmge Kitapevi.
- Akşin, (1980). 100 Soruda Jön Türkler İttihat ve Terakki, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aslan, T. (2010). 31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar. *OTAM*, Cilt: 28, 1-26.
- Aydın, M. (2002). Bir Muhafazakârlık Olarak Din ve İslam. *Tezkire Dergisi*, 11 (27-28), 62-71.
- Aysal, N. (2006). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 10 (37), 15-53.
- Aysal, N. (2004). Türkiye'de İslâmi Düşüncenin Örgütlenmesi ve Hedefleri (31 Mart Olayı'ndan Demokrat Parti'nin İktidara Gelişine Kadar, 1909–1950), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Bağır, R. (2020). Derviş Vahdeti ve Volkan Gazetesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Bağır, R. (2024). II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki'ye Muhalif Bir Gazete: Volkan Gazetesi. *Tarih ve Günce Dergisi*, Sayı: 14, 159- 187.
- Beylur, (2022). Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (3), 1205-1217.
- Berkes, N. (1996). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncık.
- Bilgin, N. (1994). Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu. İstanbul: Ege Yayıncılık.
- Birinci, A. (1992). Volkan'ın Yeniden Neşrinin Düşündürdükleri. *Dergâh Dergisi*, Cilt: 29, 25-26.
- Bora, T. (1998). Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik-Muhafazakârlık-İslamcılık, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Burke, E (2017) Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına. İstanbul: Kadim Yayınları.

- Burke, E (2016). Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler. İstanbul: Kadim Yayınları.
- Çaha, Ö (2006). Muhafazakâr Düşüncede Toplum. Liberal Düşünce Dergisi, Cilt: 34, 15 – 24.
- Çakmak, B. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu. Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturgi Bölümü Dergisi, Cilt: 18, 45-79.
- Çakır, S (2011). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çavdar, N. (2011). Siyasi Denge unsuru olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti. HistoryStudies, 3(1), 69-83.
- Çaylak, A. (2014), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri, (Edi: Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H.), Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çetintaş, A. (2018). II. Meşrutiyet Devri ve İslamcılık Bağlamında Volkan Gazetesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (56), 311-324.
- Çiğdem, A. (1997). Muhafazakârlık Üzerine. Toplum ve Bilim, Sayı: 74, 33-51.
- Duman, F. (2011). Muhafazakâr Düşüncede Devlet Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Cilt 7 (28), 33- 63.
- Düzdağ, M. E. (1992). Volkan Gazetesi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Düzdağ, M. E. (1993). Volkan. TDV İslam Ansiklopedisi. C.43, (123-125), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eraslan, C.& Olgun, K. (2006). Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento. 3f Yayınları.
- Erdoğan, M. (2006). Muhafazakârlık: Ana Temalar, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 34. 5-9
- Ergül, (2019). Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlıya Yönelik Bir Tasfiye Tertibi Olarak 31 Mart Darbesi (13 Nisan 1909), İstanbul: Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi: 1-32.
- Ekinci, B. E (2019). Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı Bakımından Bildirim Usulünün Kapsamı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 68 (4), 753-794.
- Eryaman, A. (2020). 1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914). OTAM, Cilt.48, 43-64.
- Gazel, A. A. (2007). Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Parlamenter Denetim. İstanbul: Çizgi Kitapevi
- Genç, E., Coşkun, T. (2015). Muhafazakârlık ve Türkiye Muhafazakârlıklarının Bazı Halleri. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1), 27-40
- Güresin, E. (1998). 31 Mart Vakası. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Gören, Z. (1999). Anayasa Hukukuna Giriş. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Gülsoy, U. (1999). İslahat Fermanı. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 19, (185-190), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hanılçe, M. & Ak, İ. (2018). İstanbul Gazetelerinin Başyazarlarının Kaleminden 31 Mart Vaka'sı Öncesi ve Sonrası. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 1-32.
- Haralambos, M. (2011). Din Sosyolojik Bir Bakış. (Çev: Göçmez, E & Taştan, A. V.) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29 (2), 131-164.
- Hanioglu, M. Ş. (1992). Batılılaşma. TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 5, (158-162), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaan, N. (2019). II. Meşrutiyet Dönemi: Volkan Gazetesi'nde Meşrutiyet Düşüncesi (1908-1909), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırkkale
- Kara, A. (2019) Tanzimat'tan 1950'ye Türkiye'de İktidar Muhalefet İlişkileri. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5 (1), 1-16.
- Karal, Z. E. (1988). Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), C. IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Karaman, M. A. (2020). Yandaşlıktan Muhalefete Volkan Gazetesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (4), 1573-1591.
- Kazıcı, Z. (1989). Alaylı. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 2, (350-351), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). Hürriyet'i Beklerken: İkinci Meşrutiyet Basını. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koloğlu, O. (1992). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kotan, C. (2022), Türkiye'de Siyasi Muhalefet ve Demokrasi: Tarihsel Bir Okuma Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 8 (1), 19-33.
- Kotan, Ş. (2002). Muhafazakârlık, Değişim ve İslam. Tezkire Dergisi, 27 (28), 78-87.
- Kurşun, Z.& Kahraman K. (1994). Derviş Vahdeti. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, (198-200), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lewis, B. (1984). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Manav, N. (2017). II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüt Sandıkları. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (1), 240-260.
- Özcan, A. (2007). Otuz Bir Mart Vakası, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, (9-11), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özcan, A. (2001). İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 23, (475-476), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özhazinedar, T. (2019) II. Meşrutiyet Basınında Temel Haklar (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özipek, B. B. (2000). Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Özsoy, N. (2020). Osmanlı Medyasında Batılılaşma, Din ve Gelenek. *AcademicSocialResourcesJournal*, 5(13), 251-258.
- Sakaoğlu, N. (1993). Bekirağa Bölüğü. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 2, (126 - 128), Ankara: Kültür Bakanlığı
- Sarıcaoğlu, F. (2000) Osmanlı Muhalefet Geleneğinde Yeni Bir Dönem: İlk Siyasî Bildiriler, 64 (241), 901-920.
- Sesli, M. (2021). Devlet, Toplum ve Din Çerçevesinde Türk Yönetim Geleneği Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Enderun Dergisi*, 5 (2), 209-224.
- Sezer, (2017). Volkan Gazetesinde 31 Mart. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 143-159.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2014). Siyasal Muhafazakârlığın Temel İlkeler. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 10 (40), 79-106.
- Topuz, H. (2003). II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tepedelenoğlu, N. N. (1967). Ordu ve Politika. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Tural, E. (2006), II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu, (Basılmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Tunaya, T. Z. (2003). Türkiye’de Siyasal Gelişmeler, C.I, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). İslamcılık Cereyanı, C. I, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Yayınları,
- Türkmen, Z. (2000). II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12 (35), 567-591.
- Ulu, G. (2022). Tanzimat Dönemi Hukukta Modernleşme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26 (1), 235-264.
- Yenel, (2015). İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Yıldız, G. (2016). Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (8), 140-180.

Yılmaz A, Telli, R (2021). Osmanlı'nın Son Döneminde Muhalif Hareketler: Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin Karşılaştırması, 20 (3), 1401-1417.

Yücekök, A. (1987). Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Zeyrek, (2014). II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu Siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bir Bakış, Osmanlı Hâkimiyet Sahası Çalışmaları, 4 (6), 39-64

Gazete

Volkan (1324, 28 Teşrinisani) Volkan Gazetesi.

Hileler, Hurdalar Yahut Fırka-ı Ahrâr'a Hücum (1324, 2 Kânunuevvel). Volkan Gazetesi.

Varaka-i Mühîmme-Kuşe-i Nisyanda Kalmış Bir Zabit (1324, 3 Kânunuevvel). Volkan Gazetesi.

Aynen Varaka (1324, 5 Kânunuevvel). Volkan Gazetesi,

Hamdi, Birinci Nişancı Taburu Binbaşılığından Müstafi (1909, 19 Nisan) Volkan Gazetesi.

Vahdeti, Türehât (1909, 16 Nisan) Volkan Gazetesi,

Tekaüt-i Askerî Sandığı Nezareti'ne Açık Mektup (1324, 3 Kânunuevvel) Volkan Gazetesi

Mütekaidin ve Eytâm ve Erâmil-i AskeriyyeMaâşâtıMuâmelât-ı Adâletşikenâne (1324, 12 Kânunuevvel) Volkan Gazetesi,

Vahdeti, Validelere Bir Hitâb ve Hanım Kızlara Nasihat (1324, 8 Kânunuevvel) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Zavallı Kızlar, Valideler, (1324, 8 Kânunuevvel 1324) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Devr-i Hürriyet Mi Yoksa İstibdat Mı? (1909, 17 Şubat) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Meşrutiyette Göz Boyamak Olamaz (1909, 6 Mart) Volkan Gazetesi

Vahdetî, Sûret-i Nutuk (1909, 5 Nisan) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Alaylı-Mektepli Zabitanla Askerler (1909, 23 Mart 1909) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Asker Kardeşlerimizden Selâmet-i Vatan Namına Rica (18 Nisan 1909) Volkan Gazetesi

Vahdeti, İnkılâb-ı Şer'i, (1909, 15 Nisan) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Zabtiye Nezaretine Cevabımız (1909, 20 Nisan 1909) Volkan Gazetesi

Volkan (1324, 8 Kânunuevvel) Volkan Gazetesi.

Tiyatrolar Ahlâkımıza Nasıl Tesir Ediyor (1909, 8 Şubat 1909) Volkan Gazetesi

İlmiyeden Eskişehirli Halil Fehim (1909, 30 Mart) Volkan Gazetesi

A. Şehâbeddin, Din (1909, 27 Ocak) Volkan Gazetesi

Dindarlık-Dinsizlik ve Tarikatlar (1909, 5 Şubat 1909) Volkan Gazetesi.

Ey Bir Küçük Memurdan Bir Nazıra Kadar İş Başına Adam Geçiren Rüesa (1324, 13 Kânunuevvel) Volkan Gazetesi

Hürriyeti Gasp Etmek Nasıl Olur? (1324, 2 Kânunusani 1324) Volkan Gazetesi

Menafi-i Milliye Namına Bir Davet (1909, 27 Şubat 1909) Volkan Gazetesi

M. A., Ey Osmanlılar Hürriyet-i Şahsiyyenize Tecavüz Olunuyor (1909, 28 Şubat) Volkan Gazetesi

Hiç İstibdada Kanun Denilir Mi? (1909, 5 Mart) Volkan Gazetesi

Kânûn-i Adâlet Mi? Yoksa Kânûn-i İstibdat? (1909, 4 Şubat) Volkan Gazetesi

Bedüzzaman Said-i Kürdî, Yaşasın Şerîat-i Ahmedî (1909, 18 Mart 1909) Volkan Gazetesi

Vahdeti, Bidayet Mahkemesi Müddei-i Umumiliğinden ve Hükümetten Ricam (1909, 20 Nisan) Volkan Gazetesi

Bekirağa Mahpushanesinde, (1909, 12 Şubat) Volkan Gazetesi

EKLER

برنجی سنه ۱۳۲۷ هـ کون صباحلری نشر اولنور انسا نیتته خادم دینی سیاسی عثمانی غزته سیدر ۲۸ نومرو

ابونه قیاشی

ممالک عثمانیه ایله بلغارستان بوسنه
هرسک مصر ، قبریس
و کرید ایچون
سنهک ۱۲۰ آتی آلتی ۷۰
غروشدر
استانبول ایچون سنه لکی ۱۰۸
غروش

وولکان

۱۳۲۴

صاحب و مدیر مسئولی
قبریسلی درویش وحدتی
امور تخریریه ایچون مدیر مسئوله
مراجعت اولنور

آدره سی :
بره باننده ساقی بک مطبعه سی

۱۶ محرم ۱۳۲۷ ۲۵ کانون ثانی ۱۳۲۴ شباط ۸ ۱۹۰۹

صو او یور ، دشمن او یوماز

یاخود

صدر اعظم کامل پاشا ایله طینین

دونکی نسخهمزک « قورناز ، الیشان جان دورماز » مقاله مزده ماشاتک وقت وزماتیه و پرله ماکده اولستمناشی مالیه ناظری و المناصبده داخلیه ناظرینک اداره سز لکارتدن بحث ایتدی کمز صره ده ، « ارتق اسکی بر کتسون یکدر کسون دیمک مجبوریتده بز » دیشدک . قارنلر مردن بریسی — یا هو ! بو کامل پاشاهده طوقو غمز می ؟ اوده وزرای سابقه دن دکلی ؟ نیچون بویه عمومی بر تعین قولاندک ! بن — وولقاتک بتون مندرجاتی مشارالیهک معالیمی ایله مالامال ایکن بویه ذهابه محل اولمز . اسکی دور ، کچی ، بوسوز متیناردر بو زلف یاره طوقونور ، کچی و همملر ، دور حریتده هیچ بر سالم فکردن قطعاً کهمز . اکر اولکچی صریح اوله رق جرح ایدرسهک او وقت بویه بر موآخده به حکمز اولور . بوقسه هر یازی یازد قجه ، کامل باشادن بشقه ، صدر اعظم باشادن بشقه ، کچی قیدار ، مستقیم المسلت اولان محرر لک قلملر ندن قطعاً حقیقه من دیشدک . برده بوگون نه باقیم ، صو او یور ، دشمن او یوماز ، مثل مشهور نجیه طین رفیقمز ، لاترکی غزته سندن تقلاً مطالعات حکمویانه !! ایله « یکی استقراضلر » سرنامه سیله نشر

ایتدیکی مقاله ده صدر اعظم پاشانی ضمنی دکل عادتاً صریح اوله رق اتهامه چالیشیور . اولاً ، کامل پاشا ایله موسیو ده فس و پانجیری بک اراستنده بشیوز بیک لیراتی بر استقراض مقبوله نامه سی عقد ایدلیدیکی ، و حکومت مشروطه تک اصول اداره سی عقیده بیلدی کمز معلومه کوره بوکی امور مالیه ایله اوغرا شتمق ، متواله عقد ایتک مالیه ناظر لرینه ترتب ایدر برو طیفه در . صدر اعظم ایله صدر اعظم پرورده لر ندن واعیان اعضا سلفه صدر ارتک سابق نامزد لر ندن یک معروف بزبانقه آدمی بویه ایشلر له مشغول اولمازلر . مجلس خاص و کلا حاضر صبر اعظمک قوناغنده ایکن بوشراط هب بر اراده مذا کره ایدلسه ایدی عیانه فاتی اولوردی ؟ عیاجت بک اوزار کیدرده بر طرفدن خوشه کتیمه چک بر مطالعه می در میان ایدلک احتمالی وار ایدی « لاتورکی غزته سی بو حواش و برد کدن صکره سوزی بیبریور که : هر ایشک حقیقتی ارایانلرجه بک متیناردر » دیهرک صدر اعظمه شو صورتله بر منفعت خسیسه استاد ایتک ایتبور .

کرک لاتورکی کرک طینه صو وار زکده : بتسون اداره مشروطه ل هب بزم شمیدیکی اداره من کیمیدر ؟ داخلیه ناظر لر مزده بزم داخلیه ناظر مز کی وصی به محتاج اولانلر دیمیدر ؟ اقتدار سزلی ، اور و باجه محقق اولان برداخلیه

ناظرینه قارشى هانکی بر سر مایه دار وارد رکده : قاصه سنده کی یاره لری مالیه ناظر حاضر مزک امرینه تسلیم ایتسون ، ابراز ایده چکی تأمیناته اعتناء ایتسون .

ایچیا مالیه ناظر مز خود بخود بر استقراض عقیدینه قالقشسه یا لکنز ، موسیو اوران سزده مستشار می ؟ نه ایش یاییور ؟ دیه واقع اوله جق بر سؤاله قارشى . ناظر معالی مظاهر حضر ت لری عیجا نه جواب و پرله بیه چک ؟ ایش بیلدی کمز ایچون ، امور مالیه بی اداره و اصلاح دن عاجز اولدیغ ایچون ، باشمه وصی کی بر شی می تعیین ایتدی لار دیه چک ؟ بوقسه رجا ایدرم سز سوسوله بیکنز نه جواب و پرله بیه چک ؟

هیچ بویه مالیه ناظر بی اداره مشروطه سآره ناظر لرینه قیاس ایتک ممکن اوله بیلر می ؟ بوشرات ، صرف سفسطه دن عسارتدر . عرض کارلندن متیندر .

کلم ، اصل و ارسه ، و کلا طایفه لردن صکره استقراض عقد ایدلش اولسته .

مادمکه هیچ بر سر مایه دار مالیه ناظر مز له ایش یا یمنه یا ناشمیور ، داخلیه ، معیارى ، اورمان ، نافع خارجیه ناظر لرینه می مراجعت ایدچک بوقسه قایینه رئیسی اولان باش و کیله می ؟

اکر مالیه ناظر مز ، استقراض عقیدینه مقتدو ایسه نه ایچون یا یبور ؟ صدر اعظم پاشا بر اقبور سه نه دن استقراضی و ربوبده چکله میور ؟

برنجی سنه هر کون صباحلری نشر اولور انسانیته خادمی سیاسی عثمانی غزته سیدر ۴۰ نومرو

ابونه فئاتی

عناک عثمانیه ابله بلغارستان بوسنه
هرسک مصر ، قبریس
و کرید ایچون
سنهک ۱۲۰ آلتی آیلنی ۷۰
غروشدن
استانبول ایچون سنه لکی ۱۰۸
غروش

دولتنامه

صاحب و مدیر مسئولی
قبریسل درویش وحیدی
امور تحریریه ایچون مدیر مسئوله
مراجعت اولور

آدره سی :
بره مانده ساقی بک مطبعه سی

۱۸ محرم ۱۳۲۷ سال ۲۷ کانون ثانی ۱۳۲۴ شباط ۱۰ ۱۹۰۹

علماء کرامک نظر انتباهنه

سزک و بزم ایچون سراج امل ، دستور العمل ؛
شریعت غرای احمدیه اولدینی کی . استلاق
رسول الله ایله متعلق صفت حلم و شجاعتله ده
متصف اولمه سزک لازم کلور .

سزک ، بالاستحقاق بی اسرائیل تیلری
متاهسنده اولمکن ، ورته ایمادن بولمکن لازم
کلورکن « الان اولیاء الله . . . » بیورنیش ایکن
هیچ سزک ایچون خوف و خشیت ، و عن
و محزونیت ایجاب ایدر سی ؟

حلمده تعریف ، حماقت ، شجاعتده افراط
جنت اولدینی نظر دقت و انتباهه آنهرق حر
کت ایشک ، هر فرد مسلم اوزرینه ایشی
ضروری اولان واجبات متاهسنده در .

بولدیلمیز اون اوجده عصر عجزینک
ساحلی بیله قات قات کدیکنی ، بزرگه مملکت
سنه صاحبزینک بیله لات و منانی « مبود اتحاد
ایده رک یته بر دین تمصب ایشدکلری ، برده
ذماتزده کی بر جوق مانک مدنیت ماسکلری
النده ، تضیق داعیه بیله هیچ بر دین ایله متدین
اولدقاری ، الهی طاعتدقاری ، جانی جهاد ،
زنا حلال ، جلالی موفقیت ، سرفقی مسیح ،
ایلدکلری کوز اوکته کبربرسهک ، اولکلرک
الت مدافعه لری فلج قالقسان ، شمدیکلرک
سلاح تجاوزلری ، طوب ، قنک کی مهوره ل
یقان بیجه و سائله تحریریه بی دریش ایدرسک .

بیمه حال هر خطوه مزه جابله « دیلوماتیک »
ایله آتمه سزک فرزندر .

ارتق ایو بیله سزک لازم کلورکه : شو دورده
قوت ، سیفدن قلمه انتقال ایشدکلر . دین
ایچون سلامت ایچق قلمه اوله بیلر . دینده
تالیبت فن ایله منصفله قلمدن ، منطقدن ،
فسدن بشقه چاره لره توغلی ، موقت بر زمان
ایچون ممکن اولنسه بیله ، یته بات اعتراض
قیانه سزک . امید اولان فایده برینه مضرت قائم
اولور . مضرت قائم اولورکه : حق و حقیقت
اولان برشی ایچون اکلاشیله مامقله . قوجه
برهبت اجتماعیک انقراضنه سبب وریلیر .
مسئله ایسه ، بریسی دین بودر ، در . دیکری ده
بن حلدن ممنونم ، بویله بشارق و هر کس ده
تم کی یلیق ایسترم دیر .

شمدی نه بریسنده سلاح وار ، نه ده دیکرنده
او حالده طرفینک سلاحی . قلمدر دیمک .
او حالده بزده دروزکه : ایشته میدان ؛ دین
اسلامده ایکی دکل ، بر اولسون ؛ بزده دکل ،
بره تماس ایدر کی کورولسون ، شائبه نقصان .
حسن ایدن وارسه کورسترین ؛ وقتی ، بر طرف
ایده جکی ده شرط قویسون . اگر کندیلری
اقناع ایده من سهک و ، اه برلسکنی ؟ نیوتک
لرومی و حقیقتی ، قرآنک کلام اه اولدینی
ماکلرک ، شیطانلرک ، جنلرک موجود بولدینی ،
سوک نسیده ایمانک . یوز سنهک کفری بیله
ازاله ایشدکیکی ، بر قسم السائلر ، نه دن عذاب
چکسون بر قسمی نه دن مکافات کورسون ؟

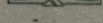
بوتلرک بیمه حال لرومی ، حشرک ، شمرک
جنتک جهنمک ، هر آن موجودیقده عقلا
ایشات ایله یه سزک - کندی حساسیزه اولهرق -
بر دها کیمسه نک نه طریقه ، نه مذهبه . نه
دینته ، نه اغریزی اجارز ، نه ده دین حقسنه
اسیاله قلم ایدرز .

یونیا لکنز بزم ضعیف اعتقاد لار مزه ،
بتون دینسز لره و میسوز لره ده اعلان ایدرز .
اساس انوار اسلامیت بر توانداز عوالم ایکن
تضرطی اله الهرق ، دین مینه بتان ایدن
واچنک ایستینانلری کمال صلابتله ردایدر .
وایشه میدان ؛ دیه ، رفعلوا مجادله قلم ایلور .
ای علماء اعلام ! ۳۶ نومرولی نسخه -
مزک ، دینسدارلق - دینسزک و طریقتار ،
مقاله مزه ده . . .

کله م دینسز لکه : دینسز اولان بر آدم یا
محیطی بتون بتون بر دین ایله متدین اولماقدن
یا خود ، ضعیف ، منطقسز بر دینک متمسکی
بولنقدن ایلرویه کلیر . بودینسز اولسنده
معارف ترقی ایشدکجه دین ، مکوساً متناسب
بر صورتده تدنی ایدر . حالبوکه اسلامیتده
اکتساب معرفت ایدلرکجه دینده میسوطاً
متناسب بر حالده ترقی ایدر .

لکن کورستر یله بیلیرکه : بوکون اسلامارده
بر جوق ادملر ، : اورویا دینسز لریشه بیله
طلش حیقار بر .
بزده ، ردایدرک دروزکه : نه قدر دینسز .
لکه اشهار ایدن ادم وارسه ، ماضیلری

برنجی سنه - هر کون صباحلری نشر اولنورالسنایته خادم دینی سیاسی عثمانلی غزته سیدر - ۴۴ نومرو

ابونه قیائی
ملک عثمانیه ابله باغارستان بوسنه
هرسک مصر ، قبریس
وکرید ایچون
سنهک ۱۲۰ آلتی آیلدی ۷۰
غروشدر
استانبول ایچون سنهکلی ۱۰۸
غروش

فولکان

صاحب ومدیر مسئولی
قبریسلی درویش وحدتی
امور تحریریه ایچون مدیرمسئوله
مراجعت اولنور
آدرهسی :
برهاتانده ساقی بک مطبعهسی

۳۱ کانون ثانی ۱۳۲۴ شباط ۱۳ ۱۹۰۹

جمعه ایرتلی

* ۲۲ محرم ۱۳۲۷

شورای امت

شورای امت رفیقمرکز تئیل اداره سندنبری
۱۲۹ نومرولی ندخه سنده کی «تئیل وکلامی»
ضربه استبدادی ؟ مقالهسی قدر متلاشیانه
حق براندازانه بازمش بریندینی . کورمدیکمز
کی ، مناقع عمومییه خادم برمسلكده تعقیب
ایتمکده اولدیفندن جدأ دوام شریافته قلیأ
طرفدار ایدم . ایحق تئیل وکلامی سبیله کامل
باشانک اداره موشکافانه سنه قارشلی برخی
تهدیده قاریشیق تقیدانده بولندیفندن بی طرفانه
اولهرق بزده بیان مطامعه ایتمک استبورز .
«مجلس ملیتک اعتدایی قازانمش برقابینه تک
اک مهم ارکانی اوله یفته» هیچ برسب معلوم
یوق ایکن تئیل ایدیلیمز .
بوتئیل وکلاده سبب ارامق ایستلسه
بک قولیینه نصافق اولنور . مثلا : قاج
کوندنبریدر مکتب حربیه طلبهسی حربیه
نظارئنده بکراغا بولکنده رطوبتلی حبسخانه لرده
ایکله مکده اولدی بی حالده . حالا نه دیوان حربیجه
ایشلرینه باقبلیور . نه ده سالور بیلورودی .
اوله ناکهائی الینی متجاوز اقدسی
قارلی ، بورالی برکیجه ده صیرتارنده یالکز
قایوطلری اولدی بی حالده حربیه نظارتنه سوق
واوراده توقیف ایدن حربیه نظری باشا حقتنده
نه ایچون برمدافسه نامه یازلمدی ؟ بونلرک
قباحتلری یالکز بروضامه . معلملر اعتراض

ایتمکلی برسب ظاهر بدن عبارت اولوب
روح مسئله ایسه ، اقدیلرک شوصولک زمانلرده
فرقه احرارله تماسده بولنسنندن ایلرویه
کلدیکی بولنمشدر .
حربیمککنده هر فرد هانکی برفرقه
ایسترسه داخل اولمق ید اختیارنده ایکن
بونلرک اوله شدید اشکنجه لره معروض قالمسی
نظرلردن اوزاق طوتوله یازدی .
مشروطیت اداره دن مقصد . هدف امان
عمومی اولان سعادت حریت تامهیه طوغری
ایلرله مکمه . دنباده هیچ برنصده . تهدیده
تهدید ایقاع ایتمکله حاصل اوله من . اولور .
لکن موقت بر زمان ایچون اولور . اوصورتله
حصولپذیر اولان امان . بایدار اوله من ، چونکه
قبیلرده تمرکز ایتمش . قورقو ایله مبدانه
کشددر .
قلیده اولانلردرکه : بیقله من ، محو اید
یادمن ، زیرا قلیده اولان حقددر ، وحق ایسه
مظفردر .
«صدر اعظم باشا الی ای اول قوتله .
اتحاد ایله استحصال مشروطیت ایدن برمتک
حربینه اوبشامق قولای اوله جننی تخمین
ایدیورسه بو یوک برغلت اظهار ایدیور .
شمدی کامل باشا بر حربیه نظری تئیل
ایتمکله حربیه می تجاوز ایتمش اولور که :
بوتجاوزک قولای اولمدینی ، مشارالیه
اخطارله برابر اظهار غفلت ایتمدی ده بیلدر .

بلیور . فقط بوغافل ! صدر اعظم کیردیکی
حرب سایلرده دائما غالب وشانلی اولهرق
چیسور . بوکا غفلت اسناد ایدلرده ، دائما
جختالته ترک سلاح ایدیور .
بوراسی بزلی حیرتله دوچار ایدیور .
مطلقا بوسندر اعظم سحر با اولملی که : کندوسنی
عالمه غافل کوسترک ایستدیکی کی خصمانی
اسکت ایدیور .
«صدر اعظم باشا عیجا هانکی صلاحته
مجلس مبعوثانک اعتدایی حازر ایکی نظری
دکیشدیریور ؟»
قایینه تی تشکیل ایدن بر صدر اعظم .
امین اولدی ادملری نظارتاره تمین ایدر .
نظارتلر وظیفه لرنده مشول اولمق اوزره امور
دولتی تدویره چالیشر . ومبعوثانده ، قایینه
اعتقاد ایدر . صدر اعظم معنی اولان وکلایه
امین بولندقیجه . مبعوثانک اعتدایی قازانمش
اولان اووکلایه موقتی محافظله ایدر .
لکن صدر اعظم البته برسب تختنده اولهرق
وکلادن هر بری هر ایستدیکی وقت تئیل
ویکندیکی ده امین ایتمک صلاحیت تامهسی
حازدر . شوقدرکه : قایینه داخل اوله جن
اولان برناظره بیان اعتقاد ایتمکده مبعوثانک
صلاحیتی داخلده در .
مبعوثانک اعتدایی قازانه بیله جک برناظر
بولنجهیه قدر او نظارته منحل نظریله اقبیلر .
از جمله شمدی یکی تمین اولان حربیه نظری

برنجی سنه هر کون صباحلری نشر اولور انسانیته خادم دینی سیاسی عثمانلی غزته سیدر ۴۶ نومرو

ابونه قشانی
ممالک عثمانیه ابله بلغارستان بوسنه
هرسک مصر ، قبریس
وکرید ایچون
سنهک ۱۲۰ آتی آیلنی ۷۰
غروشدر
استانبول ایچون سنهکی ۱۰۸
غروش

فولکلر

صاحب ومدیر مسئولی
قبریسلی درویش وحدتی
امور تخریبه ایچون مدیر مسئوله
مراجعت اولور
آدره سی :
بره باننده ساقی بک مطبعه سی

۲۴ محرم ۱۳۲۷ بازار ایتسی ۲ شباط ۱۳۲۴ شباط ۱۵ ۱۹۰۹

بهران وکلا

ای هریری الی بیک کشینک وکالت
مطالعه سی حازر اولان مجلس مهورتان اصدر اعظم
حقنده کی عدم اعتقاد بیان ایتکیزی حقی برایش
یا پیش کی می تلقی ایدیورسکر ؛ مجله نک شیطاندن
اولدیننی بیامور مسکر ؛ شیطان که : قلوب
عالمه و سوسه بخشد . بونک حقیقتی ده بیامک
لازمده . بووسوسه لر . دایما خیر ایشانه چیک
زمانلرده مؤثر اولور . بو شیطان . هرقلده
بردشمن خیردر . بولدیننی قلب صاحبی طریق
مستقیمدن ابردینی ، اوده عینی بر شیطان کبیر .
اوده دیگر لرینه القاء فساد ایدر ، اووسوسه
شیطان بر آنده بیک غامسان سوندیرر .
بو شیاطین دایما عجله ابله پایلان ، ایشلرده
تأمین موقفیت ایدر ،
شیطان گه سی ، لسان عبرتیندن منتهدر .
اصلی « اسطانا » درکه : صابین دیمکدر .
اوخالده شیطانه ، شیطان اطلاق اوامر
الهییه اتباع ایتدینکیندن وطریق مستقیمدن
نکول ایلدینکیندن ایلرویه گهدر . اوخالده طریق
مستقیمدن انحراف ایدن هر فرده شیطان
دییه بیله جکر .
خیلی زمانلرده کامل باشانک مسند صدارتدن
سقوطی ایچون یا بیامدق ، حیله ، حتی دنائت
قالامشدر .

منافع ذاتیه لرینه هر شئی فدا ایدنلر
ارتق شو زمانده اکثری تشکیل ایتکیده
بولمشدر .
افراد ملتدن هیچ بر فرد تصور اولمزرکه :
کامل باشانک سقوطی ایچون شورای امتله
طنینک کیجه کوندوز جالده مقده اولدیننی
بیلمسون . اویچ ناظرک تبدیلدن ناشی بو
ایکی غزته کوباره بینمش کاشانی ولوله پورمشدر .
ممارفله بحریه ناظر لرینک استعافاری محقق
اولدینی کی بحریه ناظر . نکده بویکی به الحاق
ایسی خلع . مسئله سنندن ایلر به کلدیکی
سویاتپور ، بوخلع ماده سنلده بورادن واقع اولان
اخبارات اوزرینه اورویانلغراف ازانسیرینک
اشاعه سنندن ایلرویه کلدیکی بونکده کامل باشا
ایله اوغل سعید باشانک تربیتی اولدیننی شورای
امتله طین ، صیقلمه دن بیاندن چکینمور .
ای ایکی ورقباره ! طن ایتدیکیز که :
شیطانقله ماتی اغساله موقق اولدیکیز ،
رولکیزی ایستدیکیز کی اوینادیکیز ! بو
حیله الیه بیه میدانه جیقاچقدر .
دها دون فداکاران ملت حقسنده نه کی
نشر یانده ، ملتنده بولمادیکنیزی ملت
اونوتامشدر .
زمان بزه کوستره جکدرکه : بوناقراف
کیفیتی ده بردنائت الی التندن جقمشدر .
فداکاران ملت حقننده ترتیب وتضع
اولان ، سفرا به قصد مسئله سی نصل بارد

ایسه ، بوخلع مسئله سی ده عینی صغوققلقه تلقی
اولمشدر . بوی ترتیب ایدنلر البته شورای
امتله طنیندن یک اوزاقده اولانلردن دکدر .
ملتی بازیمجه منقمت ایتک ایستورسه کز
« عسی ان تکره هو » فی اونو-
تیمه بکیز . اگر اونوتورسه کز ، امین اولکیز
که : بزاونوممیز . الله . عن قریب اسباب
نجاسیزی خالق ایلسون . زیرا مملکتیمز
فرنگستانه دوتدیر ایلور . اخلاقیز بر باد .
ایدیلور .
قهر اوله سیلر ، انکترده ، فرانسه ده ،
بویله پایبورلر . دیه جک لرینه بر ازده شریعت
اسلامیه ده بویله ایجاب ایدر دیسلر بحجه زبانی
ایدرلر .
بر زماندن بریدر افکار عمومیه هب خلع
نقطه سنه مطوقدر . بونک وقوعی ده هر نه قدر
بز اتحاد وترقی حمیتدن امین ایتکده افکار
عمومیه فی اقباع و تسکین ایتک ممکن دکدر .
کینلرده رشاد اقدینک بکی قیو مولویخانه سنه
کیده چکی شایع اولدینی کون . مسعودیه
زده لیبی ده بشکطاش اوکنه دمیرله مش ایدی
ایشته اوکون بورغانچی اصناقدن بر جوق
کشیلر - یارین رشاد اقدی قوم قیومولویخانه سنه
کیدیبورمش . قویه دن ده چایی گیش . مسعودیه
زده لیبی ده بشکطاش اوکنه دمیرله مش .
یارینکی کون مطلقا پادشاهی خلع ایده جکدردر ،
زیرا اورنه ده بو قدر اسباب واردر . نجیبا

برنجی سنه - هر کون صباحلری نشر اولور انسانیته خادم دینی سیاسی عثمانلی غنم ته سیدر - ۵۲ نومرو

ابونه قیائی
ممالک عثمانیه ابله بلغارستان بوسنه
هر ملک مصر ، قبریس
وکرید ایچون
سنه لک ۱۲۰ آلتی آلتی ۷۰
غروشدر
استانبول ایچون سنه لک ۱۰۸
غروش

فولکان

صاحب ومدیر مسئولی
قبریسلی درویش وحیدی
امور تحریریه ایچون مدیر مسئوله
مراجعت اولور
آدره سی :
پره باتانده ساقی بک مطبعه سی

اتحاد محمدی جیمتک مروج افکاریدر

۸ شباط ۱۳۲۴ شباط ۲۱ ۱۹۰۹

بازار

۱ صفر ۱۳۲۷

شدت جریانکن طبیعی خرقار (صحابی کرام)
آچهرق نیجه ریاض کونان میدان کتیرمش
ایکن ، مهندسین شریعت وطریقت (مجتهدین ، بیران)
اواخر قلدن حصوله گلش اولان شکوفه زارلری تنظیم
وتکمیل ایش آیکن بر طرفدن ماوراءالنهر بر طرف
فدن جبل طارقه ، قدر توسع ایش آیکن بش التیوز
سنه ذری اشجار ثمره دارنی جالبه بوریش ، ازهار
کونا کونی پرمزده بر حاله گلش ارا نیل مامش ،
صور و ایش ، ال اتمق ، تعمیر ایش آیکن ایستاتلر
خالک ایله یکسان ایدلش ، بر چوققلری زندانلره
اتلمش ، بر چوققلری اعدام اولمش ، بو حاله
کیمسه لر چاره ساز اوله میور ، واوله مامش ،
صاحبلری بر برینه دشمن ، ایش آیکن ایش آیکن ارامزده
عینی بردیکن ، بر مجده سی لازم دیور سسگن ؟
فقط بو قولایمی ؟ بر مجده ک بر عصرده کلی .
بر عصرلق مساعی حقیر ستانه به احتیاج اولدیغنه
دلالت ایدر .

امان اه ایچون اولسون ، یز اساسلری
قورالم ، اساسلرک ، اتحاددر . تأسیسه
چالیشمه ، شودن مینی قورتارمه ، شو دن
مینی قورتارمه ! او مجده سی ده ، البت ، بر عصر
صکره اولسون . اه کوندر بر .

دیمک ایستبورز : ظهور اسلامدن صکره
صحابی کرام بر چوقق اجهادلره دینه خدمت
ایستیلر ، تابعین ، تبع تابعین ده انلرک ایشینه

عینی قونی ، عینی شوکتی حائر بر چوققلری
کلتش کچمشدر . زمانمزده بک چوققلر .
برقمده ، واردرک : یالکن مشویات ایله
نشر دینله مشغول ، قبریسلی مرحوم ابراهیم
صدقی ، اسکیشهرلی مغفور حاجی عبدالله افندیلر
کبی ،
اولکیسی الی سنه نشر دین ایتدی ، بر
چوقق کلین بئیشدیردی ، حالا خلیفه سی بولتان
مدرس حافظ علی افندی ده عینی مسلکه سالک
اولدی .

ایکنجیس الی سنه ازوا ایتدی ، اوده
بیکارله فضلا بئیشدیردی . لکن دنیا یه یان
کوزله اولسون باقمیدلر .

برقمسی ده کوریلورک : سیاستله مألوف .
بوکون کردستانده ، عربستانده حکم سورن
بر چوقق متشیخلر کبی . اوله لری وارک :
بر امرینه بر مرید ، بیک جانی اولسه ترک ایدر ،
حالبوکه : متشیخلر ملیونر ، زوالی مریدان
ایسه دنیا دن بی خبر . عشرت غوغاسی اولور ،
مریدان قوشار . سرف اولور ، مریدان جالار .
عسکرلک دیندی ، قاجارلر . و بر کور دیندی
آسارلر . دولت اوتیاره استفاده ایتدی حالد
منفعتی بر آه . متشیخلرک ایسه هر بری بر شاه ،
آه ! غریب اسلامت ، آما ایشط العرب !
منیمکدن متصیکه اقرق ، ده کاکده ایکن ،

اتحاد

اتحاد طریق : بوده یا اتحاد دینی دن
منشعبدر ، قادریلک ، نقشبیک ، بکتاشلیک کبی
یا خود بر عکسدر ، ماسونلق ، و غیر لری کبی .
- ماسونلق وسائر فرقه سبایه لر دهده . اهل
کتاب اولدینی حالده دینلری قطعاً نظر دفعه
المدقزلدن ، بر عکس ، دیمیش . -
اتحاد طریق که : قادریلک ، نقشبیک
وسائرده ، یا صرف دیندر ، یا خود سبایدر .
بو ایکی صنفه مثال کوسترمک ایچون ،
عبداه دهلوی دن ، حضرت خالد دن بحث ایدم
عبداه دهلویک ، علم لنده اولان قدرت
معنویه سنه رده قدرت سبایه انضمام ایتدی که :
بر چوقق قوتخانه نائل اولمشدی . بر سفر
اثناسنده ایدی که : حضرت خالد ، بر یغیز آتیه ینمش ،
مشارالهلک در کاهی او کندن . بر یکیش کچمش .
- او بر رسم کجی ایدی ، بتون درویشان برابر
ایدی . هب اسب سوار سالت ایدی ، لکن او که :
بر مرید ایدی - حضرتک نظر دقتی جلب
ایش ایدی .

صنوردی . خالد در دیدلر ، کندیسی
سر عسکر یا ایش ایدی ، اوسقرده ، غالب کلدی .
خلافی ده صکره المشدی .

عبدالله دهلوی هم دینی هم سیاسی ایکی
قوتی جمع ایش ایدی . طرق سائر مشایخندن

321
۱۱۰ نومرو

ابوہ فینائی
مملکت عثمانیہ ایلہ بلغاریستان بوسہ
ہرسلک مصر . فریس
وکرہ ایچون
سہک ۱۶۵ آئی ایلی ۷۰
اوج آیانی ۴۰ سرودند
استاسون ایچون سہکی ۱۰۸
عروش
نسخہ سی ۱۱۰ (بارہ در)

قولنامه

۱۳۲۴

اتحاد محمدی جمعیتک مروج انکاریدر

برنجی سٹہ
صاحب و مدیر مسئولی
قبریلی درویش وحدتی
امور تخریرہ ایچون مدیر مسئولہ
مراجعت اولور
درج اولیمان اوراقی اعادہ اولمجن
نسخہ سی (۱۰) بارہ در

۷ نیسان ۳۲۵ ۲۰ نیسان ۱۹۰۹

صالی

۲۹ ربیع الاول ۱۳۲۷

سندن بوقدر قوشولمزا آہ دہرک و علمایہ دہ
—طبیعی حقیقتی یلیمہ جکاری ایچون—
برمتحرک نہ کی بر آدم اولدینی، شرعاً،
مماذہ سؤ خاتمہ ایلدہ کیتدیکنی اعلان
ایتدیرہرک، حیانتدہ بعضیلرک زعمنجہ
مفسد، نمائندہ دہ، اہ کو سترمسین،
بی ایمان کی صفتلرلہ، بوقدر خدمات
مشروعہ منزی محوایتمک و مہلر دن متولد
بولندیغی ایچوندر .

بدایت محکمہ سی مدعی عمومیلکنندن
حکومتدن رجم
بندہ کز محکمہ نک حکومتک امرلرینہ
اطاعت ایتمک کی برفکر دی طاشییا نلر دن
دکلم .
تہیج اذہانی موجب مقالات نشری، بو
دور حریت و مشر طیبہ قطعاً قبول ایتم .
یازیلان مقالہ لرک تأثیرنی قعیساً تہیج ادہان
ایچون یازلدیشدن دکلم، دانما، اہ و پیغمبری
ردقہ بیلہ قایمدن چقارمہ بدند .
بو تأثیرک حقیقتی اکلاہ بیلہ کزہ سزده
بزمہ برابر اولورسکز . چونکہ او تأثیر
حضرت محم (ص . م) ک نوری تأثیردر .

حقتدہ کوریشمک ایستشکز، حقت ایہ
بالطبع زعلاہ جیلر دن دکنز . او کوریشمک
طیعی، فکر عاجز اہ منزی المقتدن عارت
ایسہ ز ضعیبہ نظارتک حقوق مشاوی
دہ اولدیغمندن امر عالیترینہ مع لتأسف اجابت
ایدہ مدم .
باشام ! دعوتنامہ کزک حقیقی اولہرق حنہ
کلنجہ : روم ایلی طابور لرینک چشالہ یہ کلہ سی .
بورادن بیسوک برہنک اوراپہ کتیمی و عینی
کوندہ، عینی ساعندہ بدایت محکمہ سی مدعی
عمومیلکنک بالادہ کوسترلیدی و حیلہ علیہمزہ
جلبنامہ کتیمی و ضعیبہ نظارتک دہ مہمود
دعوتنامہ منی بزہ ارسال ایتمی، ہپ، درویش
وحدتینک، او حیانتک ہر دقہ مخاطرہ دہ
اولدیغی ہم کندیسی، ہم دبتون ملک بیلدی کدر .
ویش وحدتینک، باشہ برچور اب اورمک، کندو .
سی غیر مشرع رصورتہ توقیف ایتمک و سوکرہ دہ
توقیفخانہ دہ بوغدیرمق یاخود بشقہ بر
صورتلہ اتلاف ایتدیرملک ولدی المعانیہ،
درویش وحدتی توقیف اولنسیغیندن
متأثراً اتجار ایتمشدر دیہ اعلان ایتمک
واووقت بزما ایچون ولو صورتق قیلندن
اولہرق اوفاجیق بر حرکت ایتمک ایستیانلر
بولنورسہ: « نہ یاپاہلم، اولمش ادمک ارقدہ

مدعی عمومیلکنن:
وولقان غزتہ سی صاحب امتیاز و مدیری
درویش وحدتی اقدیہ .
تہیج اذہانی موجب مقالہ نشرندن طولانی
سا ۵ نیسان سٹہ ۳۲۵ بازار کونی بدایت
محکمہ سی مستطابق دائرہ سندہ اثبات وجود
آئیمہ کز لازم کاور .
۴ نیسان سٹہ ۳۲۴ امضا مستطابق
مدوح مہری
ضعیبہ نظارتدن
وولقان غزتہ سی صاحب امتیازی بک اقدیہ یہ
اذہان عمومیہ منی تشویش ایدہ جک صورتدہ
خلافی تم نشر اولسان علاوہ ہر حقتدہ
کوریشمک بہ یارین زدہ عاجزی یہ کلہ لری
درجا اولور . ۴ نیسان سٹہ ۳۲۵
ضعیبہ نظری
فریق
علی
ضیبہ نظارتہ جواہر
ہر کسجہ معلوم اولدیغی اوزرہ شمعی یہ
قدر بزیا کز برعلاہ نشر ایتمک کہ : اتحاد
محمدی جمعیتک رسم کشادی کونی جمعیت نامہ
اولہرق «جلاد» نامندہ برہدیاننامہ نشر اولندی .
بو ایسہ جمعیتی لکلیہ جک برماہیتدہ بولنمش
اولدیغندن همان جمعیت طرفندن برعلاوہ نشرینہ
مجبوریت الیرمشدی . او حالدہ بزملہ علاوہ

برنجی سنه ۱۰۲ نومرو هر کون صباحلری نشر اولنور انسايته خادم دینی سیاسی عثمانلی غزته سیدر

ابونه قیائی
ممالک عثمانیه ایله بلغارسا بوسنه
هرسک مصر ، قیویس
وکرید ایچون
سنهک ۱۶۵۰ آتی ایلی ۷۰
غروشدر
استانبول ایچون سنه لکی ۱۰۸
غروش

فولکان

اتحاد محمدی جمعیتک مروح افکاریدر

صاحب و مدیر مسئولی
قیریلدی درویش وحدتی
امور تخریریه ایچون مدیر مسئوله
مراجعت اولنور
آدره سی :
بره باتانده ساقی بک معطبه سی

۳۰ مارت ۳۲۵ ۱۲ نیسان ۱۹۰۹

بازار ایتسی

۲۱ ربیع الاول ۱۳۲۷

حاله . بوکونکی جنایتلرک ، رزالتلرک هیچ برسی کرلماش ایدی .

منی ارقداشلردن برینسک ، ایکی کون اول — آه . آه . کاشکی ینسه دیار بکرده ، منی اولدم . ایگوزاللی غروش ماشجمنی آیدمده ، بوکونکی رزالتلری کورمیدم — دیمهسنه سنب اولان ، شرف سسوقاغنگ ارتکان ایدمکدیکي خیانتدر .

ای عثمانلیر ! وطنی وربریزمی سویویو — رمیز ؟ اثبات ایدم . ایشته مظالم ! ایشته استبداد ! ایشته مشروطیت ! ایشته ظم دیده برمات !

مظالم که : ائک کوچوک مأموریتدن ائک سیوکنه قدر ، اتحاد و ترقیه منسوب اولماتلر ، قطعاً همین اولنورلر . بیلاردنبری ، کوزلر — بئک نورینی دوکه دوکه ، یا اولهرق محل مأموریتلرینه کیده ، کله ، بقالارکظمن و تشدینه قنلانه قاتلانله ، هر برمزاحم همیشه دلاینه دایانه اوچ یش یوز غروش معاشه نال اولان ملکی . عسکری ، برچوقق اولاد وطن ، قولارندر طوتولوب ، طوتولوب ، مأموریتلر — ندن طبشاری چقاریلورلر . یاره ؛ ورن دودوک جالار قاعده سی مکتمزده علناً حکمقرما .

هله اتحاد جیلاره ، یغم احسنک بوزکی ، یغمما .

انقلاب میدانه کلمسیدی . نده او ، اویش کشی بوکون قوروق ، ساللا بهیلیردی .

دئیک اولورکه : بوملکده اول و آخر حکمران اولان ، شریعت قوتیدر . او حالده احکام شریعه بی کسناه اولاناری سواقی اورتالرنده اولدیرمکی . تلکتهزی اورویانک بعض اقسامنه دوندیرمکی امر ایدیبور ؟ نه اسلامیت ده ، نده عثمانیت ده قجبالک یوقدر . از ، اولان ، طوغرضدن طوغرضی به ، سنی اولدیره حکم دیر ، و طرفین اولوجسهله ، قوزی . پای ایدر .

سلطان عبدالحمید خان حضرتلری ، اگر ادم اولدیرمک ایسته میدی . شرف سواقاغنگ رئیسیده ، عونم سنی ده ، یارس آبارتالرنده مصرده ، خدیو عمارتخانه لرنده ، اولدیرته — بیلدی .

ذاتاً بوچتلر ، بوجهتدن قورقدینی ایچون ایدیکه : کیمسه ایله کوروشک ایسته مزلردی . وهیچ شهرلری یوقدرکه : خاقان مشار الیه حضرتلری یوقوت و قدرته بلغا مابلغ ممالک ایدی . واوزمانلر ، بالذات — جدم سیاست یوز بیک کشی بی قلنجدن کپیرهش ایکن ، بن بوکون نقله آگنه فالیدیبورم — دبدکاری ده ینه بزم جریدملر یزده کورلمش ایدی دئیک ایستبورزکه : دور سابقده نظار وسارنه طرفندن بیک درلو مظالم تطبیق اولدینی

تسکین خلجان امر حال

ای عثمانلیر ! وطنی وربریزمی سویویو رمیز ؟ اثبات ایدم . ایشته مظالم ! ایشته استبداد ! میدانده .

بونلری دفع ائمک ایچون فکر سربستی لازم . دکلی ؟ ایشته مشروطیت ! ایشته حریت ! بونلرده میدانده . اگر او مظالمه ، او استبداده — که : شرف سواقاغنگ بیس ، مرداره . الاریله اجرا ایدیلسور — بویون آکرسهک ، قانسز ، برملت اولدینمزه دنیا قانع اوله جق . حیثت مله من یامال حقارت اوله جق .

اگه بلم . بوچایتلره قطعاً بویون آگمه بلم . دونکی نسخه مزده ذکر ایتدیکمز یش کشی که : شرف سواقی بونلر دئیکدر . بونلری بهمه حال وطندن خارجه آتغه چالیشم ، زرا بونلر ، اورویاده کپیردکلری جات سفیلانهک آجیسنی شمعی ملدن چقارمغه باقیورلر . بویوش کشیده ذره قدر وطن عجبئی ، یوقدر . قره کیلی عشیرتی که : برقاچ یوز چادر خلقتدن جهان کپیرانه بر دولت میدانه کتیرمش و بر فرانسولک : اسلامیت اولسه بیدی نه عثمانلیق بودرجه قوت بولوردی ؛ عثمانلیق اولسه بیدی نده اسلامیت بومرتبه انتشار ایده بیایدی . دیدیکي کی ، اتحاد و ترقیه شریعتی ایلرو سورمه بیدی ، نه انقلاب میدانه کلیدی ؛

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Yeşilçam Sinemasındaki Hollywood Yeniden Çevrimlerinin İncelenmesi: Dünyayı Kurtaran Adam Filmi Örneği*

*Examination Of Hollywood Reproductions In Yeşilçam Cinema: The Man
Saving The World Film Example*

Turan Akkoyun**

Özet

Yedinci Sanat Kolu Sinema, diğer sanat dallarına nispetle kısa bir geçmişe sahiptir. İcat edilmesinden hemen sonra Türkiye’de de izlenmeye başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında Fuat Uzkınay’ın kayıt altında aldığı “Ayestafanos’taki Rus Abidesinin Yıkılışı” filmi ile Türk Sineması üretime başlamıştır. Dünyadaki kadar olmasa da Türk Sineması kendi geliştirdiği usullerle bir ivme yakalamış, bilhassa XX. yüzyılın ikinci yarısıyla beraber yıllık film üretimi süratle yükselerek iki yüz rakamını önce zorlamış, sonrasında kolaylıkla aşmıştır. Bu süreçte sektörel anlamda arz talep etkili olmuştur. Arz talep dengesinin karşılanmasında ortaya çıkan güçlükler yeniden çevrim konusunu ortaya çıkarmış bir anlamda yapımcılara hazır olduğu kadar yeni bir bakış açısı da kazandırmıştır. Türk Sineması çeşitli zamanlarda Amerikan ana akım sineması başta olmak üzere yabancı filmlerle benzerlik gösteren eserler üretmiştir. “Yeniden Çevrim” şeklinde adlandırılan bu filmler üretilirken yerel, bölgesel, ulusal hususiyetler çerçevesinde ciddi uyarlamalara uğramıştır. Bu uyarlamaların dışında sahnelerin taklidi, müziklerin aynen kullanımı, canlandırma ya da kopyalama yöntemleri uygulanmıştır.

* Bu araştırma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi BAPK tarafından İF21001 numara ile desteklenmiştir.

** **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Prof.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, turan.akkoyun@adu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6391-3905.

Atıf/Citation: Akkoyun, T. (2024). Yeşilçam Sinemasındaki Hollywood Yeniden Çevrimlerinin İncelenmesi: Dünyayı Kurtaran Adam Filmi Örneği. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 338-362.

Yeniden çevrimde türün ortaya çıkışı, sebepleri, olumlu ya da olumsuz yan faktörleri, etkileri ve sonuçları araştırmamızın kapsamı haricinde tutulmuştur. Çalışmada Türkiye ile dünyanın sosyo-ekonomik ve politik atmosferi dikkate alınmıştır. Ele alınan örnek filmin orijinali ile gösterdiği farklılıklar ve Türk kültürü yansıtılması hususundaki değişim ve dönüşüm iletişim bilimleri kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı Türk sinemasının başlangıcından itibaren ortaya çıkan iktisadi başta olmak üzere diğer sebeplerden dolayı reel bir konuma gelen yeniden çevrim kapsamındaki eserleri, örnek bir film üzerinde bilimsel değerlendirmelerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Çevrim, Türk Kültürü, Sinema, İletişim, Ana Akım

Abstract

Seventh Art Branch Cinema has a short history compared to other branches of art. It started to be followed in Turkey in the year it was invented. At the beginning of the First World War, Turkish Cinema started to produce films with Fuat Uzkınay's film "The Destruction of the Russian Monument in Ayestafanos". Although not as much as in the world, Turkish Cinema has gained momentum with the methods it has developed, especially in the XX. With the second half of the century, the annual film production rapidly increased, first pushing the figure of two hundred and then easily exceeding it. In this process, supply and demand have been effective in the sectoral sense. The difficulties that have arisen in meeting the supply-demand balance have revealed the issue of recycle and in a sense, brought a new perspective to the producers. Turkish Cinema has produced works that are similar to foreign films, especially American mainstream cinema, at various times. These films, which are called "reproduction", have undergone serious adaptations within the framework of local, regional and national characteristics while being produced. Apart from these adaptations, imitation of scenes, exact use of music, animation or copying methods were applied. The emergence of the species in recycle, its causes, positive or negative side factors, effects and results are excluded from the scope of our research. The socio-economic and political atmosphere of Türkiye and the world was taken into account in the study. The differences between the sample film and the original and the change in the reflection of Turkish culture and the transformation were evaluated within the scope of communication sciences. The aim of the research is to make scientific evaluations of the remake works, which have come to a real position due to other reasons, especially economic, that have emerged since the beginning of Turkish cinema, through a sample film.

Keywords: Reproduction, Turkish Culture, Cinema, Communication, Mainstream.

Giriş

Yeniden Çevrim Kavramı; kısaca daha önceden çekilmiş filmlerin bir kere daha tasarlanıp projelendirilerek yürütülmesi ve hedef kitleye ulaştırılmasıdır. Dünya sinemasından olabileceği gibi yerli filmlerden de gerçekleştirilmektedir. Sanatı “düş gücü, yaratıcılık ve yetenek gerektiren insan etkinliği” (Kalkan, 2012: 15) bakış açısıyla araştırma çelişse de sinema her filmiyle yeni bir esere dönüşmektedir.

“Hayat üzerine yanı başınızda asla bulamayacağınız kadar uzak, garip, şaşırtıcı, kimi zaman egzotik, bazen vahşi, bazen de duyguların yumuşaklığıyla örülmüş sevgi dolu görüntüleri” (Dorsay, 2017: 9) tekrar tekrar aynı heyecanla takibini sağlamaktadır. Sadece yeniden çevrimleriyle hatırlanan filmler bulunmaktadır. Yeni medya ürünü “yeniden ele geçirdiği” şansı orijinali ile mukayese (Şenyapılı, 2002: 20). gölgesinde kalmaya da mahkûm olmakta, hiçbir medya ürünü bu konumun uzağında kalamamakta, böylelikle filminden daha çok sektör ve sanat dalı egemenliğini artırır hale gelmektedir. Buna rağmen hem orijinali hem de yeniden çevrimi dünya sinemasının prestiji Oscar’a aday olabilmiş film projeleri de söz konusudur. Aynı şekilde bilimsel ve teknolojik gelişmelerden beslenen özel efektler, orijinaline göre daha başarılı medya ürünlerinin önünü açmıştır.

Bahsi geçen film türlerinde her şeyden evvel ana ve yan karakterler, takdim edilen mekanlar, icra edilen meslekler, sonrasında ise tabii “tercihlerin, zevk ve alışkanlıkların” az ya da çok ülke “kültürüne uyarlandığı görülmektedir. Çeviri bilim alanında, yeniden çevrimler üzerine yapılan çalışmaların çoğalmasa ise çeviri bilime veri sağlayacağı düşünülmektedir.” (Baydan, 2022: 1125).

Her aşamasında “sanatsal gerçeklikler” (Kahraman, 2005) sanatın felsefesi, sosyolojisi, psikolojisi, dili kadar estetik değer taşımaktadır. Sanatın evrenselliği ile etkileşimi birbirinden beslenmekte, karşılıklı olarak birbirlerini beslemektedirler.

“Yedinci Sanat” yani sinemanın değişmesi zor görünen temel öğeleri: (Güçhan, 1993: 52) Sanatçı, Medya Ürünü ve Hedef Kitle

“Hedef kitle, kendisine takdim edilen karakterlerden bir kısmının yeniden üretimine zemin hazırlamaktadır. Bu karakterler diğer medya ürünleri vasıtasıyla kitlelerin yönlendirilmesine katkı sağlarlar. Medya ürünleri böylelikle toplumun genelinde tesir gücüne erişirler” (Akkoyun, 2022a: 59).

Bu çalışmada “dünyayı kurtarmak” gibi iddialı bir düşüncenin afişe edilmesi çerçevesinde üretilen, beyazperdeye yansıtılan Dünyayı Kurtaran Adam yapımının “Türk

kimliğini” oluşturan ortak değerler ve “Türk kültürünün” mihenk taşlarının temsiliyeti öne çıkmaktadır. Yüzlerce yıllık tecrübeden süzülüp gelen masalların şifrelerini ortaya koyduğu “dürüstlük, sabır, adalet, eşitlik, bağlılık” (Yardımcı, 2023: 63) gibi evrensel değerler beyazperdeye yansıtılmaktadır.

Bir filmi çekildiği coğrafi bölgenin sosyo-kültürel koşulları, dönemin siyasi ve ekonomik şartları dışında değerlendirmek mümkün değildir. (Yüksel, 2008:128) Sinema filmi içinde doğduğu toplumu yansıtan bir ayna görevini üstlenmektedir. Dünyayı Kurtaran Adam filmi 1982 yılında çekildiği için öncelikle 1970’li yılların sonları ve 1980’li yılların başlarındaki Türkiye esas alınacaktır. 1970’li yıllar Türkiye’si genel anlamda politik düzensizlikler dönemindeydi. Devletçilik ön plandaydı ve karma ekonomiye sahiptir. Ölümle sonuçlanan siyasi sokak çatışmaları ve dolayısıyla toplumsal kriz söz konusuydu. “Kısacası, siyasi ve toplumsal bir çatışma ortamına sahiptir.” 1980’li yılların başına gelindiğinde ise bu karışıklığa binaen 12 Eylül askeri darbesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak askeri yönetime geçilerek sivil yönetim terk edilmiş, olağan üstü hal durumundan ötürü sokağa çıkma yasakları uygulanmış, birçok sendika, siyasi içerikli parti, sivil kuruluş kapatılmıştır. (Serarslan-Özgür, 2011: 35) Sinema sektörü de toplumsal düzenlemelerden nasibini almıştır (Esen, 2010: 185).

“Ordu Yönetime El Koydu” (Ordu, 1980) manşetleri ile duyurulan süreçte TBMM dağıtılmış, hükümet sonlandırılmış, milletvekilliği dokunulmazlığı kaldırılmış, bütün siyasi partiler, işçi sendikaları kapatılmış, liderler tutuklanmış, yurtdışı çıkışları durdurulmuş, olağanüstü hâl ilan edilmiş, idare MGK’da toplanmıştır. Böylesi bir ortamda 80’li yılların ilk yarısı sansür, baskı ve yasaklarla geçmiş, sonrasında ise Hollywood film sektörünün etkinliğini artıracak adımlar atmıştır. Yerli film üretimindeki baskılar, toplumun içe kapanıklığı ve ilgisizliği sinema dilindeki yönelimler sinema sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye’de “fantastik türe yönelik filmlerde inanılmaz bir artış gözlenmiştir.” (Tuğran, 2023: 77)

1980’li yıllar Türkiye’sinde erkekler filmin öznesi konumundan ayrılmış daha çok ‘kadın’ temalı ve isimli filmler ön plana çıkarılmıştır. Bunlar arasında o günlerin çok okunan edebi eser uyarlamalarının bulunması söz konusu tespitin sadece beyazperdeyle sınırlı olmadığını göstermektedir. “Kadın karakterler, 1980 sonrasında daha bağımsız, bireysel ve filmin odağında temsil edilmişlerdir.” (Coşkun, 2021: 37) Sürecin konu ve içerik bakımından çeşitli bakış açılarıyla Türk sinemasına bu anlamda bir kazanım sağladığını söylemek mümkün görünmektedir.

Süreçten hemen önceki yılın hemen sonrasındaki yılın film çekim sayıları üçte bire indiği dönemde yetmiş iki film den birisi olan Dünyayı Kurtaran Adam böyle bir vakitte, böyle bir topluluk içine ve belirtilen tüm düzen, sistem ve yasakların üzerine doğmuştur. Kabul gören anlayış doğrultusunda sinema eserleri, yürütüldüğü ülkenin yaşam tarzından aldığı verileri, bilgileri kendi sanatının ölçüleri dahilinde işleyerek aynı coğrafya ve kitleye aktarır. (Erus, 2020: 589)

“Neredeyse meslek haline gelen Dünyayı kurtarma işine Türk Milleti olarak bizim katkımız” (Korkmaz, 2020) olarak dillendiren başlık sonraki dönemde başrolüne de isim olmuştur. (Kadıköy, 2019) “Oyuncunun az ve kıymetli” (Makas, 2023b) olduğu zamanların sinema filmi olarak toplumsal hafızadaki yeri sürekli oluşmuştur. Maruz kaldığı darbe gölgesinde ülke sinemacıları (Özdemir, 2022: 67) “artık modası geçmiş aşk filmlerinden ve iyice bayatlamaya başlayan Yeşilçam melodramlarından” kurtuluş çaresi olarak hedef kitleye dünya sinemasının popüler medya ürünlerinden takdimi çabasıdır. Sınırlı bütçe, zorlu günler, gösterim salon sayısı gibi güçlükler başrol oyuncusunun katkısıyla aşılmaya çalışıldı. “O dönemde bilhassa çocuklar için müthiş bir olaydı. İlk kez Türk astronotlarla, uzay savaşçılarıyla karşılaşıyorlardı.” “Tam olarak geçmişimiz gibiydi. ... Çocukluğunuza ve masumiyetinize bağlanıverirsiniz. ... Dünyayı Kurtaran Adam gibi kült bir esere kim ne diyebilir?” (Sarioğlu, 2022) Yönetmen, yapımcı, firma ve oyuncu eserden maddi ve manevi kazanım elde ettiler. (Hamevioğlu, 2023)

“İnsanlar, özledikleri ve değerli buldukları geçmişi yeniden yaşamak için belgesellere ilgi duymaktadır. İnsanın bilinçaltındaki öğrenilmiş kod, geçen bir anın bir daha asla yaşanmayacağı inancı, geçmişi çağrıştıran veya yansıtan her türlü aracı değerli kılmaktadır.” (Cereci, 2002: 2) Örneklem film de gerek yürütücüleri gerekse sinema severler açısından onlarca yıldır sağlanan deneyimlerin bileşkesi gibi durmakta, mekanın galaksi olarak değişmesi kılıç, coğrafya, aksiyon, fedakarlık, mücadele tarzlarını tekrarlayıp durmaktadır. Kitle iletişim araçları medya ürünü vizyonda olduğu müddetçe sürmüş, sonrası evrensel sanat meraklılarınca ve akademik çalışmalara kalmıştır.

1. Türk Sinemasının Ekonomi Kritiği

Kitle iletişim araçlarından sinema bir medya işletmesidir. Geleneksel medyanın hem sanat hem basın alanlarında yaşanan gelişmeler ve birbirini tetikleyen unsurların bir araya gelmesi bu işletme kurumunun bir taraftan yayın, diğer taraftan da ekonomi politikasını şekillendirmiştir. Araştırma kapsamına akademik bakış gerçekleştirildiğinde bir taraftan

sinemanın diğer taraftan televizyonun filmler ile bağlantısı diğer ülke sinemalarından farklı bir işletme mantığında geliştiği kanaatini ortaya koymaktadır.

Bireysel ve kurumsal yansımalarıyla (Gürcan-Kumcuoğlu, 2017: 153-154) medya işletmesi kapsamında; “sinema deyince genellikle akla içerisinde şiddet, çılgın kovalamaca sahneleri, ayrıntılı dövüş sahneleri, kahramanın ön planda olduğu gişe/ticari başarıya odaklı Amerikan Hollywood filmleri gelmektedir. Dünya zerine seyirciye kolaylıkla ulaşan bu Hollywood filmleriyle birazda bilinçli şekilde Amerikan popüler kültürünü ve Amerikan yaşam biçimi sempatik hale getirilmektedir.” (Günay, 2023) İ ve dış politikası konusunda sınırsız bir propaganda fırsatı yakalamaktadır.

“Bir endüstrinin işleyebilmesi için ana etmenlerden bir tanesi de sermaye yani paradır. Bu ilk gösterim ortaya konan yatırım dışında çıkan ürünün maddi olarak bir geri dönüş yapmasını sağlamıştır. Sonraki yoğun film gösterimleri bu süreci desteklemiş, sinemanın para getirebilecek bir sektör düşüncesi sinemacılarda yer etmiştir. Bunun yanında yeni girişimcilerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü arz ve talep dengesi sağlanmış, ark dönmeye başlamıştır. Bir film şu dört aşamayı tamamladıktan sonra seyirci ile buluşur.

Pre-prodüksiyon: Filmin n çalışma kısmıdır. Bu bölüm telif hakları, yazım, senaryo, casting ve oyunculuk faaliyetlerini kapsar. Film projesinin tamamlanabilmesi için kaynak planlaması ile yönetimi, ekip ile ekipman oluşturulması, bütçe hesaplama ile toplama, eserin sonuçlandırılabilmesi yolunda taslak metinler ile çizimler bu aşamanın meseleleri arasında yer almaktadır.

Prodüksiyon: Filmin ekim, yapım aşamasıdır. Bu bölüm mekn, kamera, ışık, ses ve özel efekt faaliyetlerini kapsar. Genellikle sinema filmi, televizyon programı, yapım için kullanılmaktadır.

Post Prodüksiyon: Filmin çekimden sonra gördüğü işlemleri kapsar. Bu bölüm kurgu, müzik, altyazı, dublaj ve görsel efekt faaliyetlerini içerir. Medya ürünün içeriği en son haline getirilir. Sadece düzenleme olmayıp o ana kadar oluşmuş ya da oluşabilecek problemlerin giderilebileceği işlem aşamasıdır. Bu konularda uzmanlaşanlar medya ürünlerine farklı cephelerden katkı sağlamaktadırlar.

Dağıtım/Gösterim: Tamamlanmış filmin seyirciye ulaştığı aşamadır. Bu bölüm sinema film dağıtımı, video, DVD ve film çoğaltma faaliyetlerini içerir. Sinema endüstrisinde gişe hasılatının yanı sıra filmle ilgili pek çok ürünün satışından gelir elde edilmektedir.” (Aytekin, 2016: 251-252).

Kısaca bir sinema film yapımının “takip basamakları” olarak isimlendirme yoluna gittiğimiz hususun ulaştığı noktaları şu şekilde ifade etmek mümkündür: “Ortaya bir eser çıkarma adına medya ürünleri arasında ister belgesel türler ister diğer kurgu filmler başlangıçtan itibaren ciddi bir yapım-yönetim takibi gerektirmekte, süreç hedef kitleye ulaştırılincaya kadar birbiri ardına sürmektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin zihinleri zorladığı çağımızda film yapımı sadece ilgili disiplin öğrencileri, akademisyenleri ya da sanat dalı mensuplarını aşmış durumdadır. Türü ne olursa olsun bir film çekimi için her şeyden evvel ekipmanları hazırlamak, satın almak ve eksikliklerin giderilebileceği kurumlarla irtibat halinde olmak elzemdir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin de yardımıyla bilhassa düşük bütçeli çalışmaların kontrolü daha kolay olabilmektedir. Filmin çekim unsuru kameradır. Küçük çaplı projeler için günümüzde yüksek çözünürlüğü destekleyen akıllı telefonlardan bile yararlanılabilmektedir. Çekim işlevinde görüntü netliği ve titremeleri engelleme açısından bir tripod da önemli ekipmanlar arasındadır. Bütçe konusunda kısıtlama bulunmaması halinde gimbal da görüntü netliği konusunda yararlı bir ekipmandır. Doğal ışıktan yararlanılması bütçeyi rahatlatmaysa da bu her zaman mümkün olamamaktadır. Özellikle iç çekimlerde yapay ışıklandırmadan yararlanmak kaçınılmaz olduğundan ışık sistemleri de eklenmelidir. Işık sistemleri yönetmenin becerisini gün yüzüne çıkarma fırsatı vermektedir. Filmlerin önemli unsurlarının başında ses gelmektedir. Mümkün olduğunca ses çekimlerinin görüntü çekimlerinden sonraya stüdyo ortamına bırakılması mantıklıdır. Eş zamanlı bir çekimdeyse kapalı ortamda vasat, dış mekanlarda ise ortam gürültüsü de dikkate alınarak boom mikrofon ve beraberinde mikrofon filtresi göz ardı edilmemelidir. Filmin çekimi kadar sonrasındaki aşamalarda da kurgu yapılacak bilgisayarın güçlü bir ekran kartı ile işlemciye sahip olunması gereklidir. Güçlü bir ekran kartı, yüksek performans gerektiren grafik işlemlerini ve görsel işlemleri gerçekleştirebilen bir bilgisayar bileşenidir. Ekran kartları, görüntüleri işlemek ve bilgisayar ekranına aktarmak için özel olarak tasarlanmıştır. Filmler için gerçekleştirilen takip basamakları bir anlamda lider konumundaki yönetmenin hem ekibi hem de ekipmanları doğru yönlendirme hususlarındaki yeteneklerini bir medya ürününe dönüşümün yol haritasını gün yüzüne çıkartmaktadır.” (Akkoyun, 2023) Ekipmanlar elbette çok önemlidir ancak medya ürünü her zaman sanatçıya sinema sektöründe yönetmene ait kabul edilmektedir.

“Takip Basamakları” bilhassa fantastik medya ürünlerinde yakın, orta ve uzak vadede kazanımlara sebebiyet verebilmekte başka türlerdeki “uzay ekonomisi” gibi çalışmalara (Dirican, 2022) ilham kaynağı olabilmekte, “kutsal görev” (Tolgay, 2021) temsiliyetiyle toplumsal hafızayı beslemektedir. Aynı şekilde filmlerin diğer bir hedef kitlesi festivallerdir.

“İçerisinde bulunduğu toplumun lokomotifini konumundaki medya mensupları ...” söz konusu festivallerle ara ve ana hedeflerine bir adım daha yaklaşırlarken “kültür ve sanat insanları, ilim irfan sahibi üniversite hocaları” (Demir, 2021: 28) ile etki alanını daha da genişletirler.

2018 yılında İngiltere’de Scalarama Festivali’nde gösterime girmesi üzerine The Guardian “film garip bir şekilde eğlenceli ve izleyenleri içine çekiyor” ifadelerini taşıyan bir haber yayınladı. (Telek, 2018) Aynı gelişmelerle bağlantılı haberler diğer kitle iletişim araçlarınınca hedef kitleye ulaştırılmaya devam etmiştir.

Araştırma konusu filmin tasarlanması aşamasında Türk sinemasının ekonomik durumu dikkate alındığında devasa bütçe gerektiren böylesi bir medya ürününün devasa bütçesini bulmak, bulunabilse dahi bunun geri dönüşünü sağlamak imkânsız görünmekteydi. Maddi kaynak eksikliği başrol oyuncusunun iş sözleşmesi, ana karakter merkezli bir aksiyon kapsamlı bir projeye aşılma yoluna gidildi. Böylesi bir tablo başrol oyuncusunun kültürel geçmişe uzanan fantastik filmlerinin mekanını kale burçlarından uzaya taşıdığı gibi “dayak attıklarını da uzaylıya” dönüştürdü. Uzay gemileri maketlerinin de aksiyon sahnelerine eklendiğini de belirtmekte fayda vardır. Tehdit edilen vatan yerine uzaylıların işgale yeltendiği dünya kavramı söylemlere yansdı. Ekonomik hareket adına Kilyos sahilleri tercih edilmişse de setin, dekorların ve maketlerin inşasının tamamlanması sonrasındaki fırtına emekleri boşa, filmin çekimlerini de Kapadokya’ya attı. Filmin orijinalinden etik dışı alıntılar “kötü kopyalar” halinde filme uyarlandı. Zira film ölçülerinde belirgin farklılıklar bulunmaktaydı. Bütün bunların haricinde haber görüntüleri yirmi hatta otuz yıl evvel batı sineması filmlerinin sahnelerinden bir kısmı da kullanıldı. Film müzikleri de aynı şekilde aktarıldı. Sokaktan geçen motosikletli birisinin kaskı kısa süreliğine kiralandı. Aynı kask iki oyuncuda dönüşümlü olarak kullanıldı. “Terzi ekibince her gün çekimlerde kullanılan kostümler, çekimlerin ardından ya onarılıyor ya da yırtılarak kumaşlarından yeni kostümler dikiliyordu.” Bütün bunlarla birlikte “film, kendisine verilen emeğin karşılığını verdi. Yalnızca İstanbul gösterimlerinde bütçenin yarısı kotarıldı.” Yönetmen Alfa Romeo, yapımcı Mercedes ile villa, firma mülk, ana karakter yeni bir şöhrete eriştiler. (Hamevioğlu, 2023)

Yeniden çevrimi yeni bir sanat eserinin şekillenmesi (Katz, 1979: 19) görme eğilimi yaygındır. Örnek filmin yönetmeni eserlerinin “niteliğinden çok para kazandırması” cihetine baktığını ifade etti. Bunun için hedef kitlenin ve sinema bölgesinin “sevdiği” temaları da yeni çevrimlere eklemeye, tekrarlama da herhangi bir mahzur görmedi. Dini, türkölü, furya türlerinde çekinmeden yer aldı. (Öktemer, 2016) Bu durum sinemanın sanat olması yanında mutlaka bir “medya işletmesi” yani maddi kazanım özelliği taşıdığını bir kere daha ortaya

çıkılmaktadır. Bunların yanında maddi giderlerin en az da tutulması adına da yeniden çevrim tarzı medya ürünlerine yönelmesi hatta aynı yönetmenin bizzat aynı filmi benzer isimle fakat farklı oyuncular ile bir kere daha projelendirmesi örnekleri de mevcuttur.

2. Türk Sinemasının Yeniden Çevrim Meselesi

Kitle iletişim araçlarındaki medya ürünlerine yansıdığı üzere kaliteli sanatçı konusunda oldukça şanslı olan Türkiye’de sinemanın, tiyatronun ustaları toplumsal hafızadaki yerlerini muhafaza etmektedirler. “Hollywood gibi yüksek kalitede prodüksiyonlarımız yok ancak Türk yazarların çok güzel, hayatın içinden fikirleri vardır. Dramdan komediye insanın anlaşıldığı ve empati kurmanızı sağlayan yapımlar beyaz perdeye ve sahnelere aktarılmıştır.” (Makas, 2023a) Dünyanın her yanında olduğu gibi bunların bir kısmı özgün ve farkındalıklı iken bir kısmı da akademik kavramla “yeniden çevrim” adı verilen eserlerden mürekkeptir. Yeniden çevrim filmleri her dönemde, her ülkede mevcudiyetini korumuş hedef kitle tarafından da sinema salonlarında garip karşılanmadan takip edilmiştir.

Sinemasal bir “uyarlama” (Andrew, 2000: 28-38) şekli olan “yeniden çevrim” sadece kendiyile değil esinlendiği medya ürünü başta olmak üzere senaryosu, yönetmeni, sanatçıları, hedef kitlesi, hasılatı, aslıyla uyum ve anlamı ile bir bütünün yepyeni biçimselleştirimini oluşturmaktadır. Yeni medya ürünü sanat yönünden daha fazla mukayese merkezli ele alınmakta ise de ilki yani orijinali mutlaka zikredilmektedir.

Hem edebiyatçıların, hem sinema ve televizyoncuların üzerinde durdukları “akademik literatürün popüler” (DeBona, 2010: 1-2) sahalarından biri konumundaki yeniden çevrimler bilimsel araştırma konuları arasındadır.

Olaya sanat, imkân, kültür ve insan gibi cephelerden yaklaşıldığında “İçimizde Bizden Olmayan Nazarlar” hususu dikkat çekmekte ve “serüven adamı” rolünde bütünleştirdiğinin (Akkoyun, 2018: 27-30) altı çizilmektedir.

Sinema sanatı kadar muhtevastaki “kültürel, sosyal ve siyasal kodlarla da büyük önem taşımaktadır.” (Aytekin, 2016: 248) Birçok bakımdan değerlendirilmesi gereken 1980 li yıllar (Akyol, 1980) düşünüldüğünde televizyonculuk tek kanal üzerinden sürdürülmekte, Yeşilçam geleneği gerilerde kalmakta olduğu dikkate alındığında bir taraftan edebî eserlerin uyarlamaları, diğer taraftan da orijinal ve özgün senaryo çalışmaları desteklense de “dış kaynaklı” yayınlar ağırlığını muhafaza etmektedir. (Gündal, 2018: 208)

“Bilişim ürünleri üretilmek için maliyetli bulunur, ancak yeniden üretimleri pahalı değildir.” (Aytekin, 2016: 62) Akademik değerlendirilmelerinde kaynak materyal orijinal

filmin haricinde kaynak seçilen medya ürünü, onu ortaya çıkaran akım, sanatsal ve ekonomik beklentileri de dikkate alınır.

Amerika, Avrupa, Hint sinemasında yaygın olduğu gibi ülke sinemalarında da kaynağı dahilden ya da hariçten birçok yeniden çevrimlerden proje araştırma konusu Türk sinemasındaki karşılıklarından sadece birisidir. Belli başlıları şu şekilde sıralanabilir:

The Kid (Yönetmen: Charlie Chaplin, 1921) – Garip (Yönetmen: Memduh Ün, 1986)

Dracula (Yönetmen: Tod Browning, 1931) – Drakula İstanbul'da (Yönetmen: Mehmet Muhtar; 1953)

Bir Gecede Oldu (Yönetmen: Frank Capra, 1934) – Halk Çocuğu (Yönetmen: Memduh Ün, 1964)

Şehrin Işıkları (Yönetmen: Charlie Chaplin, 1931) – Cafer Bey; İyi, Fakir ve Kibar (Yönetmen: Feyzi Tuna, 1971)

Roma Tatili (Yönetmen: William Wyler, 1953) – İstanbul Tatili (Yönetmen: Türker İnanoğlu, 1968)

Love Story (Yönetmen: Arthur Hiller, 1970) – Aşk Hikayemiz (Yönetmen: Orhan Elmas, 1986)

Jaws (Yönetmen: Stewen Spielberg, 1975) – Çöl (Yönetmen: Çetin İnanç, 1983)

Rocky (Yönetmen: John G. Avildsen, 1976) – Serdar: Kara Şimşek 1 (Yönetmen: Çetin İnanç, 1986)

Rambo First Blood (Yönetmen: Ted Kotcheff, 1982) – Korkusuz (Yönetmen: Çetin İnanç, 1986)

Örnek olarak sıralan yeniden çevrim filmlere bakıldığında medya ürünü projesinin yürütülmesinden altmış beş yıl evvel çekilmiş filmlerden yola çıkılabildiği gibi, hala gösterime devam edildiği ve sinemaseverlere beyazperdede aktarımı süren eserler de olabilmektedir.

Memduh Ün, Orhan Elmas gibi ana akım sinemasının önemli yönetmenleri de yeniden çevrime yönelmede tereddüt göstermemişlerdir. İlgili yerde anlatıldığı gibi Türk sinemasının zorlu bir süreçten geçmek zorunda kaldığı 1980'li yıllarda yeniden çevrimlerin önceki ve sonraki zamanlara göre çok daha fazla örneklerini çekimlere yönelinmiştir. Aynı yoğunlaşmada araştırma konusu filmin yönetmeni ardı ardına birçok yeniden çevrime imza atmıştır. Hem imza sahibi hem de imzanın ilk medya ürünü olması söz konusu filmi değerlendirmeye açmıştır.

Filmin çekimleri Kapadokya’da gerçekleştirilmiştir. Üç Hisar, Kaymaklı ve Derin Kuyu yer altı şehri bazı sahnelerde yer almaktadır. Filmde Hacı Bektaş Veli Türbesi ile Göreme’deki Tokalı Kilisesi görülmektedir. Buna istinaden ünlü anıtların işlevlerin değiştirildiğini görülmektedir.

Hedef kitlede karşılık bulan filmler farklı alt başlıklarla seriye dönüştürülebildiği gibi ana kahramanın yanına oğlu eklenerek yeniden çevrilmiştir ki ana karakter bu filmde kısa bir rol almıştır.

Film üretimini, sayısını, temasını hatta afişe edilen başlıkları (Akkoyun, 2022b) doğrudan belirleyen darbe rüzgârı ve çaresizliği altında yapımı gerçekleştirilen film sonraki onlu yıllarda dünya sinemasında merak uyandırmıştır. Bilhassa sinema akademisyenleri ile yazarları da filmle yakından ilgilenmişlerdir. “Geçmiş yıllarda pek çok ülkede çekilmiş bu tür filmlerin peşine düşmüş, bunları toplamış” (Yetmişbir, 2016) bir isim daha fazla alakadar olmuştur.

2016 yılında yapımcı, araştırmacı ve How the World Remade Hollywood kitabının yazarı (Glaser, 2022) restore ettiği filmin 2K çözünürlüğünde bir kopyasını hazırladı. Bu teşebbüs “filme ve filmin ekibine büyük bir saygı ve hayranlık duyulmasını sağladı.” (Hamevioğlu, 2023) Söz konusu girişim Türkiye’de de yakından takip edilmiştir; ABD’deki Neon Harbor Entertainment Şirketi’nden Ed Glaser, filmin 35 mm’lik orijinal bir kopyasını bulduğunu duyurdu. Ed Glaser’in girişimi sayesinde filmin “yüksek bir görüntü kalitesiyle izlenme” imkanına da sahip olacağı ilgililere iletilmiştir. (Küçük, 2016) Aynı yılın sonlarında restore tamamlanmasıyla Türkiye’nin ilgisi sürmüştür. Yapımcının daha evvel Hint, Çin ve Macar sinemacıların Hollywood’dan uyarladığı filmlerle mukayesede bulunduğu vurgulanarak “dünya tarihinde taklit edilmiş çok film var. Ancak Dünyayı Kurtaran Adam kadar cesur bir girişime rastlamak mümkün değil” (Glaser: 2022: 17) ifadelerine yer verilmiştir. (Aydın, 2016) Film restore çalışması ve sonrası gelişmeler yabancı medyada da yankı bulmuştur. (Williams, 2012)

Orijinal kopyasının bulunması sonrasında da gelişmeler devam etmiştir. 2016 yılında Neon Harbor sitesinin kurucusu olmanın yanında Hollywood’dan Yeşilçam’a uyarlamalara ilgi duyan birisi olarak filmin kayıp orijinaline ulaşması sonrasında yönetmen ve kurgucu ile röportajlar gerçekleştirip 8 dakikalık “mini bir belgesel” ortaya çıkarmıştır. (Epik, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=hyOCLzKszYY>) Bu “mini” eser dahi Türk sinemasına önemli bilgi aktarımı sağlamış, filmin orijinalinin bir saat daha uzun olduğu bilgisi

paylaşmıştır. (Özsefil, 2017) Belgesel hem daha sonraki medya ürünlerine kapı aralamış, hem de araştırmalara katkı sağlamıştır.

Belgeselin YouTube kanalı üzerinden hedef kitleye ulaştırılması sonrasında ilgili yapımcı filmin orijinal kopyası üzerinde çalışmasını sürdürüp 4 Mayıs 2018 tarihinde Londra Cinema Museum ile Glasgow CCA’da iki hususi gösterim gerçekleştirmesi söz konusu olmuştur. Yenidünyada da aynı şekilde gösterim çabasında olduğu medyaya yansımıştır. (Erdoğan, 2018)

Film, elde olmayan sebeplerden dolayı Kapadokya’da çekilmiş olması gene yakın zamanlarda “eşsiz bölgelerimizin filmciler için pazarlanabilmesi” iddiasının delili olarak gösterilmiştir. “İki uzay pilotunun ütöpik, trajikomik macerasının anlatıldığı film baştan sona burada çekilmiştir” denilmiştir. (Şen, 2021)

Başrol oyuncusunun vefatı sonrası yorumlarda da film yer almıştır: “Yakışıklılığı, yeteneği ve oyunculuk gücüyle dünya çapında bir isim olması beklenen Cüneyt Arkın’ın absürd bir kült filmle dünyada tanınması ise hayatın bir şakası olsa gerek. ... 1980’lerde aksiyon, 1990’larda polisiye film ve dizilere yönelse de Dünyayı Kurtaran Adam’ı dünya tanıdı.” (Sevi, 2022) Diğer bir bakış açısıyla “kültürel, fikri ve ekonomik anlamda karmaşık yapıya sahip” sinema, devlet yönetiminden “gerekli desteği göremediği” için değerlerden uzak kaldı. (Altaylı, 1974: 65)

Başrol oyuncusunun görev alması haricinde herhangi bir müşterekliği bulunmayan Dünyayı Kurtaran Adam’ın Oğlu filmi tanınırlığı artırmaya dahi toplumsal hafızayı güncellemiştir.

3. Dünyayı Kurtaran Adam Filmi

Film “avantür film” başlığı altında incelenmektedir. Avantür filmler ticaret sineması olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte filmde gelecek temsili gösterilmekte ayrıca bazı yerlerinde Hollywood stüdyolarının ürünü olan Star Wars (Yönetmen: George Lucas, 1977 / Yönetmen: Irvın Kershner, 1980) film serisinden görüntülere de yer verilmektedir. Film üst ses anlatımıyla başlar bu anlatıda filmin evrenini 4 dakika 30 saniye içinde izleyiciye aktarır. Galaksi Çağında Dünya yaşam formlarını medeniyetlerinin, ırklarının, dinlerinin ayrı devletler üzerinden değil sadece “dünyalıların” oluşturduğu belirtilmektedir. Bu çağa kadar Dünya pek çok nükleer savaş ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ancak dünyayı saran insan beyni moleküllerinin sıkıştırılması ile oluşturulmuş tabaka sayesinde o zamana kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Yukarıdaki film özetinin ardından dünyayı ele geçirmek isteyen,

dünyalıların kim olduğunu ve hangi gezegende yaşadığını bilmediği, düşman görülür. Bu düşman Sihirbaz'dır. "O" zaman kavramını yenerek ölümsüzlüğü bulmuş ve bin yaşındadır. Dünyayı en zayıf anında yakaladığını, artık ele geçirmenin çok kolay olduğunu düşünmektedir. Sihirbaz insanların dünyayı sanki sihir yaparak koruduklarını düşünür. Bu yüzden insan beynini ele geçirip dünyayı ve galaksinin tamamını yönetmeyi amaçlamaktadır. Dünyalılar daha önce bu düşmanları bulup yok etmek istemiş ancak belirtildiği üzere kim olduğunu ve nerde yaşadığını bilmediklerinden, o güne kadar başaramamıştır. Bu savaşa "İki Türk" de katılır. Bu savaşçılar Murat ve Ali'dir. Silahlı uzay gemileriyle kendinden sayıca üstün olan düşmanla, onların üstlerine giderek, korkmadan savaşır. Ali'nin başarılı manevraları sonucunda Murat onu tebrik eder ancak daha sonra bilinmeyen güç onları kendine çeker ve gemilerini vurarak onları bilinmeyen bir gezegene düşürür. Bu gezegenin piramitlerin görünmesi ile "Dünya" olduğu anlaşılır.

Murat ve Ali gezegeni keşfe çıkarlar ve kendi aralarında analiz yaparlarken Murat, Ali'ye bu gezegene "düşürüldükleri" konusunda düzeltme yapar. Sonlarının meçhul olduğunu düşünmektedir. Üst ses yine devreye girer: Eski medeniyetlerin "kötü" olanı simgelemek için çizdikleri nesnelere galaktik çağın nükleer silahlarına benzemektedir. Belki de yok olmasının sebebi atom savaşlarıydı. Acaba yine mi yok olacaktı? Ali ve Murat Dünya hakkında tahminlerde bulunurken Ali dünyanın sadece kadınlardan oluşan bir yer olduğu ile ilgili fikrini belirtir. Hiçbir kadının dayanamadığını iddia ettiği ışığını çalar ve silahlı, atlı, iskelete benzer kişilerce saldırıya uğrarlar. Sayıca onlardan üstünlerdir ama "cengâver" bir şekilde savaşarak onları alt ederler. Ancak daha sonra lazer tabancalı, robot benzeri varlıklar tarafından esir alınırlar. Esir alındıkları yerde insanlara işkenceler edilmekte, ölümüne dövüştürülmektedirler. Kadın ve çocuk olsa bile ayırım yapılmamaktadır. Kahramanlar bunun haksızlık olduğunu düşünür ve bağlarından kurtularak mücadeleye girerler. Topluluğun içinden biri yaşlı, sakallı bir adam biri genç sarışın kadın ve Sihirbaz mücadeleyi dikkatle izler. Sihirbaz ancak bu adamların beyni ile dünyayı ele geçirebileceğini düşünür ve yakalanmaları emrini verir. Murat ve Ali sığınacak yer ararken bir çocuk onları sığınaklarına alır. Biraz önceki mücadeleyi dikkatle izleyen yaşlı adam ve kadın da bu sığınaktadır. Yaşlı adam onlarla ilk konuşan kişi olur. Onları kurtarıcı olarak görmektedir. Kendini onlara "inançlı ve ihtiyar bir bilgin" olarak tanıtır. Her ikisinin de aynı olduğunu söyler ve "insan" olduğunu vurgular. Atalarının kalıntılarının burada olduğunu söyler. Bu kalıntıları Ali de doğrular ve Bilgin bu ataların "13. Kabile" olduğunu, çok gelişmiş olduklarını, hepsinin kardeş olduklarını ve bu gelişmişliği iyilik adına kullandıklarını belirtir. Bilgin'e burasının neresi olduğunu sorarlar ve "Dünya'nın"

karanlıklar ve sırlar dolu Sonsuzluk Ülkesi olduğunu, Dünya'nın daha önce de bir atom savaşı yaşayıp parçalandığını ve bir parçasının burası olduğunu, bu parçayı da Sihirbaz'ın ele geçirdiğini öğrenir. Uzun yıllardır aradıkları düşmanın burada olduğu kanısına vardıkları için kalmaya karar verirler. Sihirbaz dünya üzerinde dönüştürdüğü yaratıkları onların üstüne salar. Ali ve Murat yaratıklarla mücadeleye girerler çocukları, güçsüzleri kurtarırlar.

Daha sonra büyük savaş için hazırlık yapmaya başlarlar. Bu hazırlıkları ayaklarına ağırlık bağlayıp koşarak, kaya tokatlayarak ve yumruklayarak yaparlar. Sihirbaz dünyalılara yardım eden herkesi ‘ölümsüzlükle’ cezalandırır ve kırmızı yaratıklara dönüştürür. Savaş günü geldiğinde herkesle vedalaşırlar. Murat kadını önce alnından daha sonra dudaklarından öperek vedalaşır. Ali ve Murat içki içtikleri yerde Sihirbaz'ın adamlarıyla dövüşmeye başlarlar ve burada ilk temas kurulur. Sihirbaz bir delikten ışınlanarak yanlarına gelir ve şunları söyler; “Gücüm sonsuzdur. Canlının doğuşundan bugüne kadar biriken tüm güçlere sahibim. Ben istediğimi alırım ve şimdi Dünya'yı istiyorum, bunun için bana lazımsınız” der. Kadını ve çocuğu esir aldığını gösterir. İnsanlığından faydalanacağını belirtir. Murat ve Ali'yi sarayına gelmeye mecbur bırakır. Ali, Sihirbaz'ın sarayına gittikten sonra burayı sevdiğini, bayramlık elbise bile verdiklerini belirtir. Sihirbaz Ali'yi kraliçenin dişiliğini kullanarak manipüle etmeye çalışır. Murat'ı da iş birliğine kendisi davet eder ancak her iki girişim de başarılı olmaz. Ali bu durumun bir tuzak olduğunu son anda anlar ve Murat atalarından gelen güç ve inançla Sihirbaz'ı yeneceğini söyler. Bu defa Sihirbaz ikisine çeşitli işkenceler yapar ve dirençlerini kırmaya çalışır. Kraliçe'yi başarısızlığından dolayı cezalandırır ve örümceğe çevirir. Murat Sihirbaz'ın elinden kaçmayı başarır ve Bilgin'in yanına gider. Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri'nin türbesine giderler. Bilgin orda Murat'a orasıyla ilgili özetle şunları belirtir: Bir asır öncesinden kalmış, Dünya'dan kopmuş bir yatıdır. En büyük topluluk olan Müslümanlık, medeniyetin simgesidir. Asırlarca doğruluğun rehberi olmuştur. Kötüler yayıldıkça ve İslam'dan uzaklaştıkça savaşlar tezahür etmiştir. Kuran-ı Kerim'de Feza, Dünya, geçmiş, insan ulusunun geçireceği safhalar yazılıdır. Ayrıca bu kitapta ölüme de inanılması gerektiği belirtilmektedir. Dünya bir kere atom savaşları yüzünden yok olmuştur ve sonrasında tunçtan bir dağın tepesine 13. Kabile gelmiştir. Tunç dağlar bu kabileyi atom savaşından kalan radyasyondan korumuş, kabile daha sonra bu dağı eriterek bütün gücünü bir kılıçta birleştirmiştir. Dönemin bilginleri toplanmış, tüm iyilik ve bilgilerini tek bir beyinde toplamış, bu kılıç ve beyini Dünya'yı koruması için bırakmıştır. Bilgin en sonunda 13. Kabileden geriye sadece kendilerinin, Sihirbaz'ın ve ölümsüzlerin kaldığını da belirtir. Murat'la Bilgin'in kızı, bu nesnelere almak için yola çıkarlar. Bir kiliseye girerler ve incelemeye başlarlar.

Ali, Sihirbazın esaretinden kurtulur ve Murat'ın yanına gelir. Ali Murat'ın elinden beyni ve kılıcı alır ve dövüşmeye başlarlar. Murat kılıcı Ali'ye saplayınca onun Ali olmadığı anlaşılır. Ali hala tutsaktır ve Sihirbaz onu beyin gücünü kendine aktarmaya çalışmaktadır. Murat, Sihirbazın bütün adamlarını yener ve Ali'yi kurtarır. Ali uğradığı işkenceler yüzünden öç almakta aceleci davranır Murat'ın elinden kılıçla beyni alıp Bilgin'in yanına gider. Nesnelere Bilgin'e verdikten sonra onun Sihirbaz olduğu anlaşılır ancak artık Sihirbaz nesnelere dokunmuştur. Ali'yi güçleriyle kayalara çarparak darp etmektedir ki Murat arkadaşını kurtarır. Bilgin'in yanına gelirler. Bilgin Murat'la Ali'den Dünya'yı kurtarmalarını ister. Tüm gücünü Sihirbaz nesnelere dokunduğunda kendine aktardığı için ölür. Bu kaybın sonucunda Ali yine hırsına yenik düşer ve bu sefer ölür. Murat hem Bilgin'i hem de arkadaşını kaybettiği için Sihirbaz ile artık tek başına savaşmak zorundadır. Kılıcı ve beyni yakar. Oluşan sıvıya ellerini sokar. Ellerinde güçlü ve sağlam eldiven oluşur. Bu eldivenlerle Sihirbazın adamlarını da kendisini de yener. Dünya kurtulmuştur ve artık insanların huzurla, güvenle yaşayabilecekleri bir yer olmuştur. Murat kendi dünyasına dönmek üzere uzay gemisiyle yola çıktığında üst ses devreye girer; "Dünyasız insan, insansız dünya olamaz. Çünkü insan evrende en büyük değerdir. Geleceğinizi koruyun, çünkü gelecek barıştadır. Barışı da yaşatacak hiç şüphesiz insandır." (Serarslan-Özgür, 2011: 40)

Film, çekildiği dönemin teknik şartlarına göre çekilen bilim kurgu filmlerindedir. İki kahraman Türk pilotunun hikayesini anlatan film Star Wars filmlerinden alınan sahnelerle desteklenmiştir. Alıntı yapılan sahneler şu şekildedir; Fragman ve kızıl gezegen bölümü When Worlds Collide filminden, fragmandaki animasyonlu amblemin dönen dünyalı arka fonu Euro International Films, çalışan işçiler Sodom and Gomorrah, yaratıklı sahneler The Magic Sword, uzay mekiği savaşı Yıldız Savaşları: dördüncü bölüm yeni bir umut ve Sovyet Soyuz roketinin fırlatılması haber videosu gibi pek çok yerden alıntı yapılmıştır.

When Worlds Collide filminde fragman ve kızıl gezegen kısmı alıntılanmıştır ama asıl filmde görüntüler ve animasyonlar daha canlı ve animasyonlar daha gerçekçi fragmanda ise orijinalinden daha sakin bir şekilde olaylardan parçalar verilirken Dünyayı Kurtaran Adam filminde daha sert ve hızlı geçişlerle hareketli bir form kazandırılmış ve kızıl gezegen yetersiz animasyon çalışması nedeniyle daha amatör ve basit durmaktadır.

Bir diğer alıntılama ise çalışan işçiler bölümünde Sodom and Gomorrah'tan alınmıştır. Burada da yine dönemin teknik eksikliği kadar kostüm kısmındaki farklar da göze çarpmaktadır. Orijinal filmde çalışanların daha zor durumda olduğu ve kullanıldığı sahneleri

görmekteyiz başrolün hikayesini anlatırken arka planda olanları da göstermekte ve çalışanların durumunu vermektedir, kostüm olarak daha sade tercihlerde bulunulmuştur.

Filmde canavarların bulunduğu sahneler sahneler ise The Magic Sword filminden alıntılanmıştır. Orijinal filmde canavar daha uzun bir sahnede yer verilmiş, “korkunç ve güçlü” olduğu için uzun süre savaşıyor, askerler ölüyor ama araştırma konusu filmde ise kahraman pilot, canavarı tek darbeye devirip yoluna devam etmektedir.

Yıldız Savaşları: dördüncü bölümden de uzay mekiği kısmında çeviri yapılmıştır. Burada olabildiğince benzetmeler yapılmaya çalışılmış ancak orijinal yapımda biz mekiği daha genel ve geniş açılarla görüp nasıl bir araç olduğunu anlarken Dünyayı kurtaran Adam filminde daha yakın çekimlerle ve daha fazla karanlık ama renkli tuşlarla anlatılmaya çalışılmıştır.

Giriş sahnesinde dublaj sesle başlayan absürt sahnelerin bir kısmı; uzay aracında seyreden astronotların üzerinde astronot elbisesinin bulunmaması, düşman karakterlerin üzerindeki elbise fantastik Türk filmlerinde sıkça kullanılan Bizans askerlerinin elbiselerine benzemesi, Ali karakterinin uzayda “mini etekli kız gelmesini” söylemesi, savaş görüntülerinin gerçekçilikten bir hayli uzak olması, yaşanan patlamadan karakterlerin sağ kurtulması, farklı gezegende yaşadıklarını algılamaları, Kapadokya’da Mısır’a yürüme sahnesi, ayakların zeminde sabit durması yer çekimine uymaması, karşı birimlerin cansız mankene benzemesi ikiye bölünmesi kan çıkmaması, önce ses sonra görüntünün gelmesi, mumyaların Kapadokya’da gözükmeleri mumyalama işlemlerinin tuvalet kağıtlarıyla icra edilmesi, kavga sahnelerinde temas olmadan dövülmüş gibi kendilerini bırakmaları, ölenlerin alınları kanlıyken hemen sonraki sahnede bütün yüzlerinin kanla kaplı olmaları devamlılık anlamında, Murat karakterinin tek el hamlesiyle kayayı ikiye bölmesi, kaya parçalarını iki ayağına bağlayarak kayayla futbol topu gibi oynaması, kılıcı üçe bölmesi, ışınlanma yönteminin hem ölümsüzlük, hem de yok olma için kullanımı, kılıcın ışın geçirmez olması herkesi tek vuruşta öldürmesi, Ali karakterinin tek vuruşta duvardan duvara savrulması, Ali karakterinin Murat karakterine “hatırın için ölmeyeceğim” deyip ölmesi, Murat karakterinin kaynayan suya elini daldırıp çıkardığında elinin demir halini alması ve bir sonraki sahnede elinde çizgili eldiven bulunması, ayakkabısının altın renginde olmasına rağmen sahne devamında savaş halindeyken siyah renkte olması, mumyalanmış bir insan kafasını düşmana fırlattığında bir bomba gibi patlaması, düşman imparatorunu ikiye bölmesi gibi sıralanabilir.

Araştırma konusu filmde nükleer savaş sonrası yerle bir olan dünyanın parçalanması, bir parçası tasavvur edilen Kapadokya üzerinde yansıtılıyor. Buna karşın Mısır piramitleri, mumyaları gibi birçok tutarsızlığı yansıtmaktadır.

Filmin Kahramanları Kimlerdir?

Film temelde iyi ve kötünün savaşını aktarmaktadır. Dolayısı ile hem iyi karakterler ve hem de kötü karakterler mevcuttur. İyi karakterler “kahraman” olarak yansıtılmaktadır. Bu kahramanlar Murat ve Ali’dir. İzleyiciye “Türk Savaşçı” olarak tanıtılırlar. Murat karakteri cesurdur. Karşısındaki düşman ondan sayıca, cüsse olarak üstün olsa da geri çekilmez ve savaşır. Haksızlığın karşısında durur. Güçsüz insanların ölümüne savaştırıldığını gördüğünde onlar için dövülmüştür. Sihirbaz’ın askerlerini alt ettikten sonra altlarındaki atları alıp kaçtığı için at kullanmayı da bilmektedir. Zulme uğrayan çocuk ve kadınları askerlerin elinden kurtarmıştır, Bilge’nin kızı ve çocuklar esir alındığında onlara zarar verilmemesi için kendine zulmedilmesine göz yummuştur. Bu da onun kadın ve çocuklara sevgi ve şefkat çerçevesinde davrandığının göstergesidir. Sihirbaz’a karşı ne zaman hamle yapacağını ve onu nasıl gafil avlayacağını bilecek kadar uyanık ve sabırlıdır. Sihirbaz’ın beynini elde ettiğinde dünyayı ve galaksiyi yönetebileceğini düşündürecek kadar zekidir. Murat beyaz tenli ve iri yapılıdır. Atletik bir vücuda sahiptir, kayaların arasından atlayıp zıplayabilmektedir. Sihirbazın orduları ile savaşa girmeden önce yaptığı antrenmanlarda kayayı tokatlar. Kendinden büyük yapılı yaratıklarla savaşıp alt edecek ölçüde güçlüdür. Sihirbaz ona iş birliği teklif ettiğinde atalarından gelecek güç ve inancın ona yarım edeceği düşüncesi ile reddetmesi inançlı olduğunun göstergesidir. Ali karakteri uzay gemisi ile ustaca manevralar yapabilmektedir. “Sadece kadınların olduğu bir gezegen” tahmininde bulunmuştur. Ayrıca arkadaşı Murat’ın da “kadın” şakalarından ve az kalsın. Kraliçeye kanyor olmasından yola çıkılarak kadınlara düşkün olduğu anlaşılmaktadır. Direnci sağlamdır. Sihirbazın işkencelerinden kurtulabilmiştir. Murat gibi Ali’de ata binmeyi bilmektedir. Beyaz tene ve koyu renkli gözlere sahiptir. İri yapılıdır. Sihirbazın ordularına karşın Murat’ın yanında daima savaşmıştır. Ancak Ali, Murat kadar sabırlı bir yapıya sahip değildir. İşkenceden kurtulduktan sonra Sihirbazdan intikamını almak için aceleci davranır ve bu yüzden ölür. Bilgin karakteri beyaz kıyafetler içinde görünmektedir. Temizliği ve saflığı sembolize etmektedir. Dünya ve din tarihi ile oldukça bilgilidir. İyi karakterlerin yanında yer alır. Bilgin’in kızı, güler yüzlüdür, davasına sadıktır. Çocukları koruyup kollamaktadır. Yardımsever bir karaktere sahiptir, kahramanların yaralarını sarmakta ve içinde bulunduğu topluluğa yemek pişirmektedir. Bu karakterlerin düşmanı Sihirbazdır. İyi ve kötünün savaşında kötüyü temsil etmektedir. Zaman kavramını yenmiş ve

ölümsüzlüğe ulaşabilmiştir. Kendini erişilemez ve tek olarak görmektedir. Dini bir inanışa sahip değildir. Onun gözünde kadın da çocuk da güçlü de güçsüz de birdir. İşkenceleri sırasında bir ayırım yapmaz. İnsanların öfke, kin, nefret, öç alma isteği, ihtiras gibi kötü duygularını temsil etmektedir. Güç sahibi olarak gösterilmektedir. Kararlı bir yapıya sahiptir çünkü Dünya'yı ele geçirmek hususunda uzun yıllardır çalışmaktadır.

Kahramanların Sorunları Nelerdir? Bu sorunlarla Nasıl Başa Çıktılar?

Kahramanların en büyük sorunu düşmanlarının kim olduğunu, nerede yaşadığını bilmemeleriydi. İlerleyen süreçteki yeni sorunları sayıca kendilerinden üstün düşman ile savaştı. Usta manevraları ile onları alt edebileceklerken bu savaşta yeni bir sorun olarak bilinmeyen gücün etkisinde sürüklenmeye başladılar. Daha sonraki sorunları bilmedikleri bir gezegende susuz, silahsız, gemisiz bir şekilde mahsur kalmak ve sonrasında atlı kişilerce esir alınmaları oldu. Gezegeni içinde bulundukça keşfederler ve esir alındıkları yerde kadınlara ve çocuklara zulmedildiğini gördüler ve bu onların sorunu haline alır. Düşmanla savaşarak bu zulmü sonlandırırlar. Bunların geneline bakıldığında Dünya'yı ele geçirmek isteyen düşmanlarının dünyada olduğunu Bilgin'den öğrenirler. "Sihirbaz" karakteri, kahramanların en büyük sorunu haline gelir. Onu, onun teknolojik silahlarına karşı bilek gücüyle, zekayla ve sabırla alt ederler.

Filmde hangi ahlaki değerler vurgulanmakta/onaylanmaktadır?

Filmde kahramanların adaletsizlik karşısında duruşları ile "adil" olma kavramı vurgulanmaktadır. Murat'ın Ali'yi bırakmaması ve Ali'nin beyninin Murat'a bağlı olması ile "arkadaşlık-dostluk" kavramları ön plana çıkarılmakla birlikte Murat'ın Bilge'nin kızına karşı olan yaklaşımlarından "sevgi" değerlerine de değinilmektedir. Çocuklara karşı olan ilgili tavır, çocuklara örnek olduğunun gösterilmesi ile "şefkat" kavramı da filmde öne çıkan değerler arasındadır. Bilgin'in kızı kahramanlar yara aldığında onların yarasını sarmıştır. Bu şekilde "yardımseverlik" değeri yansıtılmıştır. Sihirbaz tarafından kaçırılan kadın ve çocuğa zarar verilmemesi için kendilerine işkence edilmesine göz yummalarıyla "fedakârlık" olgusu dikkat çekerken, Murat'ın Ali gibi hareket etmemesi ve sonucunda Sihirbaz'ı alt etmesi ile de "sabır" kavramı öne çıkmakta ve bu değerler "iyi" olarak aktarılan kahramanların özellikleri olduğu için de onaylanmaktadır.

Filmde hangi dini değerler ön plana çıkarılmaktadır?

Filmde kahramanlar Bilgin ile tanıştıktan sonra Müslümanlık ve Hıristiyanlıkla ilgili söylemler ön plana çıkmaktadır. Bilgin ve Murat'ın Hacı Bektaş-i Veli Türbesi'ne gitmesi,

tabutun üstündeki yeşil örtü, gösterilen Kur'an-ı Kerim, Müslümanlık ile ilgili göstergelerdendir. Ayrıca Bilgin: Kur'an; dünyayı, fezayı dünyanın kuruluşundan kıyamet gününe kadar canlı cansız bütün varlıkların ve insan uygarlığının geçireceği safhaları tek tek yazmış bir kitaptır. O kitap der ki; "İnsan doğduğuna inandığı gibi ölümüne de inanmalı". Söylemlerinde bulunmuştur. Bununla birlikte filmde ara ara devreye giren üst ses izleyiciye şu söylemlerde bulunmuştur: "Dinsizler, tanrıya inanan insanları toptan öldürmeye başladıklarında, din ve inanç sahipleri uzaklara kaçtılar. Yedi kat yerin altında şehirler kurup dinsizlerle savaştılar. İsa onlara yol gösteriyordu. Binlerce metre toprağın altında kurdukları şehirler en modern tekniğin eseri idi. Yaşadılar, çoğaldılar. Ülkelerine yüzlerce göç edenler geldi geçti. Onlarla tanıştılar ve o zaman Allah'ın tek olduğunu anladılar. ... Hıristiyanlık tek tanrılı bir din olmasına rağmen, Mayalardan, Azteklerden kalma ölümsüzlüğü bulma çabaları o zamanlar da devam ediyordu. O zamanki gücün ve iktidarın en kuvvetli dünya insanı Sihirbaz'dı. Sihirbaz sonunda ölümsüzlüğü buldu. Onun için ölümsüzlük en büyük güçtü. Sihirbaz korkunç zekâsı ve kuvvetiyle insanların canlarını alıp, işkence ve zulümleriyle onların kanını emerek ölümsüzlüğüne bedensel güç kattı." Filmde Müslümanlık övülmekte, Hıristiyanlık ise ötekileştirilmektedir. Çekildiği dönemin gündemindeki "Türk-İslam Sentezi" izlerini (Serarslan-Özgür, 2011; 31.) barındırmaktadır.

Sonuç

İcadıyla birlikte sinema sanatını yakından takip eden Türkiye ne yazık ki aynı başarıyı film üretme konusunda gösterememiş, ilk deneyimi için takriben yirmi yıl, öykülü eserler açısından da çeyrek asır kadar beklemek durumunda kalmıştır. Çekilen filmler de aynı şekilde sağlıklı bir şekilde muhafaza altına alınamamıştır.

Sanat dalının yapısı gereği edebi eserlerden uyarlamalar yoluna gittiği gibi yerli ve yabancı sinema filmlerinden uyarlamalar ve yeniden çevrimler gerçekleştirmiştir. Ülkenin büyük bir anarşik terör, ekonomik kaos ve toplumsal travmalar yaşadığı yılların ardından 12 Eylül askeri müdahalesi her alanda olduğu gibi Türk sinemasının hem film üretimini, hem de içerik belirlenmesini doğrudan doğruya etkileyen olayların başında gelmektedir.

Türk seyircisi bilhassa kadın ve aile temsilcileri çeşitli sebeplerden dolayı salonları terk etmiş, bu arada video bitirici bir darbe unsuru olarak sahadaki yerini almıştı. Ülkede şartların yıllık film üretim miktarını neredeyse üçte bir oranına indirdiği bir dönemde birbirinden farklı türleri seri üretimle hedef kitleye ulaştıran ve bunu dillendirmekten çekinmeyen bir yönetmen, Hollywood sinemasının popüler bir filminden hareketle yeniden çevrim projesine yönelir.

Hazırlıklarını tamamlanması aşamasında yaşamış olduğu talihsizlikler sonrasında çalışmalarını yeni bir mekâna taşımış, bunu gerçekleştirirken de önceki deneyimlerini yeniden çevrimine ekleyerek tamamlamıştır.

Ülke sineması açısından yapımcı, yönetmen ve başrol oyuncu maddi hedefe ulaştıkları güncel medyadan anlaşılmaktadır. Yönetmenin hemen sonrasında yine Hollywood sinemasının dünyada karşılık bulan eserlerden yeniden çevrim üretimini sürdürmüştür.

Yönetmen yeniden çevrim eserinde, bizzat kaynak filmin serilerinden görüntülere de yer vermiştir. İzleyici üst ses anlatımıyla Galaksi Çağında Dünya yaşam formlarını medeniyetlerinin, ırklarının, dinlerinin ayrı devletler üzerinden değil sadece “dünyalılarını” oluşturduğu ortama dahil edilmiştir. Dünyayı ele geçirmeye çalışan düşman temsili Sihirbaz’a yüklenmiştir. İnsan beynini ele geçirip dünyayı ve galaksinin tamamını yönetmeyi amaçlamaktadır. Bu savaşa “İki Türk Savaşçı” da katılır.

Belirsiz güç onları kendine çeker ve gemilerini vurarak onları bilinmeyen bir gezegene düşürür. Piramitler, dünyayı temsil ederler. Türk savaşçıları gezegeni keşfe çıkarlar. Silahlı, atlı, iskelete benzer kişilerce saldırıya uğrarlar. Sayıca onlardan üstünlerdir ama onları alt ederlerse de lazer tabancalı, robot benzeri varlıklar tarafından esir alınırlar. Esir alındıkları yerde insanlara işkenceler edilmekte, ölümüne dövüştürülmektedirler. Kadın ve çocuk olsa bile ayırım yapılmamaktadır. Topluluğun içinden biri yaşlı, sakallı bir adam biri genç sarışın kadın ve Sihirbaz mücadeleyi dikkatle izler. Sihirbaz ancak bu adamların beyni ile dünyayı ele geçirebileceğini düşünür ve yakalanmaları emrini verir. Daha sonra büyük savaş için hazırlık yapmaya başlarlar. Savaş günü geldiğinde herkesle vedalaşırlar.

Film Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi’ni beyazperdeye dünyadan kopmuş bir yatırı olarak taşır. Kötüler yayıldıkça ve İslam’dan uzaklaşıldıkça savaşlar tezahür etmiştir. Dönemin bilginleri toplanmış, tüm iyilik ve bilgilerini tek bir beyinde toplamış, bu kılıç ve beyini Dünya’yı koruması için bırakmıştır. Dünya kurtulmuştur ve artık insanların huzurla, güvenle yaşayabilecekleri bir yer olmuştur.

Girişteki absürt sahnelerin bir kısmı; uzay aracında seyreden astronotların üzerinde astronot elbisesinin bulunmaması, düşman karakterlerin üzerindeki elbise fantastik filmlerde sıkça kullanılan Bizans askerlerinin elbiselerine benzemesi, Ali karakterinin uzayda “mini etekli kız gelmesini” söylemesi, savaş görüntülerinin gerçekçilikten bir hayli uzak olması, yaşanan patlamadan karakterlerin sağ kurtulması, farklı gezegende yaşadıklarını algılamaları, Kapadokya’da Mısır’a yürüme sahnesi, ayakların zeminde sabit durması yer çekimine

uymaması, karşı birimlerin cansız mankene benzemesi ikiye bölünmesi kan çıkmaması, önce ses sonra görüntünün gelmesi, mumyaların Kapadokya’da gözükmeleri mumyalama işlemlerinin tuvalet kağıtlarıyla icra edilmesi, kavga sahnelerinde temas olmadan dövülmüş gibi kendilerini bırakmaları, ölenlerin alınları kanlıyken hemen sonraki sahnede bütün yüzlerinin kanla kaplı olmaları devamlılık anlamında, ana karakterin tek el hamlesiyle kayayı ikiye bölmesi, kaya parçalarını iki ayağına bağlayarak kayayla futbol topu gibi oynaması, kılıcı üçe bölmesi, ışınlanma yönteminin hem ölümsüzlük hem de yok olma için kullanımı, kılıcın ışın geçirmez olması herkesi tek vuruşta öldürmesi şeklinde sıralanıp gitmektedir.

Kahramanların en büyük sorunu düşmanlarının kim olduğunu, nerede yaşadığını bilmemeleriydi. İlerleyen süreçteki yeni sorunları sayıca kendilerinden üstün düşman ile savaşmaktı. Usta manevraları ile onları alt edebileceklerken bu savaşta yeni bir sorun olarak bilinmeyen gücün etkisinde sürüklenmeye başladılar. Daha sonraki sorunları bilmedikleri bir gezegende susuz, silahsız, gemisiz bir şekilde mahsur kalmak ve sonrasında atlı kişilerce esir alınmaları oldu. Gezegeni içinde bulundukça keşfederler ve esir alındıkları yerde kadınlara ve çocuklara zulmedildiğini gördüler ve bu onların sorunu halini alır. Düşmanla savaşarak bu zulmü sonlandırırlar.

Filmde kahramanların “adil” olmaları vurgulanmaktadır. Çocuklara karşı olan ilgili tavrı, çocuklara örnek olduğunun gösterilmesi ile “şefkat” kavramı da filmde öne çıkan değerler arasındadır. Bilgin’in kızı kahramanlar yara aldığı anda onların yarasını sarmıştır. Bu şekilde “yardımseverlik” değeri yansıtılmıştır. Sihirbaz tarafından kaçırılan kadın ve çocuğa zarar verilmemesi için kendilerine işkence edilmesine göz yummalarıyla “fedakârlık” olgusu dikkat çekerken, intikam duygusu ile hareket etmemesi ve “sabır” kavramı öne çıkmakta ve bu değerler “iyi” olarak aktarılan kahramanların özellikleri olduğu için de onaylanmaktadır.

Kaynakça

Filmler:

Dünyayı Kurtaran Adam (Yönetmen: Çetin İnanç, 1982)

Dünyayı Kurtaran Adamın Oğlu (Yönetmen: Kartal Tibet, 2006)

Star Wars (Yönetmen: George Lucas, 1977 / Yönetmen: Irvın Kershner, 1980)

Kitaplar, Makaleler, Haberler, Paper Çalışmaları

Akkoyun, T. (2018), Serüven Adamı: Türk Sinemasından Çeşitlemeler, Ankara: Kümbet Yayınları.

Akkoyun, T. (2022a), “Filmler ile Toplumunu Yönlendirme Teşebbüsleri”, Türkay Akademi, 6-62, Ekim, 56-59.

Akkoyun, T. (2022b), “Bireyin Dili, Toplumun Aynası: İletişim Çıkışı”, STRASAM, 7 Kasım. <https://strasam.org/kultur-sanat-ve-egitim/kultur/bireyin-dili-toplumun-aynasi-iletisim-cikisi-1347>

Akkoyun, T. (2023), “Takip Basamakları”, BBN Haber, 21 Mart.

Akyol, T. (1980), 1980’lerde Türkiye, Ankara: Başak Yayınları.

Altaylı, O., (1974), “Türk Sinemasına Genel Bir Bakış”, Töre, 32, Ocak, 65-67.

Andrew, D. (2000), “Adaptation”, Film Adaptation, (Ed. J. Naremore), Rutgers University Press, New Brunswick, pp. 28-38.

Aydın, F. (2016), “Hollywood Çok İlgi Çekici Diyerek Dünya’yı Kurtaran Adam’ı Restore Etti”, GZT, 21 Aralık. <https://www.gzt.com/jurnalist/hollywood-cok-ilgi-cekici-diyerek-dunyayi-kurtaran-adami-restore-etti-2584303> Erişim 13 Ağustos 2023 08.21

Aytekin, M. (2016), Medya Endüstrisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Baydan, E.B. (2022), “Çeviribilimin Penceresinden Yeniden Çevrimler”, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 29, Ağustos, 1117-1125.

Cereci, S. (2022), Belgesel Yapım, Ankara: İKSAD Yayınları.

Coşkun, Ç. (2021), “Türk Sinemasında Kadın ve Anlatı: Arım, Balım, Peteğim’den On Kadın’a”, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 56, Ocak, 30-40.

DeBona, G. (2010), Film Adaptation in the Hollywood Studio Era, USA: University of Illinois.

Demir, M. (2021), “6. Türk Dünyası Belgesel Film Festivali Üzerine”, 6. Türk Dünyası Belgesel Film Festivali, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., İstanbul, 28-29.

Dirican, C. (2022), “Dünyayı Kurtaran Adam”, Dünya, 30 Aralık.

Dorsay, A. (2017), 50 Unutulmaz Film, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Epik (2018), “Türk İş Star Wars'un Epik Yaşanmışlık Hikayesi” (2018) Neon Harbor, <https://www.youtube.com/watch?v=hyOCLzKszYY> Erişim 13 Ağustos 2023 08.49

Erdoğan, Y. (2018), “Dünyayı Kurtaran Adam’ın 2K Genişletilmiş Versiyonu İngiltere’de Vizyona Giriyor!”, Geek Yapar, 25 Nisan. <https://geekyapar.com/film/dunyayi->

-
- kurtaran-adamin-2k-genisletilmis-versiyonu-ingilterede-vizyona-giriyor/ Erişim 13 Ağustos 2023 08.35
- Erus, Z.Ç. (2020), “Türkiye Sinemasında Uyarlamalara Genel Bakış”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 18-36/2, 583-592.
- Esen, Ş.K. (2010), Türk Sinemasının Kilometre Taşları, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Glaser, E. (2022), How the World Remade Hollywood, North Carolina: McFarland & Company.
- Güçhan, G. (1993), “Sinema-Toplum İlişkisi”, Kurgu, 12, 51-71.
- Günay, C. (2023), “İran Sineması”, Söke Ekspres, 3 Ağustos.
- Gündal, N. (2018), “Küresel Kültürün Türk Televizyonlarına Yansımaları: Yabancı Dizi Dramaların Yerel Uyarlamaları”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6-77, Eylül, 205-230.
- Gürcan, H.İ., Kumcuoğlu, İ. (2017), “Gelenekselden Yeniye Medya İşletmeciliği Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Yaşanan Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme”, Akdeniz İletişim Dergisi, 149-164.
- Hamevioğlu, H.A. (2023), “Dünyayı Kurtaran Adam’ın Çekilme Hikayesi”, Bilim Kurgu Kulübü, 21 Şubat. <https://www.bilimkurgukulubu.com/sinema/sinema-uzerine/dunyayi-kurtaran-adamin-cekilme-hikayesi/> Erişim 13 Ağustos 2023 06.47
- Kadıköy (2019), “Kadıköy’den Dünyayı Kurtaran Adam Geçti”, Gazete Kadıköy, 22 Şubat.
- Kahraman, H.B. (2005), Sanatsal Gerçeklikler; Olgular ve Öteleri, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Kalkan, A. (2012), Sanat Bilinci, İstanbul: Düşün Yayınları.
- Katz, E. (1979), The Film Encyclopedia, New York: Harper and Row Publisher.
- Korkmaz, M.S. (2022), Dünyayı Kurtaran Adam Filminin Türk Kültürü Nezdinde İncelenmesi, ADÜ SBE Kültür İletişim Dersi Yayınlanmamış Paper Çalışması, ss. 1-9.
- Korkmaz, U. (2020), “Dünyayı Kurtaran Adam”, Deniz Kartalı, 3 Mayıs.
- Küçük, B. (2016), “Dünyayı Kurtaran Adam’ın 35 mm’lik Kopyası Bulundu”, Film Hafızası. <https://filmhafizasi.com/dunyayi-kurtaran-adamin-35-mmlik-kopyasi-bulundu/> Erişim 13 Ağustos 2023 07.32
- Makas, S. (2023a), “Türk Sineması Yok Oluyor”, Manşet Aydın, 1 Ağustos.
- Makas, S. (2023b), “Türk Sineması Yok Oluyor-2”, Manşet Aydın, 10 Ağustos.
- Ordu (1980), “Ordu Yönetime El Koydu”, Günaydın, 12 Eylül; Hürriyet, 12 Eylül.
- Özdemir, V. (2022), “12 Eylül Darbesinin Sinema Üzerinden Toplumsal Yansımaları”, Ahi Evran Akademi, 3-1, 66-81.

- Öktemer, C. (2016), “Dünyayı Kurtaran Rejisör Çetin İnanç”, Edebiyat Haber, 26 Ekim. <https://www.edebiyathaber.net/dunyayi-kurtaran-rejisor-cetin-inanc-can-oktemer/> Erişim 14 Ağustos 2023 18.42
- Özsefil, İ.C. (2017), “Türk İşi Star Wars Olarak Adlandırılan Dünyayı Kurtaran Adam Belgeseli Yayınlandı”, Film Loverss, 21 Kasım. <https://filmloverss.com/turk-isi-star-wars-olarak-adlandirilan-dunyayi-kurtaran-adamin-belgeseli-yayinlandi/> Erişim 13 Ağustos 2023 07.43
- Sarioğlu, G. (2022), “Cüneyt Arkın ya da Kendimizi Nasıl Bilirdik?”, Serbestiyet, 1 Temmuz. <https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/cuneyt-arkini-ya-da-kendimizi-nasil-bilirdik-96152/> Erişim 13 Ağustos 2023 13.53
- Serarslan, M., Özgür, Ö. (2011), “Sinemada Dünyayı Kurtarmak: Türk Sinemasında Dünyayı Kurtaran Adam ve Oğlu”, Selçuk İletişim, 6-6, 31- 47.
- Sevi, S. (2022), “Bu Dünyadan Cüneyt Arkın Geçti: Son Akıncı’ya Veda”, Kronos 36 News, 28 Haziran. <https://kronos36.news/tr/bu-dunyadan-cuneyt-arkin-gecti-son-akinciya-veda/> Erişim 13 Ağustos 2023 11.14
- Şen, Z. (2021), “Güzergâh Film Sahnemiz”, Turizm Güncel, 26 Ocak. <https://www.turizmguncel.com/makale/guzergah-film-sahnemiz> Erişim 13 Ağustos 2023 11.02
- Şenyapılı, Ö. (2002), Sinema ve Tarih, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Telek, A. (2018), “Dünyayı Kurtaran Adam İngiltere’de: Türk Star Wars Turnede”, Medya Scope, 14 Eylül.
- Tolgay, A. (2021), “Alimin Ölümü, Alemin Ölümüdür”, Kıbrıs Gazetesi, 20 Şubat.
- Tuğran, F.E. (2023), Türk Sinemasında Fantastiğin Dönüşümü: Deleuzeyen Bir Yaklaşım, Konya: Eğitim Yayınları.
- Williams, N. (2012), “The Turk Who Saved the World (and Other Stories)”, BBC News, 1 August. <https://www.bbc.com/news/magazine-18851790> Erişim 13 Ağustos 2023 09.03
- Yardımcı, M. (2023), “Türk Kültürünün Temel Taşları Masallar”, Türkay Edebiyat, 7-72, Ağustos, 62-63.
- Yetmişbir, E. (2016), “Dünyayı Kurtaran Adam Kayıtları Elden Geçiriliyor”, Donanım Haber, 22 Aralık. <https://www.donanimhaber.com/Dunyayi-Kurtaran-Adam-kayitlari-elden-geciriliyor--88134> Erişim 13 Ağustos 2023 10.41
- Yüksel, N.A.A., “Taşra, Gelenek ve Toplumsal Cinsiyet: Dar Alanda Kısa Paslaşmalar”, Selçuk İletişim, 5-2, 128-135.

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2024

Cilt/Volume: 2024

Sayı/Issue: 2

Fekal İnkontinansın Kadın Sağlığına Etkisi

The Effect of Fecal Incontinence on Women's Health

*Gülnehal Artuğ Cansızlar ***Büşra Altınsoy****Ergül Aslan****

Özet

İstemsiz dışkı kaçırmaya olarak tanımlanan fekal inkontinans, sosyal izolasyon, utanma, yakın çevre ve partnerle ilişkilerin bozulmasına ve özsaygıda azalmaya yol açmaktadır. Prevalansı tam olarak bilinmemekle birlikte yapılan çalışmalarda %2.2-25 arasında bildirilmektedir. Fekal inkontinans yaş, cinsiyet, yaşam tarzı, obstetrik öykü gibi kişisel özelliklerden etkilenmektedir. Fekal inkontinans kadın sağlığını fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Kadın yaşam dönemlerinde fekal inkontinans ve kadın sağlığı üzerine etkisi ele alınması gereken önemli konulardandır. Bu derlemenin amacı fekal inkontinansın gebelik, doğum ve menopoz dönemlerinde kadın sağlığına etkisini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Fekal inkontinans, Kadın sağlığı, Gebelik, Doğum, obstetrik, Menopoz.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., SBÜ Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi, gulnihalartug@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3357-9034.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi, ylmzbsr678@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6937-5351.

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi, ergul34tr@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6529-5992.

Atf/Citation: Cansızlar, G.A. Yılmaz, B., Aslan, E., (2024). Fekal İnkontinansın Kadın Sağlığına Etkisi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2024 (2), 363-372.

Abstract

Fecal incontinence, which is defined as involuntary stool incontinence, leads to social isolation, embarrassment, deterioration of relationships with the immediate environment and partner, and a decrease in self-esteem. Although the prevalence is not known exactly, it is reported between 2.2-25% in the studies conducted. Fecal incontinence is affected by personal characteristics such as age, gender, lifestyle, obstetric history. Fecal incontinence adversely affects women's health physically, mentally and socially. Fecal incontinence in women's life periods and its effect on women's health are important issues that need to be addressed. The aim of this review is to investigate the effect of fecal incontinence on women's health during pregnancy, labour and menopause.

Keywords: Fecal Incontinence, Women's Health, Pregnancy, Labor, Obstetric, Menopause.

Giriş

Fekal inkontinans; istemsiz dışkı kaçırma olarak tanımlanmaktadır (Bliss, Mimura, Berghmans at all, 2017). Prevalansı farklılık göstermekle birlikte toplum temelli çalışmalarda kadınlarda fekal inkontinans prevalansının %2.2-25 arasında olduğu bildirilmektedir (Meyer, Richter, 2015). Kadınlarda 20-29 yaş aralığında fekal inkontinans prevalansı %2,6, 55-74 yaş aralığında %5,2, 75 yaş üzeri %13,2-15,3 olarak bildirilmektedir (Karakuş, Yanıkkrem, 2015). Jinekolojik muayene esnasında yapılan değerlendirmede kadınlarda fekal inkontinans prevalansı %28.4 olarak belirlenmiştir (Meyer, Richter, 2015; Brown, Wexner, Segall at all. 2012). Türkiye’de 3.214 kadının yer aldığı bir çalışmada fekal inkontinans sıklığı %3,3 olarak bildirilmiştir (Dedeli, Pakyüz, 2016).

Fekal inkontinans, sosyal izolasyon, utanma, yakın çevre ve partnerle ilişkilerin bozulmasına ve özsaygıda azalmaya yol açmaktadır. Fekal inkontinans yaş, cinsiyet, meslek, yaşam tarzı, obstetrik öykü gibi kişisel özelliklerden etkilenmektedir (Meyer, Richter, 2015). Fekal inkontinans kadın sağlığını fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınlarda gebelik, doğum ve menopoz dönemlerinde fekal inkontinans riski üzerinde durulmalıdır (Staller, Townsend, Khalili, 2017). Bu derlemenin amacı fekal inkontinansın gebelik, doğum ve menopoz dönemlerinde kadın sağlığına etkisini incelemektir.

1. Gebelik ve Fekal İnkontinans

Gebelik döneminde büyüyen uterus intraabdominal basıncı artırmakta ve pelvik taban kaslarını zorlamaktadır (Beji, Satır & Çayır 2020). Özellikle gebeliğin 20. haftasından itibaren pelvik taban kas gücünde azalma meydana gelmektedir. Gebelikte hormonal değişimler organ ve dokularda değişikliklere neden olmaktadır (Beji, Çelebi, & Avcı, 2021). Gebelikte salgılanan relaksin hormonu dokuları yumuşatarak doğuma hazırlarken, pelvik taban kas gücü zayıf olan gebelerde olumsuz etki göstermektedir (Beji, Satır & Çayır 202; Beji, Çelebi, & Avcı, 2021). Gebelikte fekal inkontinans riskinin, anne yaşı>35 , beden kitle indeksi >30 ve kronik konstipasyon durumlarında arttığı bildirilmektedir (Hage-Fransen, Wiezer, Otto, 2021). Gebelik sayısı ve yaş arttıkça fekal inkontinans riski artmaktadır (Maeda, Koide, Katsuno, at all, 2021). Fekal inkontinansa yol açabilecek obstetrik risk faktörleri arasında fetüsün malpozisyonu ve kilosunu da bulunmaktadır (Karakuş, Yanıkkrem, 2015).

Kadınların çoğunun gebelik döneminde fekal inkontinans nedeniyle yaşam kalitesi olumsuz etkilenmektedir (Woodley, Lawrenson, Boyle, at all. 2020). İspanya’da 228 gebe ile yapılan çalışmada, %40.8 oranında fekal inkontinans olduğu bildirilmiştir. Ayrıca fekal

inkontinanslı gebelerin yaşam kalitelerinin olumsuz etkilendiği bildirilmiştir (Parés, Martinez-Franco, Lorente, at all. 2015). İtalya’da 6023 gebe ile yapılan çalışmada fekal inkontinans prevalansı %6.2 olarak bildirilmiştir. (Ferrari, Bonciani, Russo, at all. 2022). Suudi Arabistan’da gebelerin 3 ay izlendiği çalışmada fekal inkontinans prevalansının %6.1 olarak bildirilmiştir (Subki, Fakeeh, Hindi, at all. 2019). Fekal inkontinans risk faktörleri, anne yaşının>40 olması ve gebelikte fazla kilo alımı olarak bildirilmiştir. Gebelikte üriner inkontinans ve fekal inkontinansın bir arada görüldüğü, üriner inkontinans yaşayan gebelerin kendilerini daha iyi ifade etmeleri nedeniyle fekal inkontinansı da bildirdikleri düşünülmektedir (Ferrari, Bonciani, Russo, at all. 2022). Gebelikte fekal inkontinansı önlemede pelvik taban kas egzersizleri etkilidir (Ferrari, Bonciani, Russo, at all. 2022). Gebeliğin 20. haftasından itibaren başlanarak doğum sonu Altıncı aya kadar pelvik taban kas egzersizlerinin uygulanması, gebelikte ağır egzersizlerden ve ağır kaldırmaktan kaçınma, konstipasyonun önlenmesi, sigara kullanmama ve kontrollü kilo alma gebelikte fekal inkontinans gelişmesi riskini azaltmaktadır (Dönmez, Kavlak, 2014; Süt, 2015).

2. Doğum ve Fekal İnkontinans

Anal sfinkter yaralanma riskini arttırmasına rağmen Amerikan Obstetrik ve Jinekologlar Derneği (American College of Obstetrics and Gynecologists) doğum şekli olarak sezaryenin planlamasını önermemektedir (Meyer, Richter, 2014). Fekal inkontinansı olan veya oluşma riski bulunan kadınların doğum şekli ile ilgili net görüş bulunmamaktadır (Yılmaz, Aslan, 2018).

Vajinal doğumda özellikle laserasyon gelişimi veya epizyotomi uygulamasıyla fekal inkontinans ilişkili bulunmuştur. Primipar vajinal doğum yapan kadınların %35’inde ilk 6-8 haftada sfinkter yaralanması olduğu görülmüştür. Ancak fekal inkontinansı önlemek için primer sezaryen doğum şekli de tartışmalıdır. Metaanaliz çalışmalarında fekal inkontinans ile doğum şekli arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak müdahaleli vajinal doğum ve median epizyotominin fekal inkontinans için risk oluşturduğu bildirilmiştir (Meyer, Richter, 2014). İngiltere, İskoçya ve Yeni Zelanda’da yapılan çalışmada yalnızca vajinal doğum yapan kadınlar ile bir veya birden fazla sayıda forseps ile doğum yapan kadınların fekal inkontinans riski karşılaştırıldığında, forseps kullanılan kadınların fekal inkontinans açısından iki kat riskli bulunduğu bildirilmektedir (MacArthur, Wilson, Herbison, at all. 2013). Ayrıca doğumdan üç ay sonra fekal inkontinans semptomları, istemsiz gaz kaçırma %19-46 ve dışkı kaçırma %2.4-8 olduğu bildirilmektedir (Woodley, Boyle, Cody, at all. 2017). Japonya’da yapılan çalışmada fekal inkontinans ve vajinal doğum, doğum sayısı ve epizyotomi öyküsü

ilişkili bulunmuştur (Maeda, Koide, Katsuno, at all. 2021). Ülkemizde yapılan çalışmada fekal inkontinans ile obstetrik travma ve doğum sayısının ilişkili olduğu bildirilmiştir (Tarhan, Atuş, Giral & İmeryüz, 2019). Doğumda, laserasyon, epizyotomi, kabızlık ve hipertansiyonun fekal inkontinans ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (Subki, Fakeeh, Hindi, at all. 2019). Doğumda fekal inkontinans gelişme riskini azaltmak için gebelikte oluşan semptomların yönetimi ve pelvik taban kas egzersizlerine gebelikte başlanması önemlidir. Midline epizyotomi anal sfinkter yırtığı riskini arttırmaktadır. Epizyotominin gerekli olduğu durumlarda mediolateral yöntemin kullanılması sfinkter yaralanması riskini azalmaktadır (Kömürcü, Uğur, 2017). Midline epizyotomi uygulamasında kanama, ağrı daha az (Karaahmet, Yazıcı, 2017) ve onarımı kolay, iyileşmesi hızlı olmaktadır (Acavut, Güvenç, 2020). Fakat kontrolsüz ve ani ıkmalar insizyon bölgesinin sfinktere kadar uzamasına (Acavut, Güvenç, 2020), üçüncü ve dördüncü derece laserasyonlara neden olmaktadır (Acavut, Güvenç, 2020; Kurak, Ateş, & Küğcümen, 2019).

Epizyotomi bakımının sağlanması ve fekal inkontinans riskinin azaltılması için enfeksiyona karşı koruma, beslenmenin düzenlenmesi, ağrı yönetiminin sağlanması, yeterli sıvı alımı, bağırsak alışkanlığının düzenlenmesi, mobilizasyon ve sıvı alımı, kegel egzersizine yönelik taburculuk eğitimlerin yapılması gerekmektedir (Erbaba, Pınar, 2016).

3. Menopoz ve Fekal İnkontinans

Menopoz döneminde ilerleyen yaş, kronik sağlık sorunları, kilo alımı, kronik konstipasyon, gebelik sayısı, doğum sırasında anal sfinkter ve pudental sinir yaralanması ve pelvik taban kaslarında meydana gelen değişiklikler fekal inkontinansa ilişkin risk faktörlerini oluşturmaktadır (Bach, Sairally & Pallavi, 2020). Yapılan çalışmalarda menopoz döneminde diyabet, kronik akciğer hastalıkları ve depresyon gibi kronik hastalıkları olan kadınlarda fekal inkontinans görülme riskini arttırdığı bildirilmektedir (Cardenas-Trowers, Meyer, Richter, at all. 2019). Yapılan çalışmalarda 60 yaş üzeri kadınlarda fekal inkontinans prevalansı %39-50 olarak bildirilmektedir. Menopoz ile birlikte azalan östrojen seviyesi ile fekal inkontinans arasında ilişki olduğu düşünülmektedir (Staller, Townsend, Khalili at all. 2017).

Menopoz döneminde hormon tedavisinin 2017 yılında yapılan kohort çalışmasında fekal inkontinans tedavisinde etkili olduğu bildirilmektedir. Bu çalışmada menopoza ek olarak diyabet, sigara kullanımı, obezite de fekal inkontinans riskini artırmakta olduğu belirtilmektedir (Staller, Townsend, Khalili at all. 2017; Assmann, Keszthelyi, Kleijnen at all. 2022).

Fekal inkontinansın menopoz döneminde fiziksel ve psikolojik etkileri bulunmaktadır. İlerleyen yaş ile birlikte nörolojik hastalıklar, üriner inkontinans, fiziksel kısıtlılıklar ve aktivite

azlığı fekal inkontinans görülme riskini artırmakta, yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir (Lee, 2014; Aktaş, Şahin, & Terzioğlu, 2013). Gaz kaçırma, sürekli ıslaklık hissi, kötü koku, hijyenin devam ettirilememesi, feçesle temasın neden olduğu cilt problemleri sosyal izolasyona neden olmaktadır (Aktaş, Şahin, & Terzioğlu, 2013; Avşar, Karadaş, 2018). İlerleyen yaş ile birlikte kadınlarda fekal inkontinans cinsel yaşamı da olumsuz etkilemekte (Karakuş, Yanıkkrem, 2015) ve depresyon ve anksiyete gibi ruhsal etkilere neden olmaktadır (Bilge, Beji, 2018). Yapılan çalışmalarda fekal inkontinansı olan kadınların depresyon ve anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu bildirilmektedir (Fattorini, Brusa, Gingert at all. 2016).

Menopoz döneminde östrojen kullanımı fekal inkontinans semptomlarını azaltmaktadır (Staller, Townsend, Khalili, 2017; Bach, Sairally & Pallavi, 2020). Konstipasyonun giderilmesi, beslenmenin düzenlenmesi, egzersiz programı, östrojen ve diyare önleyici ilaçların kullanımının fekal inkontinansın tedavisinde etkili olduğu bildirilmektedir (Staller, Townsend, Khalili, 2017; Bach, Sairally & Pallavi, 2020; Lee, 2014).

Sonuç ve Öneriler:

Kadınların yaşam dönemlerinin farklılığı ve inkontinans araştırmalarının azlığı nedeniyle kadınlarda fekal inkontinans prevalansı tam olarak bilinmemektedir. Ancak gebelikte; anne yaşı>35, maternal beden kitle indeksi>30, bebek kilosu>4000 gr olması, doğumda; primipar ve müdahaleli vajinal doğum, midline epizyotomi, menopoz döneminde; yaş, obstetrik öykü, anal sinir ve pudental sinir yaralanması öykü varlığı, menopozal döneme ait hormonal değişikliklerin pelvik taban kaslarını etkilemesi ve ek kronik hastalık varlığı fekal inkontinans gelişimine neden olmaktadır.

Fekal inkontinans, tedavisinde ve önlenmesinde pelvik taban kas egzersizlerinin uygulanması, kilo kontrolünün sağlanması, ağır egzersizlerden ve ağırlık kaldırmaktan kaçınma, müdahaleli doğumdan kaçınma, epizyotomi yapılması gerekiyorsa mediolateral epizyotomi uygulanmasının tercih edilmesi, menopoz sonrası östrojen kullanımı, diyare ve konstipasyonun önlenmesi etkili olmaktadır. Derleme, fekal inkontinans ve gebelik, doğum, menopoz dönemleri üzerinde etkisi değerlendirilmiştir. Fekal inkontinansın kadın sağlığı üzerinde fiziksel, psikolojik ve sosyal etkisine değinilmiştir. Kadınların fekal inkontinans yönünden değerlendirilmesine ve gelecek araştırmaların planlanmasına olumlu yönde katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- . Acavut, G., & Güvenç, G. (2020). Doğum eylemi ile ilişkili perine travmalarının azaltılmasına yönelik yaklaşımlar. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7(2): 125-130.
- Aktaş, D., Şahin, E., & Terzioğlu, F. (2013). Kadın sağlığı açısından yaşlılık ve yaşam kalitesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(1): 65-71.
- Assmann, L. S., Keszthelyi, D., Kleijnen, J., Anastasiou, F., Bradshaw, E., Brannigan, E. A., Carrington, V. E., Chiarioni, G., Ebben, A. D. L., Gladman, A. M., Maeda, Y., Melenhorst, J., Milito, G., Muris, M. W. J., Orhalm, J., Pohl, D., Tillotson, Y., Rydningen, M., Svagzdys, S., Vaizey, J. C., Breukink, O. S. (2022) Guideline for the diagnosis and treatment of faecal incontinence—AUEG/ESCP/ESNM/ESPCG collaboration. *United European Gastroenterology Journal*, 10: 251-286.
- Avşar, P., & Karadaş, A. (2018). İnkontinansa bağlı dermatit: Değerlendirme, önleme ve tedavi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 5(1): 69-77.
- Bach, L. F., Sairally, F. Z. B., & Pallavi, P. (2020). Effect of oestrogen therapy on faecal incontinence in postmenopausal women: a systematic review. *International Urogynecology Journal*, 31: 1289-1297.
- Beji, N. K., Çelebi, E. Z., & Avcı, N. (2021) Doğum ve pelvik taban disfonksiyonu. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 84(2): 269-274.
- Beji, N. K., Satır, G., & Çayır, G. (2020). Effect of pregnancy process on urinary system and pelvic floor and nursing approach. *Bezmialem Science*, 8(2); 206-211.
- Bilge, Ç., & Beji, N. K. (2018). Fekal İnkontinans ve Hemşirelik Yaklaşımı. *KASHED*, 2018; 4(1): 86-99.
- Bliss, D., Mimura, T., Berghmans, B., Bharucha, A., Bharucha, A., Emmanuel, A., Maeda, Y., Northwood, M., Peden-Mcalpine, C., Rafiee, H., Rock-Wood, T., Santoro, G., Taylor, S., Whitehead, W. (2017). Assessment and conservative management of faecal incontinence and quality of life in adults. Abrams P. Cardozo L. Wagg A. Wein A. editors. *Incontinence: 6th International Consultation on Incontinence*. 6th ed. Japan: Tokyo; p. 1993-2083.
- Brown, H.W., Wexner, S.D., Segall, M. M., Brezoczky, K. L., & Lukacz, E. S. (2012). Accidental bowel leakage in the mature women's health study: prevalence and predictors. *International Journal of Clinical Practice*, 66: 1101-1108.
- Cardenas-Trowers, O., Meyer, I., Richter, E. H., Addis, I. & Markland, D. A. (2019). Association of urinary phytoestrogens with pelvic organ prolapse and fecal incontinence

- symptoms in post-menopausal women. *Female Pelvic Medicine & Reconstructive Surgery*, 25(2): 161-166.
- Dedeli, Ö., & Pakyüz, Ç. S. (2016). Barsak hareketleri: Altıncı yaşam bulgusu mudur?. *Journal of Primary Health Care*, 6(3), 135-139.
- Dönmez, S., & Kavlak, O. (2014). Gebelikte pelvik taban kas egzersizi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1): 45-49.
- Erbaba, H., & Pınar, G. (2016). Primipar kadınların perineal travmaya ilişkin görüşleri ve uygulamaları: Nitel bir çalışma. *Jinekoloji - Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 13(3), 89-94.
- Fattorini, E., Brusa, T., Gingert, C., Hieber, S. E., Leung, V., Osmani, B., Dominietto, D., Büchler, P., Hetzer, F., Müller, B. (2016). Artificial muscle devices: innovations and prospects for fecal incontinence treatment. *Annals of Biomedical Engineering*, 44: 1355-1369.
- Ferrari, A., Bonciani, M., Russo, E., Mannella, P., Simoncini, T., & Vainieri, M. (2022). Patient-reported outcome measures for pregnancy-related urinary and fecal incontinence: a prospective cohort study in a large Italian population. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 1-9.
- Hage-Fransen, A. H. M., Wiezer, M., Otto, A., Wieffer-Platvoet, S. M., Slotman, H. M., Nijhuis-van der Sanden, W. G. M., Havuz-Goudzwaard, L. A. (2021) Pregnancy and obstetric related risk factors for urinary incontinence, fecal incontinence, or pelvic organ prolapse later in life: a systematic review and meta-analysis. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, 100(3): 373-382.
- Karahmet, A., & Yazıcı, S. (2017). Epizyotomide güncel durum. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(1): 57-63.
- Karakuş, A., & Yanıkkrem, E. (2015). Postpartum dönemde inkontinans ve yaşam kalitesi: Son 10 yıllık çalışmalar. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 54-59.
- Kömürcü, Ö., & Uğur, M. G. (2017). Doğuma bağlı ortaya çıkan pelvik taban değişiklikleri. *Kontinans ve Nöroüroloji Bülteni*, 4: 25-34.
- Kurak, M., Ateş, N., & Küğcümen, G. (2019). İlk doğumu olan lohusaların epizyotomi bakımı. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(2): 45-49.
- Lee, Y. Y. (2014). What's new in the toolbox for constipation and fecal incontinence?. *Frontiers in Medicine*, 1: 1-9.

- MacArthur, C., Wilson, D., Herbison, P., Lancashire, R. J., Hagen, S., Toozs-Hobson, P., Dekan, N., Glazener, C., Prolong Study Group. (2013). Faecal incontinence persisting after childbirth: a 12 year longitudinal study. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 120: 169-179.
- Maeda, K., Koide, Y., Katsuno, H., Hanai, T., Masumori, K., Matsuoka, H., Tajima, Y., Endo, T., Cheong, C. Y. (2021). Prevalence and risk factors of anal and fecal incontinence in Japanese medical personnel. *Journal Anus Rectum Colon*, 5: 386-394.
- Meyer, I., & Richter, E. H. (2014). An evidence-based approach to the evaluation, diagnostic assessment, and treatment of fecal incontinence in women. *Current Obstetrics and Gynecology Reports*, 3: 155-164.
- Meyer, I., & Richter, E. H. (2015). Impact of Fecal incontinence and its treatment on quality of life in women. *Womens Health*, 11: 225-238.
- Parés, D., Martínez-Franco, E., Lorente, N., Viguier, J., Lopez-Negre, J. L., & Mendez, J. R. (2015). Prevalence of fecal incontinence in women during pregnancy. *Diseases of the Colon & Rectum*, 11: 1098-1103.
- Subki H. A., Fakeeh M. M., Hindi M. M., Nasr M. A., Adel Dakhel Almaymuni D. A., Abduljabbar S. A. (2019). Fecal and Urinary Incontinence Associated with Pregnancy and Childbirth. *Mater Sociomed*, 31(3): 202–206.
- Süt, K. H. (2015). Gebelik ve doğumun pelvik taban yetersizlikleri üzerine etkisi: Önlenmesi ve korunmada hemşirenin rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2): 292-304.
- Staller, K., Townsend, K. M., Khalili, H., Mehta, R., Grodstein, F., Whitehead, E.W., Matthew, A. C., Kuo, B., Kanal, T. A. (2017). Menopausal hormone therapy is associated with increased risk of fecal incontinence in women after menopause. *Gastroenterology*, 152: 1915-1921.
- Tarhan, T. S., Atuç, Ö., Giral, A., İmeryüz, N. (2019). Effect of gender on the etiology of fecal incontinence: Retrospective analysis of a tertiary referral center in Turkey. *Turk J. Gastroenterol*, 30(9):782-788.
- Woodley, S. J., Boyle, R., Cody, D. H., Morkved, S., & Hay-Smith, E. J. C. (2017). Pelvic floormuscle training for prevention and treatment of urinary and faecal incontinence in antenatal and postnatalwomen (Review). *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 12: 200-213.

Woodley, S. J., Lawrenson, P., Boyle, R., Cody, D. H., Mrkved, S., Kernohan, A., Hay-Smith, C. J. E. (2020). Pelvic floor muscle training for preventing and treating urinary and faecal incontinence in antenatal and postnatal women (Review). *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 5(5): 1-216.

Yılmaz, B., & Aslan, E. (2018). Fekal inkontinans ve hemşirelik yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(3): 39-44.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Yazım Dili ve Sayfa Yapısı:

- Yazım dili Türkçe, İngilizce, Rusça ve Türk Dünyası kullanılan bütün dillerdir. Yazı karakteri olarak Times New Roman seçilmeli, sayfa yapısında tüm kenar boşlukları 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
- MS Word dokümanı olarak ve 1,5 satır aralığında hazırlanmalıdır.

Metin Yapısı:

Başlıklar metin içinde Makale Başlığı, Yazar Adı, Özetler, Anahtar Kelimeler, Giriş, konu başlıkları ve alt başlıkları, Sonuç, Kaynakça şeklinde sıralanmalıdır.

- Makale başlığı (14 Punto/Koyu) sayfa ortalanarak yazılacaktır.
- Yazar adı, yazara ait kişisel bilgilere yer vermeksizin makalenin başlığı altına sağa yaslı olarak yazılacaktır.
- Yazara ait kişisel bilgiler, yazarın unvanı, bağlı bulunduğu kurum, elektronik posta adresi, ilk sayfada sayfa altı dipnotu (*) olarak verilecektir (Birden fazla yazar varsa birinci yazar için bir, diğerleri için artan miktarda yıldız kullanınız).
- Metin, Times New Roman ve 12 punto; dipnotlar ise aynı fontla fakat 10 punto ile yazılmalıdır (Açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır. Metin atıfları, metnin içinde ve APA yazım sistemine uygun olarak, aşağıda belirtildiği gibi yazılmalıdır).
- Makaleler, Giriş, Alt Başlıklar ve Sonuç bölümlerinden oluşmalıdır.
- Makalelerde sayfa sınırlaması bulunmamakla birlikte, sayfa sayısının makul ölçülerde olması beklenir.

Kaynakça Yazım Kuralları:

Makale tam metinleri APA sistemine uygun olarak hazırlanmalıdır. Kullanılacak APA sistemi sürümü en genel hatlarıyla:

- Yazarların soyadlarının alfabetik sıralaması esas alınır.
- Önce yazarın soyadı yazılır ve virgül konur. Yazarların soy isimleri Baş harf büyük harflerle kalın puntolarla yazılır.
- Yazarın isminin baş harfi (büyük harfle) yazılıp, nokta konur.
- Parantez içinde eserin yayınlandığı tarih yazılır, parantez kapatılır ve nokta konur.
- Eserin tam ismi yazılır ve nokta konur.
- Eser kitap ise eserin ismi italikle yazılır. Çalışma makale ise derginin adı italikle yazılır.
- Eserin yayınlandığı şehir yazılıp iki nokta üst üste konur.
- Yayınevinin adı yazılır.

Bu açıklamaların ışığında farklı türden akademik eserleri içeren APA (5) sürümüne uygun olarak hazırlanmış ayrıntılı bir örnek kaynakça:

Örnek Kaynakça

1. Arslan, D. A. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. Arslan, D. A. ve Arslan, G. (2017-a). Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
3. Arslan, D. A. (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: "Geçmişten Günümüze Şehir Göç", 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.

4. Arslan, D.A. (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 916-968.
5. Arslan, D. A. (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman'ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman'ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji içinde (587-606)*. Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars.
6. Arslan, D.A. (2012-c). Mersin Milletvekilleri'nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. Arslan, D. A. (2011-a). Who rules Turkey: Turkish power elite. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
8. Arslan, D. A. (2011-b). Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. Arslan, D. A. (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5-30.
10. Arslan, D. A. (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135-164.
11. Bozkurt, Ö. (1972). Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. Buğra, A. (1995). Türkiye'de devlet ve iş adamları. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. Bulmer, M. (1994). Sociological research methods. London: Macmillan.
14. Cüceloğlu, D. (200). İnsan ve davranışı. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. Nirun, N. (1991). Sosyal dinamik bünye analizi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. Ozankaya, Ö. (1971). Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür. Ankara: Sevinç Matbaası.

ARTICLE WRITING RULES

Writing Language and Page Layout:

- The language of writing is Turkish, English, Russian and all the languages used in the Turkish World. Times New Roman should be chosen as the font, and all margins in the page structure should be set to 2.5 cm.
- It should be prepared as an MS Word document and with 1.5 line spacing.

Text Structure:

Title, Abstract, Key Words, Introduction, Subject Headings and Subheadings, Result, References.

- The title of the paper (14 pt. / dark) will be written on the center of the page.
- The name of the author shall be written right under the heading of the article without any personal information of the author.
- Personal information belonging to the author, the title of the author, the institution to which it is affiliated, the e-mail address, and the footnote (*) on the first page (if there are multiple authors, use one for the first author and a star for the others).
- Text, Times New Roman and 12 pt.; Footnotes should be typed with the same font but with 10 points (Footnotes should not be used except for the descriptions.) Text citations should be written in the text and in accordance with the APA writing system, as follows.
- Your notification must consist of Entries, Subheadings and Conclusion sections.
- There are no page limitations

Sample References:

1. Arslan, D. A. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. Arslan, D. A. ve Arslan, G. (2017-a). Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

3. Arslan, D. A. (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: “Geçmişten Günümüze Şehir Göç”, 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.
4. Arslan, D.A. (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin’in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 916-968.
5. Arslan, D. A. (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman’ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman’ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji içinde* (587-606). Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars.
6. Arslan, D.A. (2012-c). Mersin Milletvekilleri’nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. Arslan, D. A. (2011-a). Who rules Turkey: Turkish power elite. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
8. Arslan, D. A. (2011-b). Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. Arslan, D. A. (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5-30.
10. Arslan, D. A. (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135-164.
11. Bozkurt, Ö. (1972). Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. Buğra, A. (1995). Türkiye’de devlet ve işadamları. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. Bulmer, M. (1994). Sociological research methods. London: Macmillan.
14. Cüceloğlu, D. (200). İnsan ve davranışı. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. Nirun, N. (1991). Sosyal dinamik bünye analizi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. Ozankaya, Ö. (1971). Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür. Ankara: Sevinç Matbaası.